

БЕЗБЈЕДНОСТ
ПОЛИЦИЈА
ГРАЂАНИ

Бања Лука

Година XII

Број 1–2/16

*Министарство унутрашњих послова
Републике Српске*

УРЕДНИШТВО

- Издавач:** Министарство унутрашњих послова
Републике Српске
- За издавача:** Министар унутрашњих послова
- Главни и одговорни уредник:** Др Миле Шикман
- Редакциони одбор:** Др Горан Амићић, предсједник
Др Душко Вејновић, члан
Др Желимир Шкрбић, члан
Мр Душко Пена, члан
Мр Милимир Говедарица, члан
- Спољни сарадници:** Др. Arkadiusz Letkiewicz, члан
Др Михајло Михајлович, члан
Др Оливер Бачановић, члан
Др Багреева Елена Геннадиевна, члан
Др Саша Мијалковић, члан
Др Божидар Оташевић, члан
Др Зоран Ђурђевић, члан
- Секретар Часописа:** Мр Драгана Васиљевић
- Технички уредник:** Нада Вуга
- Лектор:** Јелена Шкрбић
- Преводилац:** Јелена Гаврановић
- Адреса уредништва:** Булевар Живојина Мишића 10А
Бања Лука
Телефон: 051/333-666
Телефакс: 051/333-699
e-mail: casopis.bpg@education.muprs.org;
casopisvsup@gmail.com
- Тираж:** 300 примјерака
- Штампа:** ППГД „Комесграфика“ д.о.о. Бања Лука

ISSN1840-0698

УДК:351.74

Рјешењем Министарства просвјете и културе Републике Српске број:
6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године часопис „Безбједност–Полиција–
Грађани“ Бања Лука, уписан је у Регистар јавних гласила под редним
бројем 487.

Извјештајем Комисије за категоризацију научних часописа
Министарства науке и технологије Републике Српске од 11.06.2013.
године, часопис „Безбједност–Полиција–Грађани“ налази се у другој
категорији научних часописа у Републици Српској.

САДРЖАЈ

НАУЧНИ РАДОВИ

MONEY LAUNDERING AND WAYS OF SUPPRESSING IT IN THE PUBLIC SECTOR <i>Ass. Professor Branka Savić</i>	5
ИСПРАВЕ КАО ОБЈЕКТ ФАЛСИФИКОВАЊА <i>Академик проф. др Миодраг Н. Симовић</i> <i>Проф. др Драган Јовашевић</i> <i>Проф. др Владимир М. Симовић</i>	19
ЕКОНОМСКА БЕЗБЈЕДНОСТ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ <i>Доц. др Предраг Ђеранић</i>	35
КРИМИНОЛОШКИ КОНТЕКСТ ТЕРОРИЗМА <i>Доц. др Миле Шикман</i>	51
ЗАСТУПЉЕНОСТ ПСИХОЛОШКОГ НАСИЉА МЕЂУ АДОЛЕСЦЕНТИМА <i>Др Мирослав Ђурић</i>	73
ПОЛИЦИЈА КАО СУБЈЕКАТ ОТКРИВАЊА И ДОКАЗИВАЊА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА И МЕЂУНАРОДНИ ПРАВНИ СТАНДАРДИ У ПОСТУПАЊУ <i>Доц. др Велибор Бајичић</i>	89
ПОЛОЖАЈ ПОЛИЦИЈЕ У ЈАВНОЈ УПРАВИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ <i>Доц. др Невенко Врањеш</i>	109
ПРИМЈЕНА ПОСЕБНИХ ОВЛАШЋЕЊА У СУПРОТСТАВЉАЊУ ТЕШКИМ ОБЛИЦИМА КРИМИНАЛИТЕТА <i>Доц. др Сениша Ђукић</i>	123
ПРИКУПЉАЊЕ ОБАВЈЕШТЕЊА ОД ЛИЦА КОЈА СЕ НАЛАЗЕ У ПРИТВОРУ – de lege lata de lege ferenda <i>Др Дарко Јокић</i>	135
ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ <i>Др Гојко Павловић</i>	147

**МОДЕЛИ ПОЛИЦИЈСКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА И
ПОЛИЦИЈСКИ СИСТЕМ БиХ**
Доц. др Гојко Шетка 159

**ЕТИОЛОШКИ ФАКТОРИ И ПРЕВЕНЦИЈА РИЗИЧНОГ
ПОНАШАЊА ДЈЕЦЕ И МЛАДИХ**
Др Жана Врућинић 171

**ЗАБРАНА ТОРТУРЕ И ДРУГИХ НЕХУМАНИХ ИЛИ
ПОНИЖАВАЈУЋИХ ПОСТУПАКА ИЛИ КАЖЊАВАЊА
С ОСВРТОМ НА СТАЊЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ**
Доц. др Горан Гајић
Далиборка Калабић 187

СТРУЧНИ РАДОВИ

**ОТУЂЕЊЕ МОТОРНИХ ВОЗИЛА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БиХ –
СПЕЦИФИЧНОСТИ, СТАЊЕ И ТЕНДЕНЦИЈЕ**
Др Борислав Ђукић
Петар Ђукић 201

**НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ ИЛИ ПОРОДИЧНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ
УПОРЕДНОПРАВНИ ОСВРТ**
Мр Игор Јеличић
Доц. др Зоран Јањуш 213

КРИВИЧНО ДЈЕЛО ТЕШКЕ КРАЂЕ У СРЕДЊЕМ ВИЈЕКУ
Мр Предрог Поповић
Миодраг Гајић 227

**НЕКИ АСПЕКТИ НАДЗОРА НАД РАДОМ БЕЗБЈЕДНОСНИХ
ОРГАНА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ**
Бојан Влашки, мср 239

**АНАЛИЗА НОРМАТИВНИХ РЈЕШЕЊА ФОРМЕ И
САДРЖАЈА ЗАХТЈЕВА И НАРЕДБЕ СУДА ЗА ПРЕТРЕСАЊЕ**
Лепир Сениша, мср 259

**РЕГИСТАР НЕПЛАЋЕНИХ НОВЧАНИХ КАЗНИ И ДРУГИХ
НОВЧАНИХ ИЗНОСА**
Иван Д. Милић 269

ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА УВИЂАЈА И ДРУГИХ РАДЊИ ПОЛИЦИЈЕ
Александар Миладиновић, мср 283

ИМОВИНСКА КРИВИЧНА ДЈЕЛА СА ЕЛЕМЕНТИМА ПРИНУДЕ
Младен Вуковић, мср 297

**ГОВОР МРЖЊЕ И НЕКЕ СТИЛСКЕ ОСОБЕНОСТИ У ПЈЕСМАМА
БАЊАЛУЧКИХ НАВИЈАЧА**
Јелена Шкрбић 309

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Карстен Виланд (Carsten Wieland)
ПОРТРЕТ СУКОБА „РАТ У СИРИЈИ“ 323

ПРИКАЗИ

**ПРИКАЗ УЏБЕНИКА МАЛОЉЕТНИЧКА ДЕЛИНКВЕНЦИЈА –
ПРЕВЕНЦИЈА И РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈА, АУТОРА ДР НЕБОЈШЕ
МАЦАНОВИЋА, ДР НИКОЛИНЕ ГРБИЋ-ПАВЛОВИЋ И МР ЈЕЛЕНЕ
КУПРЕШАНИН**
Мр Едина Хелдић-Смаилагић 331

-УПУТСТВО АУТОРИМА- 335

Поштовани читаоци,

Чини ми велико задовољство објављивање новог двоброја 1–2/2016 часописа "Безбједност – полиција – грађани". Као и претходно, и ово издање Часописа обилује како научним, тако и стручним радовима који афирмишу научна и стручна питања из области криминалистичких, безбједносних, правних и општеобразовних наука. Чланци објављени у овом броју посвећени су изучавању најсложенијих и најинтересантнијих безбједносних питања. Тиме је њихов научни и стручни допринос увелико већи. Публиковали смо радове који се односе на етиологију и феноменологију криминалитета са посебним акцентом на имовински криминалитет, организовање и функционисање органа политике сузбијања криминалитета, међународне стандарде који се односе на поступање полицијских службеника и сл. Ни овај пут нису изостале рубрике *Из стране литературе* и *Прикази*.

Значајно је истаћи да је и овај пут уредништво Часописа несебично уложило и додатне напоре да се да се он побољша. Тако је утврђено да ће квалитет научних и стручних радова у будућем периоду бити императив, што значи да ће бити публиковати само они радови који задовољавају највише критеријуме науке и струке, укључујући и анонимне рецензије еминентних професора. Вјерујемо да у овом двоброју Часописа свако од заинтересованих може пронаћи нешто корисно за себе. На крају, остаје нам само да искористимо прилику да овим путем упутимо отворен позив свим заинтересованим научним и стручним радницима да публикују своје чланке у нашем Часопису.

У Бањој Луци, 04. 04. 2016. године

Главни и одговорни уредник
Доц. др Миле Шикман

НАУЧНИ РАДОВИ

MONEY LAUNDERING AND WAYS OF SUPPRESSING IT IN THE PUBLIC SECTOR

Прегледни рад

DOI: 10.7251/BPG1601005S

УДК: 343.53:336.741.1

Ass. Professor Branka Savić, PhD*

Abstract: Money laundering stands for every activity, or attempt of an activity, that covers illegal origins of means in order to present them as those originated from legitimate sources. Such activities are mostly conducted by the entities whose activities are performed within grey economy area and organized crime. The aim of money laundering is processing of illegally obtained money into legitimate money, namely, money obtained by legitimate business activities or transactions. Money laundering and corruption are particularly present in the countries in transition. The main aim of this work is presenting of methods of fighting against money laundering in the public sector. Globalization and global transition of all the societies in the world make preconditions for money laundering and corruption practice throughout the world. This is related not only to the countries being in transition (i.e. the former socialistic countries), so it is possible to make conclusion that money laundering and corruption are global issues, particularly in the world economic crisis conditions.

Key words: Illegal, illegitimate, fictive, deposits, transactions, integrations, public revenue, public expenditures, criminal, transition, outcomes, control, environment, monitoring.

DEFINITION OF MONEY LAUNDERING

The term originates from English 'money laundering', which means legalization of capital acquired through criminal activity, i.e. financial transactions for the purpose of covering up the real origin of money and other forms of capital on the market. The term itself was coined in the United States in the period of prohibition (alcohol ban), in the 1920s, when the criminals presented their money earned through illegal production and smuggling of alcohol beverages as profit coming from the chain of laundry shops and car wash. Under the term 'money laundering' we understand every action or

* Ministry of Interior, Republic of Srpska, email: branka.savic@mup.vladars.net

attempted action covering up illegal origin of funds, so that it seems they are coming from legal sources. Under the money laundering contents we understand activities creating conditions for legalization of illegally acquired gain, covering up its criminal origin and creating a seemingly legitimate activity. These activities are most usually performed by the subjects whose activities fall under the grey area of economy and organized crime. The goal of money laundering is turning illegally acquired money into legal money, i.e. money with origin in legitimate activities.

STAGES OF MONEY LAUNDERING

There are three typical stages of money laundering:

1. Stage of depositing
2. Stage of covering up
3. Stage of integrating

Depositing stage (placement) understands change of money obtained through criminal activity into the form more appropriate for transporting which is not suspicious, followed by inserting that money into the main financial flows. This stage presents having at the disposal the illegally obtained money, which is then attempted to be introduced into the legal flows. This is the most difficult step for the 'laundering', for most of the illegal money is gathered in cash.

Covering up stage understands a number of financial transactions that in their frequency, volume and complexity, often resemble legal financial activities. The end goal of this stage is disabling the connection of illegally obtained means with their true origin.

Integration stage is the final stage in money laundering, bringing it to the legal economic flows. Money is invested in legal activities, coming back as money originating from legitimate activities. The goal of this stage is that illegal money is transferred into the businesses allowed by law.

The traditional method used by the mafia was investing it in the construction business, but there are other ways too.

TECHNIQUES OF MONEY LAUNDERING

Common characteristics of money laundering techniques are:

- Those who do the 'laundering' must hide the true identity of the owner and origin of money,

Money laundering and ways of suppressing it in the public sector

- They have to maintain control over the funds,
- They have to change the form of means

Most often used techniques of money laundering:

1. *Smuggling illegally obtained funds into the countries with off-shore centers* – if the illegal funds are obtained in a country with very strict regulations, the criminals' only chance to use them is to smuggle them to some other country with less strict regulations, possibly countries with off-shore financial centres (centers where banking and financial operations are exclusively made with the regime of respecting the discretion rights of banks),

2. *'refinancing'* – a procedure where criminals engage large number of individuals to convert the small value bills into a larger bills, introducing in that way the illegal money into the financial system,

3. *'smurfing'* – another money laundering method based on an action where the criminals engage low profile couriers who carry the money with the task to make a large number of small transactions in different financial institutions,

4. *'ghost' or fictitious companies* – firms used by the 'laundering operators' to show that their illegal funds have an origin in a legitimate business; such companies are formally registered with the competent authority, but it is doubtful if they actually exist in reality,

5. *Gambling* – a person with illegal cash comes into a gambling house, gets the chips, plays several series and for most of the left chips he gets back the money that is then deposited to third persons accounts, etc.

6. *Fake invoices* – goods are being exported with the invoice to a much larger sum than real for that type of goods. For example, Venezuela exported to the USA sinks that cost, each, 8911\$, while Panama exported razors priced 23\$ each, while their market price was 9 cents,

7. *Small entrepreneurs* – 'laundering operators' often use small entrepreneurs to transfer huge amounts. A bank in Canada, due to unrealistically high turnover on the accounts of two small shops, informed the competent authorities and they soon discover the presence of organized crime.

Institutions used by the 'laundering' criminals are: depositing institutions, non-banking institutions, non-financial institutions, 'doormen'.

- Depositing institutions – due to the need to get rid of cash, depositing institutions are very prone to abuse of this kind. Banks and other depositing institutions have a large responsibility in the battle against money laundering,
- Non-banking institutions – 'laundering operators' are well acquainted with the usual procedure of identification of clients used by the bank, so they have developed new strategies. Non-banking institutions are those that offer services similar to banking, but are subjected to less control compared to traditional financial institutions,
- Non-financial institutions – they enable criminals to convert illegal

cash into other means, to create seemingly legitimate origin of cash, successfully covering up the true identity of the owner – the criminal organization,

- Doormen – lawyers and other ‘doormen’ who can abuse the international financial system (such as auditors and accountants). Financial Action Tactical Force (FATF) pointed out that criminals more and more often turn to the professionals in order to realize their money laundering schemes.

METHODOLOGY OF MONEY LAUNDERING

Presented definitions of money laundering and complexity of the process of turning the illegal into the seemingly legal money with the goal of covering up its true source, point to a number of possibilities offered in the process. Money laundering modalities will differentiate depending on the quantity of money designated to be ‘laundered’, relevant legislation, economy and financial market, selected way of acting (through financial or non-financial sector) and the process itself (stages) through which the money will pass until its final goal is reached.

Since international transfers are the most common part of the process itself, advanced technologies electronic banking (Glining, 2001) offer new possibilities and turn the direction of development of methods and techniques of ‘laundering’. Along with money laundering, the issue of preventing financing terrorism is often connected lately, and it also entails electronic money transfer, activity of non-profit organizations, insurance companies and the whole non-financial sector in particular (free professions)¹.

Tipology with legal entities

The scope of money laundering through legal entities is wider than with physical persons, however, the methods are usually used in an international context: off shore zones, non-resident accounts, fictitious contracts and invoices, cash investments, front or shell companies, etc.

Off shore zones

Off shore zones are very often in the first place regarding suspected money laundering, considering frequency of transactions and the volume of transfer. Here we talk about the areas that, by definition, have very liberal legislation regarding opening of banks and companies, with very modest tax liabilities and very strong banking secret. The main characteristics of off shore zones encompass introduction of goods or money, as well as establishing non-

¹ Financial Action Task Force on Money Laundering: Report on Money Laundering Typologies 2003-2004, Paris na www.fatf-gafi.org

resident companies (Oxford Encyclopedic English Dictionary, 1991 in Pavlović, 1998). Anonymity of financial transactions are particularly convenient for illegal activities such as money laundering, financing terrorism, tax evasion, frauds etc². Using the financial benefits in off shore zones have further negative consequences onto the international financial system, but also to the very country offering those benefits.

Historically speaking, the word is about poor states, present in the world's financial market only since 1950s. Shortly, off shore zone offers advantages regarding investments, electronic banking, international trade, protection of ownership and confidentiality of data about a bank account. Particularly interesting is the confidentiality of bank account turnover, and for submission of such data requested usually a number of obstacles or limitations is found.

Basic characteristic of off shore zones is primarily tax evasion. One way of legal possibility to evade tax liabilities is possible by means of transfer prices (Jeličić, et al., 2002: 333) that transfers the profit to a country with more beneficial tax treatment (Pavlović, 1999: 4). Partly for the same reasons, off shore zones are convenient for money laundering (laundering money from large number of illegal activities such as tax evasion, arms trade, selling drugs, prostitution, etc.) along with advantages of strong banking secrets, few limitations in international business, territorial positioning in the vicinity of transit drug routes, etc³.

Regardless of the fact that certain off shore zones are fully transparent today, some are merely tax oasis, others are very non-transparent, non-communicative and hardly approachable. Anonymity as the basic characteristic and an obstacle to money laundering still continues to present a problem. Attempts and traces of possible solution may be seen through the IMF program of risk assessment and technical aid with the aim of advancing the monitoring standards in off shore zones⁴.

In accordance with the Recommendations of the international community (FATF – NCCT criteria), at the beginning of the new millennium the non-transparent countries found themselves on the list of the so-called non-cooperative states: Cook Islands, Egypt, Grenada, Guatemala, Indonesija,

2 Accounts of off shore companies can be opened from any location by phone, fax, letter or via internet. Private off shore banks are ready to open an account within 24 hours without additional conditions. The client is obliged to submit a couple of basic information, such as passport copy, evidence on the ownership of a company and a request to open an account. Operations with such accounts is possible from remote location, with guarantee of high level of data protection. The business takes place not in the domicile off shore zone, but worldwide.

3 Of status of „Tax heavens“ in America see more in Flormann, W., (1993), *Pranje novca - Ahilova peta organiziranog kriminala, Izbor članaka iz stranih časopisa* 33, 1, p. 47-61.

4 Implementation of programs in several modules is still underway. See more in International Monetary Fund (2003), *Off shore Financial Centers, The Assessment program*, Monetary and Financial Systems Department na www.imf.org

Mynamar, Stavak Vincent and Grenadine, Nauru, Nigeria, The Phillipines and Ukraine. As the status of a non-cooperative country brings the negative publicity, pushes away the clients and thus the capital, by 2006 most of these countries harmonized their legislation, thus proving the possibility and readiness to fight money laundering and financing terrorism. The last country taken off the list of non-cooperative countries was Nigeria in 2006.

Considering the benefits offered by off shore zones, it is important to point out that every business with off shore zones is not necessarily illegal. Such business activity has its purpose in the developed financial world, hence, banks, insurance companies and multinational companies from all over the world do business with off shore zones, be it through their off shore branches, off shore daughter companies or off shore funds. Reasons for this business may be found in a number of advantages (Cirkveni, 2000). Mitigating tax liabilities, exchange rates differences, ease of banking transactions, fund management, various stock exchange transactions, cash management and protection of privacy and business interests, own and client's interests, with the end goal of increasing the international competitiveness.

For the reasons of violating the equality in competition, investing and other international business, in Croatian conditions, and in compliance with world's achievements and considerations, it would not be useful to limit business with off shore zones. However, bearing in mind the spectrum of possibilities available for money laundering, the Croatian National Bank (hereinafter: CNB) brought in 2003 the Decision on the procedure of opening and managing the foreign currency accounts and saving deposits of residents, regulating the business activities with off shore zones and non-cooperative jurisdictions⁵, and the same problems are also regulated by the Law on foreign currency activities:

Since the off shore zones, nevertheless, represent ideal places for international transactions of money laundering, the international community attempts with numerous measures, instruments, conventions and political influence to work towards their harmonization, through the UN (world program against money laundering-GPLM), Council of Europe (special board of Moneyval), group for financial action of developed countries (FATF), off shore group of bank controlers and Group for financial action of Carebeean countries (CATF). The Egmont group, as world's association of financial intelligence units, makes the constant pressure to off shore zones in the sense of their greater cooperativity and approaching the international standards of data exchange on clients and transactions.

⁵ Odluka o postupku otvaranja i vođenja deviznih računa i deviznih štednih uloga rezidenata u banci (O.G. 111/03, 138/03, 176/04, 122/05)

Non-resident accounts

Another significant indicator for suspected money laundering, although not so indicative as off shore zones, since it represents a known, modern and widely used way of doing business in modern banking, surely are the non-resident accounts.

Non-resident accounts are often in close correlation with off shore zones, since transactions are carried out through open non-resident accounts of off shore zones in the countries convenient for their vicinity, developed banking systems and well established communication channels. A very simple way of transfer follows: An off shore company with opened non-resident account in another country sends an invoice that is being legally paid through domestic banks to the said account, so that money transferred in this way can be used for own purposes, reinserted into the repeated cycle of criminal activity, or legalized (laundered) in the form of investment funds intended for investing into domestic economy and infrastructure.

Fictitious contracts and invoices

One of often techniques is creating fictitious contracts, and based on such 'legal basis' fictitious invoicing. This area is divided into two parts:

Producing fully fictitious accounts for, mainly, services not rendered and cannot be rendered (consulting, market research and similar, mainly non-goods payments) and

Producing invoices with amounts higher or lower than real (so-called under billing and over billing) for goods or in a lesser part for services.

Making fictitious contracts or producing such invoices is one of 'classic' ways of money laundering, whereby a person or a company opens a company or a branch in a country from which the illegal money is coming from or is going to and being used. If there should really be a sale-purchase of goods or services, there will be a payment for a certain amount of money to the company account, increased in consideration of the real value of goods or services. In this case the difference between the real value of goods or services and the amount paid is actually the amount of laundered money.

Separate type of money laundering is paying based on fully fictitious invoices, where, unlike underbilling and overbilling, the whole amount of money paid is the laundered money. Since paying goods based on fictitious invoices inevitably demands the paper trace of crossing the state border and other evidence of real existence of goods and sales made, more often in use is the laundering method for services rendered as it is very difficult to assess their real value (e.g. consulting services) (Masnjak, 2000: 10).

Money smuggling

One of the oldest and simplest techniques of money laundering is smuggling. It appeared at the very beginning of money laundering, directly breaking the visible ties between money, owners and illegal origin. On the one hand it could be said that it is the most effective, as it does not leave a written trace behind, but it is also the most risky one, particularly for the person physically carrying the money across the state border.

Illegal money is usually carried in the following ways: (1) in money bunches in hidden packs, (2) same routes as narcotics (vehicle, aircraft, ship) or (3) change of cash in some other valuable paper in the name of the bearer (cheque) (Richards, 1998: 50,51). Illegal money is usually carried into the foreign country with strict laws about secrecy of bank accounts, or in the off shore zone for the purpose of easy purchase or establishing a company, buying stocks and securities, establishing banks or other ways on manipulating the means.

For the purpose of a long-term money laundering, money invested in companies, tourist objects or casinos may be used. If the laundering cycle is finished, the money will be back most often by correspondent banking into the country of its origin, in accordance with international payment operations (Vasiljevic, 1997: 26).

Cash transactions

Although modern technology has taken its share and it introduces many new techniques of money transfers, most countries still base the fundamentals of their preventive strategies regarding money laundering on cash transactions. In that sense it is mandatory to report regular and related cash transactions to the legally prescribed limit, acknowledging the cash transactions their frequency and importance regarding analytic processing of received data on transactions and persons.

Unusually high cash deposits

Unusually high cash depositing as typology of money laundering by individuals relate to cash depositing to all sorts of accounts, and they diverge from the standard account turnover of the client. They are high amounts without justification in legitimate operations and income of the client. Most such transactions have no logical pattern, analyzing economic criteria.

This method of money laundering by its name reveals that it is about cash deposits and cash transactions. However, as the term 'unusually' (high amount) varies from client to client and is connected to a business background,

it is often about suspicious or illogical transactions that, by their nature, do not reach the legal limitation for cash transactions, and yet they are suspicious. In order to recognize this form of suspicious transactions it is important to educate the staff of financial and non-financial institutions who will, along with indicators of suspicious transactions and knowledge about the particular client, be able to see if it is really illegal operation or not.

For recognition of money laundering through high cash depositing, there is a significant regulation of Article 8 of the Third Directive that insists on implementation of a deep analysis of the client (including gathering information on the purpose and intended nature of a business relationship, as well as permanent follow up of the relationship), as a foundation for bringing reasonable doubts of money laundering.

Related transactions

Unusually high or high cash depositing easily attract the attention of the staff and open further possibilities of quick detection of money laundering, therefore more often in use are the so-called 'related transactions'. It is about breaking up large sums to several smaller amounts (in order to avoid limitation of reported cash transactions), since depositing smaller amounts of cash, seemingly, leave an impression of a good technique of money laundering.

Article 20 of the Third Directive includes this kind of transactions. In line with that there is a demand for paying special attention to any activity where there is high probability it is connected with money laundering or financing terrorism. It further warns to particularly complex and unusually high transactions and all unusual examples of transactions that do not have obvious economic or legal purpose.

Breaking up transactions to smaller amounts and creating 'related transactions' to the purpose of avoiding legally set limits, in English terminology is called 'structuring'. The same term, translated as 'construction', is used by Hersak in the sense of 'large financial operation broke to a number of smaller operations with small amounts of money (Heršak, 1993: 224). Definition of the same term, offered by Richards, is useful: 'a person constructs a transaction if, working individually or with others or to the benefit of others, makes or attempts to make one or more transactions in money, of any amount, in one or more financial institutions, in one or more days, in any way, all in the aim of avoiding reporting request... (Richards, 1998)'. If we define the term 'structuring' in this way, it is useful to set indicators for recognition of a part of related transactions, which, themselves are elastically set due to the complex nature of implementation and impossibility of strict limitation by law.

EFFECTS OF MONEY LAUNDERING

Moneylaundering is an integral part of organized crime and corruption that has spread through all parts of economic life.

The effects of money laundering are:

- Decrease of legal private business sector – participants in money laundering invest in companies that can give their products at prices under the market ones, or, in some cases under the production costs. In that way legal companies that do business on financial markets are not in position to compete with them and in that way there is a decrease in business volume of legitimate private sector,
- Influence on foreign currency reserves and exchange rates – participants in money laundering re-invest the money where they do not expect to be discovered rather than where they expect higher rate of return on investment. The consequences of that are: Increase in demand for money, instability of FX exchange rate, interest rates, international flows of capital, which is why it is not possible to implement the efficient and stable economic policy.
- Decrease of state income and weakening of control of economic policy – money laundering in developing countries causes decrease of budget income based on tax, as it hinders the collection and therefore weakens the influence of the state to management of economic policy.
- Endangering programs of reform or privatization – money laundering hinders privatization process, especially privatization of state owned companies. Compared to legal investors, money launderers can offer higher amounts. This situation is often found in developing countries that try to attract investments, exposing themselves to money laundering operations.
- Decreasing the state reputation – if we are aware that crime and corruption flourish in the country, it will have negative impact regarding foreign investments for nobody will invest to our country if they are aware of these facts.
- Economic disturbances and instability – money launderers are not interested in return of profitability of investments, but for protection of illegally acquired money. Therefore, they invest to some activities that are not necessarily significant for a country. After they lose profit from those activities, they abandon them leaving large losses, causing economic disturbances and instability.

METHODS AND TECHNIQUES FOR PREVENTING THE CRIME OF MONEY LAUNDERING

Methods and measures in preventing the money laundering are:

1. Reports on suspicious and unusual transactions – they make one of basic systems for fighting the money laundering, and as such they are incorporated into the legislation. The foundation is based on the identifying of money laundering activity in different areas of economic activity. Absence or inexistence of a two-way connection between units for financial investigations and reporting institutions is a very important condition for successful fight against money laundering.
2. Ascertaining the identity of a client – an identity of a client is usually made by looking into the ID cards for private persons, accompanied with court registry copies for legal entities. Client identification is made with establishment of a system against the money laundering, possibility of reconstructing individual transactions and creating basis for getting the information on potential executors of money laundering as a crime.
3. Control of inflow and outflow of money and other financial instruments into the country – this method enables following the money flows and creates an image about the size and directions of those flows. The most common way of bringing money and other financial instruments in or out of the country is smuggling. Smuggling takes the money out of the country where it was obtained in an illegal way, for that country usually has very strict regulations regarding reporting the origin of the money at the moment of investing it in the financial system.
4. Temporarily seizing the profit coming from criminal activity – there is a possibility of taking the income and property benefits gained by performing criminal activities. Basic difficulties relate to proving that the suspect was involved in a crime that produced the profit and gain.
5. Supervision and internal controls in the field of preventing the money laundering – consists of implementing the internal control and supervision as a form of external control. Measures of internal control enable an insight into the business, noticing the deficiencies and taking steps to correct them. External control of measures for preventing the money laundering is usually only a segment in the work of inspection and supervision bodies.
6. Education, technical advance and guidelines in the field of money laundering – understands educating police and other competent bodies as well as experts in the field of money laundering prevention. Different methods are used for the needs of technical advanced training in prevention of money laundering, such as: Circular letters, periodic reports, brochures, magazines, etc.

7. Internal cooperation and coordination in implementing the measures for prevention of money laundering – understands the coordination of different elements of the system in the direction of fighting the money laundering and improving the efficiency of the system. Cooperation and coordination needs to be established in several levels, between:
 - Different competent bodies at an operational level
 - Competent state bodies and financial and economic sector
 - All relevant subjects in the field of fighting the money laundering at a strategic level.
8. Developing international cooperation in the fight against money laundering – international money laundering is based on differences between financial and banking regulations in legislation of certain countries. It is therefore necessary to diminish those differences as much as possible, if they cannot be fully removed.

The most significant intrnational conventions in the purpose of fighting the money laundering are:

- *FATF (Financial Action Task Force)* (established in 1989). It is an international body with the aim of developing and improving the internal state and international strategies for fight against money laundering and financing terrorism. It prescribed 40 recommendations on money laundering,
- Working group *EGMONT* (1995), and BiH is a member of since 2005.
- The UN convention against illegal distribution of narcotics and psychotropic substances,
- International convention of Palermo (2000).

Countries are developing systems for countering money laundering in accordance with specificities of their legal and economic systems. However, all these systems have their common characteristics which are reflected through widely accepted international standards. In addition, each of these systems can be observed from two basic aspects: repression and prevention.

Money laundering and financing terrorism are global issues that have rebound effects on economic, political, security and social structures of a country.

Consequences of money laundering and financing terrorism are the following: undermining stability, transparency and the efficiency of a financial system of a country, economic disruptions and instability, endangering reform agenda, decrease in investments, causing a country to lose its reputation and endangering national security.

In 1996, the International Monetary Fund estimated that the total amount of money laundering in the world is between 2% and 5% of the total world product. Considering the secrecy and the nature of money laundering, this information is just an indicator of the size of a problem. The scary consequences of terrorist acts are reasons good enough for a country to do everything in its

power, including efficient monitoring of money flows, so those consequences would be prevented. Citizens can be main actors in preventing money laundering just by not encouraging all manifestations of money laundering and by reporting to competent authorities all forms of money laundering.

BIBLIOGRAPHY

- Glinig, M. (2001). *Der internationale Finanzbetrug*. Međunarodne financijske prijevare. Zagreb.
- Financial Action Task Force on Money Laundering. (2004). *Report on Money Laundering Typologies 2003-2004*. Paris na www.fatf-gafi.org
- The Oxford Encyclopedic English Dictionary*. (1991). Oxford, pg. 1010 taken from Pavlović, Š., (1998), *Pranje novca*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 5.
- Accounts of off shore companies can be opened from any location by phone, fax, letter or via internet. Private off shore banks are ready to open an account within 24 hours without additional conditions. The client is obliged to submit a couple of basic information, such as passport copy, evidence on the ownership of a company and a request to open an account. Operations with such accounts is possible from remote location, with guarantee of high level of data protection. The business takes place not in the domicile off shore zone, but worldwide.
- Jelčić, B., Lončarić-Horvat, O., Šimović, J., Arbutina H. (2002). *Financijsko pravo i financijska znanost*. Zagreb: Narodne novine.
- Pavlović, Š. (1999). *Offshore markets*. Pravo i porezi 8(1999).
- Of status of „Tax heavens“ in America see more in Flormann, W. (1993) *Pranje novca - Ahilova peta organiziranog kriminala*, Izbor članaka iz stranih časopisa 33, 1, p. 47-61.
- Implementation of programs in several modules is still underway*. See more in International Monetary Fund. (2003). *Off shore Financial Centers, The Assessment program*, Monetary and Financial Systems Department na www.imf.org
- Cirkveni, N. (2000). *Off shore pere najbjelje*. Banka 10 (2000), 3, 46-47.
- Masnjak, B. (2000). Metode i tehnike pranja novca, *Računovodstvo i financije* 46 (2000), 10;
- Richards, J. (1998). *Transnational Criminal Organizations, Cybercrime, and Money Laundering: A Handbook for Law Enforcement Officers, Auditors and Financial Investigators*, CRC Press LLC, Florida, pg. 50-51.
- Vrljić, I. (1997). Oblici, otkrivanje i propisi. *Carinski vjesnik* 6(1997), 7; 26.
- Heršak, G. (1993). Pranje novca i policija. *Policija i sigurnost* – 2 (1993), 3-4.
- Richards, J., (1998), *Transnational Criminal Organizations, Cybercrime, and Money Laundering: A Handbook for Law Enforcement Officers, Auditors and Financial Investigators*, CRC Press LLC, Florida, pg. 52.

Odluka o postupku otvaranja i vođenja deviznih računa i deviznih štednih uloga rezidenata u banci (O.G. 111/03, 138/03, 176/04, 122/05)

ПРАЊЕ НОВЦА И НАЧИНИ ЊЕГОВОГ СУЗБИЈАЊА У ЈАВНОМ СЕКТОРУ

Доц. др Бранка Савић*

Апстракт: Под прањем новца подразумевамо сваку радњу или покушај радње којим се прикрива нелегално поријекло средстава, тако да изгледа да она потичу из легалних извора. Ове активности најчешће обављају субјекти чије активности спадају у област сиве економије и организованог криминала. Циљ прања новца је претварање новца прибављеног на незаконит начин у легалан новац, тј. новац са покрићем у законитом раду или дјелатностима. Прање новца и корупција су посебно изражени у земљама у транзицији. Основни циљ овог рада је показати начине борбе против прања новца у јавном сектору. Глобализација и глобална транзиција свих друштава у свијету стварају услове за прање новца и коруптивну праксу широм свијета. Ово се не односи само на земље у транзицији (тј. бивше социјалистичке земље), стога је могуће закључити да прање новца и корупција представљају глобални проблем, поготово у условима свјетске економске кризе.

Кључне ријечи: Нелегално, фиктивно, депозити, пласмани, интеграције, јавни приходи, јавни расходи, криминал, транзиција, резултати, контрола, окружење, мониторинг.

* Министарство унутрашњих послова, email: branka.savic@mup.vladars.net.

Академик проф. др Миодраг Н. Симовић*

Проф. др Драган Јовашевић**

Проф. др Владимир М. Симовић***

Апстракт: У савременом кривичном законодавству Босне и Херцеговине, по свом значају, природи, карактеристикама и облицима испољавања, издвајају се и кривична дјела фалсификовања исправа. То су дјела којима се угрожава правни саобраћај између физичких и правних лица. Средства за нормално, несметано, ефикасно и законито одвијање правног саобраћаја су исправе. Исправе представљају објект (предмет) напада код ових кривичних дјела. У правном саобраћају постоји више врста и облика исправа, па се тако разликује и више кривичних дјела фалсификовања исправа. У овом раду је ријеч о појму, елементима, карактеристикама и врстама исправа као објектима напада код кривичних дјела фалсификовања исправа.

Кључне ријечи: правни саобраћај, исправа, изјава мисли, писмено, закон, фалсификовање, кривично дјело.

МАТЕРИЈАЛНО И ИНТЕЛЕКТУАЛНО ФАЛСИФИКОВАЊЕ ИСПРАВА

Ново кривично право Босне и Херцеговине познаје више различитих облика кривичних дјела фалсификовања исправа (*falsificazione di documenti*) (Павишић, Инсолера, 1995:165). У правној литератури разликује се материјално и интелектуално фалсификовање. То нису појмови које кривични закони изричито термилошки помињу, већ институти које су изградили кривичноправна теорија и судска пракса (Јовашевић, 1996а:47). Према уобичајеном и широко распрострањеном

* Судија Уставног суда Босне и Херцеговине и редовни професор Правног факултета у Бањој Луци, дописни члан Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине, инострани члан Руске академије природних наука и члан Европске академије наука и умјетности, email: miodrag.simovic@ustavnisud.ba

** Редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу, email: jovas@prafak.ni.ac.rs

*** Тужилац Тужилаштва БиХ и ванредни професор на Факултету за безбједност и заштиту Независног универзитета у Бањој Луци и Факултета правних наука Универзитета „Анеирон“ у Бањој Луци, email: vlado_s@blic.net

мишљењу у правној литератури, прављење лажне исправе и преиначење праве исправе (дакле, радње извршења кривичног дјела фалсификовања исправе) представљају случајеве материјалног фалсификовања. То значи да се у исправи лажно, неистинито означава њен издавалац или се, пак, преправља садржина исправе измјеном текста изјаве тога издаваоца у цијелости или дјелимично, тако да се материјално (физички, фактички) прави нова, до тада непостојећа, дакле, лажна или преиначена исправа.

Материјално фалсификовање представља, у ствари, прављење лажне исправе, односно такве исправе чија садржина не одражава вољу оног ко је означен као њен издавалац. Лице које је означено као издавалац исправе није, дакле, изјавило оно што у тој исправи стоји. За постојање материјалног фалсификовања није од значаја да ли је изјава која је у исправи садржана лажна или истинита. Битно је да издавалац исправе није прави, тј. да оно лице које је означено као издавалац - ту исправу или уопште није издао или је није издао са таквом садржином.

Осим основног и тежег облика кривичног дјела фалсификовања исправа, кривично законодавство познаје и неколико случајева фалсификовања исправе који се могу подвести под појам интелектуалног фалсификовања. То су кривична дјела: 1) посебни случајеви фалсификовања исправе, 2) навођење на овјеравање неистинитог садржаја и 3) издавање и употреба неистинитог љекарског или ветеринарског увјерења. Случајеве интелектуалног фалсификовања, осим домаћег, познаје и инострано кривично право и судска пракса. То су, у ствари, кривична дјела фалсификовања код којих исправа није лажна, али се фалсификује њена садржина. Интелектуално фалсификовање је, у ствари, издавање исправе са неистинитим садржајем које учини лице које је на исправи означено као издавалац. Као што се види, овдје је, за разлику од материјалног фалсификовања, издавалац исправе заиста оно лице које је и означено на исправи као њен издавалац. Оно што је лажно код интелектуалног фалсификовања – то је садржај исправе. Он не одражава садржину мисли или воље његовог издаваоца у цјелини или дјелимично (Јовашевић, 2003: 451-457).

Укратко, док је код материјалног фалсификовања издавалац изјаве лажан (а садржина исправе може да буде лажна или неистинита), код интелектуалног фалсификовања је издавалац исправе прави, а садржај је лажан. Дакле, оваква интелектуално фалсификована исправа мора да садржи неистините чињенице које имају доказну снагу за правне односе, али су те чињенице садржане у изјави неистините. Сам издавалац те исправе је прави. Овдје се ради о фалсификовању мисли, изјава, због чега су ова дјела и добила назив интелектуална фалсификовања. Осим овог назива, интелектуално фалсификовање се назива још и „алтернативно, садржајно, посредно или неправо фалсификовање“ (Радовановић, Ђорђевић, 1975:308).

Кривична дјела фалсификовања исправе спадају у групу кривичних дјела против правног саобраћаја. Општа карактеристика ових кривичних дела је да се њима угрожава повјерење и истинитост оних исправа и списа који су нарочито значајни за правни саобраћај, а тиме и нормално и несметано одвијање правног саобраћаја уопште. Отуда потиче и назив за сва ова кривична дјела (Срзентић, Стајић, 1970:402).

ПОЈАМ И ВРСТЕ ОБЈЕКТА ФАЛСИФИКОВАЊА ИСПРАВЕ

Кривичним дјелима фалсификовања исправе напада се, повређује или угрожава правни саобраћај. Пошто су средства тог правног саобраћаја – исправе, овим кривичним дјелима се предузимају радње према исправама, односно средствима за нормално, законито, ефикасно и несметано одвијање правног саобраћаја. Управо због значаја који имају исправе у правном саобраћају, посебно приликом заснивања, мијењања или укидања појединих правних односа, а још више и као доказно средство, њихово фалсификовање представља опасност и противправност таквог степена и интензитета да је нужна примјена кривичних санкција како би се субјекти правног саобраћаја заштитили од фалсификовања исправе и употребе тако прибављених исправа у правном саобраћају.

Дакле, заштитни објект кривичног дјела фалсификовања исправе је правни саобраћај уопште. Из тога нису искључени ни интерни односи између привредних организација (предузећа у приватној, друштвеној или мјешовитој својини) нити било који други односи између привредних организација (предузећа), са једне стране, и државних органа и друштвених организација, са друге стране. Посебно су предмет заштите овог кривичног дјела и односи између појединаца (физичких лица) и наведених органа и организација. Тако, ову кривичноправну заштиту уживају сви правни односи између пословно способних субјектата. Постојање кривичних дјела у наведеним случајевима може да буде веома тежак облик угрожавања њихових укупних односа, па и живљења (Чубински, 1934:379).

ПОЈАМ ИСПРАВЕ

Према кривичним законима који се примјењују у Босни и Херцеговини, исправа је сваки предмет који је подобан или одређен да служи као доказ какве чињенице која има значај за правне односе, као и рачунарски податак. Тако одређен појам исправе није нов и оригиналан. Још је Кривични законик Краљевине Југославије, у члану

14 тачка 4, дао исту дефиницију појма исправе коју је овај законик преузео из норвешког и швајцарског Кривичног законика.

Исправа у ширем и у ужем смислу

У складу са законском дефиницијом појма исправе, разликујемо: 1) исправу у ширем и 2) исправу у ужем смислу.

Схваћена у ширем смислу, исправа је сваки предмет који је подобан или одређен (намијењен) да служи као доказ истинитости неке правне чињенице која има вриједност (значај) за правне односе. Таква дефиниција, уосталом, и проистиче из законске дефиниције појма исправе. То могу бити различити предмети, као на примјер: магнетофонска трака на којој је снимљена изјава воље или мисли неког лица, фабрички број аутомобилског мотора или шасије, свједочанство школе, регистарска таблица аутомобила, штедна књижица, земљомјерски знак, гранични камен и слично. Овако шире одређен појам исправе обухвата и исправе у ужем смислу – писмена, као и друге предмете од метала, дрвета, гранични камен који такође могу да служе као доказ о одређеним правно релевантним чињеницама (Радовановић, Ђорђевић, 1975:305).

Схваћена у ужем смислу (Група аутора, 1995: 715), исправа представља предмет на који је у писаној форми стављена изјава воље или мисли неког лица о правно релевантној чињеници. Оваква изјава воље или мисли може бити стављена на предмете од различите материје као што су: пергамент, кожа, метал, дрво и слично, иако је данас готово уобичајено да су исправе писане на папиру (хартији). При томе се у писаној форми у којој је означен издавалац исправе ставља изјава воље или мисли неког лица. Текст ове изјаве може бити исписан руком или машином за куцање, одштампан на компјутеру (штампачем), фотокопиран или фотографисан. Без значаја је да ли је овај текст исписан словним знацима на неком страном језику било којим усвојеним знацима за писање – латиницом или ћирилицом.

Да би неки предмет имао својство исправе, он мора да служи као доказ у поступку који је предвиђен законом или другим прописом пред надлежним државним органом, предузећем, установом, или другом организацијом. Наиме, за постојање појма исправе није довољно да тај предмет служи само као доказ у приватном саобраћају (нпр. када неко лице сачини лажно школско свједочанство или индекс да би обмануо своје родитеље о положеном испиту) (Група аутора, 1995:715). Предмет је одређен или подобан да служи за доказивање неке правно релевантне чињенице било да својом садржином пружа доказ или да не пружа никакав доказ, али је прописом или сагласном вољом заинтересованих лица (дакле уговором) намијењен да служи као доказ извјесне чињенице која је од значаја за правне односе.

Исправа у ужем смислу (писмено, писани документ) јесте изјава воље или мисли неког лица које је означено као њен издавалац о правно релевантним чињеницама, сачињена у писаној форми. Исправа у ужем смислу мора да садржи четири битна елемента: 1) то је изјава воље или мисли неког лица; 2) мора да се односи на неке правно релевантне чињенице, односно чињенице од којих зависи настанак, трајање или престанак одређених права или обавеза; 3) на исправи мора бити означен њен издавалац, односно да је потписана или да је на неки други начин означено ко ју је издао и 4) исправа мора бити сачињена у писаној форми.

О условима које један предмет треба да испуњава да би се сматрао исправом у правном саобраћају опширно је расправљао и Тома Живановић, сумирајући схватања других аутора (Живановић, 1936:7). Он сматра да су за постојање писане исправе потребни сљедећи услови:

(1) Да је изјава одређена вољом издаваоца (било унаприједиликасније) да буде доказно средство. Битно је да доказно својство лежи у садржини предмета, што значи да се из садржине исправе може лако закључити о некој правно релевантној чињеници. Из овако одређеног појма исправе проистиче неколико ситуација у вези са издаваоцем исправе. Прво, ради се о исправи која је „непосредно правно релевантна“. Друго, ради се о исправи која садржи „извјештај о каквој правно релевантној чињеници“. То је доказна исправа, јер се заправо и сачињава ради доказивања неке чињенице у поступку остваривања неких права. И треће, исправа не садржи „непосредно правно релевантну изјаву нити извјештај о правно релевантној чињеници“, али се из садржине тога предмета (исправе) може непосредно закључити на какву правно релевантну чињеницу се односи. Јасно је да у прва два случаја „писмено служи директно као доказ“, а у трећем случају оно постаје доказ посредством непосредног закључивања. Овде би се, дакле, радило о случајним исправама. То су такве исправе које при настанку (сачињавању) нису биле намијењене за доказивање неких правно релевантних чињеница, већ је тек касније (због настале ситуације) било потребно да оне као докази буду употребљене;

(2) Да доказно својство писане исправе лежи у њеној садржини и да не зависи од спољашњих случајности. То значи да се из садржине исправе (предмета) може закључити о некој правно релевантној чињеници. Притом је битан унутрашњи садржај исправе и његова истинитост (претпоставља се истинитост исправе);

(3) Да је исправу издало одређено лице. Издавалац исправе се на исправи мора назначити. Довољно је да се може познати, па зато не мора бити изричито именован – назначен по имену и презимену.

Савремена кривичноправна теорија готово да је сагласна који су услови или претпоставке које један предмет мора испуњавати да би се сматрао писаном исправом. Најчешће се говори о постојању три услова:

(1) Писана исправа мора да садржи изјаву којом се изражавају одређене мисли и воља издаваоца исправе – физичког или правног лица. Та изјава мора бити манифестована у спољном свијету, најчешће знацима стављеним на неки предмет или писмено. При томе, није од значаја на каквом је предмету та писана воља изражена. Није од значаја за постојање исправе у овом смислу на који начин је писана воља изражена – да ли својеручно, куцањем на писаћој машини, фотокопирањем, фотографисањем, употребом неких знакова чија се садржина зна или се може одгонетнути. Дакле, за писану исправу није битна форма у којој је она сачињена, већ, прије свега, њена садржина (Лазаревић, 2006:428), мисао или воља изражена у исправу. Кроз исправу, односно изјаву, у исправу се само материјализује мисао или воља неког лица. Међутим, постоје и такви случајеви када је за одређене правне послове неопходна и одређена форма (унапријед прописана). У тим случајевима за такве односе је релевантна само она писана исправа сачињена у потребној форми (форму може да предвиди закон или неки други пропис).

(2) Изјава коју садржи писана исправа мора бити правно релевантна, односно бити таква да може да изазове правно дејство (диспозициона исправа) или да служи као доказ правно релевантне чињенице (доказна исправа или свједоџба). При томе је јасно да својство исправе имају, осим диспозиционих исправа (нпр. мјенице, чека, тестамент, признанице о позајмљеној суми новца) и доказне исправе (нпр. записник са сједнице, извјештај о финансијском пословању, свједочанство о положеном испиту) које непосредно служе као доказ правно релевантне чињенице. Али, својство исправе имају и таква писмена која, истина, не садрже изјаву о чињеници која је непосредно правно релевантна, али се из садржине писмена може закључити непосредно о некој правно релевантној чињеници (нпр. датум и мјесто назначени у писму, из чега се може закључити да је неко лице у одређено вријеме било на одређеном мјесту) (Група аутора, 1995:716).

За својство писане исправе није уопште битно за који је правни однос релевантна чињеница која се доказује исправом или на који се правни посао она односи. То могу бити сви правни односи и послови регулисани било којом граном позитивног правног система. Важно да се изјава издаваоца исправе мора односити на правно ваљане послове (Лазаревић, 2006:428). Изјава неког лица која се односи на апсолутно ништаве правне послове - нема снагу исправе. За појам писане исправе није од значаја ни околност да исправа служи као доказ неког правно релевантног односа који издавалац исправе приликом њеног састављања није мислио том исправом доказивати (Група аутора, 1995:716).

(3) Писана исправа мора да садржи изјаву одређеног лица (физичког или правног). То лице је издавалац исправе. То значи да свака исправа

мора имати своје поријекло, што се може сазнати из исправе јасно, недвосмислено и одређено. То се може постићи не само на основу потписа издаваоца исправе, већ и на основу остављених иницијала, парафа или, пак, отиска прста неписменог лица. Довољно је да се издавалац исправе може утврдити из исправе на основу рукописа или садржине исправе или, пак, на основу неких других околности које су у вези са садржином исправе (Група аутора, 1995:716). Неопходно је да се утврди ко је издавалац исправе јер у противном таква исправа не би имала доказну снагу, односно доказну вриједност за одређене правне односе, па се такав предмет и не би могао сматрати исправом.

Потпис издаваоца исправе се редовно ставља испод текста изјаве, али ако се потпис налази на неком другом мјесту у исправи, потребно је утврдити посебно да ли је тај и такав потпис у таквој вези са садржином исправе да се са сигурношћу може извести закључак да је тим потписом издавалац исправе означио да је изјава садржана у исправи заправо његова изјава. Није од значаја ни мјесто издавања исправе, пошто се то мјесто често ставља у саму исправу. Без значаја је да ли је исправа сачињена у земљи или у иностранству, наравно уз поштовање правила реципроцитета. Сматра се, такође, да је без значаја за постојање и правно дејство писане исправе.

Наведене карактеристике писане исправе несумњиво указују на то шта се све сматра овом исправом. То, са друге стране, значи шта се све може сматрати исправом у ужем смислу (писаном исправом). Исправом се тако не могу сматрати спољни објекти или објекти очигледности. Они немају карактер исправе иако могу имати и често имају доказну снагу пошто не садрже материјализовану изјаву воље или мисли неког лица. Исправом се даље не може сматрати ни пројекат исправе нити препис исправе (копија). То проистиче из дефиниције појма исправе јер пројекат још увек не представља изјаву воље или мисли неког лица (издаваоца исправе) већ је само припрема за њу, па тако и не представља доказно средство у правним односима.

Врсте исправа

Практично, законом је начињена подјела између основног и тежег облика кривичног дјела фалсификовања исправе и посебних случајева фалсификовања исправа, с обзиром на врсту исправа које су предмет кривичног дјела. Управо на овој разлици исправа прописана су два облика кривичних дјела за која су предвиђене различите врсте и мјере кривичних санкција. У том контексту, Атанацковић (1985:562) класификује кривична дјела фалсификовања исправе на: 1)

фалсификовање приватне исправе (основни облик) и 2) фалсификовање јавне исправе (тежи облик). Из овог проистиче и основно разликовање и подјела исправа у ужем смислу на: 1) јавне и 2) приватне исправе. Осим ове подјеле, у кривичноправној теорији се може наћи и подјела на: 1) оригиналну исправу и препис исправе и 2) намјерну и случајну исправу. При томе, у оквиру јавних исправа посебно се разликују и службене исправе (које су објект напада код кривичног дјела фалсификовања службене исправе).

Јавна исправа

Кривичним правом није одређено које се исправе сматрају јавним. То се регулише другим гранама права: грађанским и управним, јер се управо ове исправе најчешће и употребљавају у овим гранама права. Тако је према законима из области општег управног поступка јавна она исправа коју је у прописаном облику издао државни орган у граници својих надлежности, односно предузеће или друга организација у оквиру законом повјерених јавних овлашћења и која доказује оно што се у њој потврђује или доказује. Сличну дефиницију појма јавне исправе садрже и закони из области парничног поступка.

Да би јавна исправа, у смислу објекта кривичноправне заштите, постојала - треба да испуњава неколико услова. Најприје, све услове неопходне за постојање писане исправе уопште, а потом и сљедећа обиљежја јавне исправе (види Стојановић, Перић, 2000:332 и 333):

(1) Издавалац јавне исправе мора имати својство државног органа или својство предузећа или друге организације у пословима које на основу закона врши у оквиру јавних овлашћења. Све је већи број лица која могу бити издаваоци јавних исправа. Повећава се не само број државних органа, већ (још више) и разних предузећа (јавна предузећа, јавне установе и сл.) и других организација на које је законом пренијето вршење јавних овлашћења. Тако се у пракси сматра да својство јавне исправе имају и исправе које издају организације из области просвјете и образовања (основне, средње и више школе и факултети), здравства (болнице, домови здравља, диспанзери), организације из области банкарства (банке, штедионице), затим жељезнице, ПТТ саобраћај, привредне коморе, организације у области социјалног или пензијског осигурања итд.

(2) Исправу издаје државни орган у границама своје надлежности, односно овлашћења, дакле у вршењу службене дужности, или предузеће или друга организација у вршењу јавних овлашћења која су јој повјерена законом. Дакле, не може се сматрати јавном исправом она исправа коју

је издао државни орган, али ненадлежан. Закон на прво мјесто ставља јавне исправе које је издао надлежни државни орган у вршењу службене дужности, у границама своје надлежности, односно својих овлашћења. За ове исправе се, баш зато што су јавне, и даје појачана заштита. И баш од те јавноправне, а никако само јавне функције државног органа, исправа и добија карактер и вриједност јавне исправе.

(3) Јавна исправа мора бити издата у прописаној форми (облику). Ова се форма разликује према томе о каквој се исправи ради. Јавним исправама сматрају се и иностране исправе ако су овјерене од стране надлежног органа, а издате су у држави са којом је у погледу исправа уостављен принцип реципроцитета.

Судска пракса пружа различите примјере квалификовања јавне исправе као објекта кривичног дјела фалсификовања исправе. Тако, такси дозвола са бројем представља јавну исправу јер ју је издао надлежни орган скупштине града у складу са важећим прописима (пресуда Окружног суда у Београду, Кж. 3117/03). И санитарна књижица представља јавну исправу, јер је издаје надлежни здравствени орган (пресуда Окружног суда у Београду, Кж. 1992/04). Или, једнодневна ловачка дозвола коју издаје ловачко удружење својим члановима такође представља јавну исправу (пресуда Окружног суда у Београду, Кж. 160/05). Такође, и потврда коју издаје ветерински инспектор о здравственом стању пошиљке производа животињског поријекла која се отпрема превозним средством у унутрашњем саобраћају представља јавну исправу (пресуда Окружног суда у Београду, Кж. 832/95). Исправе које би издало предузеће или друга организација у вршењу својих послова, али не оних које врши на основу јавних овлашћења - не би имале својство јавне исправе.

Јавном исправом сматрају се и јавне или службене књиге, као и друге књиге које се морају водити на основу закона. Закон је одредио да поједини државни органи по службеној дужности воде јавне књиге о одређеним правно релевантним чињеницама. Увид у јавне књиге може имати свако лице које за то има оправдани правни интерес. Јавне књиге имају доказну вриједност као и свака друга јавна исправа. Јавним књигама сматрају се и земљишне књиге у којима се региструју стварна права у вези са непокретностима као што су својина, стварне службености, хипотека, право плодуживања и слично. У јавне књиге спадају и матичне књиге рођених, вјенчаних и умрлих у које се уносе одговарајући подаци и чињенице од значаја за статус физичких лица. Из јавних књига надлежни државни органи издају одговарајуће изводе који служе као доказ какве чињенице која има вриједност за правне односе. Ово нас упућује на закључак да приликом сваког конкретног случаја појављивања исправе коју је издала организација или заједница треба

обавезно испитати да ли се предметна исправа односи на јавну службу која је повјерена издаваоцу исправе или се она, пак, односи на његову другу пословну или привредну дјелатност која не представља јавну службу.

Приватна исправа

Приватна исправа је објект (предмет) радње извршења основног облика кривичног дјела фалсификовања исправе. Међутим, овај појам позитивно законодавство није посебно одредило. При томе, може се закључити да све исправе које се по својим обиљежјима и конститутивним елементима не могу подвести под појам јавне исправе представљају приватну исправу. То значи да су приватне оне исправе које издају појединци, као и исправе које издају предузећа, друге организације или заједнице у свом пословању. То су, даље, исправе гдје облик и форма нису законом прописани, а изјаве воље или мисли садржане у таквим исправама немају унапријед доказну снагу (пресумптивну), већ се у одговарајућем поступку таква изјава (уз примјену свих доказних средстава) подвргава слободној оцјени доказне снаге од стране надлежног органа пред којим се води поступак.

Приватна исправа је, дакле, свака она исправа која је издата од стране субјекта правних послова, без учешћа органа државе, предузећа или других организација у вршењу јавних овлашћења која су им повјерена законом у њиховом издавању (Јовановић, 1983:529). То указује да се појам приватне исправе одређује уопштено - њеним разграничењем од појма јавне исправе. Зато се под приватном исправом подразумева свака она исправа која није јавна исправа нити друга врста исправе која се по свом значењу и карактеру изједначава са јавном исправом у погледу кривичноправне заштите.

Учешће одређених државних органа у поступку сачињавања приватних исправа, писаних исправа, као доказа о изјави воље овлашћеног лица - не сматра се издавањем јавне исправе. Ту посредовање државног органа значи само гаранцију о испуњењу услова да је изјава воље овлашћеног лица дата у форми која је предвиђена законом. То је, најчешће, случај код тестаментa, који представља приватну исправу једног лица у којој он даје изјаву посљедње воље за случај своје смрти у погледу располагања својом заоставштином. Тестамент који није сачињен у одређеној, законом предвиђеној форми неће ни бити пуноважан, нити ће производити одређене правне посљедице у спољном свијету. И у другим случајевима, када се у погледу испуњења услова форме предвиђа учешће одређеног државног органа при извјесним радњама - то је учињено у првом реду ради обезбјеђења ефикасније контроле, као и одговарајућег интереса. Зато и овјеравање потписа од стране

државног органа не представља и учешће тог органа у сачињавању и издавању односне исправе. Орган надлежан за овјеру потписа овјерава само истинитост чињенице да је одређено лице ставило свој потпис на одређено писмено. При томе у овјеравању потписа надлежани државни орган не улази уопште у истинитост садржине саме исправе.

Службена исправа

Свака јавна исправа коју је издао надлежни државни орган, предузеће или друга организација у вршењу јавног овлашћења које им је повјерено на основу закона представља истовремено и службену исправу. Али, свака службена исправа није истовремено и јавна исправа. Службеном исправом сматра се свака исправа која је одређена или пододна да служи као доказ какве чињенице која је од значаја за службене односе. Службеним исправама сматрају се и исправе које су саставили државни органи, установе и организације које се код њих налазе у списима, а које служе као доказ правилног вршења службе тих органа, установа или организација.

О појму службене исправе и њеном односу према јавној исправи у кривичноправној теорији не постоји јединствено становиште (Лазаревић, 2006:461). По једном схватању, појам службене исправе није идентичан са појмом јавне исправе. Свака јавна исправа јесте истовремено и службена исправа, али свака службена исправа није и јавна исправа. Појам службене исправе је, према овом схватању, шири од појма јавне исправе. Ово становиште се, углавном, заснива на старијој судској пракси по којој су службеним исправама, поред јавних, сматране и исправе које су у вршењу службене дужности издавали органи управљања у привредним и друштвеним организацијама, којима су само потврђиване неке правно релевантне чињенице. Према другом схватању, службена исправа је само један облик јавне исправе. Дакле, према овом становишту, појам јавне исправе је шири од појма службене исправе. У овом смислу службена исправа се најчешће дефинише као писана исправа службеног лица сачињена у одређеној писаној форми, у вршењу његове службене дужности, која може да послужи као доказ какве правно релевантне чињенице. Овакво схватање појма службене исправе данас је више заступљено у кривичноправној теорији и судској пракси (Лазаревић, Вучковић, Вучковић, 2004:980 и 981).

Са службеним исправама су сличне и неке друге исправе које такође могу да буду предмет кривичног дјела фалсификовања исправе (дјела фалсификовања службене исправе). То су: службене књиге и службени списи. Под службеном књигом сматра се свака књига у коју се према

правилима одређене службе уносе подаци од значаја за доказивање неких правно релевантних чињеница. Службене књиге се воде по службеној дужности. Њихово постојање и уредно вођење је обавезно, а овлашћено службено лице је дужно да у њих редовно уноси одређене податке. Не могу се сматрати службеним књигама забиљешке које службено лице приватно води, без обзира на то да ли у њих уноси и податке који се могу употријебити као доказ неких чињеница.

У државним органима, предузећима и другим организацијама се воде различите службене књиге као што су, на примјер, регистри, протоколи, уписници, књиговодствене, рачуноводствене или благајничке књиге. Које и какве ће се службене књиге водити, зависи, у првом реду, од врсте дјелатности коју обављају органи или организације у којима се те књиге воде.

Службени списи су разни поднесци, писмена и друга акта која сачињавају или примају службена лица у вршењу службене дужности (жалбе, молбе, тужбе, захтјеви, представке, уговори, приговори). И ови списи такође садрже податке који су од значаја за остваривање одређених права или обавеза (податке који имају доказну вриједност).

Оригинали и преписи исправе

У кривичноправној теорији и пракси посебну пажњу заслужује подјела исправа на оригинале и преписе исправа. Значај ове подјеле је нарочито увећан потребом што веће сигурности и несметаног обављања правног саобраћаја и пуног повјерења у тај саобраћај.

Оригиналне исправе су оне које су издала лица која су означена као издаваоци те исправе (Радовановић, Ђорђевић, 1975:306). Дакле, то је исправа у ужем смислу која изворно, оригинално потиче од лица које је на њој означено као њен издавалац. Она мора да садржи све потребне елементе, зависно од тога да ли се ради о приватној или јавној исправи. Ова исправа изворно садржи изјаву воље или мисли свога издаваоца.

Препис исправе је, у ствари, само преписани текст оригиналне исправе који на различите начине може да буде овјерен у погледу његове садржинске вјерности оригиналу (Радовановић, Ђорђевић, 1975:306). Дакле, укратко речено, препис исправке је само репродуковање изјаве воље или мисли издаваоца овакве исправе, али не значи и саму његову изјаву (Лазаревић, 2006:429). Због тога, препис исправе и нема доказну снагу, па не представља исправу у правном смислу ријечи. Препис исправе стиче својство исправе овјеравањем од стране надлежног органа за овјеру преписа. Овјеравањем преписа

исправе, препис се снабдијева изјавом да је садржина преписа вјерна оригиналу. Изјава о вјерности оригиналу сама за себе такође представља исправу. И ова изјава о вјерности оригиналу мора да садржи све елементе исправе.

Преписати и овјерити се могу све врсте исправа, како јавне и службене, тако и приватне. У домаћем правном саобраћају, осим преписа исправа које су овјерили надлежни органи, могу се употребљавати и преписи исправа које су овјерили други државни органи, организације или заједнице. Овјерени препис стиче својство исправе и служи као доказ неке чињенице која има вриједност за правне односе. Ово разликовање исправа посебно је важно када се ради о кривичном дјелу фалсификовања исправе, нарочито у случају употребе неког писмена као преписа оригинала који уопште у стварности не постоји, као и код случајева употребе лажног преписа исправе као правног преписа исправе.

Од преписа исправе треба разликовати дупликат исправе. Дупликат постоји када је једна исправе истовремено издата у више примјерака (тада се сваки од тих примјерака сматра оригиналом) или када исто лице или исти орган (издавалац исправе) изда накнадно поновни примјерак те исправе. При томе је важно да дупликат има својство и значај исправе. То значи да је дупликат исправе идентичан са оригиналом, па се таквим и сматра.

Од преписа и дупликата исправе треба разликовати и фотокопију садржине сваке исправе. Фотокопија исправе није исправа у правом смислу те ријечи. Да би фотокопија исправе имала доказну снагу и служила као доказ какве чињенице која има вриједност за правне односе, треба да ју је овјерио државни орган надлежан за овјеравање потписа, рукописа и преписа.

Намјерне и случајне исправе

У кривичноправној литератури се, истина, ријетко, среће подјела исправа на намјерне и случајне. Овакву подјелу исправа заступају и М. Ђорђевић, М. Радовановић, Т. Живановић и С. Франк (Радовановић, Ђорђевић, 1975:306).

Намјерне исправе су оне које су издате, односно сачињене управо зато да би служиле као доказ постојања или непостојања каквих чињеница у правном саобраћају. Насупрот њима, случајне исправе нису сачињене у том, већ у неком другом циљу (сврси), али се у сврху доказа у правном саобраћају могу искористити. У намјерне исправе спадају диспозитивне и доказне исправе. Ове исправе се сачињавају с циљем да буду доказно

средство у правном саобраћају, јер садрже такве изјаве воље или мисли које су непосредно правно релевантне или изјаве о каквој правно релевантној чињеници.

Насупрот намјерним јесу исправе које нису састављене у сврху употребе као доказа у правном саобраћају, јер не садрже непосредно правно релевантну чињеницу, али из садржаја, неке ознаке или, пак, изгредне изјаве - може се извести закључак о правно релевантној чињеници. То су случајне исправе.

ЗАКЉУЧАК

У законодавству, теорији и пракси како домаћег, тако и иностраног кривичног права, од најстаријих времена до данас, егзистирају различити облици и видови испољавања кривичног дјела фалсификовања исправа. Та дјела се међу собом разликују према објекту напада (врсти исправе), радњи извршења, својству учиниоца и облику кривице. Међутим, свим тим дјелима је заједничко да су управљена на повреду или угрожавање правног саобраћаја који се одвија између физичких и правних лица путем исправа.

Постоји више различитих појмовних одређења исправа. Само исправа у ужем смислу, као писмено које садржи изјаву воље или мисли неког лица, може бити „прави“ објект ових кривичних дјела. При томе се разликује и више врста ових исправа, зависно од својстава њиховог издаваоца. Поред њих, постоји и службена исправа о чијој правној природи у теорији нема јединственог схватања. Она се јавља као објекат код фалсификовања службене исправе. Само исправа може бити објекат ових кривичних дела, али не и њени преписи, копије или фотокопије.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанацковић, Д. (1985). *Кривично право*. Посебни дио. Београд
- Бабић, М., Марковић, И. (2013). *Кривично право, општи дио, четврто измијењено и допуњено издање*. Бања Лука: Правни факултет,
- Бабић, М. (2014). *Кривично право, општи и посебни дио, друго измијењено и допуњено издање*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Група аутора. (1995). *Коментар Кривичног закона Републике Србије*. Београд.
- Живановић, Т. (1963). *Основи кривичног права Краљевине Југославије*, Посебни дио, Књига II, свеска 2, Београд.
- Ђурђић, В., Јовашевић, Д. (2010). *Кривично право*, Посебни дио. Београд.
- Јовановић, Љ. (1983). *Кривично право*, Посебни дио. Београд.

- Јовашевић, Д. (1996). *Фалсификовање исправе у југословенском кривичном праву*. Београд.
- Јовашевић, Д. (1996). *Фалсификовање исправе - теорија и пракса*. Београд.
- Јовашевић, Д. (2003). *Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом*. Београд.
- Јовашевић, Д. (2006). *Кривични законик Републике Србије са коментаром*. Београд.
- Јовашевић, Д. (2010). *Кривично право, Општи дио*. Београд.
- Јовашевић, Д. (2011). *Лексикон кривичног права*. Београд.
- Јовашевић, Д. (2014). *Кривично право, Посебни дио*. Београд.
- Јовашевић, Д., Икановић, В. (2012). *Кривично право Републике Српске, Посебни дио*. Бања Лука.
- Лазаревић, Љ., Вучковић, Б., Вучковић, В. (2004). *Коментар Кривичног законика Црне Горе*. Цетиње.
- Лазаревић, Љ. (2006). *Коментар Кривичног законика Републике Србије*. Београд.
- Павишић, Б., Инсолера, Г. (1997). *Хрватско-талијански рјечник казненог права*. Ријека.
- Петровић, Б., Јовашевић, Д. (2005). *Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Општи дио*. Сарајево.
- Радовановић, М., Ђорђевић, М. (1975). *Кривично право, Посебни дио*. Београд.
- Срзентић, Н., Стајић, А. (1970). *Кривично право, Општи и посебни дио*. Сарајево.
- Стојановић, З., Перић, О. (2000). *Кривично право, Посебни дио*. Београд.
- Таховић, Ј. (1953). *Кривично право, Посебни дио*. Београд.
- Таховић, Ј. (1957). *Коментар Кривичног законика*. Београд.
- Чубински, М. (1934). *Научни и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије*. Београд.

IDS AS OBJECT OF FORGERING

Academician Miodrag N. Simović*

PhD Dragan Jovašević**

PhD Vladimir M. Simović***

Summary: There are criminal offences of ID forging that are separated in modern criminal legislation of Bosnia and Herzegovina on the basis of their character, nature, characteristics and forms of manifestation. Those are offences endangering legal traffic between natural and legal persons. IDs are the means for normal, undisturbed, efficient and legal functioning of legal traffic. Accordingly, IDs are an object (thing) of attack at this kind of criminal offences. There are several kinds and forms of IDs in the legal traffic and, therefore, we differentiate several criminal offences of ID forging as well. This paper is about the term, elements, characteristics and kinds of IDs as objects of attack in cases of criminal offences of ID forging.

Key words: legal traffic, ID, statement of thought, written, law, forging, criminal offence.

* Judge of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, Full Professor of the Faculty of Law of Banja Luka, Corresponding Member of the Academy of Sciences and Art of Bosnia and Herzegovina, Foreign Member of the Russian Academy of Natural Sciences and Active Member of the European Academy of Sciences and Arts, e-mail:miodrag.simovic@ustavisud.ba

** Full Professor of the Faculty of Law, Nis, e-mail: jovas@prafak.ni.ac.rs

***Prosecutor of the Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina and Associate Professor at the Faculty of Security and Protection Independent University in Banja Luka and Faculty of Law University „Apeiron“ Banja Luka, vlado_s@blic.net

Доц. др Предраг Ђеранић*

Апстракт: Безбједност заузима простор који је дуго припадао филозофији: присутна је у свим сферама друштвеног живота. Облици и форме у којима се безбједност као област појављује су разноврсни. Процес њихове анализе указује на неопходност класификација на: приватну, јавну, војну, политичку, социјеталну, економску, енергетску и еколошку безбједност. На повезаност спољне политике и националне безбједности с једне стране, и економске политике с друге стране, указао је нафтни шок 1973. године. Од тада се све више користи синтагма „економска безбједност“ која, посматрано из научног угла, има широк опсег, а у контексту њеног значења посебан значај има појам људске безбједности, у науци још недовољно дефинисан. Крај Хладног рата широм је отворио врата интересовању за економску безбједност као сектор у којем су, након престанка биполарне подјеле свијета, силе глобализације освајале све већу територију. Напад на Свјетски трговински центар показао је да су економске мете терористима подједнако привлачне као амбасаде, полицијске станице и војне базе. Предмет нашег истраживања је економска безбједност Босне и Херцеговине, њено дефинисање и указивање на економске опасности и пријетње које су узрок слабљења државе, али и основне ћелије друштва – породице. Економски криминал је појава узрочно-посљедично повезана са сиромаштвом. У колориту економског криминала посебан значај има организовани криминал. Једна од манифестација организованог криминала је корупција. Корупција је можда најтежи продукт организованог криминала. Колика је опасност од корупције, у којој мјери корупција подрива економску основицу БиХ, који су инструменти за њено сузбијање, и да ли у том смислу постоји адекватан правни основ за рад агенција за провођење закона, питања су којима ћемо се бавити у овом раду. Наравно, и у овом контексту уочавају су боље босанскохерцеговачког друштва које проистичу из политичке подвојености на снаге које се залажу за централизацију државе, и с тим у вези неминовну ревизију Дејтонског споразума, и друге, које се залажу за очување Дејтона и рјешења која су могућа у држави три конститутивна народа и два ентитета.

Кључне ријечи: економска безбједност, организовани криминал, корупција, сиромаштво, људска безбједност

* Висока школа Ванја Лука College, Бања Лука, email: predrag.ceranic@gmail.com

УВОД

Нафтни шок, што је назив за свјетску нафтну кризу изазвану 1973. године, одразиће се на међународне односе, јер се нафтни произвођачи нису слагали са политиком земаља увозница нафте. Својом одлуком да смање производњу нафте за 5% како би јој подигле цијену, земље чланице ОПЕКС-а ће постићи циљ – цијена нафте је са 5 долара по барелу (159 литара) за неколико дана повећана, а наредне године је достигла 12 долара по барелу (Jacques, Schreiber, 1981). Нафтни шок је уједно створио рефлексију у области безбједности, у смислу да се од тада све више говори, а потом и научног угла посматра нова синтагма – економска безбједност. „Све до седамдесетих година прошлог века економски проблеми, иако имплицитно присутни у свим безбедносним разматрањима, нису били експлицитно везивани за проблематику националне безбедности. Међутим, нафтни шок 1973. године драматично је показао чврсту повезаност између спољне политике и националне безбедности с једне, и економске политике, с друге стране.“ (Ејдус, 2012: 160) Да је економска безбједност израз који је све више у употреби, али да је још слабо развијен концепт у политичкој економији, упозорава Кристофер Дент (Christopher M. Dent)¹: „Политолози који још увијек дјелују унутар оквира традиционалних сигурносних студија више се баве оним што називам економско-сигурносном везом, а не економском сигурношћу као таквом“ (Collins, 2010: 234). Исти аутор указује да постоје различита тумачења економске безбједности: „Анализе микроразине које се концентрирају на ‘локализоване’ чимбенике, попут појединаца, кућанстава и локалних заједница, док се економска сигурност на макроразини концентрира на националне државе (или остале ентитете способне за вођење вањске економске политике) и њихове активности у међународном економском саставу“ (Collins, 2010: 233). Правећи дистинкцију између два поменута дискурса о економској безбједности, Кристофер Дент напомиње да је далеко важнији други дискурс, у оквиру којег дефиниција економске безбједности гласи: „Очување структуралног интегритета и способности стварања просперитета те интереса политичко-економског ентитета у контексту различитих вањских ризика и пријетњи с којима се суочава међународни економски састав“ (Collins, 2010: 234), уз појашњење да потрага за економском безбједношћу у основи усмјерава циљеве спољне економске политике². С обзиром на то да теоретичари наука безбједности приступају сектору економске безбједности из различитих углова, у појмовном одређењу ове синтагме остаје доста недореченог. На то указује и Филип Ејдус који се, у покушају да пронађе адекватну дефиницију економске безбједности, позива на оквир који је у овом

1 Један од аутора радова које је Alan Collins приредио и објавио у књизи *Сувремене сигурносне студије*, Политичка култура, Загреб, 2010.

2 FEP – *Foreign Economic Policy*.

смислу поставио планетарно познат британски економиста Винс Кејбл (Vincent Cable), по којем се у ширем одређењу економска безбједност односи на тежњу ка слободи од економских пријетњи, док у ужем смислу постоји пет различитих значења економске безбједности (Cable, 1995, и Ejđus, 2012). У првом смислу, под економском безбједношћу се подразумевају производња и трговина, које директно утичу на одбрамбену способност државе.³ Друго значење економске безбједности односи се на инструменте економске политике који се користе као офанзивно или дефанзивно средство безбједносне политике.⁴ Треће одређење економске безбједности јесте способност да се одржи одређени ниво економског развоја у функцији осигурања унутрашње безбједносне стабилности или побољшања међународне војнополитичке позиције неке државе. Четврто значење економске безбједности односи се на економску безбједност појединца. У наведеном смислу, појам економске безбједности приближава се значењу блиских појмова као што су људска безбједност и социјална сигурност. Пето тумачење економске безбједности односи се на глобалну економску, социјалну и еколошку стабилност (Cable, 1995, и Ejđus, 2012).

У контексту економске безбједности, посебан осврт заслужује појам људске безбједности који у посљедње вријеме привлачи велику пажњу у друштвеним наукама. Међутим, и границе овог појма су растегљиве, те „до данас не постоји стварна сагласност о томе шта може или мора да конституише жижу онога што се и даље лабаво одређује као студије о људској безбедности“ (Вилијамс, 2012). Постоје различите концепције људске безбједности, од оних које се тичу угрожавања и ускраћивања основних људских права, до шире схваћеног гледишта које обухвата разне облике економске штете која се може нанијети животу појединца, укључујући и посљедице које стварају силе глобализације. Ејдус концепт људске безбједности посматра у вертикали: људска безбједност – национална безбједност – регионална безбједност – глобална безбједност.

Крај Хладног рата дао је замаха интересовању за економску безбједност. Престанак биполарне подјеле свијета створио је простор за силе глобализације и растућу глобалну економију. Економија постаје саставни дио безбједносне политике. „Недавни пораст интереса за економску сигурност на макроразини увелико је резултат постхладноратовског раздобља. Према томе, он произлази из одговарајућих помака с геополитике на геоекономију, с војних суперсила на економске суперсиле те с политичко-идеолошког натјецања на економско натјецање“ (Collins, 2010: 235). Значај економске безбједности постаје уочљив у дјеловању и јавним иступима америчких предсједника. Економски аспект је

3 Производња и трговина војном технологијом и наоружањем.

4 Бојкот, рестрикција снабдијевања енергентима, санкције.

неизоставни дио сваке стратегије националне безбједности. „У сијечњу 1993. амерички предсједник Bill Clinton проширио је чланство Вијећа за националну сигурност како би укључио, између осталог, министра финансија и новостворени уред Предсједниковог помоћника за економску политику, признајући на тај начин већу улогу економских питања у обликовању политике националне сигурности“ (Collins, 2010: 235). Терористички напад 11. септембра на Свјетски трговински центар указао је да је проширен распон мета које су терористима привлачне и да удари на „економске“ мете стварају исти ефекат као и напад на амбасаде, војне базе и слично. Потреба за економском безбједношћу дала је смјернице америчкој спољној политици. „На пример, у Стратегији националне безбједности САД из 1991. године први пут се јасно и недвосмислено каже како су 'национална безбједност и економска снага неодвојиви.'" (Ејдус, 2012:160).

Кристофер Дент, истичући значај сила спољне економске политике (FEP – *Foreign Economic Policy*) кроз осам различитих тумачења економске безбједности, даје оквир за њену анализу: безбједност снабдијевања, безбједан приступ тржишту, кредитна сигурност, безбједност технолошко-индустријске способности, друштвено-економска сигурносна парадигма, прекогранична безбједност заједница, системска безбједност, сигурност савеза (Collins, 2010: 235).

Када је ријеч о државама као што је Босна и Херцеговина, главна економска пријетња безбједности је сиромаштво. Сиромаштво треба прихватити као опасност и узрок слабљења државе и породице, основне друштвене ћелије. „Ако безбједност схватимо као нешто што се аргiori односи на људска бића, постаје јасно да је сиромаштво од непосредне важности за студије безбједности; заиста, сиромаштво и људска несигурност су у многим аспектима синоними“ (Вилијамс, 2012: 329). Појава која је узрочно-посљедишно повезана са стварањем све ширег слоја осиромашеног становништва јесте економски криминал. „Економски криминал обухвата криминално понашање и делатности које настају у економским односима и у вези са тим односима у привредној и ванпривредној делатности, усмерени су против економског система без обзира на заступљене облике својине, а као такви су инкриминисани кривичним законодавством“ (Мијалковић, 2011: 209). Једна од манифестација економског криминала је корупција. Корумпираност државне администрације постала је један од кључних сегмената економског криминала у БиХ и узрок економске нестабилности земље. Економска нестабилност БиХ лоше се одражава на безбједносну ситуацију у многим секторима. Наредна „карика у ланцу“ економске нестабилности у БиХ јесте организовани криминал. „Организовани криминал је посебно деструктиван по економско-финансијску безбједност државе и друштва. Привредни и буџетски системи трпе огромну штету због

сиве економије, прања новца и утаје пореза, што угрожава националну безбедност стварањем социјалне напетости, незадовољства, политичке нестабилности, буџетског дефицита“ (Мијалковић, 2011: 214). Према ранг-листи конкурентности земаља коју је израдио Свјетски економски форум, БиХ је веома слабо позиционирана.⁵ Земља у којој је организовани криминал попримио озбиљне размјере има урушену економију. Сем тога, организовани криминал попут хоботнице настоји да буде инкорпориран у виталне државне институције, као што су влада, а посебно су (у том смислу) привлачни органи правосуђа и полиција. „Организоване криминалне групе из региона западног Балкана, иако недорасле снази руске или кинеске мафије, у току балканских сукоба ојачале су, консолидовале се и успоставиле блиску ‘сарадњу’ са мафијом и са међународно организованим криминалом у западноевропским земљама попут Француске, Италије и Белгије, угрожавајући новонастале балканске државе, па и саму Европску унију“ (Достић, 2012: 3).

ПРИЈЕТЊЕ ЕКОНОМСКОЈ БЕЗБЈЕДНОСТИ БИХ

Сектору економске безбједности посвећује се све већа пажња, учестало се пише и расправља о економској безбједности у смислу да је економска безбједност услов стабилности колективитета. У употреби је и термин „дужничко ропство“ за државе које су до те мјере задужене да зависе и економски и политички од међународних кредитора и фондова, што их чини слабим државама у сваком смислу. Опет, дискурс о економској безбједности нема дефинисане границе, штавише, присутна су опречна тумачења широког дијапазона онога шта се у њега убраја. Новији концепт сектора економске безбједности подразумијева „очување структурног интегритета те способности и интереса стварања просперитета политичко-економског ентитета, у контексту различитих вањских ризика и пријетњи с којима се суочава у међународном економском саставу“ (Collins, 2010: 251).

Појава која угрожава економску безбједност БиХ првенствено је економски криминал, чију најважнију манифестацију представља организовани криминал. Уједно, најтежа посљедица слабљења економске

⁵ „Политичка нестабилност и несигурност власти кључни су разлози за лош пласман БиХ на листи конкурентности земаља коју је израдио Свјетски економски форум (WEF). БиХ је пала за два мјеста и сада је на 109. позицији од укупно 133 државе које су укључене у истраживање. Годину раније била је на 107. мјесту. Према анализи објављеној на интернету, испитаници су у истраживању најгоре оцјене БиХ давали управо у сегменту политике, док су класични економски показатељи као што су макроекономска стабилност, инфлација, стање и доступност радне снаге исказани као предности БиХ. Но, политичке власти добиле су тако лоше оцјене да су увелико срозале позицију државе на листи“ (Лазовић, 2009).

безбједности земље и пратећа појава раста економског криминала је сиромаштво. Сиромаштво није само пријетња по појединца већ и по државу. „Унапређење људске безбедности нужно обухвата смањење сиромаштва које ће смањити људску несигурност. Таква унапређења могу се схватити као синоними за унапређења у области људских права – економских, социјалних, грађанских, политичких и културних – од стране појединачних људских бића“ (Вилијамс, 2012: 329). Људска безбједност је појам са више димензија. „Појам људске безбедности проширује расправе о људским правима и у њу уводи питања која се односе на њихово кршење, попут употребе силе у име заштите људских права, као и кршење људских права од стране не-државних актера“ (Оберлајтнер у Дулић, 2006)

Опсежну али свеобухватну дефиницију организоване криминалне групе дао је Милан Шкулић у својој књизи *Организовани криминалитет* (Шкулић, 2003: 45). По професору Шкулићу, организована криминална група има више обиљежја: ради се о удружењу више лица; криминална организација има тајни карактер; криминална организација поседује одређена писана или неписана правила у којима су садржани услови њеног деловања, те права и дужности њених чланова, који обавезују на њихово поштовање; циљ криминалне организације је стицање профита, тј. имовинске користи или постизање моћи; криминална организација се оснива ради вршења кривичних дјела; криминална организација је заснована на хијерархијском начелу; активности чланова организације се врше на професионалној основи; криминална организација има трајни карактер; криминална организација настоји да оствари монопол у/на одређеном подручју; криминална организација је неидеолошког карактера, односно не оснива се ради остваривања одређених политичких, националних и сличних идеја, циљева и идеала; криминална организација је склона да се служи насиљем; криминална организација настоји да корумпира одређене државне органе и по правилу, постоји одређена коруптивна веза између ње и појединих експонената државне власти, односно неких јавних служби, или појединих политичара, па чак и читавих партија.⁶ Штета коју организоване групе, односно

6 Потпуна дефиниција гласи: Организована криминална групација или криминална организација представља тајно удружење више лица, која испуњавају потребне услове утврђене писаним или неписаним правилима којима се уређује функционисање организације и пристају на строго поштовање тих услова, која је основана ради професионалног и по правилу планског вршења кривичних дела (нарочито неких врста кривичних дела која су специфична за циљеве криминалне организације) и то тако да организација буде трајног карактера, а у циљу континуираног стицања имовинске користи или моћи, те остварења монопола на/у одређеном подручју (ради чега је склона уништењу конкуренције); заснована на хијерархијским принципима и уз строгу дисциплину својих чланова, по правилу и на принципима специјализације и поделе рада у вршењу криминалних

организовани криминал наноси друштву су велике, и наравно да се одражавају на економски аспект безбједности. У том смислу, посебно су разарајућа дјела која чине тзв. коруптивни сет кривичних дјела, као што су примање и давање дара, злоупотреба службеног положаја и слично.

За организовани криминал у међународним оквирима користи се синтагма „транснационални организовани криминал“. „Према конвенцији УН, транснационална криминална група јесте група која садржи три или више чланова организованих за период пре и после деловања на координисан начин како би се починио ‘озбиљан злочин’ с циљем стицања финансијске или друге користи“ (Вилијамс, 2012: 568).

Надржавне организације као што су Организација уједињених нација, и, уопште, институције које су јачале идеју о међународном кривичном праву, учиниле су напор како би борба против организованог криминала добила на интезитету и снази. Конкретан и вриједан резултат тих настојања било је доношење Конвенције о спречавању транснационалног организованог криминала, 2000. године у Палерму.⁷ Организација уједињених нација, са своје стране, тежиште је ставила на сузбијање корупције⁸ као разарајућег облика организованог криминала, те је 2003. године у Мексику усвојена Конвенција Уједињених Нација против корупције.⁹ Корупција је можда најтежи продукт организованог криминала. „Корупција представља темељ организираног криминала, без обзира о којој врсти појединаца и организовању је ријеч. Корупција (лат. *sum*: са + *gimprege*: киданање) је непожељна друштвена појава која доводи до слабљења повјерења грађана у рад управе, као и слабљења повјерења грађана у законе и власт“ (Кораћ, Беговић, 2009). Организоване криминалне групе, корупција и сиромаштво су у тијесној

активности, мада је организација по правилу, истовремено укључена и у одређене легалне активности (у погледу чега такође постоји специјализација и подела рада у оквиру њеног чланства); она је, поред тога, начелно неидеолошког карактера, с тим да криминална организација широко практикује разноврсне видове насиља, те наглашено испољава спремност на употребу насиља, како у односу на спољно окружење, тако и према члановима који прекрше њена правила (располаже сопственим системом санкционисања), а посебно настоји да коруптивним методама оствари директан или индиректан утицај на органе државне власти, ради омогућавања или олакшања сопственог деловања и ширења непосредног или посредног утицаја (Шкулић, 2003: 45).

7 Босна и Херцеговина је ратификовала наведену конвенцију (Службени гласник БиХ - међународни уговори бр: 03/02).

8 У етимолошком смислу „корупција“ (lat. *corruption*) значи поквареност, кварност, изопаченост, разврат, поткупљивање, подмићивање, поткупљење, подмићење, кварење, укваривање, труљење, распадање, кривотворење; „корумпирати“ (lat. *corrumpere*) је кварити, покварити, изопачити, подмитити, подмићивати, потплатити, потплаћивати, поткупити, поткупљивати. (Вујаклија, 2003: 456).

9 Босна и Херцеговина је ратификовала наведену конвенцију (Службени гласник БиХ - међународни уговори бр: 05/06).

и непосредној вези. „Криминалне групе које промовишу корупцију могу да имају погубан утицај на друштвену кохезију држава, подривајући њихову способност да спроводе власт. Распрострањена корупција често доводи до слома повјерења и легитимности које грађани имају у државе“ (Вилијамс, 2012: 579).

„Корупција, као социјално патолошка појава, не представља ексклузивитет само неких држава или само неких региона или народа. Управо супротно, то је појава која се јавља на свим континентима и у свим државама. Да у том погледу нити Босна и Херцеговина није изузетак, показали су већ резултати истраживања која је у току 2004-2008. године провела непрофитабилна, неваљина организација Transparency International Bosna & Hercegovina¹⁰, али и подаци других међународних владиних и неваљиних институција“ (Марковић, 2011: 209).

„У склопу законског одређења појма организованог криминалитета, потребно је нагласити да Кривични закон Босне и Херцеговине садржи кривично дјело удруживање ради чињења кривичног дјела (чл. 249) које може извршити лице које организује групу људи или на други начин удружује три или више у циљу почињења кривичних дјела прописаних законом Босне и Херцеговине...“ (Кулић, 2011: 40). Сасвим оправдано се поставља питање шта одређује организовану криминалну групу, односно који су њени елементи. „Према законској дефиницији, организована група је група људи која је формирана, а није спонтано настала, ради непосредног слиједећег учињења кривичног дјела и чији чланови не морају имати формално дефинисане улоге, која не мора имати континуитет чланства ни развијену организацију“ (Кулић, 2011: 40).

Кривични закон Босне и Херцеговине (Службени гласник, 2003) у глави XIX (Кривична дјела корупције и кривична дјела против службене и друге одговорне дужности) дефинише кривична дјела по основу злоупотребе службеног положаја и овлаштења. Кривична дјела корупције и кривична дјела против службене и одговорне дужности наведена у глави XIX КЗ БиХ су:

- Примање дара и других облика користи – члан 217 КЗ БиХ¹¹,

10 Аутор (докторске дисертације) је учествовао као истраживач у изради *Студије система националног интегритета - Босна и Херцеговина 2007*, Transparency International, Бања Лука, 2006.

11 (1) Службено или одговорно лице у институцијама Босне и Херцеговине, укључујући и страном службено лице, које захтијева или прими дар или какву другу корист или које прими обећање дара или какве користи, да у оквиру својег овлаштења изврши што не би смјело извршити или да не изврши што би морало извршити, казниће се казном затвора од једне до десет година. (2) Службено или одговорно лице у институцијама Босне и Херцеговине, укључујући и страном службено лице, које захтијева или прими дар или какву корист, или које прими обећање дара или какве користи, да у оквиру својег овлаштења изврши што

представља основно дјело из сета коруптивних кривичних дјела. Ово кривично дјело тешко се доказује, а представља велику пријетњу друштву.

- Давање дара и других облика користи – члан 218 КЗ БиХ¹² је кривично дјело које је у вези са кривичним дјелом из члана 217, јер представља навођење службеног или одговорног лица на повреду вршења службе.

- Противзаконито посредовање – члан 219 КЗ БиХ¹³, кривично дјело којим се злоупотребљава или користи службени положај или позиција лица, у сврху примања награде или друге услуге.

- Злоупотреба положаја или овлаштења – члан 220 КЗ БиХ¹⁴ јесте

би морало извршити или да не изврши што не би смјело извршити, казниће се казном затвора од шест мјесеци до пет година. (3) Казном из става 2 овог члана казниће се службено или одговорно лице у институцијама Босне и Херцеговине, укључујући и страном службено лице, које послѣје вршења или невршења из става 1 и 2 овог члана, а у вези с тим, захтијева или прими дар или какву другу корист. (4) Примљени дар или имовинска корист одузет ће се. Члан 217 КЗ БиХ.

12 (1) Ко службеном или одговорном лицу у институцијама Босне и Херцеговине, укључујући и страном службено лице, учини или обећа дар или какву другу корист, да у оквиру својег овлаштења изврши што не би смјело извршити или да не изврши што би морало извршити, или ко посредује при оваквом подмићивању службеног или одговорног лица, казниће се казном затвора од шест мјесеци до пет година.

(2) Ко службеном или одговорном лицу у институцијама Босне и Херцеговине, укључујући и страном службено лице, учини или обећа дар или какву другу корист да у оквиру својег овлаштења изврши што би морао извршити или да не изврши што не би смио извршити, или ко посредује при оваквом подмићивању службеног или одговорног лица, казниће се новчаном казном или казном затвора до три године. (3) Учинилац кривичног дјела из става 1 и 2 овог члана који је дао мито на захтјев службеног или одговорног лица у институцијама Босне и Херцеговине, укључујући и страном службено лице, и пријавио кривично дјело прије његовог откривања или прије сазнања да је дјело откривено, може се ослободити од казне. (4) Примљени дар или имовинска корист одузет ће се, а у случају из става 3 овог члана може се вратити лицу које је дало мито. Члан 218 КЗ БиХ.

13 (1) Ко прими награду или какву другу корист да кориштењем свог службеног или утицајног положаја посредује да се изврши или не изврши нека службена радња, казниће се новчаном казном или казном затвора до три године. (2) Ко користећи свој службени или утицајни положај посредује да се изврши службена радња која се не би смјела извршити или да се не изврши службена радња која би се морала извршити, казниће се казном затвора од шест мјесеци до пет година. (3) Ако је за извршење кривичног дјела из става 2 овог члана примљена награда или каква друга корист, учинилац ће се казнити казном затвора од једне до десет година. Члан 219 КЗ БиХ.

14 (1) Службено или одговорно лице у институцијама Босне и Херцеговине, које искориштавањем свог службеног положаја или овлаштења, прекорачивши границе свог службеног овлаштења или не извршивши своје службене дужности, прибави себи или другом какву корист, другом нанесе какву штету или теже повриједи права другог, казниће се казном затвора од шест мјесеци до пет година. (2) Ако је кривичним дјелом из става 1 овог члана прибављена имовинска корист у износу који прелази 10.000 КМ, учинилац ће се казнити казном затвора од једне

кривично дјело у којем починилац искористи службу, односно своја службена овлаштења и поступа на незаконит начин како би себи или другом лицу прибавио какву корист или другом нанио какву штету или теже повриједио права другог .

- Проневјера у служби – члан 221 КЗ БиХ, јесте кривично дјело у којем службено лице прибави противправну имовинску корист, присвоји новац, хартије од вриједности или друге покретне ствари које су му повјерене у служби или уопште на функцији у институцијама Босне и Херцеговине.

- Превара у служби – члан 222 КЗ БиХ, јесте кривично дјело које представља посебан вид преваре коју чини службено или одговорно лице у институцијама Босне и Херцеговине, с циљем да себи или другом прибави противправну имовинску корист, подношењем лажних обрачуна, или на други начин доведе у заблуду овлаштено лице да изврши незакониту исплату.

- Послуга у служби – члан 223 КЗ БиХ, јесте кривично дјело у којем се неовлаштено послужи новцем, хартијом од вриједности или другим покретним стварима које су му повјерене у служби или уопште на раду у институцијама Босне и Херцеговине, или те ствари да другом неовлаштено на послугу.

- Несавјестан рад у служби – члан 224 КЗ БиХ, јесте кривично дјело којим службено или одговорно лице у институцијама Босне и Херцеговине које свјесним кршењем закона, других прописа или општег акта или пропуштањем дужности надзора, очигледно несавјесно поступи у вршењу дужности.

- Одавање службене тајне – члан 225 КЗ БиХ, јесте кривично дјело у којем службено или одговорно лице у институцијама Босне и Херцеговине неовлаштено другом саопшти, преда или на други начин учини доступним податке који представљају службену тајну, или које прибавља такве податке с циљем да их преда неовлаштену лицу.

- Кривотворење службене исправе – члан 226. КЗ БиХ – кривично дјело које настаје када службено или одговорно лице у институцијама Босне и Херцеговине у службену или пословну исправу, књигу или спис унесе неистините податке или не унесе какав важан податак, или својим потписом, односно службеним печатом овјери службену или пословну исправу, књигу или спис с неистинитом садржином, или које својим потписом, односно службеним печатом омогући прављење такве исправе, књиге или списа с неистинитом садржином.

- Противзаконита наплата и исплата – члан 227 КЗ БиХ – кривично дјело које се појављује када службено или одговорно лице

до десет година. (3) Ако је кривичним дјелом из става 1 овог члана прибављена имовинска корист у износу који прелази 50.000 КМ, учинилац ће се казнити казном затвора најмање три године. Члан 220 КЗ БиХ.

у институцијама Босне и Херцеговине од другог наплати нешто што други није дужан да плати, или наплати више него што је дужан да плати, или које при исплати или предаји каквих ствари мање исплати, односно преда.

- Противзаконито ослобођење лица лишеног слободе – члан 228 КЗ БиХ, настаје када службено лице у институцијама Босне и Херцеговине које противзаконито ослободи лице лишено слободе које му је повјерено на чување, или му помогне да побегне, или му омогућава недопуштену везу или преписку ради припремања бјекства.

- Противзаконито присвајање ствари при претресању или извршењу – члан 229 КЗ БиХ, јесте кривично дјело у којем службено лице у институцијама Босне и Херцеговине које при претресању стана, просторија или лица, или при извршењу одузме покретну ствар с циљем да њеним, присвајањем прибави себи или другом противправну имовинску корист.

У кривичном законодавству Босне и Херцеговине не постоји кривично дјело „корупције“ али је у функционалној употреби синтагма „коруптивни сет кривичних дјела“. Кривична дјела из области коруптивних кривичних дјела прописана су кривичним законима на нивоу БиХ, Републике Српске, Федерације БиХ и Брчко Дистрикта БиХ. Тако су ова дјела у КЗ Федерације БиХ, одређена у глави XXIX (Кривична дјела против правосуђа – 20 кривичних дјела), у глави XXXI (Кривична дјела подмићивања и кривична дјела против службене и друге одговорне дужности – 12 кривичних дјела). Исто тако, коруптивна дјела у КЗ Републике Српске дефинисана су у глави XXVII (Кривична дјела против службене дужности – 18 кривичних дјела) и у глави XXVIII (Кривична дјела против правосуђа – 16 кривичних дјела). У КЗ Брчко Дистрикта БиХ, у глави XXIX (Кривична дјела против правосуђа – 20 кривичних дјела) и у глави XXXI (Кривична дјела подмићивања и кривична дјела против службене и друге одговорне дужности – 13 кривичних дјела) наведена су коруптивна кривична дјела (Коментари, 2005).

Анализа стања корупције у Босни и Херцеговини урађена од стране Свјетске банке 2000. године је идентификовала низак ниво повјерења грађана и јавних службеника у органе власти. Око 40% испитаника перципирају власти као непоштене и имају јако мало повјерења у њих, док преко 70% сматра да је корупција дио културе и менталитета у БиХ. Битно је напоменути да је преко 50% спремно да пријави случајеве корупције. Већина испитаника у разним анкетама спроведеним у БиХ сматра да је ниво корупције у БиХ висок. Готово 100% анкетираних грађана сматра да корупција постоји, и да она узрокује тешке проблеме, као што су морална ерозија, повећан криминалитет, смањење безбједности, неједнакост, итд. (Шикман, 2009). У Босни и Херцеговини, према свим истраживања, област јавних набавки је означена као најугроженија од корупције.

Парламентарна скупштина БиХ 2009. године је донијела Закон о Агенцији за превенцију корупције и координацију борбе против корупције (Службени гласник, 2009).

Закон је донесен с циљем превенције утицаја корупције на развој демократије и поштовања основних људских права и слобода, као и утицаја на подривање економског и привредног развоја Босне и Херцеговине, као и других облика утицаја на друштвене вриједности, те с циљем координације борбе против корупције. Сходно одредбама овог закона, формирана је Агенција за превенцију корупције и координацију борбе против корупције – као самостална управна организација, која за свој рад одговара Парламентарној скупштини Босне и Херцеговине. Након тога је именовано руководство, директор и два замјеника, и то је то што је јавности познато о раду ове агенције. Међутим, сетом коруптивних кривичних дјела могу се бавити агенције за провођење закона на различитим нивоима власти. Јавност је упозната с неколико успјешних акција¹⁵ којима је документовано примање мита.

Тужилаштво БиХ је покретало истраге против неколико личности из политичког живота БиХ, носилаца важних државних функција, међутим, и поред великих најава и медијске кампање, они су ослобођени одговорности. Међутим, трпјели су политичку штету, а у неким случајевима су морали одступати са функција које су обављали. Стога се у ширем кругу јавности стекао утисак да борба против корупције у БиХ зна да поприми политичку димензију и да је циљ неких истрага била политичка дисквалификација, или притисак, како би се реализовали политички циљеви одређених структура на штету других. У комплексном друштвеном уређењу, гдје су још присутне политичке тензије и етничке напетости, то отежава сузбијање корупције и овај друштвени проблем чини још већим.

ЗАКЉУЧАК

Нафтни шок 1973. године донио је спознају о новој синтагми, економској безбједности, која се манифестовала као спона спољне политике и националне безбједности с једне, и економске политике, с друге стране. Винс Кејбл (Vincent Cable), познати британски економиста, дао је теоретски оквир у којем дефинише економску безбједност као тежњу ка слободи од економских пријетњи, а у ужем смислу одређује пет различитих значења економске безбједности. У првом смислу,

15 <http://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Sluzbenici-Opstinskog-suda-u-Sarajevu-optuzeni-za-primanje-mita/357179>; <http://www.blic.rs/vesti/hronika/policijski-snimak-ovako-je-pala-inspektorka-rada-zbog-primanja-300-evra-mita/ybvqx54>; <http://www.rtvbn.com/376245/Policajci-prijavljeni-za-primanje-mita>.

подразумијевају се производња и трговина, које директно утичу на одбрамбену способност државе, а у другом економска безбједност се односи на инструменте економске политике, који се користе као офанзивно или дефанзивно средство безбједносне политике. Кејбл указује и на економску безбједност у функцији осигурања унутрашње безбједносне стабилности. Четврто значење економске безбједности се односи на економску безбједност појединца, а пето тумачење се односи на глобалну економску и социјалну стабилност.

Економска безбједност је постала неизоставан сектор у проучавању безбједности као научне дисциплине. С друге стране, постала је разлог за одмјеравање снага геополитичких сила на различитим тачкама планете, што је за резултат имало вођење више прокси ратова (проху war). Рат туђим рукама је постао инструмент за реализацију геополитичких циљева великих сила, у чијој позадини се увијек крије економски интерес. Зато је економска безбједност, подједнако као и енергетска, постала појам од прворазредног значаја у сваком дискурсу о безбједности.

Босна и Херцеговина своје друштвено уређење заснива на Дејтонском споразуму, којим је дефинисана као држава три конститутивна народа, састављена од два ентитета, и била је предмет нашег истраживања у контексту економске безбједности. У том смислу смо указали на економски криминал против којег у БиХ постоје законодавни инструменти, али се не спроводе у потребној мјери. У колориту економског криминала посебан значај има организовани криминал, а најтежи продукт организованог криминала јесте корупција. Појава узрочно-посљедично повезана са свим видовима економског криминала је сиромаштво, које разара и државу и основну ћелију друштва – породицу.

Иако су у БиХ евидентиране успјешне акције у смислу утврђивања одговорности за узимање мита и доказивање других дјела из коруптивног сета кривичних дјела, истраге које су по овом основу вођене против политички ангажованих људи, носилаца високих државних функција, нису дале очекивани резултат. Штавише, показале су се као контрапродуктивне, јер је јавност стекла утисак да су биле политички мотивисане. То је само ослабило крхке антикоруптивне потенцијале БиХ.

ЛИТЕРАТУРА

- Вилијамс, П. Д. (2012). *Увод у студије безбедности*. Београд: Службени гласник – Факултет безбедности.
- Вујаклија, М. (2003). *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета.
- Достић, С. (2012). *Безбедност граница као део савременог система супротстављања организованом криминалу*. Необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Факултет безбедности.

- Ејдус, Ф. (2012). *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои, Службени гласник и Београдски центар за безбедносни политику*. Београд.
- Jean – Jacques, Servan – Schreiber- (1981). *Свјетски изазов*. Загреб: Глобус.
- Кораћ, Х., Беговић, А. (2009). Недопуштено стање корупције. *Корупција и прање новца*. Интернационална асоцијација криминалиста Бања Лука, Сарајево.
- Кулић, Д. (2011). *Спречавање и сузбијање кријумчарења људи и робе*. Необјављен магистарски рад, Слобомир П универзитет.
- Оберлајтнер, Г. (2006). У зборник текстова *Људска безбедност 2*, Драгана Дулић (едс). *Људска права и безбедност – две куле?*. Фонд за отворено друштво.
- Марковић, Ј. (2011). *Политичко-правни аспекти корупције у БиХ са посебним освртом на корупцију у образовању*. Необјављен магистарски рад, Слобомир П универзитет.
- Мијалковић, С. (2012). *Национална безбедност*. Криминалистичко – полицијска академија. Београд.
- Мијалковић, С. (2009), *Организовани криминал као претња националној безбедности*, часопис *Безбедност*, бр. 1-2, 119-132.
- National Security Strategy of the United States, August 1991.
- Cable, V. (1995). What is International Economic Security. *International Affairs Vol. 71, No. 2, 305 – 324*.
- Christopher, D. M. (2010). *Сувремене сигурносне студије*, текст аутора: *Економска сигурност*. (едс). Collins, A. *Политичка култура*. Загреб.
- Шикман, М. (2009). Корупција као дјелатност организованог криминалитета. *Корупција и прање новца*. Интернационална асоцијација криминалиста Бања Лука, Сарајево.
- Шкулић, М. (2003). *Организовани криминалитет: појам и кривичнопроцесни аспекти*, Ауторска издавачка задруга. Београд.

POLITICAL SECURITY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Ass. prof. Predrag Ćeranić*

Abstract: Security occupies space which belonged to philosophy for a long time: it is present in all spheres of social life. Shapes and forms in which security appears as an area are diverse. The process of their analysis points to the necessity of classification to: private, public, military, political, societal, economic, energy and environmental security. The oil shock from 1973 pointed to the connection between foreign policy and national security on the one side and economic politics on the other. Since then the phrase which has increasingly been used is „economic security“, which viewed from a scientific point of view, has a wide scope and its meaning in the context of special importance is the concept of human security, still not well defined in science.

The end of the Cold War opened the door wide interest in economic security as a sector in which, after the end of the bipolar division of the world, the forces of globalization conquered an ever larger territory. The attack on the World Trade Center showed that the economic targets of terrorists are equally attractive as embassies, police stations and military bases. The subject of our research is the economic security of Bosnia and Herzegovina, its definition and pointing to economic risks and threats that are causing the weakening of the state, but also the basic unit of society - the family. Economic crime is a phenomenon causally related to poverty. A special place in economic criminal is occupied by organized crime. One of the manifestations of organized crime is corruption. Corruption is perhaps the most severe product of organized crime.

What is the risk of corruption, to what extent is corruption undermining the economic base of Bosnia and Herzegovina, which are the instruments for its suppression, and whether in this respect there is an adequate legal basis for the work of law enforcement agencies, are questions which we will address in this paper. Of course, what is noticed in this context are the ills of bosnian society stemming from political ambivalence on the forces that advocate the centralization of the state, and, related to that, the inevitable revision of the Dayton Agreement, and others that advocate for the preservation of Dayton, and the solutions that are possible in a country of three constituent peoples and two entities.

Key words: economic security, organized crime, corruption, poverty, human safety

* Banja Luka College, Banja Luka, email: predrag.ceranic@gmail.com

Доц. др Миле Шикман*

Апстракт: Тероризам је предмет поручавања многих друштвених и хуманистичких наука истовремено. Не умањујући значај осталих истраживања, чини се да су посебно важна она која тероризам посматрају као криминални феномен, тј. злочин, његовог извршиоца и жртву, као и начин на који друштво реагује на тероризам. Иако емпиријска истраживања тероризма (не само код нас, већ и у свијету) нису нарочито развијена, могу се уочити четири тенденције: *прво*, интензивне друштвене промјене утичу на облике испољавања тероризма, *друго*, тероризам је битно измијенио форме и начине испољавања, *треће*, све више су измијењене и виктимогене предиспозиције жртава, што је, прије свега, манифестовано кроз неселктивност и насумичност, и *четврто*, масовна реакција на тероризам, укључујући инструмене националне безбједности, као и ширу кривичноправну реакцију. Наравно, реакција на тероризам данас је, прије свега, реакција међународних субјеката, а све мање националних држава. То је зато што је тероризам данас све више међународни, па и геополитички проблем. Томе су највише допринијеле промјене у манифестацији тероризма (облика и начина испољавања), терористичког организовања, његове распрострањености, али и утицај који на тероризам остварују друге појаве. У раду ћемо указати на нека основна криминолошка обиљежја тероризма, укључујући његову етиолошку и феноменолошку димензију, глобализацију тероризма, али и друштвену реакцију на ову изразито негативну појаву.

Кључне ријечи: криминологија, етиологија, феноменологија, виктимологија, тероризам, злочин, жртва, реакција.

УВОД

Тероризам је појам о коме се воде најжучније дебате, како у научној и стручној, тако и у лаичкој јавности. То је сигурно један од разлога што до данас не постоји општеприхваћено схватање шта је тероризам. Ипак, чини се да тероризам увијек изнова шокира јавност својом

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци, email: nacelnik@education.muprs.org*

манifestацијом, која превазилази дотад познате форме и облике испољавања овог феномена¹. Тако је и са овом посљедњом фазом глобалног тероризма, која превазилази до сада позната поимања ове појаве, при чему су последице далекосежније и утичу на међународне односе и геополитику, што ће у будућности још више бити изражено. Тако је за Ричард Фолк „мегатероризам“² јединствен изазов, који се разликује од ранијих манифестација глобалног тероризма по својој снази, опсегу и идеологији, јер је он озбиљан напор да се преобрази свјетски поредак као цјелина, а не само структура моћи једне или више суверених држава (Falk, 2003). Ален де Беноист тероризам сматра асиметричним ратом глобалног свијета, којег назива „хипертероризам“³ (Benoist, 2007; Benoist, 2013). Валтер Локер указује на нове ставове о „супертероризму“ или „постмодерном тероризму“, наводећи да се: „карактер тероризма мијења, сва ограничења која су постојала ишчезавају и, изнад свега, пријетња људском животу постала је бескрајно већа него што је била у прошлости“ (Laqueur, 1999; Laqueur, 1996; Laqueur, 2004). Због тога Урих Бек говори о „терористичком свјетском ризичном друштву“⁴ (Beck, 2002), док Борадори сматра да живимо у „времену терора“ (Borradori, 2003), а Хип да је то разлог због којег тероризам привлачи константну пажњу (Hipp, 2015).

Такође, специфичност тероризма данас јесте и одговор тероризму, који увелико превазилази оквире националних држава, па и међународних ауторитета. Оно што је нарочито изражено је да одговор на актуелни

1 У историји тероризма, ова појава је увијек била актуелна и изазивала је вишеструку пажњу јавности. Тако је насиље током Француске буржоаске револуције (1789–1799) постало њен значајан чинилац, бомбашки напади су обиљежили период анархизма (током 19. вијека), отмице ваздухоплова су згражавале јавност од друге половине двадесетог вијека, а вјерски радикализам је постао особеност савременог доба (од краја 20. вијека), (Шикман, 2015).

2 Под мегатероризмом, Фалк сматра насиље усмјерено против цивилних циљева, којим се постижу значајни нивои материјалне и симболичке штете, каква се некада могла изазвати само широким војним нападима (Falk, 2003).

3 Хипертероризам је, према његовом мишљењу, продукт процеса глобализације – попут мултинационалних компанија, и тероризам је без државе, па користи сиве зоне планете, оне у којима нема правно политичких структура и контроле (Beonist, 2007; Beonist, 2013).

4 Бек сматра да је тероризам једна од три различите пријетње у глобалном ризичном друштву (поред глобалне еколошке пријетње и свјетске економске кризе), при чему глобалне терористичке мреже дају овлашћења државама. Иако дјелује локално, тероризам представља глобалну пријетњу чија посљедица јесте постојање оружја за масовно уништење које могу употријебити припадници различитих радикалних, фундаменталистичких покрета и терористичких група (Beck, 2002).

тероризам јесте одговор на „ратни чин“⁵, у којем доминантно учествују оружане снаге земаља (авијација, морнарица, крстареће ракете, итд.), а мање противтерористичке јединице које су биле симбол борбе против тероризма од 70-их година прошлог вијека. Наведени одговор прати и одговарајућа политика националне безбједности, али и нови приступ у кривичноправној инкриминацији ове проблематике, који је доминантно условљен интернационализацијом одговора на тероризам⁶. Наиме, у покушају одговора терористичком дјеловању пољуљане политичке моћи, националне противтерористичке стратегије су у друштвене и политичке процесе увеле низ института који су постали трајно обиљежје савремених социополитичких процеса (Биланџић, 2013: 33). Ово, заправо, води дискурзивним конструкцијама тероризма и интензивирање шире „културе надзора и контроле“ (Mythen, Walklate, 2006: 1). Дакле, логика безбједности, у оквирима, одговара тероризму, повезана је с тајношћу државног дјеловања, ванредним акцијама и мјерама те „паничном“ политиком (McDonald, 2008).

ДЕФИНИСАЊЕ ТЕРОРИЗМА

Појмовно одређење тероризма је полазиште систематичног, објективног и прецизног истраживања тероризма као друштвено негативног феномена, којим се утврђује његов садржај и суштина, отклањају могући неспоразуми и различита тумачења података и информација у вези са тероризмом, а све са циљем правилног разумијевања и схватања тероризма, његових узрока и облика испољавања, карактеристика и класификације, стратегије и тактике терористичког дјеловања, као и супротстављања терористичкој активности (Шикман, 2009). У том циљу, Чарлс Кегли предлаже три основна задатка у анализи тероризма: његово опис, објашњење, и приједлог мјера за његово сузбијање (Kegley, 2003: 13), а Бајагић – утврђивање појма и градивних елемената тероризма; узрока који одређене ентитете

5 Тако Беонист закључује да се тероризам се под тим утицајем проглашава „ратним чином“, при чему се ради о новом типу рата, о рату без терена и ратишта, што, с друге стране, уводи непрекидно глобално ванредно стање (Beonist, 2007; Beonist, 2013).

6 Амерички рат против терора, установљен 2001, довео је до увођења репресивног законодавства, јачања извршне власти и нарушавања механизма „кочница и равнотеже“ између трију грана власти, те проширења овлашћења репресивном и обавјештајном апарату, што је битно угрозило темеље америчког друштва. Битна ограничења грађанских права и слобода, и њихово трајање, последично су промијенили темеље америчке политичке заједнице (Кардов, Жунец, 2005).

наводе да своје циљеве настоје остварити (и остварују) терористичким актима, и утврђивање мјера (превентивних и репресивних) којима се може сузбити тероризам на глобалном плану (Бајагић, 2007: 206). Ипак, Симеуновић наводи да дефинисање тероризма отежава низ фактора, од којих се могу навести и постојање бројних уврежених и нејасних, и при томе још међусобно спорних колоквијалних представа о томе шта је то тероризам, пејоративност приликом дефинисања тероризма (његово дефинисање под утицајем емоција и интереса), демонизованост термина тероризма, итд. Анализа тих проблема потврђује да је тероризам веома сложен и изразито развојан феномен који има низ појавно разноврсних форми, али и то да његово дефинисање ометају: непознавање феномена, појмовна испреплетеност са сродним облицима политичког насиља, присутност емоција при дефинисању, а нарочито политички интереси оних који га дефинишу, као и низ других, мање уочљивих, мада не и мање битних фактора (Симеуновић, 2005: 8,9).

Проблем дефинисања тероризма деценијама представља извор неспоразума међу различитим ауторима, због чега ни данас нема заједничког става о дефиницији тероризма⁷. Валтер Локер, на основу анализе више стотина дефиниција тероризма, тврди да је немогуће дефинисати тероризам, будући да једна дефиниција не може да обухвати све дивергентне облике тероризма, али указује да постоји општа сагласност да тероризам подразумева коришћење насиља или пријетњу насиљем (Laqueur, 1999: 6). Исто тако, Шмид и Јонгман наводи да је узалудно настојање да се одреди нека свеобухватна дефиниција тероризма, без јасно дефинисаног предмета истраживања, истраживачких метода и техника, као и развијених теорија о тероризму (Schmid, A., Jongman, 2005: 3), док Брус Хофман указује на карактеристике тероризма које га битно разликују од других облика насиља. Хофман наводи да постоји једна ствар са којом се сви слажу, а то је да је тероризам пејоративан термин. По њему, то је ријеч са изразито негативном конотацијом, која се обично употребљава за непријатеље или супарнике, или за оне са којима се човјек не слаже и које би, иначе, желео да игнорише (Hofman, 2000: 3). С друге стране, Брајан Џенкинс наводи да је само дио проблема то што је сама појава тешко објашњива, али постоји посебна варијабилност између посматрача који покушавају да дефинишу тероризам. По његовом мишљењу, тероризам може бити објективно дефинисан на основу квалитета акта, али не и идентитет починиоца или природа његовог циља (Jenkins, 1990). Насупрот наведеним схватањима, Драган Симеуновић указује на очигледну ненаучност теза да се тероризам не може дефинисати, при чему је

⁷ На сложеност овог проблема указује и чињеница да ни у оквиру Уједињених нација нема сагласности о овом питању. Недостатак споразума о дефиницији тероризма је велика препрека за значајније међународне противтерористичке мјере.

проблем дефинисања не у неистражености појаве, већ у политичко-идеолошким, а поприлично и у методолошко-приступним баријерама на путу одређења његовог појма на начин који би једну његову дефиницију учинио бар широко прихватљивом (Симеуновић, 2009: 36,37). Према Душану Јаковљевићу, суштинску тешкоћу при дефинисању појма тероризма представља таутологија и општост, посебно када се дефинисању приђе са становишта етимологије (Јаковљевић, 1997: 22). Данијел Новотни сматра да је потребно дефинисати терористички акт, а не оптерећивати се појмом и схватањем тероризма. Разлог за то је што неке терористичке организације нису искључиво терористичке организације, док, с друге стране, неке нетерористичке организације могу да изврше терористичке акте. Терористички акт, по њему, мора обавезно укључивати три елемента: први се тиче његових извршилаца, други циља и трећи карактера акта (Novotny, 2008). Гас Мартин настоји дефинисати тероризам правећи разлике. Он прихвата неминовност политичке мотивације, као заједничког елемента већине дефиниција, а затим прави разлике између метода (силе) и циља, тако што тероризам карактерише примјена различитих метода према неселективној жртви, искључиво цивилним лицима (Martin, 2003).

Према Канингаму, постоје четири доминантна модела приликом одређења тероризма, одакле произилазе и прве дефиниције тероризма, те се, у зависности од прихваћеног модела проучавања тероризма, предвиђа и одговарајући противтерористички одговор: (1) тероризам је криминални акт, који захтијева одговор агенција за спровођење закона на националном нивоу и на основу темељних спољнополитичких одређења – санкционисање међународним поретком и међународним правом; (2) тероризам је облик савременог ратовања, сурогата за оружане сукобе, који карактерише асиметричност снага у сукобу, а за њега је најподеснији војни одговор.⁸; (3) тероризам је ослободилачка борба угњетаваних мањина, политичких или вјерских група чије су жеље самоопредељење или стицање независности, што захтијева адекватан политички одговор на тероризам и (4) тероризам представља насилне реакције на комплексне друштвено-економске, политичке, културне и вјерске односе, дугорочно посматрано – као предуслова, и краткорочно гледано – узрока тероризма, при чему

8 У прилог овом схватању иде чињеница да владе многих земаља објављују рат тероризму, укључујући и формирање различитих антитерористичких коалиција. Тако су Сједињене Америчке Државе још 2001. године објавиле „рат глобалном тероризму“, а од 2014. године су формирале коалицију десет чланица НАТО савеза (САД, Канада, Велика Британија, Аустралија, Данска, Француска, Њемачка, Италија, Пољска и Турска) у борби проти „Исламске државе“. Поред тога, постоји и друга коалиција, коју предводи Руска Федерација, а дјелује на основу договора који је постигнут између Русије, Египта и Сирије, о стварању нове коалиције у борби против терориста „Исламске државе“.

је потребно њихово мултидисциплинарно разматрање, са циљем елиминације основних узрока и циклуса насиља (Cunningham, 2003: 6).

Поред наведеног, у појмовном одређивању тероризма прво питање је који елементи (варијабле) одређују терористичке акте. Потребно је идентификовати параметре онога што се сматра тероризмом и, што је још важније, онога што се не сматра тероризмом. Исто тако, да бисмо дефинисали тероризам, потребно је посматрати ове елементе као јединствену цјелину којом можемо изразити његову суштину. Ипак, потребно је водити рачуна да се дефиниција не конструише простим збрајањем доминантних елемената тероризма, већ је нужно узети у обзир одређене друштвено-политичке и друге услове у којима тероризам настаје и испољава се⁹. Тако, Шмид и Јонгман су извршили квантитативну анализу 109 дефиниција тероризма и дошли до закључка да се у њима константно појављују 22 елемента, по реду учесталости у поменутом узорку, са процентуалном заступљеношћу сваког елемента у анализираним дефиницијама¹⁰ (Schmid, Jongman, 2005). Супротно Шмидовој методологији конституисања дефиниције тероризма, Вајнберг, Педазур и Хирш-Хефлер су покушали доћи до консензуалне дефиниције тероризма (Weinberg, Pedahzur, Hirsch-Noefler, 2004). Они су извршили емпиријску анализу 73 дефиниције тероризма. Прво су одбацили оне небитне елементе тих дефиниција, потом оно што је мање битно, да би на крају остало оно што је, према њиховом мишљењу, најбитније од својстава тероризма. Њихова дефиниција базирана је на најнижем заједничком детерминатору, тако да је тероризам: 1) политички мотивисана, 2) тактика која укључује, 3) употребу силе или озбиљну пријетњу употребом силе,

9 Професор Симеуновић упозорава на мањкавост оваквог приступа дефинисњу тероризма. Поред уопштености и апстрактности, као и мањка оригиналности, недостатак овог приступа огледа се у томе што само набрајање елемената једног појма не може методолошки одвести даље од установљења његовог садржаја, што не значи одмах и до установљења суштине. Утврђивање суштине појаве, што је једнако битан дио истраживачког посла, не може се постићи пуким установљавањем свих конститутивних елемената садржаја, већ утврђивањем веза и односа међузависности једне појаве, који обликују њену унутрашњу динамику и дају јој коначан профил (Симеуновић, 2009: 36).

10 Шмид даље наводи да су кључни елементи тероризма: (1) демонстративна употреба насиља против људских бића; (2) (условна) пријетња (поновним) насиљем; (3) намјерно изазивање терора/страха код циљане групе; (4) циљање цивила, небораца и невиних; (5) сврха: узнемиравање, насиље и/или пропаганда; (6) чињеница да је то метода, тактика или сукоб; (7) важност представљања акта/аката насиља већој популацији; (8) нелегална, криминална и неморална природа акта/аката насиља; (9) преовлађујуће политички карактер акта; (10) употреба тероризма као инструмента психолошког ратовања да би се покренули или онемогућили јавни сектори (Schmid, 2004).

или 4) насиља у којој тежња за, 5) публицитетом има значајну улогу.

Из анализе наведених дефиниција, као и понуђених елемената тероризма, може се закључити да постоји пет основних, кључних елемената тероризма, који укључују све остале елементе тероризма, и да су они присутни у свим дефиницијама. Као такви, могу се навести сљедећи елементи тероризма: 1) носиоци тероризма, 2) циљеви, 3) жртве (непосредне и посредне), 4) насиље и 5) пријетња насиљем и изазивање страха (Шикман, 2009). На основу наведених елемената, тероризам се може дефинисати као примјена смишљеног, организованог и систематског насиља недржавног или државног субјекта над изабраном или насумичном жртвом, ради изазивања страха и других психичких реакција код ширег круга људи, у циљу остваривања постављених терористичких циљева, који су најчешће политичке природе, али могу бити мотивисани и вјерским, етничким, националистичким и другим разлозима (Шикман, 2009).

ЕТИОЛОШКА ДИМЕНЗИЈА ТЕРОРИЗМА

Тероризам није објективно, емпиријски истражен феномен, већ социјално конструисана историјски контекстуална категорија људског понашања, условљена конкретним околностима, социјалнополитичким контекстом и намјерама актера. Објашњавање и разумијевање тероризма као феномена с крајњим политичким циљем захтијева објективно знање о друштвеним односима који га узрокују (Биланџић, 2013: 33). Социолошки приступ тероризму као дистинктивном објекту јесте истраживање и објашњавање узрока, динамике, ескалације и деескалације тероризма у релацији с другим формама политичког насиља и његовог утицаја на стабилност и промјене социјалнополитичког поретка (Turk 2004). Заправо, криминолошке теорије треба да омогуће схватање узрока и посљедица политичког насиља, без обзира на то да ли је државни или недржавни колективитет у његовој позадини (Mythen, Walklate, 2006: 280). Сложеност тероризма рефлектује се и на утврђивање његових узрока, при чему тешкоће проучавања узрока тероризма произилазе из неколико разлога. Један од наизраженијих јесте измјењивост њихове структуре током времена, при чему су његова објашњења различита у различитим временским периодима¹¹. Посебно интересантни облици тероризма јесу они чији носиоци (терористичке групе) чине терористичке акте, мотивисани специфичним мотивима

11 У неком периоду тероризам је био доминантно мотивисан идеолошким циљевима, у другом националистичко-сепаратистичким, а послје је дошао вјерски индоктринисан тероризам.

који нису својствени до сада идентификованим терористичким циљевима¹². Ове активности не спадају у политичка дјела, али то могу постати када се њихови активисти супротставе органима за спровођење закона, а догађа се и да поприме црте политичког насиља. Заправо, политизовање традиционално неполитичких питања доводи и до екстремистичког понашања појединаца и група. Поред наведеног, у многим случајевима тероризам настаје доминантно због једне врсте узрока, док је даљи његов развој детерминисан другим условима и узроцима (Bjorgo, 2005).

Доминантно мишљење, без интенције да се у потпуности објасне узроци тероризма, јесу приступи с мултифакторским објашњењима, односно с објашњењем да тероризам почива на комбинацији више различитих фактора. Узроци тероризма представљају појаве и процесе који својом комбинацијом доводе до тероризма као негативне друштвене појаве. Они подразумевају објективно постојање оних друштвених стања и односа који се могу утврдити, и који као такви доводе до појаве тероризма. Истраживање узрока тероризма могуће је само на основу свестраног испитивања стања у сваком друштву и датом времену, које мора бити квалитативно упечатљиво, да би се тероризам могао тумачити као значајни друштвени феномен, са дозом симптоматичне друштвене појаве (Шикман, 2009). Исто тако се узроци тероризма могу тражити и у субјективним својствима личности извшилаца ових аката. Наравно, дејство наведених фактора (објективних и субјективних) нема исту снагу код свих облика тероризма. Код неких је претежан утицај индивидуалних (нпр. код вјерског тероризма), код других спољашњих фактора (нпр. етнички тероризам), док код трећих и једни и други дјелују са приближним интензитетом. Тако, Торе Бјорго систематизује узроке тероризма, наводећи их сљедећим редослиједом: 1) структурални узроци (демографска неравнотежа, глобализација, убрзана модернизација, интернационализација друштва, итд.) као појаве и процеси који утичу на животе људи, који се могу или не могу објаснити на прилично апстрактном макронивоу; 2) узроци који доприносе појави тероризма (или „акцелатор“ узроци) су они узроци који тероризам чине могућим или актрактивним, без примарних покретача¹³; 3) мотивациони узроци су узроци на личном нивоу, који су повезани са струкурним узроцима, будући да идеолози и политички лидери понекад могу да искористе какво објективно стање да наведу људе на жељено понашање; 4) „окидач“ узроци су директни изазивачи терористичких аката. Они могу

12 Тако, насиље које има све елементе тероризма, врло често се предузима у циљу заштите животне средине или заштите права животиња (Best, Nocell, 2004).

13 Као примјер наводи се развој саврмених облика комуниције, развоја превозних средстава, модерног оружја, слабе контроле државних граница, и тако даље, што доводи до тога да је тероризам пожеља тактика.

бити значајни или провокативни догађаји, политичка пропаст, свирпо дјело учињено од стране непријатеља, или неки други догађаји који позивају на освету или акцију (Vjorgo, 2005: 3). Лопез изворе тероризма налази у различитим идеологијама: националистичких мањинских група сепаратистичког карактера; анархистичка схватања терористичке борбе против „друштвеног зла“, револуционарни марксизам са идејама социјалистичке револуције, новољевичарски синдикализам и реакционарни неофашизам (Lopez, 1981). Мотли под узроцима тероризма сматра сљедеће факторе: 1) концепција модернизације (постоји када већина држава подстиче процес драстичних друштвених, економских и политичких промјена)¹⁴; 2) експлозија етничитета (као узрочник распламсавања тероризма често је повезана са процесима модернизације, који стварају промјене унутар друштвено-политичке заједнице, повећавајући осјећај индивидуалне несигурности, трагање за нечим са чиме се појединац може идентификовати, а да то не буде подложно постојећим економским промјенама)¹⁵; 3) потлаченост и пониженост (по тези Фанона, који је потакнуо прихватање стратегије тероризма, утолико што је насиљу приписао позитиван учинак појединца и својство појачавања националне свијести и кохезије)¹⁶; 4) деколонизација (узрок који је допринио ширењу тероризма, као манифестација политичке и идеолошке борбе против империјализма и колонијализма) и 5) мит гериле (вјеровања да сваки политички покрет који се користи методама гериле и тероризма напосто мора довести до успјеха), (Motley, 1981: 61,62).

Дакле, сходно мултифакторским објашњењима узрока уопште, узроци тероризма могу се посматрати кроз дјеловање спољних амбијенталних чинилаца (објективни узроци) и унутрашњих индивидуалних чинилаца (субјективни узроци). Спољни амбијентали узроци тероризма су објективни узроци тероризма, под њима се подразумевају објективни проблеми, неправде, фрустрирајуће аномалије у економској бази и политичкој надградњи друштва (Пашански, 2002). Основни објективни узроци тероризма леже у дубоким друштвеним промјенама (економским, етничким, вјерским, класним, социјалним, политичким итд.), које су

14 У таквим условима, појава друштвених група које перципирају властита положај као „релативну приклађеност“ између очекивања и могућности њиховог испуњења је неминовна, а честа је појава да такве групе прибјегавају тероризму као облику политичког протеста. Тако се раскорак између очекивања и могућности испуњења циљева друштвених група у условима постојећих друштвених, економских и политичких промјена јавља као узрок тероризма.

15 Експлозија етничитета значи идентификацију терориста са одређеном мултирасном, националном или религијском заједницом.

16 Основна теза му је била да насиље мобилизује потлачене, те као крајњи резултат помаже њиховом стапању у нову нацију. Тако се национално-ослободилачке тенденције, освјешћења и кохезија сматрају узрочником тероризма широм свијета.

настале као посљедица процеса глобализације у посљедње три деценије. Промјене у свјетској политици, социјалном положају и економији; глобално тржиште за закониту и незакониту робу; слабе, нестабилне владе са промјенљивим политичким и економским условима који подстичу корупцију; повећан број и хетерогеност имиграната; напредна технологија, електронске финансијске установе, сајбер технологија, слабе границе, жеља за новцем и моћи, слаба међународна сарадња, глобални сепаратизам и етнички немири само су неки од чинилаца који доводе до појаве тероризма у савременом облику. Тероризам је стални пратилац поменутих друштвених, политичких, економских и других промјена, који се испољава кроз разне облике насиља, којим се, зависно од носилаца и циљева (политичких), дестабилизују основне вриједности сваког друштва (Бошковић, Скакавац, 2009: 278).

Унутрашњи – индивидуални узроци настају због објективних узрока тероризма. Наиме, објективни узроци тероризма имају за посљедицу стварање друштвене климе која се огледа у ерозији ауторитета државне власти, у којој појединци (млади, образовани, способни људи) и одређене друштвене групе (вјерске, етничке, политичке, итд.) не могу да нађу своје мјесто, што води губљењу повјерења у политички систем и друштвене вриједности (Пашански, 2002: 80). Субјективни фактори су екстремистичка убјеђења да се постојећи објективни проблеми могу ријешити искључиво примјеном насиља: да се добије оно што је неправедно ускраћено – земља, слобода, људска права, равноправност; да се поново успоставе идентитет, статус или легитимни посјед тамо гдје су угрожени или изгубљени; да се заштите живот, част, углед и опстанак тамо гдје су угрожени или лоше третирани; да се поврате права, привилегије и вриједности тамо гдје су одузети, итд. Дакле, доминатно мишљење јесте да они немају другу алтернативу за остваривање прокламованих циљева, већ да се терористичко насиље намеће као једини избор (Houghton, 2009: 206). У оваквим случајевима, издвајају се „нови“ ауторитети, персонализовани у некој личности, који помоћу одређених механизма идентификују појединце или друштвене групе које индоктринирају одређеним садржајима, обуче у руковању различитим врстама ватреног оружја и експлозивних средстава, материјално и финансијски обезбиједи, а потом усмјере на пажљиво одабране мете напада. Ствара се дубоко укоријењено вјеровање да је тероризам једини исправан, прави пут (Whittaker, 2004; Wilkinson, 2003; Crenshaw, 2003). Поред ових, узроци тероризма су често и неостварене амбиције одређених друштвених група, које се огледају у жељи за влашћу (неостварене политичке амбиције), затим вјерска заслијепљеност, жеља за осветом, авантуризам итд.

Иван Шијаковић упућује на социолошку визуру у којој се као један од основних узрока тероризма види питање идентитета, који посматра

кроз етнички, идеолошки и вјерски идентитет, али и низ других идентитета и њихову везу са тероризмом (Шијаковић, 2002: 242). Кроз тероризам, етнички идентитет се развија као идентитет у апсурду, јер се „употребљавају“ недужни као жртве за стицање и очување свог идентитета¹⁷. Идеолошки тероризам инспирисан је љевичарским или револуционарним идејама и десничарском идеологијом, што у значајној мјери утиче на идентитет појединца, узрокујући испољавање насилних намјера, укључујући и терористичко дјеловање. Вјерски идентитет је снажнији од свих других идентитета, јер је везан за „божију правду“ и „праведност“. То је посебно актуелизовано посљедњих двадесетак година, од када је вјерски тероризам потиснуо (замијенио) идеолошки тероризам, а у етничком и националном тероризму заузео централно мјесто и постао основни мобилишући фактор. Пошто је ширење вјере и одбрана вјерског идентитета „божији задатак и циљ“, то се насиље и тероризам у свијести вјерских фундаменталиста појављују као средство „божијег циља“, а на путу до „божијег циља“ нема препрека, нити има оних који невинно страдају (Шијаковић, 2002: 250).

ТИПОЛОГИЈА ТЕРОРИЗМА

Тероризам је сложен феномен, који се класификује према различитим критеријумима¹⁸. Када је ријеч о типологији тероризма, како наводи Џонатан Вајт, модели, системи класификовања и типологије су алтернативе дефиницијама и имају неколико предности (Vaht, 2004: 12), причему типологије могу повећати наше разумијевање тероризма, али сви терористички акти морају се схватити као специфичне друштвене, историјске и политичке околности. Једна од честих ранијих подјела тероризма је на унутрашњи и међународни, што је засновано на локацији дате терористичке акције, држављанству извршилаца и жртава. Међународни тероризам, или још правилније, тероризам међународног значаја, може се класификовати на транснационални и међудржавни тероризам, при чему се класификација заснива на аналитичким мјерилима, чији је циљ да расвијетле дјеловање

17 Мета терористичког напада постају сви чланови оне „друге“ стране (етничке групе), без обзира на њихову неутралност, незаинтересованост, неукљученост у сукоб, толерантност, а често страдају и припадници „треће“ стране који се ту затекну.

18 Све класификације тероризма имају превасходно теоријски и методолошки карактер и међусобно се не искључују. Класификација тероризма је методски коректно одређивање мјеста тероризма, на основу познатих – општих појмова, те његова систематизација. Сврха класификације је да се подаци о тероризму среде по обиљежјима и групишу у релативно самосталне цјелине (Шикман, 2009).

тероризма у међународним односима (Милошевић, 2005). Такође, врло често се тероризам дијели на посредни (дискредитовање владе доказивањем њене неспособности да заштити становништво и његова добра) и непосредни (циљ тероризма је терорисање носилаца власти или њихових представника) (Мијалковски, 2005). Позната је подјела тероризма према сљедећим видовима: држава против недржавног субјекта (представља вид тероризма који држава примјењује према недржавном субјекту, када њен режим настоји да се одржи на власти и одбрани од својих противника), недржавни субјекат против државе (под овим видом тероризма подразумевају се методи политичке борбе, коју недржавне организације, групе или појединци воде против своје или стране државе), недржавни субјекти против других недржавних субјеката (представља вид тероризма у којем се терористи не обрачунавају са државом, већ са другим политичким противницима, у борби за власт и премоћ) и држава против државе – међународни тероризам (испољавање терористичке активности једне државе против друге државе, на отворен или прикривен начин) (Ковачевић, 1992; Димитријевић, 1987). У друштвеним наукама, усмјеравање на недржавни тероризам се обично објашњава тврдњом да постоје и сличности и разлике између државног и недржавног тероризма, али да су разлике много веће и инструктивније него сличности (Laqueur, 1996). Ако су извјесна дјела државних актера у основи слична дјелима недржавних субјеката која се уопштено називају терористичким, и ако у првима налазимо исте оне релевантне елементе што их налазимо у другима, заиста је неопходно њихово разликовање. У том смислу, посебно су интересантне неке филозофске расправе о проблему државног тероризма¹⁹ (Ryan, 1991; Glover, 1991).

У односу на политичку оријентацију носилаца, тероризам се класификује на револуционарни (квазиреволуционарни) и реакционарни. За револуционарни тероризам се користе и изрази „лијеви“ и „љевичарски“, односно ултралијеви или „црвени“ за квазиреволуционарни (анархистички тероризам); док се за реакционарни тероризам користе изрази „десни“, „црни“ или „бијели“ (неофашистички и сл.). Дакле, идеолошки мотивисан тероризам подразумева тероризам чији су мотиви у вези са неком идеологијом, што се може испољити постојањем система оријентационих вриједности које подстичу на терористичку

19 Игор Приморац тврди како је, с моралног становишта, државни тероризам знатно негативнији него тероризам којим се служе недржавни субјекти, те ту тврдњу поткрепљује са четири аргумента (Приморац, 2002; Приморац, 2004).

активност, усмјеравањем приликом избора циљева, метода и садржаја терористичког, али и политичког дјеловања терористичких колективитета, као и оправдавањем учињеног терористичког акта (Симеуновић, 2009). Етно-националистички или сепаратистички тероризам је тероризам чији су носиоци одређене етничке групе, које имају за циљ одвајање од државе у чијем су саставу и стицање независности или одређеног степена аутономије, односно припајање држави матици тих етничких група. У новије вријеме, вјерска мотивација за тероризам је засјенила „етничко-националистички и сепаратистички или идеолошки мотивисан“ политички тероризам (Hoffman, 1993). Вјерски тероризам се испољава кроз прокламовање три врсте циљева – у смислу апокалиптичког уништења свијета, успостављања вјерских власти у држави, те стварања вјерски чистог стања. Према броју учесника у терористичким акцијама, тероризам се класификује на индивидуални и колективни, при чему постоји све већа опасност од индивидуалног тероризма, посебно ако се имају у виду основне одлике надлазећег тероризма глобалног домашјаја (глобалног тероризма). Са становишта институционалног карактера, односно везе са државним апаратом, говори се о продржавном и антидржавном тероризму²⁰. У односу на објекат непосредног насиља (жртве), постоји масовни и индивидуални тероризам, а с обзиром на то да ли је насиље извршено над унапријед одређеном жртвом, тероризам се класификује на селективни и неселективни. Неки аутори наводе инструменталистички приступ типологизовању тероризма, који има своје методолошке предности, попут способности да посебно јасно захвати појавне облике тероризма. Ријеч је, прије свега, о манифестацијама које одређују начин на који ће шира јавност доживљавати неку терористичку кампању и групу која стоји иза ње. Од природе тих манифестација – а оне као битне факторе укључују избор жртава по нивоу дискриминативности, степен деструктивности метода које терористи употребљавају, и природу актера, у смислу њиховог државног или неформалног статуса – битно зависи и могућност да нека терористичка кампања оствари свој циљ и буде фактички легитимизована током извјесног временског периода (Зиројевић, 2009)²¹.

20 Продржавни тероризам се односи на насилне акте које непосредно или посредно спроводе званични органи неког државног апарата, док је антидржавни онај који примјењују противници одређеног државног апарата, односно политичког режима. Уз њих се може говорити и о тероризму недржавних политичких субјеката једних против других (Милошевић, 2005).

21 Инструменталистичка класификација разврстава тероризам према избору жртава (дискриминативан или недискриминативан тероризам), према степену

Милан Мијалковски тероризам класификује на основу утврђивања основних елемената терористичког процеса. Као основне елементе терористичког процеса, он наводи: активни субјект (носилац), пасивни субјект (жртва) и посматраче²² (Мијалковски, 2005). Драган Симеуновић, полазећи од класификационе стандардизације, подразумеива да је најцјелисходнија, најпрецизнија и најобухватнија она класификација која се врши према главним циљевима тероризма, односно према програмско-циљаној оријентацији терориста, према њиховом претежном методу и средствима и према типу актера субјектата тероризма²³ (Симеуновић, 2009). Мијалковић и Бајагић,

деструктивности (смртоносне и несмртоносне методе) и према природи актера (недржавни и државни актери). Наиме, савремена „инструменталистичка“ категоризација тероризма полази од претпоставке да је начин извршења терористичких акција основа за формулисање различитих категорија тероризма, прије него мотивациона структура, структура циљева терористичких акција или вриједносна потка из које израста терористичка организација. Иако је инструменталистичка класификација тероризма данас вероватно најутицајнија у глобалним оквирима, она у битном смислу запоставља извјесну феноменолошку, дијелом дескриптивну, али такође аналитички врло значајну димензију тероризма, која је прије свега заснована на телеолошким претпоставкама, то јест на класификацији тероризма према циљевима. Ријеч је о традиционалној класификацији, али је она дескриптивно и аналитички значајна због тога што отвара простор за разматрање могућности одговарајућег дјеловања према појединим врстама тероризма. У том смислу, традиционалнија перспектива класификације према циљевима терористичких група је бар једнако значајна са тачке гледишта могућности преиспитивања самих циљева (Зиројевић, 2009: 45,46).

22 На основу наведених елемената терористичког процеса и чињеница које га карактеришу, овај аутор тероризам класификује: 1) према носиоцима – недржавни и државни, условно и међународни, 2) према узороцима – политички, вјерски, етнички и други, 3) према објекту напада (жртва – пасивни субјекат) – селективни и неселективни и 4) према средствима – конвенционални, нуклеарни, биолошки, хемијски, интернетски и други. Поменути мозаички начини разврставања тероризма првенствено су резултат превида у приличном броју дефиниција појма тероризма, који је несумњиво настао, првенствено, због недовољног уважавања друштвеног статуса носилаца тероризма, па се тероризам не везује искључиво за активног субјекта (припадника терористичког колективитета) у овом сложеном насилничком процесу, већ се подједнако узимају у обзир и нека његова секундарна обиљежја (Мијалковски, 2005).

23 Тероризам се, према својим главним циљевима (класификација према програмско – циљаној оријентацији), може подијелити на три сљедеће групације: 1) идеолошки мотивисан тероризам, а) љевичарски тероризам и б) десничарски тероризам; 2) етно-сепаратистички тероризам; 3) вјерски фундиран тероризам, а) тероризам секти и б) тероризам фундиран на интерпретацијама великих религија. Класификација тероризма према средствима и методима обухвата: 1) класификацију тероризма према средствима, а) класични (конвенционални) тероризам, б) биохемијски тероризам и ц) нуклеарни тероризам; 2) класификацију према методима, а) класични (конвенционални) тероризам, б) самоубилачки

на основу различитих критеријума класификовања тероризма, посматрају га кроз четири категорије: 1) међународни тероризам, 2) глобални тероризам, који укључује веџабизам као екстремну религијску платформу глобалног тероризма и идеологију Ал Каиде као извор глобалног тероризма, 3) конвенционални тероризам, који укључује тероризам са дистанце и самоубилачки тероризам и 4) неконвенционални тероризам, који укључује пет категорија и то: еколошки тероризам, биотероризам, хемијски тероризам, нуклеарни тероризам и сајбертероризам (Мијалковић, Бајагић, 2012). Наведени приказ неких класификација тероризма указује да нема јединствене класификације тероризма. Као што се може видјети, класификација зависи од критеријума, који, опет, могу да буду различите природе. Поред тога, ни одређивање критеријума није гаранција јединствене класификације, будући да један облик тероризма може истовремено да буде обухваћен са више од једног критеријума, те је потребно маргиналне појмове прикључити ближим појмовима или њихово конституисање у посебне чланове класификације. Ипак, тек укрштањем више различитих обиљежја тероризма, могу се створити класификације које омогућавају дубље научно проучавање тероризма као сложене појаве.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА ТЕРОРИЗМА

Глобалне промјене које су на сцени, у великој мјери утичу на карактер тероризма, те доводе до промјена у трендовима, тенденцијама и кретањима тероризма. Тако је глобализација тероризма започела са Ал Каидом 90-их година прошлог вијека, а данас наставља континуитет путем „Исламске државе“, са свим негативним ефектима који прате овај феномен. Глобални тероризам карактерише масовност, како његове примјене, тако и масовност по броју жртва које он са собом носи. Развој информативних технологија омогућио је изузетно брзо ширење вијести о терористичким нападима, чиме ефекти тероризма добијају на значају, што као резултат даје већу спектакуларност акција и остваривање принципа економичности у смислу утрошка средстава и оствареног циља. Због тога је страх од глобалног тероризма попримио глобалне размјере, што је непознато у досадашњем развоју тероризма као облика угрожавања безбједности (Стајић, 2006). Притом се јављају нови појавни облици тероризма и до изражаја долазе поједини облици тероризма

тероризам, в) сајбертероризам и г) наркотероризам. Класификација тероризма према типу актера – субјекту тероризма, може изгледати овако: 1) индивидуални тероризам, 2) тероризам организација и илегалних група и 3) институционални тероризам (државни и слично) (Симеуновић, 2009).

(прије свега самоубилачки тероризам). Такође, на сцени је тероризам инспирисан идејама радикалног фундаментализма (радикални исламски фундаментализам), што га битно разликује од осталих облика тероризма, по начину и средствима извршења терористичких аката²⁴. Наглашавање фанатичног екстремизма као једног од најважнијих елемената тероризма на почетку XXI вијека упућује на феномен поновног препорода екстремног национализма и религијског фанатизма. У односу на XX вијек, када се тероризам инспирисао различитим идеологијама и оријентацијама (националистичко-екстремним, десним, лијевим и сл.), нови миленијум је донио крупне промјене (Мијалковић, Бајагић, 2012: 393). Џонатан Вајт је установио да су апокалиптичка доктрина и тероризам постали опасни савезници. Када се примјени на тероризам, апокалиптичка доктрина позива терористе да се боре као свети ратници у периоду фанатичног заноса, баш када божанство завршава процес стварања. Они вјерују да владавина Бога само што није почела и да им је ово последња прилика да очисте процес стварања прије него што Бог завлада. Ријеч „апокалипса“, грчког поријекла, значи откровење, али је боље употрејибити термин есхатологија. Термин есхатологија потиче од грчке ријечи *easхатолог*, што је појам који се бави крајем свих материјалних и смислених ствари у времену и простору (Вајт, 2004). Апокапалтички циљеви обично су идентификовани као нужност. Одатле произилазе све остале разлике „секуларног, политичког“ тероризма и „вјерског“ тероризма. „Свети тероризам“ укључује насиље, прије свега као сакраментални чин или чин божанске дужности, као директан одговор на захтјев или неки други теолошки императив. Вјерски терористи сматрају убијање обредним чином. Они религију која се заснива на миру и правди претварају у религију нетолерантне мржње. Ово је одлика вјерског насиља и тероризма у било којој религији (Hoffman, 1988).

Заправо, једна од главних особености глобалног тероризма је глобална терористичка радикализација као процес у ком појединац постепено прихвата терористичко насиље као могућ, можда чак и легитиман начин дјеловања. Терористичка радикализација може настати у најразличитијим околностима, на различите начине и различитом брзином (Silke, 2003). То на крају може, али не мора, навести

24 Дакле, примјетно је јачање вјерског фанатизма и вјерске индоктринације појединих потенцијалних терориста. Такву тенденцију прати повећање тероризма религиозне провенијенције, који настоји да вјерска осјећања народа и одређених интелектуалних средина приврежених одређеној вјери повеже с фрустрацијама сиромашних и понижених и да на тој основи организује отпор према одређеним (обично другим) друштвеним и религијским групама (Стајић, 2006).

ту особу да заговара, подржава или учествује у тероризму. Сваки случај терористичке радикализације и врбовања за тероризам проистиче из јединственог пресека средине која је омогућила такву радикализацију, из личних околности и психологије мушкарца или жене (OSCE, 2014). Терористичка радикализација посредством интернета нарочито је изражена и постала је посебан и све већи разлог за забринутост земаља у цијелом подручју међународне заједнице²⁵. У прилог наведеној тези свједочи и онај облик терористичког организовања који подразумејева и контролу одређене територије, становништва на тој територији и успостављање одговарајућег облика власти на том подручју (нпр. „Исламска држава“). Ударну снагу овог терористичког дјеловања чине „страни терористички борци“, тј. држављани других земаља који одлазе у иностранство (прије свега, у Сирију и Ирак) и директно учествују у вршењу терористичких аката. Оно што је слично са осталим терористичким групама, прије свега Ал Каидом, јесте да протежира идеологију глобалног џихада (Bunzel, 2015), само на много опаснији, бруталнији и другачији начин. На основу доступних података, може се закључити да овај терористички колективитет карактерише ригидна идеологија и екстремизам, бруталност у терористичком дјеловању, укључујући терористичке акте, герилско ратовање и војне акције, администрацију, регрутовање и финансирање, као и медијску пропаганду, прије свега путем интернет технологија. Такође, особеност глобалног тероризма јесте да терористичко дјеловање одликује војна стратегија која се манифестује не само у тактици дјеловања него и коришћењу војне опреме и наоружања (Шикман, 2015). Дакле, у питању је комбинација класичне терористичке тактике, укључујући масовно коришћење самоубилачког тероризма, до примјене војне вјештине и наоружања, као што су тенкови и артиљеријско оруђе. Финансирање је значајна карактеристика глобалног тероризма, која се најбоље може приказати на примјерима терористичке организација Ал Каиде у ранијем периоду и „Исламске државе“ данас.

ЗАКЉУЧАК

С обзиром на то да тероризам карактерише различита феноменологија, да се узроци мијењају у зависности од друштвених, економских и политичких околности, неопходна су криминолошка истраживања овог феномена. Она би требало да дају одговор на нека од наведених питања, те да послуже као основа креирања друштвене реакције на тероризам. Сигурно је да би таква реакција било много

25 Медијска пропаганда је такође специфичност глобалног тероризма, која се састоји у масовном коришћењу свих расположивих облика комуникације. У провом реду, мисли се на злоупотребе интернета и друштвених мрежа.

шира од безбједносне и кривичноправне реакције на тероризам, што би допринијело и свеобухватнијем захватању ове појаве. Овакав приступ је нарочито изражен у вријеме када је процес радикализације доминантно изражен као етиолошки фактор тероризма, те у његовом обухватању није довољан искључиво кривичноправни третман или одговор служби безбједности. Напротив, процес дерадикализације мора бити вођен од стране друштвених група у којима је и започет.

ЛИТЕРАТУРА

- Бајагић, М. (2007). *Основи безбједности*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Beck, U. (2002). The Terrorist Threat: World Risk Society Revisited, *Theory, Culture and Society*, 19. 39–55.
- Benoist, A. de. (2007). *Global Terrorism and the State of Permanent Exception: the Significance of Carl Schmitt's Thought today*. London: Routledge.
- Benoist, A. de. (2013). *Carl Schmitt Today. Terrorism, "Just" War, and the State of Emergency*. Londres: Arktos Media Ltd.
- Best, S., Nocella, A. (2004) *Terrorists or Freedom Fighters? Reflections on the Liberation of Animals*. Lantern Books.
- Bilandžić, М. (2013). Тероризам и реструктурирање друштвене моћи. *Polemos* 16 (2013.) 2: 31–49
- Bjorgo, T. (2005). *Root Causes of Terrorism Myths, reality and ways forward*. New York, NY: Routledge.
- Borradori, G. (2003). *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jurgen Habermas and Jacques Derrida*. Chicago: University of Chicago Press.
- Бошковић, М., Скакавац, З. (2009). *Организовани криминалитет*, Факултет за правне и пословне студије, Нови Сад.
- Bunzel, C. (2015). *From Paper State to Caliphate: The Ideology of the Islamic Stat*. Washington, D.C.: The Brookings Institution.
- Glover, J. (1991). State Terrorism. *Violence, Terrorism, and Justice*. (Frey, R.G., and Morris, C.W. eds.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Вајт, Р. Џ. (2004). *Тероризам*. Београд: Aleksandria Press.
- Димитријевић, В. (1987). *Међународни тероризам и безбједност СФРЈ*. Београд: Народна армија.
- Зиројевић, М. (2009). Државни тероризам. *Ревизија за безбедност*, 10/09, 41–47.
- Falk, R. (2003). *The Great Terror War*. Northampton, MA: Olive Branch Press.
- Јаковљевић, Д. (1997). *Тероризам са гледишта кривичног права*. Београд: Службени лист СРЈ.
- Jenkins, B. M. (1990). *International Terrorism: Characteristics, Causes, Controls*. (Ed. Kegley, Charles W. Jr.). New York: St. Martin's Press

- Kardov, K., Žunec, O. (2005). Terorizam i građanska prava i slobode. *Društvena istraživanja*, god. 14, 6(80): 947–968.
- Kegley, W. C. (2003). *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, Controls*. New Jersey: Prentice Hall
- Ковачевић, С. (1992). *Тероризам и Југославија*. Београд: Аркаде принт.
- Laqueur, W. (1996). Postmodern Terrorism. *Foreign Affairs* 75(5): 24–36.
- Laqueur, W. (1999). *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*. New York: Oxford University Press.
- Laqueur, W. (2004). The Terrorism to Come. *Policy Review* Aug & Sep 2004(126), 49–64.
- Лопез, Г. (1981). Тероризам, три различита свјетоназора и проблеми политике према тероризму, *Гледишта*, бр. 11–12/1981.
- Hipp, V. (2015). *The New Terrorism: How to Fight It and Defeat It*. Bloomfield Hills: Countinghouse Press, Inc.
- Хофман, Б. (2000). *Унутрашњи тероризам*, Београд: Народна књига Алфа.
- Hoffman, B. (1993). *Holy Terror: The Implications of Terrorism Motivated by a Religious Imperative*. Santa Monica: RAND.
- Hoffman, B. (1988). *The Contrasting Ethical Foundations of Terrorism in the 1980s*. Santa Monica: RAND.
- Houghton, D. P. (2009). *Political Psychology: Situations, Individuals, and Cases*. New York: Routledge.
- Martin, G. (2003). *Understanding Terrorism*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mythen, G., Walklate, S. (2006). Criminology and Terrorism: Which Thesis? Risk Society or Governmentality? *British Journal of Criminology* 46, 379–398
- McDonald, M. 2008. Constructivism. *Security Studies: An Introduction*, (Ed P. D. Williams). London – New York: Routledge, Taylor – Francis Group, 59–72.
- Motley, J. B. (1981). Међународни тероризам: нови начин ратовања, *Гледишта*, бр. 11–12.
- Novotny, D.D. (2008). What is Terrorism?. *Focus on Terrorism* (Ed. Edward V. Linden), Volumen 8, 25–30.
- Милошевић, М. (2005). *Одбрана од тероризма*. Београд: Свијет књиге.
- Мијалковски, М. (2005). *Тероризам*. Београд: Факултет цивилне одбране.
- Мијалковић, С., Бајагић, М. (2012). *Организовани криминал и тероризам*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Organization for Security and Co-operation in Europe- OSCE. (2014). *Preventing Terrorism and Countering Violent Extremism and Radicalization that Lead to Terrorism: A Community-Policing*, Vienna: Stanzell Druck Approach.
- Пашански, М. (2002). Тероризмогени фактори: изазов стратегији дијагностицирања и дефинисања виталног националног интереса, *Зборник радова "Тероризам у савременим условима"*, Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Приморац, И. (2002). Државни тероризам и протутероризам. *Политичка мисао*, Vol XXXIX, бр. 3, 66-69.

- Primoratz, I. (2004). State Terrorism and Counter-terrorism. *Terrorism: The Philosophical Issues*, (Igor Primoratz ed.), New York: Macmillan (Palgrave).
- Ryan, A. (1991). State and Private; Red and White. *Violence, Terrorism, and Justice*. (Frey, R.G., and Morris, C.W. eds.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Симеуновић, Д. (2005). Проблеми дефинисања савременог тероризма, *СПМ број 3-4, год. XII, свеска 15.8-9*.
- Симеуновић, Д. (2009). *Тероризам*. Београд: Правни факултет.
- Schmid, A., Jongman, A. (2005). *Political terrorism, A New Guide to Actors Authors, Concepts, Data Bases, Theoris, and Literature*. New Brunswick: Transactions Publishers.
- Schmid, A. (2004). Terrorism: The Defitional Problem. *War Crimes Research Symposium: Terrorism on Trial*, 404.
- Cunningham, G. W. (2003). Terrorism Definitions and Typologies. *Terrorism: Concepts, Causes, and Conflict Resolution* (Ed. Stephen Younger), Virginia: Defense Threat Reduction Agency Fort Belvoir.
- Crenshaw, M. (2003). The Causes of Terrorism. *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, Control*, (ed. Kegley, C. W. Jr.), New Jersey: Prentice Hall.
- Стајић, Љ. (2006). Постмодерни тероризам, организовани криминал и корупција као савремени безбедносни изазови, ризици и претње, *Зборник радова Правног факултета Универзитета у Новом Саду*, бр. 2, 381-382.
- Silke, A. (2003). Becoming a terrorist. In: Andrew Silke (Ed.). *Terrorists, Victims and Society: Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequences*. Hoboken, NJ: Wiley.
- Шикман, М. (2015). Актуелна пријетња тероризмом и оквир реаговања. *Безбједност, полиција, грађани*, 3-4/15, 5-24.
- Шикман, М. (2009). *Тероризам*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.
- Шијаковић, И. (2002). Тероризам и проблем идентитета. *Социологија*, Vol. XLIV, No 3., 241-254.
- Turk, T. A. 2004. Sociology of Terrorism. *Annual Review of Sociology* sv. (30):271-286.
- Weinberg, L., Pedahzur, A., Hirsch-Hoefler. S. (2004). The Challenges of Conceptualizing Terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 1.556-1.836, Volume 16, Issue 4, 777-794.
- Whittaker, D. A. (2004). *Terrorists and Terrorism in the Contemporary World*. London: Routledge.
- Wilkinson, P. (2003). Why Modern Terrorism? Differentiating Types and Distinguishing Ideological Motivations. *The New Global Terrorism: Characteristics, Causes, Control*, (ed. Kegley, C. W. Jr.), New Jersey.

CRIMINOLOGICAL CONTEXT OF TERRORISM

Ass. prof. Mile Šikman, PhD*

Abstract: Terrorism is a subject of study of both social and human sciences. Without diminishing the importance of other researches, it seems that of particular importance are those which treat terrorism as a criminal phenomenon, encompassing a crime, its perpetrator and its victim, as well as the society's response to terrorism. Although empirical studies of terrorism (not only here but also in the world) are not very developed, four trends can be distinguished: *the first*, the intense social changes affect the ways the terrorism manifests; *the second*, terrorism has essentially changed the forms and ways of its manifestation; *the third*, the victimological predisposition of the victims have been significantly changed, primarily seen through non-selectivity and randomness; and *the fourth*, the mass reaction to terrorism, including the instruments of national security, as well as broader criminal-justice reaction. Nowadays, the response to terrorism is primarily a reaction of international subjects, and less of nation-states. This is because terrorism is more international and even geopolitical problem. This was mostly contributed to by changes in the way terrorism manifests (forms and ways of expressing), the way terrorist organize, how it is distributed, but also by impacts made on terrorism by other phenomena. In this paper, it is pointed out to some basic criminological characteristics of terrorism, including its etiological and phenomenal dimension, a globalization of terrorism, but also the social reaction to this extremely negative phenomenon.

Keywords: criminology, etiology, phenomenology, victimology, terrorism, crime, victim, reaction, response.

* Police College, University of Banja Luka, Banja Luka, email: nacelnik@education.muprs.org

Др Мирослав Ђурић*

Апстракт: Циљ овог истраживања је да одговори на питање која категорија адолесцената, с обзиром на своју досадашњу улогу у психолошком вршњачком насиљу, јесте најзаступљенија у овом облику насиља.

Узорак је био пригодни и чинило га је 1719 испитаника узраста 13-18 година, од чега је 718 испитаника мушког, а 1001 је испитаник женског пола. Од наведеног броја, 533 испитаника су узраста 13-14 година, 547 узраста 15-16 година и 639 испитаника су узраста 17-18 година. У истраживању су испитаници сврставани у једну од четири категорије (насилници, жртве, неукључени и жртве / насилници). Истраживање је извршено 2013. године на подручју Републике Српске. Резултати нашег истраживања су у складу са резултатима бројних других истраживања и схватањима релевантних стручњака који се баве проучавањем вршњачког насиља, а могу бити од користи при креирању превентивних програма чији би циљ био спречавање вршњачког насиља.

Кључне ријечи: адолесценти, психолошко вршњачко насиље, превенција

УВОД

Заступљеност психолошког вршњачког насиља није лако утврдити (па самим тим ни поредити), јер постоје неподударности у дефинисању психолошког вршњачког насиља и начинима његовог мјерења (Попадић, 2009). Психолошко вршњачко насиље је, у већем или мањем интензитету, заступљено у сваком облику вршњачког насиља, јер свако вршњачко насиље оставља веће или мање посљедице по жртву, тј. праћено је узнемиравањем или психолошким угрожавањем жртве. Дакле, могли бисмо рећи да се сваки облик вршњачког насиља може сврстати у категорију психолошког или, прецизније речено, и психолошког

* Шеф Одсјека за малољетничку делинквенцију у Центру јавне безбједности Бања Лука; email: miroslav.djuric@blic.net

насиља. Ипак, у овом раду ћемо под психолошким вршњачким насиљем подразумевати оно насиље које су извршили вршњаци над својим вршњацима, а које није праћено сексуалним, физичким или социјалним узнемиравањем, насиљем или злостављањем. Дакле, у овом истраживању, психолошко насиље је обухватало сљедеће радње: називање погрдним именима, исмијавање, вријеђање, пријетње, застрашивање, снимање (сликање) мобилним телефоном или фото-апаратом кад то жртва не жели, слање пријетећих или увредљивих порука СМС-ом, мејлом, преко Фејсбука или других друштвених мрежа, присиљавање да жртва чини оно што не жели и доживљавање других непријатности жртве, али које не спадају у категорију сексуалног, физичког или социјалног насиља или злостављања.

Контекст савремених социјализацијских процеса, резултати релевантних истраживања и различите социјално-психолошке теоријске концепције и модели су нас подстакли да дефинишемо основни проблем нашег истраживања: које категорије ученика (адолесцената) су најзаступљеније када је ријеч о психолошком вршњачком насиљу; жртве, насилници, жртве/насилници и адолесцената који нису директно укључени у психолошко вршњачко насиље.

Да бисмо добили одговор на наведено питање, поставили смо сљедећу хипотезу: међу адолесцентима узраста 13-18 година најбројнији су адолесценти који нису укључени у психолошко насиље као облик вршњачког насиља.

У овом истраживању су мјерене сљедеће варијабле: психолошко вршњачко насиље и улоге адолесцената у психолошком вршњачком насиљу.

1. Варијабла психолошко насиље обухвата ајтеме Упитника за одређивање улога у насиљу који се односе на психолошко угрожавање или узнемиравање вршњака. Психолошко насиље представљају сљедећи ајтеми: „Други ученици су ме називали погрдним именима, исмијавали ме или вријеђали“, „Пријетили су ми и застрашивали су ме“, „Други ученици су ме снимали (сликали) мобилним телефоном или фото-апаратом кад то нисам желио/жељела“, „Други ученици су ми слали пријетеће или увредљиве поруке СМС-ом, мејлом, преко Фејсбука или других друштвених мрежа“, „Присиљавали су ме да чиним оно што нисам хтио/хтјела“, „Доживио/доживјела сам неку другу непријатност од ученика“, „Називао/ла сам друге ученике погрдним именима, исмијавао/ла их или вријеђао/ла“, „Пријетио/ла сам ученику (ученици) и застрашивао/ла га“, „Снимао/ла (сликао/ла) сам другог ученика (ученицу) мобилним телефоном или фото-апаратом кад то он/а није желио/жељела“, „Слао/ла сам другом ученику (ученици) пријетеће или увредљиве поруке СМС-ом, мејлом, преко Фејсбука или других друштвених мрежа“ и „Присиљавао/ла сам ученика (ученицу) да чини оно што не жели, да се понаша

глупо и ружно“. Ова варијабла је операционално дефинисана скором на ајтемима, при чему је већи скор на наведеним ајтемима представљао већу заступљеност овог облика вршњачког насиља.

2. Варијабла улога адолесцената у психолошком вршњачком насиљу представља досадашњу улогу испитаника у овом облику вршњачког насиља. Ова варијабла има четири категорије: жртве, насилници, адолесценти који су истовремено и жртве и насилници, те адолесценти који нису директно укључени у насиље. Досадашња улога адолесцената у насиљу је утврђена примјеном Упитника о трпљењу и вршењу психолошког вршњачког насиља. У улогу жртве сврставани су испитаници који су бар једном доживјели психолошко вршњачко насиље, а сами нису били насилници. У улогу насилника сврставани су испитаници који нису били жртве насиља, а сами су бар једном извршили психолошко насиље над својим вршњацима. У улогу жртве/насилника сврставани су испитаници који су бар једном извршили психолошко насиље над својим вршњацима, а и сами су, такође бар једном, били жртве насиља својих вршњака. У улогу неукљученог у вршњачко насиље сврставани су испитаници који нису вршили психолошко насиље над својим вршњацима, а сами нису били жртве психолошког насиља својих вршњака.

МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

Узорак, ток испитивања и инструменти

Узорак је у овом истраживању био пригодни, и чинило га је 1719 испитаника узраста од 13 до 18 година. У узорку су у нешто већем броју заступљени испитаници женског пола (видјети Табелу 1). Анализа узрадне структуре испитаника показује да нешто више од једне трећине испитаника чине испитаници узраста 17-18 година, а остале двије групе испитаника (13-14 година и 15-16 година) су приближно једнако заступљене (видјети Табелу 1). Преглед укрштених категорија пола и узраста испитаника показује да се број испитаника у једној категорији кретао између 226 (13.15%) и 413 испитаника (24.03%).

Табела 1.

Структура узорка према полу и узрасту испитаника

	f	Пол		Укупно	
		Мушки	Женски		
	f	253	280	533	
Узраст	13-14 година	% пола у узрасту	47.47	52.53	100.00
		% узраста у полу	35.24	27.97	31.01
		% у укупном броју	14.72	16.29	31.01
	f	239	308	547	
Узраст	15-16 година	% пола у узрасту	43.69	56.31	100.00
		% узраста у полу	33.29	30.77	31.82
		% у укупном броју	13.90	17.92	31.82
	f	226	413	639	
Узраст	17-18 година	% пола у узрасту	35.37	64.63	100.00
		% узраста у полу	31.48	41.26	37.17
		% у укупном броју	13.15	24.03	37.17
	f	718	1001	1719	
У к у п н о	% у полу	100.00	100.00	100.00	
	% у укупном броју	41.77	58.23	100.00	

Истраживање је спроведено 2013. године у Приједору, Бањој Луци, Бијељини, Источном Сарајеву, Требињу и Добоју.

Истраживање је било анонимно. У истраживању су испитаници учествовати добровољно и бесплатно. Испитивање је вршено групно (по школским одјељењима) у школским учионицама. Спремност школа и испитаника на сарадњу је била веома добра.

Упутство о попуњавању наведеног мјерног инструмента чини његов саставни дио, тако да су испитаници ово упутство добили и у писменој форми.

У истраживању је коришћен Упитник који је садржавао следеће ајтеме: „Други ученици су ме називали погрдним именима, исмијавали ме или вријеђали“, „Пријетили су ми и застрашивали су ме“, „Други ученици су ме снимали (сликали) мобилним телефоном или фото-апаратом кад то нисам желио/жељела“, „Други ученици су ми слали пријетеће или увредљиве поруке СМС-ом, мејлом, преко Фејсбука или других друштвених мрежа“, „Присиљавали су ме да чиним оно што нисам хтио/

Заступљеност психолошког насиља међу адолесцентима

хтјела“, „Доживио/доживјела сам неку другу непријатност од ученика“, „Називао/ла сам друге ученике погрдним именима, исмијавао/ла их или вријеђао/ла“, „Пријетио/ла сам ученику (ученици) и застрашивао/ла га“, „Снимао/ла (сликао/ла) сам другог ученика (ученицу) мобилним телефоном или фото-апаратом кад то он/а није желио/жељела“, „Слао/ла сам другом ученику (ученици) пријетеће или увредљиве поруке СМС-ом, мејлом, преко Фејсбука или других друштвених мрежа“ и „Присиљавао/ла сам ученика (ученицу) да чини оно што не жели, да се понаша глупо и ружно“. Све скале у Упитнику су тростепене, Ликертовог типа, при чему број 1 означава да се испитаник није ниједном нашао у наведеној специфичној ситуацији насиља, број 2 - да се испитанику конкретна специфична ситуација насиља десила једном или двапут и број 3 - да се испитанику конкретна специфична ситуација насиља десила више пута или да му се дешавала свакодневно. Задатак испитаника је био да за сваки ајтем означи само један одговор, и то онај који описује ситуацију у којој се нашао у задња три мјесеца.

РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

Заступљеност психолошког вршњачког насиља међу адолесцентима
Уколико анализирамо фреквенције и проценте одговора испитаника на ајтемима који представљају специфичне облике психолошког вршњачког насиља, видјећемо да су испитаници у свим ајтемима најчешће одговарали да им се понуђени специфични облици насиља нису десили ниједном (54.45% - 96.04%) (видјети Табелу 2). Процент одговора испитаника да им се понуђени специфични облик насиља десио једном или двапут се кретао између 2.97% и 34.38%. Најмањи број испитаника је у свим ајтемима одговорио да им се насиље дешавало више пута или свакодневно (.93% - 11.17%).

Табела 2.

Фреквенције и проценти одговора испитаника о трпљењу и вршењу специфичних облика психолошког вршњачког насиља

Ред. број	Тврдња	Није се десило ниједном		Десило ми се једном или двапут		Дешавало ми се више пута или свакодневно	
		<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
01.	Други ученици су ме називали погрдним именима, исмијавали ме или вријеђали	936	54.45	591	34.38	192	11.17
02.	Пријетили су ми и застрашивали су ме	1521	88.48	160	9.31	38	2.21
03.	Други ученици су ме снимали (сликали) мобилним телефоном или фото-апаратом кад то нисам желио/ла	1391	80.92	289	16.81	39	2.27
04.	Други ученици су ми слали пријетеће или увредљиве поруке СМС-ом, мејлом, преко Фејсбука или других друштвених мрежа	1565	91.04	136	7.91	18	1.05
05.	Присиљавали су ме да чиним оно што нисам хтио/хтјела	1575	91.62	120	6.98	24	1.40
06.	Доживио/доживјела сам неку другу непријатност од ученика	1246	72.48	421	24.50	52	3.02
07.	Називао/ла сам друге ученике погрдним именима, исмијавао/ла их или вријеђао/ла	1094	63.64	520	30.25	105	6.11
08.	Пријетио/ла сам ученику (ученици) и застрашивао/ла га	1541	89.65	128	7.45	50	2.90

Заступљеност психолошког насиља међу адолесцентима

09.	Снимао/ла (сликао/ла) сам другог ученика (ученицу) мобилним телефоном или фотоапаратом кад то он/а није желио/ла	1547	89.99	146	8.49	26	1.52
10.	Слао/ла сам другом ученику (ученици) пријетеће или увредљиве поруке СМС-ом, мејлом, преко Фејсбука или других друштвених мрежа	1651	96.04	51	2.97	17	.99
11.	Присиљавао/ла сам ученика (ученицу) да чини оно што не жели, да се понаша глупо и ружно	1644	95.64	59	3.43	16	.93

Подаци о заступљености психолошког вршњачког насиља наведени у Табели 2 указују да постоји разлика у изјашњавању о индексу насиља, у зависности од тога да ли испитаници одговарају у својству оног ко трпи или у својству оног ко врши насиље. Из наведене табеле видимо да је знатно већи број оних адолесцената који су изјавили да су трпјели неки специфични облик психолошког вршњачког насиља, него оних који су изјавили да су вршили психолошко насиље. Зашто је то тако? Могуће је да један број адолесцената-вршилаца насиља ове радње не сматра насилним. Нарочито интересантним се чини налаз овог истраживања према којем је већи број испитаника (50) изјавио да је пријетио вршњаку или га застрашивао, него испитаника који су изјавили да су претрпјели овај облик вршњачког насиља. Дакле, поред тога што је могуће да један број извршилаца насиља своје радње не препознаје као насилне, очигледно и један број жртава поједине насилне радње не препознају као насиље. Резултати једног прегледног истраживања (на примјер, Ма et al., 2001, према Недимовић, 2010) су показали да, чак и одрасли, неке облике вршњачког насиља не виде као насиље. Ову чињеницу би требало имати у виду приликом планирања превентивних програма који имају за циљ сузбијање и спречавање насиља неђу младима.

У Табели 3 приказана је заступљеност испитаника у специфичним облицима психолошког вршњачког насиља. Из наведене табеле видимо да је 28.85% испитаника претрпјело бар један специфични облик психолошког вршњачког насиља, а да сами нису вршили психолошко насиље над својим вршњацима. Ако се жртвама психолошког вршњачког

насиља прикључе и тзв. агресивне жртве, тј. адолесценти који су жртве психолошког вршњачког насиља а и сами су вршили овај облик насиља, онда се број оних који су претрпјели бар један специфични облик психолошког вршњачког насиља у задња три мјесеца повећава на 62.89%. Ако анализирамо одговоре испитаника са аспекта силеџијства¹, (Ђурић, 2012) онда долазимо до податка да је 12.04% испитаника више пута или свакодневно трпјело психолошко насиље својих вршњака, а да сами нису вршили насиље. Ако наведеном броју додамо оне испитанике који су више пута или свакодневно трпјели психолошко вршњачко насиље, а бар једном су вршили овај облик насиља над својим вршњацима, онда се проценат оних који су више пута или свакодневно трпјели психолошко насиља од својих вршњака повећава на 32.40%.

У овом истраживању је 8.20% испитаника изјавило да је бар једном извршило психолошко насиље над својим вршњацима, а да сами нису били жртве психолошког насиља својих вршњака. Ако се овим испитаницима прикључе и они испитаници који су вршили психолошко вршњачко насиље, а и сами су бар једном били жртве психолошког насиља својих вршњака, онда се број оних који су бар једном извршили психолошко вршњачко насиље знатно повећава – на 42.23%. У овом истраживању је 2.15% од укупно испитаних адолесцената изјавило да је два или више пута вршило психолошко насиље над својим вршњацима, а да сами нису били жртве овог облика вршњачког насиља. Ако се наведеном броју дода и број оних испитаника који су два или више пута вршили психолошко насиље над својим вршњацима, а и сами су бар једном били жртве овог облика вршњачког насиља, онда долазимо до податка да је 13.09% испитаника, у задња три мјесеца, два или више пута вршило психолошко насиље над својим вршњацима.

1 Олвеус (Olweus) (1998) сматра да се може говорити о силеџијству уколико су насилни поступци понављани, ако постоји намјера насилника да повриједи или нанесе неугодност жртви и уколико постоји дисбаланс моћи између насилника и жртве.

Табела 3.

Заступљеност испитаника у специфичним облицима психолошког вршњачког насиља

Заступљеност испитаника у специфичним облицима психолошког вршњачког насиља	N	%
Жртве које су насиље претрпјеле бар једном	496	28.85
Жртве и жртве/насилници које су насиље претрпјели бар једном	1081	62.89
Жртве које су насиље трпјеле више пута или свакодневно	207	12.04
Жртве и жртве/насилници које су насиље трпјеле два или више пута	557	32.40
Насилници који су насиље извршили бар једном	141	8.20
Насилници и жртве/насилници које су насиље извршили бар једном	726	42.23
Насилници који су насиље вршили два или више пута	37	2.15
Насилници и жртве/насилн. који су насиље вршили више пута или свакодневно	225	13.09

Заступљеност улога адолесцената у електронском вршњачком насиљу

Адолесценти у насиљу могу имати различите улоге. Салмивалијева (Salmivalli, 1999) сматра да млади могу имати шест улога у вршњачком насиљу: насилници, жртве, асистенти, поткрепљивачи, аутсајдери и браниоци. Олвеус (Olweus, 1993, према Moeller, 2001) је, поред насилника и оних који нису директно укључени у насиље, разликовао двије врсте жртава: пасивне и провокативне (агресивне) жртве. Касније Олвеус и сар. (Olweus, Limber, & Mihalic, 1999, према Попадић, 2009) нуде типологију која је слична наведеној класификацији Салмивалијеве и предлажу сљедећу типологију улога у вршњачком насиљу: насилници, жртве, сљедбеници, подржаваоци, пасивни подржаваоци, неукључени посматрачи, потенцијални заштитници и заштитници.

У литератури је једна од најчешће навођених подјела улога подјела на: насилнике, жртве, адолесценате који су истовремено и насилници и жртве, и адолесценате који нису директно укључени у насиље, па смо се и ми, у овом раду, одредјелили за ову типологију.

Свака од ових група има своја специфична обиљежја (Ђурић, 2012). То су потврдила бројна социјално-психолошка истраживања. На примјер, жртве су, у правилу, ниже растом, физички слабије (Olweus, 1998), преосјетљиве, анксиозне, бојажљиве и повучене (Бугне, 1994, Marano, 1995, према Попадић, 2009; Hawker & Boulton, 2000, према Kristensen & Smith, 2003), усамљене (Olweus, 1984), несигурне, неасертивне, на напад реагују плачем и повлачењем (Попадић, 2009), имају осјећај да су одбачени од својих вршњака (Perry et al., 1988, Salmivalli et al., 1996, према Andreou, 2000), имају ниже самопоуздање (Schuster, 1996, према Andreou, 2000), нижу екстраверзију (Slee & Rigby, 1993, према Andreou, 2000), ниже самопоштовање и више о себи мисле негативно него њихови вршњаци који нису жртве насиља (Hawker & Boulton, 2000, према Thompson, Arora, & Sharp, 2002; Andreou, 2000, O'Moore, 2000, Slee & Rigby, 1993, према Kristensen, & Smith, 2003). С друге стране, насилници су најчешће физички јачи од својих жртава и друге дјеце, имају виши ниво импулсивности и снажну потребу да доминирају другима (Olweus, 1993, према Moeller, 2001) и сл.

Прије тестирања постављене хипотезе извршено је израчунавање интервала поузданости улога у вршњачком насиљу. За израчунавање интервала поузданости класификације у улоге у насиљу коришћене су прорачунске таблице за израчунавање интервала поузданости (Grant, 2012). У литератури се најчешће користи 95%-тни интервал поузданости (Šimundić, 2008), који је повезан са општеприхваћеним нивоом статистичке значајности $p < .05$, па смо се и ми у овом истраживању одредјелили за овај интервал поузданости. У нашем истраживању су процентуалне вриједности улога адолесцената у психолошком вршњачком насиљу у оквиру граница интервала поузданости (видјети Табелу 4). Растојања између граница интервала поузданости у нашем истраживању су релативно мала, односно интервали поузданости су врло уски, што указује на велику прецизност процјене, тј. висок ниво поузданости.

Табела 4.

Интервали поузданости класификације испитаника у улоге у психолошком вршњачком насиљу

Улога у насиљу	<i>f</i>	%	95% интервал поузданости	
			Доња граница (%)	Горња граница (%)
Жртва	496	28.85	26.71	31.00
Насилник	141	8.20	6.91	9.50
Жртва/насилник	585	34.03	31.79	36.27
Неукључени	497	28.92	26.77	31.06
У к у п н о	1719	100.0		

У психолошком вршњачком насиљу најбројнији су адолесценти који су истовремено жртве вршњачког насиља и насилници (34.03%), а затим, по бројности, слиједе адолесценти који нису директно укључени у вршњачко насиље (28.92%). У нешто мањем броју су заступљени адолесценти који су жртве вршњачког насиља (28.85%), а најмање су заступљени насилници (8.20%), (видјети Табелу 4). Примјеном χ^2 теста утврђено је постојање статистички значајне разлике у заступљености улога адолесцената у овом облику вршњачког насиља ($\chi^2_{(3)} = 270.834$, $p = .000$). Израчунавањем *Z* статистика између појединачних категорија адолесцената формираних на основу њихове улоге у психолошком вршњачком насиљу, утврђено је да је вриједност *Z* статистика статистички значајна ($p < .01$) за све међуодносе категорија, изузев између адолесцената који су жртве вршњачког насиља и адолесцената који нису директно укључени у вршњачко насиље, гдје вриједност *Z* статистика није статистички значајна (видјети Табелу 5).

Табела 5.

Z статистика заступљености улога адолесцената у психолошком вршњачком насиљу

Улога у насиљу	<i>Z</i>	<i>p</i>
Неукључени - жртве	.000	1.000
Неукључени - жртве/насилници	-2.645**	.008
Насилници - жртве	-14.026**	.000
Жртве/насилници - жртве	-2.677**	.007
Жртве/насилници – насилници	-16.441**	.000
Неукључени – насилници	-14.055**	.000

Дакле, наша хипотеза, према којој су међу адолесцентима узраста 13-18 година најбројнији адолесценти који нису укључени у психолошко

насиље као облик вршњачког насиља, није потврђена. Највише је оних адолесцената који су истовремено вршиоци психолошког вршњачког насиља, али и жртве психолошког насиља својих вршњака. На другом мјесту, по заступљености, јесу адолесценти који нису директно укључени у вршњачко насиље. Број адолесцената који нису директно укључени у психолошко вршњачко насиље и број жртава психолошког вршњачког насиља је готово идентичан. Охрабрујући је податак да је међу адолесцентима најмање насилника.

Без обзира што постављена хипотеза овог истраживања није потврђена, ипак се на основу свега наведеног може закључити да у Републици Српској није алармантно стање у погледу психолошког вршњачког насиља, јер је релативно мали број насилних адолесцената и релативно велики број адолесцената који нису директно укључени у психолошко вршњачко насиље.

Ипак, неопходно је сузбијању и спречавању вршњачког насиља посветити значајну пажњу, првенствено кроз реализацију одговарајућих превентивних и интервентних програма. Данас постоје бројни и разноврсни превентивни и интервентни програми чији је циљ смањење вршњачког насиља. Једна група програма је првенствено намијењена преваспитавању насилника (кажњавање насилног и награђивање просоцијалног понашања, промјена инерперсоналних веза са социјалним окружењем насилника, развијање социјалних вјештина, развијање емоционалне и когнитивне емпатије, елиминисање когнитивних искривљења и когнитивних дефицита у когнитивној обради социјалних информација, итд.), друга група програма је намијењена оснаживању жртава насиља итд. Ови програми су примјењиви за све облике вршњачког насиља, па тако и за електронско насиље. Једна од превентивних активности, која је веома добро прихваћена код ученика, њихових родитеља и просвјетних радника, била је реализација превентивних активности које су извршили полицијски службеници Министарства унутрашњих послова Републике Српске, а које су се састојале у реализацији предавања ученицима, просвјетним радницима и родитељима ученика на теме „Превенција насиља међу дјецом и младима“, „Превенција малољетничке делинквенције“ и „Превенција злостављања путем Интернета“ (Ђурић, 2012).

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Као што смо већ рекли, наше истраживање је показало да релативно велик број адолесцената није директно укључен у насиље. Многи адолесценти неријетко знају и могу конструктивно дјеловати на

вршњачко насиље. Али, постоје посматрачи насиља који не реагују на насиље или стају на страну насилника, односно, постоје свједоци вршњачког насиља који својим чињењем или нечињењем поткрепљују насиље. Сматрамо да би укључивањем у одговарајуће превентивне програме бар један дио ових вршњака било могуће подстакнути да убудуће конструктивно реагују на насиље међу својим вршњацима. Бројни аутори (на примјер, Salmivalli, 1999, Cowie, 2000, Menesini, Codecasa, & Benelli, 2003, Rigby & Johnson, 2004, према Ahmed, 2005), такође, сматрају да укљученост посматрача насиља у превентивне програме који имају за циљ сузбијање насиља међу младима, може бити изузетно значајна. Значај вршњака се посебно огледа у чињеници да су вршњаци, чешће него одрасли, у прилици да примјете насиље међу својим вршњацима, да ће им, неријетко чешће него одраслима, жртве насиља саопштити шта им се догодило, односно да су прерпјели насиље итд. Вршњачко савјетовање, спријатељивање, вршњачка медијација, судови за силеције и слични програми могу бити од велике користи у сузбијању вршњачког насиља. На примјер, вршњачко савјетовање и спријатељивање могу умногоме допринијети оснаживању потенцијалних жртава насиља. Вршњачка медијација се показала успјешном у рјешавању конфликта између страна у конфликту и лакших случајева вршњачког насиља, нарочито међу средњошколцима и ученицима виших разреда основне школе. На примјер, поједина истраживања (Johnson & Johnson, 1996, према Попадић, 2009) показују да преко 80% конфликта и насиља међу вршњацима бива трајно ријешено вршњачком медијацијом. Наведени облици вршњачке подршке се примјењују у свијету и углавном су добро прихваћени од стране ученика. Добро су прихваћени и судови за силеције у школама у којима се примјењује овај начин сузбијања вршњачког насиља. На примјер, евалуација шестогодишње примјене суда за силеције у једној школи у В. Британији је показала да су и ученици и школско особље веома задовољни примјеном суда за силеције и да сматрају овај начин борбе против вршњачког насиља кориснијим него директно уплитања наставног особља у рјешавање ученичких конфликта (Mahdavi & Smith, 2002, према Попадић, 2009).

Сматрамо да је конструктивност реаговања адолесцената на насиље међу својим вршњацима и, уопште, просоцијално понашање, могуће побољшавати учењем. Бројни психолози вјерују да се насилничко понашање учи, и да га је учењем могуће спријечити (на примјер, Eron, 1987, Slaby & Roedell, 1982, према Amodei, & Scott, 2002). Да је просоцијално понашање резултат учења, потврдила су и бројна истраживања (на примјер, Midlarsky et al., 1973, Rushton, 1975, Mills & Grusec, 1989, према Clarke, 2003). Такође, постоји низ истраживања (на примјер, Rushton, 1975, према Clarke, 2003), која указују да научно просоцијално понашање бива генерализовано, тј. да га је могуће пренијети из једне ситуације у

другу. Такође, треба имати у виду да је когнитивну обраду социјалних информација, па самим тим и ниво конструктивности реаговања на вршњачко насиље, могуће мијењати и побољшавати учењем по моделу, учењем улога, повратним информисањем о исходима и ефектима властитог понашања, трансфером учења и одржавањем наученог (Keller & Tarasak, 1997, према Попадић, 2009).

ЛИТЕРАТУРА

- Ahmed, E. (2005). Pastoral Care to Regulate School Bullying: Shame Management among Bystanders. *Pastoral Care in Education, Vol. 23, No. 2*, 23-29.
- Amodei, N., & Scott, A. A. (2002). Psychologists' contribution to the prevention of youth violence. *The Social Science Journal, Vol. 39*, 511-526.
- Andreou, E. (2000). Bully/Victim Problems and Their Association With Psychological Constructs in 8 to 12-Year-Old Greek Schoolchildren. *Aggressive behavior, Vol. 26*, 49-56.
- Clarke, D. (2003). *Pro-Social and Anti-Social Behaviour*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Ђурић, М. (2012). *Активности у превенцији малољетничке делинквенције (Социјално-психолошки приступ)*. Лакташи: Графомарк.
- Ђурић, М. (2015). Социјално-психолошки аспекти реаговања адолесцената на вршњачко насиље. *Докторска дисертација*. Бања Лука: Филозофски факултет.
- Grant, R. (2012). Spreadsheet for calculating confidence intervals. Преузето 04. августа 2013. године са: <http://robertgrantstats.wordpress.com/2012/09/19/spreadsheet-for-calculating-confidence-intervals/>.
- Kristensen, S. M., & Smith, P. K. (2003). The use of coping strategies by Danish children classed as bullies, victims, bully/victims, and not involved, in response to different (hypothetical) types of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology, Vol. 44*, 479-488.
- Moeller, T. G. (2001). *Youth Aggression and Violence: A Psychological Approach*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Недимовић, Т. (2010). Вршњачко насиље у школама: појавни облици, учесталост и фактори ризика. *Докторска дисертација*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Olweus, D. (1984). Aggressors and their victims: Bullying at school. In N. Frude, & H. Gault (Eds.), *Disruptive behavior disorders in schools*, (pp. 57-76), New York:Wiley.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd: Institut za psihologiju.

- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: implications for interventions. *Journal of Adolescence*, Vol. 22, No. 4. 453-459.
- Šimundić, A. M. (2008). Interval pouzdanosti. *Biochemia Medica*, Vol 18, No 2, str. 154-161. Zagreb: Klinički zavod za kemiju, Klinička bolnica „Sestre milosrdnice”. Преузето 30. септембра 2013. године са: <http://www.biochemia-medica.com/content/interval-pouzdanosti>.
- Thompson, D., Arora, T., & Sharp, S. (2002). *Bullying: Effective strategies for long-term improvement*. New York: RoutledgeFalmer.

REPRESENTACION OF PSYCHOLOGICAL VIOLENCE AMONG ADOLESCENTS

Miroslav Djuric, PhD²

Summary: This research has for its aim to answer the question which category of adolescents, with respect to its current role in the psychological violence is the most common in this form of violence.

The sample was adequate and it consisted of 1719 examinees aged 13-18, of which 718 males and 1001 females. Out of above mentioned number 533 were 13-14 years of age, 547 were 15-16 years of age and 639 were 17-18 years of age.

In this research examinees were classified in one of four categories (violators, victims, uninvolved and victims/violators).

This study was carried out in the territory of the Republic of Srpska in 2013.

The results of our research are in accordance with the results of numerous other researches and understandings of relevant experts who are engaged in studying peer violence, and can be useful in creating preventive programs with the aim to prevent peer violence.

Key words: adolescents, psychological peer violence, prevention

² *Head of the Department for Juvenile Delinquency in the Center of Public Security Banja Luka; email: miroslav.djuric@blic.net*

**ПОЛИЦИЈА КАО СУБЈЕКАТ ОТКРИВАЊА И ДОКАЗИВАЊА
КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА И МЕЂУНАРОДНИ ПРАВНИ СТАНДАРДИ У
ПОСТУПАЊУ**

Прегледни рад | DOI: 10.7251/BPG1601089B | УДК: 341.456:351.746.2

Доц. др Велибор Бајичић*

Апстракт: Полиција је један од најзначајнијих субјеката у откривању и доказивању кривичних дјела. Њен значај у откривању и доказивању свих врста криминалитета, прије свега, зависи од усвојеног концепта кривичноправног реаговања државе на криминалитет, али и од усвојених међународних правних стандарда. Законитост поступања полиције у откривању и доказивању кривичних дјела мора се заснивати како на домаћем процесном законодавству, тако и на прокламованим људским правима и слободама, које су прописане међународним уговорима које је БиХ ратификовала. Међународни правни стандарди подразумевају постојање одређених међународноправних механизма, који прописују успостављање услова у области поступања полиције у откривању и доказивању кривичних дјела. Они обухватају непосредну и практичну сарадњу и комуникацију између држава примјеном различитих облика сарадње који зависе од сваког конкретног случаја. Да би неки доказ, који је резултат предузимања појединих радњи доказивања од стране полиције, био законит, он мора бити прибављен у складу са међународним правним стандардима.

Кључне ријечи: Међународни правни стандарди, конвенције, полиција, радње доказивања.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Друга половина двадесетог вијека обиљежена је напорима у правцу изградње и интернационализације међународних правних стандарда у области људских права. Међународни правни стандарди подразумевају скуп правних правила којима се нормативно и практично прихватају међународне организације, органи владиног и невладиног сектора, или државе с респектабилном правном традицијом, односно друге државе или правне доктрине (Јовић, 2010: 42,43). Међу стандарде овог

* Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Ванја Лука, email: bajicicv@gmail.com.

карактера спада и ефикасно откривање и доказивање кривичних дјела, тј. ефикасност преткривичног и кривичног поступка (Бејатовић, 2009). У том циљу, међународне и регионалне организације остварују значајне резултате на пољу међународног признања људских права, а тиме и стриктног законског регулисања евентуалних ограничења тих права од стране надлежних државних органа. Национални и међународни правни акти начелним одредбама гарантују право на приватност, приватни и породични живот и друга прокламована права,¹ али предвиђају и изузетне могућности законског ограничавања ових права. Тако, Европска конвенција о људским правима штити прокламована права забрањујући држави да се мијеша у њихово уживање, али истовремено предвиђа могућности њиховог ограничавања када је то у складу са законом и легитимним циљевима одређеним овом конвенцијом. Наиме, ограничења људских права су могућа ако су неопходна у демократском друштву у интересу националне и јавне безбједности или економске добити земље, ради спречавања нереда и криминала, заштите здравља и морала или заштите права и слобода других.² Суштина свих ограничења гарантованих права може се свести на потребу поштовања неколико услова. Сва ограничења морају бити законита, односно разлози и поступак одступања од неповредивости права морају бити прецизно одређени законом. Потребно је да су сва ограничења легитимна, односно оправдана, и уведена ради реализације допуштених циљева. Ограничење права треба да буде неопходно, односно разумно, цјелисходно и пропорционално, те успостављено ради постизања дозвољених циљева. Најзад, ограничења треба да буду у интересу демократске вриједности (Димитријевић, *et al.*, 2007). Управо на овим постулатима, закони прописују ограничења људских права уз испуњење одређених материјалних и формалних услова, уз строго поштовање процедура које законодавац више или мање прецизно дефинише. До ограничења прокламованих и загарантованих људских права најчешће долази у области откривања и доказивања кривичних дјела. У наведеном смислу, потребно је издвојити поступање полиције чија је функција

1 У најширем смислу, ова права обухватају све аспекте живота који доприносе његовом слободном развоју. Према Резолуцији Скупштине Савјета Европе, која се односи на мас-медије и људска права и приватан живот појединца, написано је: „Право на приватност се суштински састоји из права појединца да живи са минимумом утицаја са стране. Ово право се тиче приватног, породичног живота у дому, физичког и моралног интегритета, части и угледа, недопуштености клеветања, недопуштености изношења нерелевантних и изненађујућих чињеница, неовлаштеност објављивања приватних фотографија, заштите од објављивања информација које су као тајне саопштене појединцима“ (Јакшић, 2006: 251).

2 Види: члан 8 Европске конвенције о људским правима и слободама.

двострука. С једне стране, полиција вршењем своје функције, која се манифестује у откривању и доказивању кривичних дјела, штити људска права, док с друге стране (у остваривању своје функције) полиција примијењује законска овлашћења којима се ограничавају људска права оних који се појављују као извршиоци кривичних дјела. Најзначајнија уплитања полиције у домен људских права остварују се у кривичним стварима, односно у поступку откривања и доказивања кривичних дјела и њихових учинилаца. Наведено је условљено природом и тежином криминалитета, а посебно његових најтежих облика који добијају интернационални карактер, услед чега се јавља, као неминовност, и предузимање координираних, усаглашених, заједничких акција на пољу борбе против криминала, не само на регионалном нивоу већ и на нивоу друштва као цјелине (Бејатовић, 2008: 4). Овдје се, прије свега, мисли на активност полиције, која се изражава у предузимању процесних радњи којима се прикупљају докази, обезбјеђује присуство потенцијалног учиниоца кривичног дјела и др.

Међународни правни стандарди у откривању и доказивању кривичних дјела подразумијевају постојање одређених међународноправних механизма, који прописују успостављање услова у области поступања полиције у откривању и доказивању кривичних дјела. Они обухватају непосредну и практичну комуникацију између држава, примјеном различитих облика сарадње који зависе од сваког конкретног случаја. Међународни правни стандарди откривања и доказивања кривичних дјела од стране полиције могу се посматрати у неколико видова. Прво, ради се о међународним правним документима, које доносе различити међународноправни субјекти. Друго, међународни правни стандарди могу се посматрати и кроз активности међународних организација које се баве откривањем и доказивањем кривичних дјела, односно сузбијањем различитих облика криминалитета. Треће, међународни правни стандарди укључују и кривичноправну сарадњу између држава, у откривању и доказивању кривичних дјела. Општеприхваћени правни стандарди изражени су, прије свега, у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода и одлукама Европског суда за заштиту људских права, Конвенцији УН против незаконитог промета опојних дрога и психотропних сустанција, Конвенцији о прању, трагању, привременом одузимању и одузимању прихода стеченог кривичним дјелом, Међународној конвенцији о сузбијању терористичких бомбашких напада, Конвенцији ЕУ о борби против корупције у коју су укључени службеници европских заједница и службеници држава

чланица Европске уније, Конвенцији УН против транснационалног организованог криминалитета, Кривичноправној конвенцији о корупцији, Грађанскоправној конвенцији о корупцији, Међународној конвенцији о сузбијању финансирања тероризма, Акционом плану за борбу против организованог криминалитета, Конвенцији о узајамној помоћи у кривичним стварима између држава чланица Европске уније, Конвенцији о кибернетичком криминалу, Конвенцији Савјета Европе о борби против трговине људским бићима, Конвенцији о полицијској сарадњи у Југоисточној Европи и др. Поред тога, присутне су заједничке активности које спроводе поједине државе, на плану откривања и доказивања кривичних дјела, које се огледају у виду разних пројеката и иницијатива, као што су Будимпештански пакт, Албанско-балканска иницијатива, Пројекат мост и др.

У међународне организације које се баве откривањем и доказивањем кривичних дјела, односно сузбијањем различитих облика криминалитета, спадају Међународна организација криминалистичке полиције – INTERPOL, Канцеларија Европске полиције – EUROPOL, Канцеларија Уједињених нација за дроге и криминал – UNODC, Центар за организовани криминал – SECI (Опарница, Ђукановић, Уљанов, 2010). Када је ријеч о међународној правној помоћи у кривичним стварима, мисли се на кривичноправну сарадњу у ужем смислу, уступање кривичног гоњења, екстрадицију и замолницу упућену страном држави. Међународна правна помоћ у ужем смислу подразумијева скуп правних правила којима се уређује дјелатност органа кривичног поступка у предузимању радње на захтјев стране државе (саслушање свједока, прикупљање других доказа, разне провјере, утврђивање лица и предмета, достављање писмена лицима и др.) (Шикман, 2010: 99).

С обзиром на чињеницу да криминал не познаје границе, један од важних међународноправних стандарда јесте и међународна полицијска сарадња. Један од начина предметне сарадње остварује се и кроз Конвенцију о полицијској сарадњи у југоисточној Европи.³ Конвенција је израз заједничке потребе земаља потписница да се ојача и унаприједи међуполицијска сарадња на откривању и

³ Конвенцију су потписале Албанија, Босна и Херцеговина, Македонија, Молдавија, Румунија, Црна Гора и Србија у Бечу, 05.05.2006. године. Материјалноправни оквир Конвенције обухвата: опште мјере, сарадњу по захтјеву, борбу на пољу организованог криминалитета, илегалног преласка границе и кријумчарења људи, основну и вишу обуку, хитне потраге, прекограничну присмотру, контролисану испоруку, тајне истраге, пренос и поређење ДНК профила и идентификационог материјала, заједничке истражне тимове, заштиту податка (Спасић, Липовац, 2011).

доказивању кривичних дјела. Конвенција предвиђа облике сарадње који се групишу у пет модела, и то: опште мјере међународне полицијске сарадње, мјере сарадње на пољу превентивног криминалистичко-обавјештајног рада, полицијске мјере које могу да се предузимају на територији друге земље, формирање и дијеловање заједничких међународних тијела и питања ограничења полицијске сарадње, одговорност и надзор над спровођењем Конвенције (Мијалковић, Бошковић, Маринковић, 2011). Поред наведеног, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода садржи бројне гаранције људских права и слобода, међу којима је и значајан број оних које могу бити повријеђене поступањем полиције приликом обављања њених редовних и ванредних послова и задатака. Конвенција гарантује и одређена права чије је остваривање тешко изводљиво без активног учешћа полиције. Конвенција, у свом реалистичком приступу, претпоставља да могу да постоје ситуације у којима је оправдано да се одређена права суспендују или дерогирају у интересу националне и јавне безбједности, спречавању нереда или сузбијања криминалитета, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода (Петровић, 2010: 77). Међу основне међународне правне стандарде полицијског поступања спадају поштовање права на живот, забрана мучења, право на слободу и сигурност, права на поштовање приватности, слободу окупљања, забрану дискриминације, заштиту имовине и слободе кретања и друго.

ПОЈЕДИНИ МЕЂУНАРОДНИ ПРАВНИ СТАНДАРДИ ПОЛИЦИЈСКОГ ПОСТУПАЊА У ОТКРИВАЊУ И ДОКАЗИВАЊУ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА

С обзиром на предмет овог рада, изложићемо поједине међународе правне стандарде који се односе на предузимање радњи доказивања од стране полиције. Да би неки доказ, који је резултат предузимања појединих радњи доказивања од стране полиције, био законит, он мора бити прибављен у складу са прокламованим људским правима и слободама, која су прописана уставом и међународним уговорима које је БиХ ратификовала, као и важећим процесним законодавством. Међународни правни акти, чини се – оправдано, не садржавају правила по којима би се неки начин прибављања доказа могао сматрати законитим, већ је то препуштено искључиво домаћем праву. У том смислу, Европски суд за људска права (у даљем тексту: ЕСЉП) поступајући на основу одредаба ЕКЉП приступио је рјешавању тог питања казуистички. Ипак је

поставио једно чврсто правило према којем домаће кривично-процесно право, током суђења оптуженом, мора гарантовати конкретно рјешење питања законитости доказа прибављених на незаконит начин или повредом одредаба Конвенције којима се гарантује заштита ових права. Према томе, законити докази су докази који су аутентични, поуздани и релевантни, а одлуку о томе доноси суд.

Незаконити доказ резултат је забране кршења основних права и слобода човјека. Устав Босне и Херцеговине, Републике Српске и Федерације БиХ и многобројни међународни акти предвиђају строге услове под којима државне власти смију ограничавати основна права и слободе грађана. Посљедица такве правне заштите је санкционисање поступака власти којима оне, прибављајући доказе за потребе кривичног поступка, крше постављене услове. Материјално-кривично право такве поступке предвиђа као кривично дјело против слобода и права грађана. Кривично-процесно право доказима прибављеним кршењем основних права и слобода грађана одузима свако правно значење. Незаконити докази прибављени повредама људских права и слобода прописаних уставом и међународним уговорима које је БиХ ратификовала јесу: докази који су прибављени повредом права на одбрану (чл. 6, ст. 3 ЕКЉП), повредом права на достојанство, углед и част (чл. 3 ЕКЉП), повредом права на неповредивост личног и породичног живота (чл. 8. ЕКЉП), итд.

Основни елементи оцјењивања законитости у издавању наредбе и законитости у материјалном смислу, чињеница које су прибављене у смислу доказа, извршавањем наредби, своди се на одредбу члана 10 ЗКП Босне и Херцеговине, Републике Српске и Федерације БиХ, која је својим наднасловом (законитост доказа) изричито определијелила обавезу суда да своју одлуку не може заснивати на доказима прибављеним повредама људских права и слобода прописаних Уставом и Међународним уговорима, које је ратификовала Босна и Херцеговина, нити на доказима који су прибављени повредама овог закона. Докази који се не могу користити противно овој одредби нису само докази који проистичу из повреда људских права и слобода и повреда овог закона, већ и докази који су прибављени на законит начин, али је доказ посебним путем (сазнање о доказу, извор доказа) проистекао из незаконито прибављеног доказа – плодови отровне воћке. Јасно је да ова разлика, поред степеновања које повреде су битне, а које не, истовремено ствара разлику у праву на одлучивање суда да ли ће се или не примијенити доказ прибављен противно закону. Наиме, поред ограничења да суд не може своју пресуду засновати на оваквом доказу, поставља се питање не само судске праксе, већ тумачења закона, који дио незаконитости је битан, а који не, што опет, закономјерно, ствара различитост у конкретним случајевима⁴.

⁴ Треба истакнути да ти докази постају неупотребљиви *ex judicio*, што значи да суд у конкретном случају мора утврдити да је поједини доказ прибављен кршењем наведених основних људских права и права одбране.

Када је ријеч о спровођењу радње доказивања претресања стана, осталих просторија и покретних ствари, као и претресања лица, закон предвиђа посебна процесна јемства, полазећи од међународног права о правима човјека. Наиме, у најважнијим универзалним и регионалним документима и конвенцијама су предвиђене одредбе које се односе на услове и начине предузимања ове радње доказивања. Притом се на посебном мјесту налазе одредбе које уређују једно од основних права – право на приватност, те поштивање породичног живота и стана (члан 17 Међународног пакта о грађанским и политичким правима и члан 8 ЕКЉП). Тим одредбама уређена је заштита приватног и породичног живота, те стана и преписке, односно – на међународном нивоу заштићено је право на приватност, поштовање породичног живота и стана, као и друга права у вези с тим⁵.

Право претреса представља уплитање у права загарантована чланом 8 став 1 Европске конвенције о људским правима, и да би било оправдано, морају се задовољити услови легалности, потребе у демократском друштву, правилне намјене и недискриминације. У хитним случајевима, додатне мјере које проистичу из наведеног члана могу се узети у обзир под условом да су неопходне и да поштују друге процедуралне и материјалне захтјеве члана 15 Европске конвенције о људским правима. Прецедентно право је прихватило стандардну примјену права на претрес, уколико се правилно користи у борби против озбиљног криминала и у друге законске сврхе.

У складу са наведеним међународним актима, предуслов за извођење радње доказивања претресања је испуњење материјалних и формалних услова, уз поштовање законске процедуре. Упркос присутним разликама, један од основних циљева процесних одредаба које, у различитим законодавствима на различите начине, дефинишу материјални услов за вршење претресања, јесте да спријече неосновано задирање у право на приватност, односно да ограниче уплив државних власти у приватну сферу појединца. У том смислу треба посматрати и одредбе националног законодавства које као материјални услов предвиђа постојање основа сумње да је извршено кривично дјело, односно *condicio sine qua non*, свих радњи доказивања, па тако и ове радње. Уз нужно постојање материјалног услова, предузимање радње претресања захтијева и постојање формалног услова. И овај нормативни оквир је од значаја за сагледавање укупности одредаба и правила која се морају поштовати приликом

5 Претресањем се, дакле, ограничавају основна човјекова права на поштовање његовог приватног и породичног живота, зато што је стан неповредив, загарантовано је да нико не смије ући у туђи стан и друге просторије противно вољи његовог држаоца, па самим тим ни вршити претрес у њему.

вршења претреса (Кесић, Жарковић, 2009: 530). У суштини, овај се услов може манифестовати у виду наредбе надлежног државног органа, најчешће суда, као законско овлашћење за претресање без судске наредбе, односно у виду различите сагласности власника или држаоца одређених просторија, којом се дозвољава претрес.⁶ Приликом издавања наредбе за претрес, суд се првенствено бави чињеницом постојања довољно основа за сумњу да ће се приликом претреса пронаћи учинилац, саучесник, трагови кривичног дјела или предмети важни за поступак.⁷ Термин „довољно основа за сумњу“ се не би могао изједначити са појмом „основане сумње“, нарочито када се има у виду да предмет сумње у случају претресања није кривично дјело, него проналазак учинилаца, саучесника, трагова кривичног дјела или предмета важних за поступак, што суд цијени у сваком појединачном случају. Стога се овај услов мора заснивати на објективним чињеницама, јер је узрочно повезан са извршеним кривичним дјелом, и гради се на конкретним околностима које треба описати, како у захтјеву за издавање наредбе за претресање, тако и у самој наредби за претресање. Појам „довољно основа за сумњу“ може се зато разумјети као вјероватност постојања чињеница, односно одређени ниво сумње који се налази између основа сумње и основане сумње. Другим ријечима, као услов за претресање се прописује сумња заснована на одређеним доказима или сазнањима (нпр. изјаве свједока, признање извршиоца кривичног дјела да је у свом стану сакрио одређене предмете, или општеприхваћено искуство да се код одређених врста кривичних дјела предмети налазе у стану или другој просторији извршиоца или саучесника), која упућују на закључак да ће претресање дати одређене резултате, било у погледу извршиоца или

6 Тако нпр. у погледу налога за претресање четврти амандман Устава Сједињених Америчких Држава захтијева да налог мора садржавати детаљан опис мјеста и лица које ће се претресати и ствари које ће се одузети. Наиме, обим претресања и заплене је ограничен условима из налога. Налог за претресање обухвата име и презиме подносиоца захтјева и потписника писмене изјаве којом се тражи претресање, обавјештавање вјероватног основа, наредбу да се дозвољава претресање преко дана, односно у одређено вријеме или било које доба дана или ноћи, тачан опис просторија, име и презиме њиховог држаоца, или име и презиме лица које треба претрести, попис предмета које треба одузети, као и обавезу да се предмети и лице у чијој су државини нађу и упуте суду. Налог садржи и одредбу којом се одређује вријеме за његово извршење, потписе свједока и судије и датум издавања (Scheb, Scheb, 2005: 384).

7 „Треба имати у виду и сврху претресања стана и осталих просторија као радње доказивања у кривичном поступку, која се у смислу чл. 51 ст. 1 ЗКП-а БиХ огледа у томе да се у том стану пронађу, између осталог, и предмети важни за кривични поступак...“, Види: Пресуда Суда БиХ бр: Х-К-06/315, и КЖ-06/315 од 26.02.2008. год. стр. 7.

саучесника, било у погледу доказа (трагова и предмета) потребних за кривични поступак. Основ за претресање може бити и онај квалитет чињеница и околности које на основу криминалистичког искуства дају довољно основа за сумњу да ће се приликом претреса пронаћи учинилац, саучесник, трагови кривичног дјела или предмети важни за поступак⁸. Осим наведеног, регулисан је изузетак од правила да се претресање врши по наредби суда. Ова одредба је усклађена са Међународним правом о правима човјека (члан 8, став 2 ЕКЉП), које изузетно допушта јавним властима мијешање у остваривање права на приватност и поштивање породичног живота. Оправдање овог одступања од правила да се претресање може обавити само по наредби суда, јесте разлог хитности поступања, а то је видљиво из услова које прописује ова законска одредба. Наиме, претресање без наредбе обавља овлаштено службено лице, сходно властитој процјени о потреби таквог поступања, па тек након обављеног претресања без наредбе, извјештава о претресању без наредбе, наводећи разлоге који су узроковали такво поступање које доставља тужиоцу, који о томе обавјештава судију за претходни поступак.

О привременом одузимању предмета и имовине говори се и у међународним документима, и то не само у контексту заштите основних права и слобода (нпр. члан 8 ЕКЉП и члан 1 Протокола број 1 уз ЕКЉП), већ и ради успјешног сузбијања криминалитета. Као и кад је ријеч о претресању стана, просторија и лица, и ова радња доказивања представља ограничење појединих основних права човјека, предвиђених уставним или међународним правом о правима човјека (право на приватност и слободно дописивање и право на имовину).

Радња доказивања привременог одузимања писама, телеграма и других пошиљки је специфична радња доказивања која дубоко задире у право на приватност и поштовање слободе дописивања и неповредивости тајне писма и других средстава комуницирања, који су заштићени у члану 8 Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода. Стога се у кривичном поступку на прецизан начин регулише ограничење тих права и уједно одређују услови и начин извршења ове мјере. Ова мјера се значајно приближава

⁸ Ово зато што истрага обухвата и откривање кривичног дјела и његовог учиниоца. Према томе, основу претресања може чинити и оперативно сазнање или информација овлаштеног службеног лица о одређеним чињеницама и околностима, уколико такво сазнање или информације дају довољно основа за сумњу да ће се у одређеном стану, осталим просторијама и покретним стварима пронаћи учинилац, саучесник, трагови кривичног дјела или предмети важни за поступак.

ефектима посебних истражих радњи, али уз одређене разлике. Ове мјере улазе у садржај кореспонденције између осумњиченог и трећих лица, односно улазе у приватност те коресподнеције.

Важност испитивања осумњиченог произлази и из чињенице да се на ту радњу непосредно или посредно односи више одредаба Устава БиХ (члан II/3 б) и е), као и најважнији извори међународног права о људским правима (члан 14 МПГПП и члан 6 ЕКЉП). Приликом испитивања осумњиченог од стране полиције, мора се обезбиједити поштовање његових права загарантованих законом, која су усклађена са чланом 6 ЕКЉП и, у вези с тим, испитивање треба вршити тако да се у пуној мјери поштује личност осумњиченог, као и да се према њему не смије употребљавати сила, пријетња, превара, наркотици или друга средства која могу утицати на слободу одлучивања и изражавања приликом давања изјаве или признања. Такође, осумњичени има право да приликом саслушања зна за које дјело се терети и који основ сумње стоји против њега, да није дужан изнијети своју одбрану нити одговарати на постављена питања, да има право на браниоца по свом избору, као и браниоца без наканаде у случајевима предвиђеним законом, да се може изјаснити о свим чињеницама које му се стављају на терет, као и о чињеницама које му иду у корист, да има право на бесплатне услуге преводиоца ако не разумије или не говори језик који се користи приликом испитивања. Иако није изричито наведено у члану 6 ЕКЉП, право на ћутњу и право да се не свједочи против себе такође је гарантовано овом одредбом.⁹ Право да се не свједочи против себе посебно подразумејева да би оптужба у кривичном поступку требало да докаже своје тврдње против оптуженог без употребе доказа прибављених употребом силе или принуде да би се сломила воља оптуженог. Право на бесплатну помоћ преводиоца прописано је чланом 6, став 3 (ц) ЕКЉП и примијењује се не само на усмене изјаве дате на рочишту него и на списе случаја и претходни поступак. У ставу 3 (е) истог члана стоји да осумњичени, односно оптужени који не разумије или не говори језик који се користи у поступку, има право на бесплатну правну помоћ преводиоца.¹⁰ Такође, ако приликом испитивања осумњичени одлучи да призна дјело, потребно му је обезбиједити браниоца и омогућити му несметану комуникацију са браниоцем, што је загарантовно чланом 6, став 3 (б) и (ц) ЕКЉП.

Код спровођења радње доказивања саслушања свједока, издвојићемо саслушање заштићеног свједока, јер у нашем

⁹ Европски суд подсећа да, иако нису изричито предвиђена поменути чланом, право на ћутњу и право да се не свједочи против себе спадају у општепризнате међународне стандарде, који су у сржи правичног поступка (Симовић, 2005: 222).

¹⁰ Види: *Presudu Luedicke, Belkacem i Kos* од 28. новембра 1978. године, серија А број 29, страна 20, став 48.

кривичнопроцесном законодавству ова одредба представља новину. Први међународни документ који указује на потребу заштите свједока и оштећених је Декларација УН о основним принципима правде у вези са жртвама криминалних радњи и жртвама злоупотребе власти. Поред наведеног, ту је и низ препорука Савјета Европе, које са различитим степеном конкретизације апелују на предузимање мјера заштите свједока или жртава, уопште, или у односу на поједине категорије лица или кривичних дјела.¹¹ Према наведеним препорукама, заштита свједока је неопходна код сузбијања организованог криминалитета и код посебно осјетљивих свједока. У првом случају, то је у функцији ефикаснијег сузбијања савремених облика криминалитета, а у другом случају то захтијева потреба посебне обазривости према неким категоријама лица. То су лица која су посебно трауматизирана кривичним дјелом, као што су дјеца, малољетници, жене и др. У том циљу, донесен је Закон о заштити свједока у кривичном поступку Републике Српске, који је усклађен са Уставом Републике Српске и међународним актима који регулишу ову област, прије свег са ЕКЉП.

На међународном конгресу за кривично право у Будимпешти (1999. године) истакнуто је да се специјалне истражне радње могу користити као доказ у кривичном поступку уколико су у складу са начелима: легалитета, супсидијарности, сразмјерности и начелом судског надзора. Начело легалитета подразумијева примјену посебних истражних радњи само у случају да су предвиђене законом. Начело супсидијарности предвиђа да се посебне истражне радње могу примијенити само у случајевима ако се блажим мјерама не може остварити жељени циљ, односно ако се докази не могу прибавити на други начин или би њихово прибављање било повезано са несразмјерним тешкоћама. Начело сразмјерности је обавеза постојања сразмјере између повреде права и слобода грађана примјеном ових мјера, што значи да ове истражне радње треба да се примјењују само у случајевима откривања најтежих облика кривичних дјела. Начело

11 Препорука о положају жртава у оквиру кривичног права и процедуре (1985), Препорука о помоћи жртвама и спречавању виктимизације (1987), Препорука о сексуалном експлоатисању, порнографији, проституцији и трговини дјецом и млађим пунољетним лицима (1991), Резолуција о заштити свједока у борби против међународног организованог криминала (1995), Препорука о криминалној политици у Европи у временима промјена (1996), Резолуција о појединцима који сарађују са судским процесом у борби против међународног организованог криминала (1996), Препорука о застрашивању свједока и правима одбране (1997), Препорука о акцији против трговине људима у циљу сексуалне експлоатације (2000), Препорука о руководним принципима у борби против организованог криминала (2001), Препоруке о европском кодексу полицијске етике (2001), Препорука принципа и смјерница о људским правима и трговина људима (2002), итд.

судског надзора подразумијева да је посебне истражне радње суд обавезан преиспитати у три фазе: када су одређене, док се радња проводи и по њеном окончању.

Што се тиче питања обима кривичних дјела за која се могу користити посебне истражне радње, углавном се користе два начина одређивања, и то принцип енумерације (каталога), гдје се таксативно у закону наводе она кривична дјела за која се могу примјењивати ове мјере, и принцип гдје је основни критеријум за кориштење ових мјера висина законом запријеђене казне затвора (нпр. 3 године). У том смислу, Европски суд за људска права је у својим одлукама закључио да мијешање у приватни живот појединца мора бити у складу са законом, те да се законом мора одредити обим и начин извршења прикривених мјера.¹²

Да би захтјев за посебне истражне радње био законити доказ, тужилац је дужан у приједлогу детаљно образложити против кога, шта, гдје, како, ко, у ком року, тражи одређивање неке од посебних истражних радњи. Посебно је обавезан навести разлоге и остале битне елементе који оправдавају одређивање једне или више посебних радњи, како би судија могао стећи увјерење да се докази не могу прикупити на други начин или би њихово прикупљање било повезано са несразмјерним тешкоћама. Изузетно, оставља се могућност тужиоцу да се посебна истражна радња проведе и након добијене усмене судске наредбе, с тим да писмена наредба судије буде прибављена у року од 24 сата од издавања усмене наредбе¹³.

Када је ријеч о одредбама које регулишу притвор, у кривичнопроцесном законодавству на нашим просторима претрпјеле су значајне измјене. Оне су посљедица усглашавања не само са чланом 5 ЕКЉП и чланом 9 МПГПП, већ и са општим тенденцијама у праву

12 Европски суд за људска права закључио је да се телефонски разговори, иако нису изричито споменути у члану 8 ЕКЉП, подразумијевају под појимовима приватни живот и кореспонденција (преписка). Суд је установио да је њемачки закон, који у извјесним околностима допушта прислушкивање телефонских разговора, довољно одређен и испуњава општи услов законитости из ограничавајућег става члана 8. Суд је такође утврдио да потреба државе да се штити од непосредних опасности по слободни демократски уставни поредак и опстанак и сигурност државе представља законит (легитимни) циљ. Таква ограничења су дозвољена и неопходна у демократском друштву у интересу националне сигурности и ради спречавања нереда и кривичних дјела. Види: Пресуда ЕСЉП (Малоне против Велике Британије, 1984. и Круслин против Француске, 1990).

13 Поред наведеног, потребно је да су испуњени основни услови: да је повреда прописана законом са назнаком опсега, да има циљ да заштити неке од интереса који су наведени као основи за ограничења из Европске конвенције, да је та повреда била нужна у односу на интерес који треба заштитити.

демократских држава да се тако драстично ограничавање права на слободу сведе на разумну мјеру и да о том ограничењу одлучује суд. Сходно наведеном, разлози за обавезан притвор су изостављени, а разлози за факултативан притвор су повезани са несметаним вођењем кривичног поступка и сведени су на опасност од бјекства, колузиону опасност, превенцију против пријетње кривичним дјелом и довршењем започетог кривичног дјела. Такође, ограничено је трајање притвора у свакој фази поступка. Трајање притвора нема само уставни карактер, већ и карактер норме која је као таква присутна и у најзначајнијим међународним актима који третирају слободе и права човјека (Бејатовић, 2008: 42). У нашем законодавству је предвиђено да притвор у истрази може трајати најдуже три мјесеца, изузетно, суд га може продужити за још три мјесеца. Ако до истека овог рока не буде подигнута оптужница, осумњичени се пушта на слободу. Из наведеног слиједе двије основне карактеристике. Прва – да се притвор може одредити само у истрази, а не и раније, и друго: продужење притвора од стране суда није условљено висином прописане казне за коју се спроводи истрага. Лице лишено слободе се мора одмах, а најкасније у року од 24 часа спровести надлежном тужиоцу или пустити на слободу¹⁴.

У заштити људских права предвиђена је и обавеза полиције да приликом лишења слободе лице лишено слободе, поред осталог, мора одмах обавијестити о његовим правима садржаним у члану 5 ЗКП РС.¹⁵ Нове одредбе Закона о кривичном поступку ријешиле су питање употребе језика и писма у кривичном поступку на сасвим друкчији начин него што је то био случај раније. Те одредбе су у сагласности и са чланом 14, став 2, тач. а) и ф) МПГПП и са чланом 5, став 2 ЕКЉП,¹⁶ који гарантују сваком лицу које је оптужено за кривично

14 Надаље, лице се може притворити само на основу одлуке суда, ако је то неопходно ради вођења кривичног поступка, из чега произилази да су разлози за притвор процесноправне природе. Још једна од битних особености притвора која је резултат међународних правних правила јесте да се примјена класичног притвора сведе на најмању могућу мјеру. У том циљу, остављене су могућности за проширивање јемства и увођење алтернативних могућности, као што је кућни притвор.

15 Лице које је лишено слободе мора на матерњем језику или језику који разумије одмах бити обавијештено о разлозима лишења слободе и, истовремено, прије првог испитивања поучено да није дужно да даје исказ, нити да одговара на постављена питања, да има право узети браниоца кога може сам последије бирати, као и о томе да има право да његова породица, конзуларни службеник стране државе чији је држављанин или друго лице које одреди буду обавијештени о његовом лишењу слободе.

16 У систему Европске конвенције о људским правима право на употребу свог језика долази до изражаја код хапшења, односно притварања, према члану 5, став 2, и код права на правично суђење у складу са чланом 6, став 3, тачка а). Смисао овог

дјело, односно ухапшено, да одмах буде обавијештено, на језику који разумије, о природи и разлозима оптужбе која је подигнута против њега, односно о разлозима његовог хапшења. Треба истаћи обавезу државе да оптуженом обезбиједи бесплатну помоћ тумача ако он не разумије или не говори језик на којем се води поступак (члан 14, став 2, тачка ф) МПГПП). Такође, право лица лишеног слободе јесте да не буде саслушано без браниоца којег сам изабере или браниоца који ће му пружити бесплатну правну помоћ ако не може да је плати.

Међународни правни стандарди полицијског поступања у откривању и доказивању кривичних дјела и национална кривична законодавства

Имплементацијом међународних стандарда у домаће законодавство, државе се обавезују да ће њихови органи поступати у складу са утврђеним и признатим вриједностима. Међународни правни стандарди полицијског поступања у откривању и доказивању кривичних дјела не одређују процедуре које би држава требало примијени како би их превела у своја национална законодавства, већ је на држави да одлучи како ће и на који начин удовољити обавези да у национално законодавство угради норме из ратификованих међународних уговора (Пена, 2008: 253). Процес инкорпорације зависи од законског и уставног поретка сваке државе. У неким земљама одредбе међународног права имају примат у односу на унутрашње законодавство, због чега се могу непосредно примијенити у домаћем правном систему, док у неким земљама унутрашње законодавство има примат над међународним правним правилима и оне их не примјењују непосредно, уколико нису интегрисана у домаће законодавство и предвиђена уставом¹⁷.

У складу са наведеним, и у Босни и Херцеговини, односно у Републици Српској је послвије неколико година рада на реформи кривичног процесног законодавства и његовог усклађивања са

права Европски суд за људска права је изразио и ставом да је до кршења члана 6, став, 3 тачка а) ЕКЉП дошло и онда ако писани документи, као што је нпр. оптужница, нису били преведени на језик који разумије оптужени (Камасински против Аустрије, 1989. године, Серија А бр. 168; Брозицек против Италије, 1989. године, Серија А бр. 167).

17 Међународни правни стандарди се могу превести у националне системе путем непосредне примјене од стране националних судова, владиних тијела, агенција итд., и путем тумачења примјене уговора. Они, као такви, утичу на национална законодавства кроз усклађивање закона и доношење нових законских прописа. Заузимање једног од два наведена начина прихватања међународних правних стандарда даје одговор на питање односа унутрашњег и међународног права.

међународним правним стандардима, 1. марта 2003. године ступио на снагу Закон о кривичном поступку, као дио цјеловитог кривичног законодавства. Овај закон је довео до суштинских промјена кривичног поступка које одражавају признате међународне стандарде и принципе у овој области, у сврху побољшања ефикасности поступка и јачања заштите права и слобода лица која учествују у кривичном поступку, а нарочито права и слобода лица против којих се води кривични поступак. С тим у вези, у донесени закон имплементуране су одредбе Европске конвенције о заштити људских права и слобода и Међународног пакта о грађанским и политичким правима и опциони протокол.¹⁸ Поред наведеног, ЕКЉП, МПГПП¹⁹ и Универзална декларација о правима човјека из 1948. године представљају и међународне изворе кривичнопросесног права. Уз то, важно је споменути и Одлуку о ратификацији Другог факултативног протокола уз МПГПП, чији је циљ укидање смртне казне.²⁰

У Босни и Херцеговини, а самим тим и у Републици Српској, ЕКПЉ има приоритет над свим домаћим законима и директно се примјењује у националном законодавству. Босна и Херцеговина и оба ентитета дужна су осигурати највиши ниво међународно признатих људских права и основних слобода. У ту сврху постоји Комисија за људска права за Босну и Херцеговину, као што је предвиђено у Анексу 6 Општег оквирног споразума. У Босни и Херцеговини се примјењују: Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида (1948), Женевске конвенције I–IV о заштити жртава рата (1949) и Допунски протоколи I–II (1977), Конвенција која се односи на статус избјеглица (1951) и Протокол (1966), Конвенција о држављанству удатих жена (1957), Конвенција о смањењу броја лица без држављанства (1961), Међународна конвенција о уклањању свих облика расне дискриминације (1965), Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966) и Опциони протоколи (1966 и 1989), Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966), Конвенција о уклањању свих облика дискриминације

18 Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода (*Службени гласник БиХ*, број 6/99), склопљена у оквиру Вијећа Европе у Риму 4. новембра 1950. године (ступила на снагу 1953. године), с протоколима бр. 1, 4, 6, 7 и 12, 13 и 14; и Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966) и Опциони протоколи (1966. и 1989) – у Анексу I Устава БиХ.

19 МПГПП је најзначајнији извор о људским правима. За полицијско поступање свакако су важне одредбе члана 6. Тим одредбама се штити право на живот, тражи се да то право буде заштићено законом и забрањује се произвољно лишавање живота. Државе потписнице Пакта позивају се на укидање смртне казне, забрану извршења смртне казне за лица која у вријеме извршења кривичног дјела нису напунила 18 година и трудне жене.

20 (*Службени гласник БиХ*, број 31/00 – Међународни уговори).

у односу на жене (1979), Конвенција против мучења и других сурових, нехуманих или понижавајућих третмана или кажњавања (1984), Европска конвенција о спречавању мучења, нехуманог или понижавајућег третмана или кажњавања (1987), Конвенција о правима дјетета (1989), Међународна конвенција о заштити права свих радника-миграната и чланова њихових породица (1990), Европска повеља за регионалне језике и језике мањина (1992).²¹

Устав Босне и Херцеговине, Устав Федерације Босне и Херцеговине и Устав Републике Српске уводе неколико нових људских права и слобода, а нека од дотадашњих значајно проширују. Уз то, код неких људских права и слобода потпуно се искључује могућност њиховог ограничавања. Ријеч је о одредбама које су садржане у члану II/3 Устава БиХ, одјељку II Устава ФБиХ и одјељку II Устава РС, а односе се на људска права и слободе, односно на каталог људских права и основних слобода. Та питања везана су, прије свега, за: право на употребу свог језика, притвор, право на одбрану осумњиченог, односно оптуженог, права лица лишеног слободе, претрес стана, неповредивост тајне писама и других средстава општења, јавност главног претреса, права на употребу правног лијека, понављање кривичног поступка и накнаду штете неоправдано осуђеним лицима и лицима неосновано лишеним слободе. Од тада до доношења најновијег кривичног процесног законодавства постојала је, посебно у РС, упадљива несагласност између Устава БиХ и ентитетских закона о кривичном поступку – у погледу права и основа за одређивање притвора, неких од права која се односе на учешће браниоца, разлога за претресање стана итд. У вршењу својих послова и задатака, полицијски службеници су дужни придржавати се Устава Републике Српске и закона донесених у складу са Уставом. У вршењу својих послова и задатака, полицијски службеник је дужан да поступа на непристрастан и законит начин, да штити јавни интерес, људска права и основне слободе.

ЗАКЉУЧАК

Прокламована људска права представљају највише вриједности чијој заштити тежи свака савремена држава. У том циљу, свака држава улаже максималне напоре у правцу изградње и интернационализације међународних правних стандарда у области људских права. Међународни правни стандарди су основни механизми заштите загарантованих људских права и слобода и подразумевају скуп правних правила којима се нормативно и практично прихватају међународне организације, органи владиног и невладиног сектора или државе с респектабилном правном традицијом, односно друге државе или правне доктрине. У

21 Види: члан II/2 Устава Босне и Херцеговине.

област у којој најчешће долази до повреде људских права и слобода свакако спада и поступање полиције у преткривичном и кривичном поступку, односно у поступку ефикасног откривања и доказивања кривичних дјела. Управо из тог разлога, међународне и регионалне организације остварују значајне резултате на пољу међународног признања људских права, а тиме и стриктног законског регулисања евентуалних ограничења тих права од стране надлежних државних органа. Национални и међународни правни акти начелним одредбама гарантују право на приватност, приватни и породични живот и друга прокламована права, али предвиђају и изузетне могућности законског ограничавања ових права. Ограничења људских права су могућа ако су неопходна у демократском друштву у интересу националне и јавне безбједности или економске добити земље, ради спречавања нереда и криминала, заштите здравља и морала или заштите права и слобода других. Имплементацијом међународних стандарда у домаће законодавство, државе се обавезују да ће њихови органи поступати у складу са утврђеним и признатим вриједностима. Међународни правни стандарди полицијског поступања у откривању и доказивању кривичних дјела не одређују процедуре које би држава требало да примијени како би их превела у своја национална законодавства, већ је на држави да одлучи како ће и на који начин удовољити обавези да у национално законодавство угради норме из ратификованих међународних уговора.

На крају се може рећи да међународни правни стандарди у откривању и доказивању кривичних дјела подразумевају постојање одређених међународноправних механизма, који прописују успостављање услова у области поступања полиције у откривању и доказивању кривичних дјела. Они обухватају непосредну и практичну комуникацију између држава, примјеном различитих облика сарадње који зависе од сваког конкретног случаја.

ЛИТЕРАТУРА

- Бејатовић, С. (2009). Међународни правни стандарди у области кривичног процесног права и начин њихове имплементације у Законик о кривичном поступку. *Зборник Законодавни поступак и казнено законодавство, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу*. Београд.
- Бејатовић, С. (2008). Нове тенденције у науци кривичног процесног права и кривичнопроцесног законодавства Србије. *Ревизија за криминологију и кривично право*. Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд.

- Бејатовић, С. (2008). Међународноправни стандарди о лишењу слободе и Устав Републике Србије. *Правна ријеч*. Удружење правника републике Српске. Бања Лука.
- Димитријевић, В., Поповић, Д., Папић, Т., Петровић, В. (2007). *Међународно право људских права*. Београд: Београдски центар за људска права и Досије.
- Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода (*Службени гласник БиХ*, број 6/99), склопљена у оквиру Вијећа Европе у Риму 4. новембра 1950. године (ступила на снагу 1953. године), с протоколима бр. 1, 4, 6, 7 и 12, 13 и 14.
- Јовић, В. (2010). Међународни правни стандарди у контексту међународне кривичноправне и полицијске сарадње. Зборник *Међународна и национална сарадња и координација у супротстављању криминалитету*. Интренационална асоцијација криминалиста. Бања Лука.
- Јакшић, А. (2006). *Европска конвенција о људским правима*. Београд: Правни факултет.
- Кесић, Т., Жарковић, М. (2009). Поступак претресања стана, других просторија и лица – осврт на поједина нормативна решења. *Правни живот*. „Право и време“, Часопис за правну теорију и праксу. Београд.
- Мијалковић С., Бошковић, Г. и Маринковић, Д. (2011). Модели међународне полицијске сарадње. Зборник *Сузбијање криминала у оквиру међународне полицијске сарадње*. Криминалистичко-полицијска академија. Београд.
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966) и Опциони протоколи (1966. и 1989) – у Анексу И Устава БиХ
- Опарница, М., Ђукановић, Д. и Уљанов, С. (2010). Европски одговори на савремене трендове криминалних активности. Зборник *Сузбијање криминала и европске интеграције*, Криминалистичко-полицијска академија. Београд.
- Пена, У. (2008). Међународноправни стандарди у превенцији криминалитета, *Правна ријеч*. Удружење правника Републике Српске. Бања Лука.
- Петровић, М. (2010). Обавеза поштовања стандарда постављених Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода приликом примјене полицијских овлашћења. Зборник *Право и форензика у криминалистици*. Криминалистичко-полицијска академија. Београд.
- Пресуда Суда БиХ бр:Х-К-06/315, и КЖ-06/315 од 26.02.2008.
- Пресуду Luedicke, Belkacem i Kos од 28. новембра 1978. године, серија А број 29, страна 20, став 48.
- Пресуда ЕСЉП (Малоне против Велике Британије, 1984. и Круслин против Француске, 1990)

- Симовић, М. (2005). *Практични коментар Закона о кривичном поступку Републике Српске*, Виша школа унутрашњих послова, Бања Лука.
- Спасић, Д. и Липовац, М. (2011). Конвенција о полицијској сарадњи у Југоисточној Европи и улога Србије у борби против међународног криминала. Зборник *Сузбијање криминала у оквиру међународне полицијске сарадње*. Криминалистичко-полицијска академија. Београд.
- Scheb, M., J., Scheb II, M., J. (2005). *Criminal Law Procedure*. fifth edition, Thomson Wadsworth, Belmont, CA, USA.
- Шикман, М. (2010). Међународноправни стандарди у борби против организованог криминалитета. Зборник *Међународна и национална сарадња и координација у супротстављању криминалитет*'. Интренационална асоцијација криминалиста, Бања Лука.

POLICE AS AN ENTITY PROVIDING DETECTION AND EVIDENCE OF CRIMINAL OFFENCES AND INTERNATIONAL STANDARDS IN PRACTICE

Ass. prof. Velibor Bajičić, PhD*

Abstract: The police are one of the most important entities in detecting and evidencing crimes. Its importance in detecting and evidencing all kinds of crime primarily depends of the adopted concept of the country's criminal-law response to the crime, but also of the adopted international legal standards. The legality of the police activities in detecting and evidencing criminal acts must be based on both domestic procedural legislation and proclaimed human rights and freedoms prescribed by international agreements ratified by BiH. International legal standards imply the existence of certain international mechanisms, which stipulate the establishment of conditions in detecting and evidencing criminal offenses. These include immediate and practical cooperation among countries using various forms of cooperation on a case-by-case basis. In order for a piece of evidence, being the result of certain evidencing actions conducted by the police, to be legitimate, it must be obtained in accordance with international legal standards.

Keywords: International legal standards, conventions, police, evidencing.

* Republic of Srpska Ministry of the Interior; email: bajiciv@gmail.com

Доц. др Невенко Брањеш*

Апстракт: Јавна управа обухвата широк круг субјеката и послова које модерна држава организује и проводи у циљу остваривања својих виталних потреба. Обезбјеђивање јавног реда, мира и безбједности, од најранијих држава до данас, представља суштинску потребу и кључну управну дјелатност. Та дјелатност се највећим дијелом повјерава посебним органима државне, односно јавне управе који су специфични из разлога што су наоружани и снабђевени овлашћењима примјене принде. Предмет овог рада је положај полиције, односно специфичности положаја полиције у јавној управи Републике Српске, при чему ће бити поређени тренутни и предложени позитивноправни оквир њеног дјеловања.

Кључне ријечи: полиција, јавна управа, унутрашњи послови, Закон о унутрашњим пословима и Закон о полицији и унутрашњим пословима.

ПОЈАМ ПОЛИЦИЈЕ И ПОЈАМ ЈАВНЕ УПРАВЕ

Појам полиције се везује за појам државе.¹ Полиција је државни орган, али и институција друкчијег правног статуса (положаја) (Милетић, 1997: 15).

У вријеме настанка савремене правне државе почетком и средином XIX вијека, сматрало се да без оружаних снага (војске и полиције) које представљају основне облике органа државне управе, не може постојати ни држава, пошто управо ти органи примјењују насиље које је нужно за опстанак државе (Поповић, 1981: 23).

У етимолошком смислу, ријеч полиција потиче од латинске ријечи *politia*, као и од грчке ријечи *politeia*, те у различитим поднебљима има различита значења. Док код нас ова ријеч првенствено асоцира на униформисане припаднике снага за унутрашњу безбједност, у Енглеској се под појмом *police* означава јавна служба, односно владин орган, као и цјелокупна цивилна администрација.

* Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица, email: nvranjes@blic.net

1 Постоје размишљања да је полиција као елементарни облик друштвене контроле старија и од саме државе. (Гаћиновић, 2015: 68).

Полиција је некада обухватала читаво подручје унутрашње управе, да би се данас тим изразом обухватило само једно од подручја државне управе у чијем су дјелокругу послови који се односе на безбједност државе и њених грађана, чија су организација, дјелатност и контрола, због њихове особености, подвргнути и допунском („посебном“) правном режиму у односу на („општи“) правни режим који важи и за друге органе државне управе. Посебност послова полиције разлог је посебности правног режима за њихово обављање, које као свој елемент укључује и посебност правног положаја лица која обављају дјелатност полиције, поред елемената тог режима који су општи за све гране (ресоре) државне управе (Југовић, 2001: 63).

Еволуцијом људског друштва, појам полиција је добијао различита значења. Примјера ради, у Француској у XIV вијеку, у Њемачкој и неким другим државама тог и новијег времена, полицијом се још увијек означава укупна државна дјелатност, а у ужем смислу посебно уређени државни поредак (Милосављевић, 1997: 4).

Данас се с правом може рећи да полиција представља орган државне управе тежишно усмјерен на обављање послова безбједности државе, грађана и њихове имовине. Као орган државне управе, полиција има сва обиљежја иманентна другим органима државне управе, али и нека посебна, само њој својствена обиљежја (Васиљевић, 2011: 68).

За појам полиције се везује и појам унутрашњих послова. У том смислу, може се рећи да се унутрашњи послови као област управне дјелатности највећим дјелом реализују кроз дјеловање наоружаних органа управе територијално дисперзираних тј. полицијских органа који представљају и посебне тзв. оружане органе управе. Они су уз војску и најстарији органи управе (Шегвић, 2004: 44).

Јавна управа представља област веома комплексне структуре, како у организационом (Лилић, 1995: 99-107), тако и у функционалном смислу. Јавна управа у теоријском смислу представља појам који се тешко одређује, имајући у виду различите и многобројне теоријске дивергенције и несугласице између многобројних аутора.² Стога, потпунији и конкретнији појам јавне управе можемо добити ослањајући се на позитивноправне прописе.

Према нашем правном систему, важећем у Републици Српској, јавна управа се у организационом (формалном) погледу дијели на државну и недржавну. Државна управа обухвата: министарства, републичке управе, републичке управне организације и инспекторат. У недржавне организационе облике убрајају се субјекти с јавним овлашћењима (јавна предузећа, јавне установе и установе од опште користи) и

2 О теоријскоправном појму управе шире видјети: (Кунић, 2001: 3-28); (Марковић, 1980: 25-26); (Димитријевић и Марковић, 1986: 18); (Димитријевић, 2008: 86); (Лилић *et al.*, 1997: 73-74); (Myers, 1970: 1); (Otenyo, 2006).

административни органи јединица локалне самоуправе (општина и градова). Овакво сагледавање јавне управе полази од критерија органа, односно организација, тј. субјеката који обављају послове јавне управе, односно врше управну дјелатност. Устав начелно уређује, а закони детаљније прописују који органи врше послове јавне управе.

У функционалном (материјалном) погледу, јавна управа обухвата круг послова, односно активности које субјекти јавне управе обављају. Који је то круг, односно врста послова који органи јавне управе обављају, начелно се уређује Уставом, а конкретније прописује законима у одређеној области друштвених односа.

ОРГАНИЗАЦИЈА ЈАВНЕ УПРАВЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПскоЈ

Јавна управа у Републици Српској прати њену уставну и политичку структуру, као и Дејтонску расподелу надлежности између Босне и Херцеговине и ентитета.

У овом раду бавићемо се организацијом јавне управе у Републици Српској, с аспекта постојећег позитивноправног оквира.

Устав Републике Српске у чл. 97 уређује да послове државне управе обављају министарства и други републички органи управе. Поред наведеног, одређена управна овлашћења законом се могу повјерити предузећима и другим организацијама. Тиме Устав Републике Српске одређује државну управу, па самим тим и јавну управу, у њеном организационом смислу. У истом члану, Устав се бави и функционалним, односно материјалним, тј. садржинским одређењем државне управе, уређујући да министарства и други републички органи управе проводе законе и друге прописе и опште акте Народне скупштине и Владе, као и акте председника Републике; рјешавају у управним стварима, врше управни надзор и обављају друге управне послове утврђене законом.³

Устав Републике Српске се такође осврнуо и на локалну (само) управу као сегмент јавне управе на начин да је у Чл. 102 дефинисао да се систем локалне управе уређује законом, те да се законом може повјерити вршење послова локалне управе у граду. Истим чланом Устава уређене су и надлежности општине као јединице локалне самоуправе па самим тим и субјекта јавне управе.⁴

Ближе позитивноправно одређење управе налазимо у Закону о министарствима Републике Српске и Закону о републичкој управи важећим у Републици Српској.

3 Чл. 97 Устава Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 21/92 – пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05 и 48/11.

4 *Ibid.*, чл. 102.

Законом о министарствима Републике Српске послове републичке управе обављају министарства, републичке управе и републичке управне организације.⁵

Чланом 12 Закона о републичкој управи, прописано је да послове државне управе у Републици Српској обављају министарства, републичке управе и републичке управне организације.⁶

На основу члана 65 Закона о републичкој управи Републике Српске, органи државне управе: (1) воде политику развоја; (2) прате стања у појединим областима; (3) врше нормативну дјелатност; (4) извршавају законе и друге прописе; (5) врше управни надзор; (6) одлучују у управном поступку о правима и обавезама учесника у поступку; (7) поступају у прекршајном поступку; (8) старају се о јавним службама и (9) врше остале стручне послове управе.⁷

Као најважнији сегмент јавне управе, јавља се државна управа, будући да је она носилац изворних, тј. оригиналних овлашћења у вршењу управне дјелатности. У том смислу, ваља истаћи да у Републици Српској државну управу чини 16 министарстава, шест републичких управа (од чега су двије самосталне, а четири у саставу министарстава) и 20 републичких управних организација.⁸

5 Члан 2 Закона о министарствима Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, број: 70/02.

6 Члан 12 Закона о републичкој управи, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 118/08, 11/09, 56/10, 74/10, 24/12 и 121/12.

7 Члан 65 Закона о републичкој управи, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 118/08, 11/09, 56/10, 74/10, 24/12 и 121/12.

8 Упркос свакодневним медијским и другим коментарима, сматрамо да Републике Српска нема организационо предимензионисану структуру државне управе. Поређења ради, управу Сарајевског кантона (највећег у Федерацији БиХ) чине: 12 министарстава, шест кантоналних управа, пет самосталних кантоналних управних организација, осам служби при влади кантона, 182 јавне установе, шест кантоналних јавних предузећа, седам јавних кантоналних комуналних предузећа, четири посебна кантонална тијела, четири кантонална фонда, десет јединица локалне самоуправе, што укупно износи 236 субјеката јавне управе, искључујући преко 100 општинских органа управе. Надаље, најмањи кантон у Федерацији БиХ – Босанско-подрињски кантон, обухвата свега три мале општине: Горажде, Фоча-Устиколина и Пале-Прача. Заузима површину од 537,1 квадратни километара и има око 42.000 становника. Јавну управу у овом кантону чини: осам министарстава (Министарство за привреду; Министарство за правосуђе, управу и радне односе; Министарство за унутрашње послове; Министарство за социјалну политику, здравство, расељена лица и избјеглице; Министарство за урбанизам, просторно уређење и заштиту околине; Министарство за образовање, младе, науку, културу и спорт; Министарство за борачка питања и Министарство за финансије); двије самосталне кантоналне управе; три самосталне управне организације; пет кантоналних управних организација у саставу министарстава, двије службе; једна канцеларија; двије установе социјалне заштите; шест јавних усанова здравствене заштите и 13 усанова из области образовања, три јединице локалне самоуправе, што укупно чини 55 субјеката јавне управе, искључујући општинске органе управе. Овде се поставља питање има ли потребе за три мале општине формирати кантон са управним капацитетима од најмање

Поред органа државне управе, систем јавне управе у Републици Српској чине и субјекти са јавним овлашћењима који остварују дјелатности вршења јавних служби и формирају се било од стране државе или од стране јединице локалне самоуправе у два најчешћа организациона облика, као јавна предузећа и као јавне установе. Јавна предузећа се формирају за обављање дјелатности у области енергетике, комуникација, телекомуникација, поштанског саобраћаја, шумарске дјелатности, путева, комуналних дјелатности и др., док се јавне установе формирају за обављање дјелатности у области здравствене заштите, социјалне заштите, пензијско-инвалидске заштите, образовања, науке, културе, спорта и др.

Положај јавних служби у Републици Српској начелно је регулисан Законом о јавним службама. Према поменутом закону, под јавним службама сматрају се установе, јавна предузећа и други законом утврђени облици организовања, који обављају дјелатност од општег интереса којим се обезбјеђује остваривање права и дужности физичких и правних лица, те остваривање другог законом утврђеног интереса.⁹ Поред наведеног закона који је системског карактера, постоји и већи број других закона који регулишу појединачне области, било да се ради о дјелатности из надлежности јавних предузећа (нпр. Закон о шумама, Закон о путевима, Закон о телекомуникацијама и др.), или да се ради о дјелатности из надлежности јавних установа (нпр. Закон о високом образовању, Закон о пензијско-инвалидском осигурању, Закон о социјалној заштити и др.).

Када је у питању локална самоуправа у Републици Српској као један од организационих сегмената јавне управе, најприје треба нагласити да је она у њеној потпуној надлежности, те да ни Устав БиХ, ни закони донесени на нивоу БиХ не прописују било какву јурисдикцију државног нивоа власти надлокалном самоуправом. Устав Републике Српске, истина, не гарантује право на локалну самоуправу, али у члану 102 прописује да се систем локалне самоуправе уређује законом, те да се законом може повјерити вршење послова локалне управе граду. Претходно, чланом 100,

55 организационих субјеката. Најзад, констатујемо да БиХ, земља са непуну четири милиона становника, има четири потпуно одвојена нивоа власти са засебним управним структурама које, између осталих, чини 136 министарстава (и исто толико министара), преко 1000 јавних установа, преко 300 управних организација, 146 јединица локалне самоуправе и многи други субјекти јавне управе, које је готово немогуће идентификовати и у потпуности набројати, будући да се органи управе формирају како генералним, тако и посебним законима, па чак и подзаконским актима. Свакако да се овако гломазна, компликовано устројена и хијерархијски разуђена организација управе одражава на њену ефикасност и функционалност уопште. Питање економске одрживости овликог броја јавних субјеката у малој и неразвијеној земљи са готово девастираним реалним сектором је излишно и постављати. Видјети: (Врањеш, 2015: 35-61).

⁹ Чл. 2 Закона о систему јавних служби, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 68/2007 и 109/2012.

Устав Републике Српске је прописао да се територијална организација Републике уређује законом.

Законом о локалној самоуправи дефинисана је локална самоуправа као „право грађана да непосредно и преко својих изабраних представника учествују у остваривању заједничких интереса становника локалне заједнице, као и право и способност органа локалне самоуправе да регулишу и управљају, у границама закона, јавним пословима који се налазе у њиховој надлежности, а у интересу локалног становништва.“¹⁰ Оваква одредница је готово преузета из Европске повеље о локалној самоуправи коју је Босна и Херцеговина ратификовала, а Република Српска у веома високом степену имплементирала.¹¹

Такође, према Закону о локалној самоуправи, послови локалне самоуправе могу се подијелити на послове изворног и пренесеног дјелокруга. У послове изворног дјелокруга јединице локалне самоуправе спадају: (1) послови који се односе на планове и програме развоја; (2) просторно и урбанистичко планирање; (3) грађевинско земљиште и грађење; (4) доношење буџета и завршног рачуна; (5) располагање и управљање имовином; (6) формирање, тј. мијењање и укидање административних органа; (7) комунални послови (водоснабдијевање, чистоћа, енергија, зеленило, паркови и др.); (8) примарна здравствена заштита; (9) предшколско и средње образовање; (10) социјална заштита; (11) спорт и култура и други послови. Над пословима изворног дјелокруга је обезбијеђен административни надзор од стране Републике, али само у домену контроле законитости, али не и цјелисходности. С друге стране, у послове пренесеног дјелокруга спада група послова које је Република законима пренијела на локалну самоуправу и за њих обезбиједила финансијска средства, при чему се кроз административни надзор врши контрола законитости, али и цјелисходности такве групе послова (Ђорђевић, 2012: 67-82).

Према Закону о локалној самоуправи, локална самоуправа у Републици Српској се остварује у општинама и градовима. Између општине и града (изузев града Источно Сарајево којег чини пет општина) готово да нема никаквих разлика. Законом о територијалној организацији Републике Српске,¹² Република Српска је подјељена на 58 општина и шест градова.

10 Чл. 2 Закона о локалној самоуправи, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 101/04, 42/05, 118/05 и 98/13.

11 Шире видјети: *European Charter of Local Self-Government*, Council of Europe, доступна на: <http://www.coe.int/en/web/portal/home>, приступљено: 29.06. 2015. године.

12 Закон о територијалној организацији Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 69/09, 70/12 и 83/14.

ПОЛОЖАЈ ПОЛИЦИЈЕ У ЈАВНОЈ УПРАВИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Полицијски послови у Републици Српској обављају се у оквиру Министарства унутрашњих послова, једног од 16 министарстава у Влади Републике Српске.

За разлику од Федерације Босне и Херцеговине, у којој постоји 10 кантоналних и федерално министарство унутрашњих послова, у Републици Српској постоји једна јединствена, централизована, али територијално деконцентрисана полицијска структура чија надлежност обухвата цијелу територију Републике Српске. Међутим, ваља истаћи да надлежност на одређеним полицијским пословима на територији Републике Српске, сходно њиховим законским овлашћењима, имају и Државна агенција за истраге и заштиту – СИРА,¹³ затим Гранична полиција Босне и Херцеговине¹⁴ (у зони која се протеже до 10 километара од државне границе), те Дирекција за координацију полицијских тијела.¹⁵

Уз чињеницу да надлежност над одређеним полицијским и безбједносним пословима на територији Републике Српске остварују још и Агенција за форензичка испитивања и вјештачења, Агенција за полицијску подршку и Агенција за школовање и стручно усавршавање кадрова, те Служба за послове са странцима, као управне организације у саставу Министарства безбједности Босне и Херцеговине, те Обавјештајно-безбједносна агенција Босне и Херцеговине, можемо закључити да Република Српска нема потпун суверенитет и искључиву надлежност над полицијским, а поготово обавјештајно-безбједносним пословима, што није био случај ступањем Дејтонског мировног споразума, односно Устава БиХ на снагу.

До губитка надлежности дошло је, у првом реду, преносом надлежности над пословима контроле границе и формирањем Државне граничне службе БиХ (2000. године), која је касније преименована у Граничну полицију БиХ, а затим је одлуком Високог представника за БиХ од 2002. године формирана и Агенција за информације и заштиту која ће касније (2004. године) прерасти у Државну агенцију за истраге и заштиту, са овлашћењима полицијске агенције надлежне на цијелој територији БиХ.

Према Закону о унутрашњим пословима, Министарство унутрашњих послова обавља послове државне управе који се односе на заштиту од угрожавања Уставом утврђеног поретка и угрожавања безбједности

¹³ Закон о државној агенцији за истраге и заштиту, *Службени гласник БиХ*, бр. 27/04, 63/04, 35/05, 45/09 и 40/12.

¹⁴ Закон о граничној полицији Босне и Херцеговине, *Службени гласник БиХ*, бр. 50/04, 27/07 и 59/09.

¹⁵ Закон о Дирекцији за координацију полицијских тијела и о агенцијама за подршку полицијској структури Босне и Херцеговине, *Службени гласник БиХ*, бр. 36/08.

Републике Српске, заштиту живота и личне безбједности грађана, као и друге послове утврђене Законом о републичкој управи.¹⁶

Полицијски послови у смислу поменутог закона су оперативно-стручни послови којима се обезбјеђују: (1) заштита уставног поретка од насилног угрожавања и промјена, те безбједност Републике Српске у складу са законом; (2) заштита живота и лична безбједност; (3) људска права и слободе; (4) заштита свих облика својине; (5) спречавање вршења кривичних дјела и прекршаја; (6) откривање кривичних дјела и прекршаја; (7) проналажење, лишавање слободе и предаја извршилаца кривичних дјела и прекршаја надлежним органима; (8) одржавање јавног реда и мира; (9) заштита личности и објеката који се посебно обезбјеђују; (10) идентификација лица, предмета и трагова криминалистичко-техничким методама; (11) безбједност и контрола саобраћаја на путевима и безбједност у другим областима саобраћаја; (12) пружање помоћи ради отклањања посљедица којима се угрожава безбједност лица или имовина у већем обиму; (13) пружање помоћи другим органима; (14) право на јавно окупљање грађана у складу са законом; (15) контрола промета експлозивних материја и запаљивих течности и гасова; (16) заштита од пожара; (17) контрола превоза опасних материја и (18) контрола кретања наоружања и војне опреме.¹⁷

Најзад, закон прописује и остале унутрашње послове, у које спадају: (1) управно-правни, који се односе на послове везане за јединствени матични број, пребивалиште и боравиште, путне исправе, личне карте, возачке дозволе, регистрацију моторних и прикључних возила и контролу набављања, држања и ношења оружја и муниције; (2) аналитички, информатички, комуникације; (3) материјално-финансијски и имовински; (4) послови школовања, стручног оспособљавања, усавршавања и обуке; (5) послови који се односе на агенције за обезбјеђење лица и имовине и приватну детективску дјелатност; (6) цивилна заштита (заштита и спасавање људи, материјалних добара и околине од природних и других несрећа, ванредних ситуација и катастрофа) и (7) израда законских и подзаконских аката из области унутрашњих послова.¹⁸

16 Чл. 2, ст. 1 Закона о унутрашњим пословима, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 4/12 и 33/14. Идентична рјешења налазимо у: чл. 2, ст. 1 Закона о полицији и унутрашњим пословима – приједлог.

17 Чл. 4 ст. 1 Закона о унутрашњим пословима, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 4/12 и 33/14. Идентична рјешења налазимо у: чл. 5, ст. 1 Закона о полицији и унутрашњим пословима – приједлог.

18 Чл. 5 Закона о унутрашњим пословима, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 4/12 и 33/14. Минорне измјене у прописивању осталих унутрашњих послова налазимо у домену полицијског образовања и обуке, тако да ова тачка према новом приједлогу гласи: *послови полицијске обуке, стручног оспособљавања и усавршавања – видјети*: чл. 6, под 4) Закона о полицији и унутрашњим пословима – приједлог. Наведена измјена се уноси имајући у виду да се високо полицијско образовање интегрише у Универзитет у Бањој Луци.

На основу наведеног, поредећи управну дјелатност органа управе прописану у поменутом чл. 65 Закона о републичкој управи, констатујемо да полицијски и унутрашњи послови обухватају, највећим дијелом, посебну врсту управних послова. При томе, ваља нагласити да полиција проводи управне поступке, рјешава управне ствари и доноси појединачне (у)правне акте, поступа у прекршајном поступку, врши подзаконску нормативну дјелатност и друге послове који спадају у уобичајене управне активности иманентне и свим другим органима управе. С друге стране, само органи унутрашњих послова (односно, полиција) врше посебне управне послове као што су спречавање криминала и гоњење починилаца кривичних дјела, примјењују криминалистичко-техничке методе и друге посебне послове, као и материјалне радње принуде и ограничења.

Као и свуда у свијету, и у Републици Српској полиција представља орган државне, а самим тим и јавне управе посебног снезибилитета, будући да она обезбјеђује мир, сигурност и штити људска права, с једне стране; али исто тако може представљати извор ограничавања, па и угрожавања људских права и слобода. Ситуација у којој одређени субјекти представљају извор безбједности, али и угрожавања, веома је специфична. Због тога, полицијска дјелатност и област унутрашњих послова у демократским системима подлијежу посебним облицима контроле.

Управо из наведених овлашћења за обављање специфичних облика управне дјелатности, Министарство унутрашњих послова, односно полиција, подвргавају се посебним и знатно ширим облицима контроле. Конкретније, контролу над радом Министарства унутрашњих послова остварује Предсједник Републике, Народна скупштина Републике Српске, односно Одбор за безбједност Народне скупштине Републике Српске, Влада Републике Српске, Уставни суд, редовни судови и грађани, а Биро за представке грађана у сједишту Министарства прати рад дисциплинских органа у циљу обезбјеђења законитости и правичности поступања.¹⁹

Из наведеног слиједи да Министарство унутрашњих послова као орган државне управе има специфичан положај у систему јавне управе и посебан однос према свим гранама власти, како управно-извршној, тј. Влади, којој најдиректније припада, тако и према другом сегменту извршне власти – предсједнику Републике, те према законодавној власти – Народној скупштини Републике Српске, као и судској власти. Све наведене институције имају увид у рад и својеврсне механизме

¹⁹ Чл. 54–61 Закона о унутрашњим пословима, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 4/12 и 33/14. Такође видјети: Образложење приједлога Закона о полицији и унутрашњим пословима (по хитном поступку), Народна скупштина Републике Српске, <http://www.narodnaskupstinars.net/>, приступљено: 29.02. 2016. године.

надзора и контроле над радом министарства. Када се на наведено надовеже дјеловање Полицијског одбора, Бироа за представке грађана, те институције Омбудсмена за људска права, онда се добија потпуна слика контролних механизма успостављених над радом овог министарства.

Према постојећој организацији, Министарство унутрашњих послова Републике Српске је организовано кроз сљедеће организационе јединице: (1) Министар; (2) Кабинет Министра; (3) Служба министра; (4) Управа за информационо-комуникационе технологије; (5) Управа за правне и кадровске послове; (6) Управа за материјално-финансијске и имовинске послове; (7) Управа за полицијско образовање и (8) Републичка управа цивилне заштите. Такође, у оквиру Министарства унутрашњих послова дјелује и шест центара јавне безбједности са сједиштем у Бањој Луци, Приједору, Добоју, Источном Сарајеву, Бијељини и Требињу.

С друге стране, постојећу организацију полицијске структуре чине: (1) Директор полиције; (2) Управа полиције; (3) Управа криминалистичке полиције; (4) Управа за обезбјеђење личности и објеката; (5) Управа за борбу против тероризма и екстремизма и (6) Специјална јединица полиције.

Територијално посматрано, Министарство унутрашњих послова Републике Српске остварује надлежности преко Центара јавне безбједности у оквиру којих се обављају унутрашњи и полицијски послови. У саставу шест поменутих центара јавне безбједности дјелују станице јавне безбједности и полицијске станице. Тако, у оквиру центра јавне безбједности Бања Лука постоји 20 територијално распоређених станица, и то 18 полицијских станица и двије станице јавне безбједности.

У оквиру Центра јавне безбједности Добој налази се 11 полицијских станица, док Центар јавне безбједности Бијељина има 15 станица – од чега једну станицу јавне безбједности и 14 полицијских станица. Центар јавне безбједности Источно Сарајево има 13 станица, од чега двије станице јавне безбједности и 11 полицијских станица. Центар јавне безбједности Требиње има седам полицијских станица, а Центар јавне безбједности Приједор у свом саставу има девет полицијских станица.

Закључујемо да Министарство унутрашњих послова Републике Српске као територијално деконцентрисан орган²⁰ дјелује кроз укупно шест центара јавне безбједности и 77 станица, од чега 72 полицијске станице и пет станица јавне безбједности. Такође, учачамо да су центри

20 Треба разликовати термин деконцентрација од термина децентрализација власти. Деконцентрована власт је једна те иста централна власт која дјелује широм одређене територије кроз подручне и локалне испоставе. С друге стране, децентрализација власти значи пренос власти с централних на нецентралне органе, при чему тако децентрализована власт представља власт сасвим другу од оне централизоване. Најизразитији примјер децентрализације власти налазимо у власти локалне самоуправе, при чему локална власт има сопствена изворна овлашћења дјеловања. О томе шире: (Марковић, 2008).

јавне безбједности смјештени у јединицама локалне самоуправе које имају статус града, изузев Зворника који је недавно добио тај статус, при чему постоји намјера Министарства унутрашњих послова Републике Српске да у тој јединици локалне самоуправе успостави центар јавне безбједности. Такође, свака јединица локалне самоуправе има најмање једну станицу у којој се обављају унутрашњи и полицијски послови, док веће јединице локалне самоуправе имају по неколико њих.²¹

Поред наведеног, у изложеној територијалној структури учавамо организационе јединице под називом станица јавне безбједности и полицијска станица. Станица јавне безбједности представља виши и шири ниво организационог дјеловања у односу на полицијску станицу, како у територијалном (организационом), односно структуралном, тако и у функционалном (материјалном) погледу. Наведено значи да станице јавне безбједности обављају шири круг – како полицијских, тако и управноправних и осталих унутрашњих послова, у односу на полицијске станице које обављају претежно полицијске послове.

ЗАКЉУЧАК

У организационом смислу, полицијски и унутрашњи послови у Републици Српској остварују се кроз деконцентрисане подручне и локалне организационе облике Министарства унутрашњих послова, чиме се у потпуности задовољавају потребе грађана, како у домену безбједности, тако и у домену грађанских стања из области унутрашњих послова.

Сљедствено наведеном, закључујемо да положај полиције у јавној управи Републике Српске одражава њено уставно уређење. У том смислу, полиција у Републици Српској представља орган државне управе, а самим тим и субјекат јавне управе. Кроз своју организациону и функционалну позицију у систему јавне управе, полиција Републике Српске испуњава своје уставне и законске надлежности на оптималан, рационалан и сврсисходан начин, будући да њена организација досљедно прати територијалну организацију Републике Српске.

Иако према Дејтонском мировном споразуму и Уставу БиХ ентитети имају искључиву надлежност над полицијским пословима, снажним интервенционизмом извана и углавном наметнутим рјешењима, у Босни и Херцеговини су успостављене додатне полицијске агенције које дјелују и на територији Републике Српске, што се до сада показало као отежавајући фактор у функционисању полиције Републике Српске.

²¹ Анализа извршена према доступним подацима на званичној интернет страници МУП-а РС. Видјети: <http://www.mup.vladars.net/>, приступљено: 29.02.2016. године.

Новоформиране полицијске агенције нису допринијеле побољшању стања безбједности и квалитета унутрашњих послова, а између њих је сталан сукоб надлежности и отежана координација активности, што утиче не само на ефикасност полиције Републике Српске већ и на испуњавање њене уставне и законске функције.

Подручни и локални ниво полицијског организовања у Републици Српској требало би да буде предмет реформе, у формалном и материјалном смислу, како би се утврдила јаснија позиција станица јавне безбједности у односу на полицијске станице, те добио функционалнији облик полицијске структуре.

Такође, требало би размишљати о већој повезаности полиције и локалне самоуправе, првенствено кроз развијенији модел дјеловања полиције у заједници.

ЛИТЕРАТУРА

- Гађиновић, Р. (2015). Корени настанка полиције у модерној држави. *НБП: Журнал за криминалистику и право*, бр. 1/2015.
- Милетић, С. (1997). *Полицијско право, I књига*. Београд: Полицијска академија.
- Поповић, С. (1981). Нека питања у вези са развојем савремене управе. *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 1/81.
- Југовић, С. (2001). Правни положај лица у полицији. *Наука, безбедност, полиција*, број 2/2001.
- Милосављевић, Б. (1997): *Наука о полицији*. Београд: Полицијска академија у Београду.
- Васиљевић, Д. (2011). Функције полиције и њена овлашћења да предузме управне радње. *НБП: Журнал за криминалистику и право*, бр. 2/2011.
- Шегвић, С. (2004). *Право обране и унутарњих послова Републике Хрватске*. Сплит: Правни факултет Свеучилишта у Сплиту.
- Лилић, С. (1995). Организациони појам управе. *Правни зборник – часопис за правну теорију и праксу*, бр. 2-3/95.
- Устав Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 21/92 – пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05 и 48/11
- Врањеш, Н. (2015). Организациони проблеми јавне управе у Босни и Херцеговини. *Администрација и јавне политике*, бр. 2/15, (ур. Миленковић Д. и Матић П.). Београд: Институт за политичке студије.
- Ђорђевић, С. (2012). *Ренесанса локалне власти, упоредни модели*. Београд: Факултет политичких наука Универзитета у Београду и Чигоја штампа.

Положај полиције у јавној управи Републике Српске

Марковић, Р. (2008): *Уставно право и политичке институције, дванаесто осавременењено издање*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП „Службени гласник“ Републике Србије.

<http://www.mup.vladars.net/>, приступљено: 29.02.2016. године.

Закон о унутрашњим пословима, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 4/12 и 33/14

Закон о територијалној организацији Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 69/09, 70/12 и 83/14.

Закон о државној агенцији за истраге и заштиту, *Службени гласник БиХ*, бр. 27/04, 63/04, 35/05, 45/09 и 40/12.

Закон о граничној полицији Босне и Херцеговине, *Службени гласник БиХ*, бр. 50/04, 27/07 и 59/09.

Закон о Дирекцији за координацију полицијских тијела и о агенцијама за подршку полицијској структури Босне и Херцеговине, *Службени гласник БиХ*, бр. 36/08.

Закон о систему јавних служби, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 68/2007 и 109/2012.

Закон о локалној самоуправи, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 101/04, 42/05, 118/05 и 98/13.

European Charter of Local Self-Government, Council of Europe, доступна на: <http://www.coe.int/en/web/portal/home>, приступљено: 29. 06. 2015. године.

Закон о министарствима Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, број: 70/02.

Закон о републичкој управи, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 118/08, 11/09, 56/10, 74/10, 24/12 и 121/12.

Закон о полицији и унутрашњим пословима (по хитном поступку), Народна скупштина Републике Српске, <http://www.narodnaskupstinars.net/>, приступљено: 29.02.2016. године.

THE STATUS OF THE POLICE IN THE PUBLIC ADMINISTRATION OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

Ass. prof. Nevenko Vranjes, PhD*

Abstract: Public administration includes a wide range of subjects and affairs that a modern state organizes and carries out in order to secure its vital needs. Ensuring public order, peace and security of the countries from the earliest times to the present day has been an essential need and a key administrative activity. This activity is for the most part entrusted to special

* Assistant Professor, email: nvranjes@blic.net.

state and administrative bodies which are specific in the sense that they are authorized to use weapons and coercion. This paper provides an overview of the status of the police, i.e. the specificity of the status of the police in the Public Administration of the Republic of Srpska, by comparing current and proposed positive legal framework of its activities.

Keywords: police, public administration, internal affairs, Law on Internal Affairs and Law on Police and Internal Affairs

ПРИМЈЕНА ПОСЕБНИХ ОВЛАШЋЕЊА У СУПРОТСТАВЉАЊУ ТЕШКИМ ОБЛИЦИМА КРИМИНАЛИТЕТА

Прегледни рад | DOI: 10.7251/BPG1601123DJ | УДК: 343.232:343.85

Доц. др Сениша Ђукић*

Апстракт: Суочене са пријетњама тероризма, организованог криминалитета и корупције, њиховом великом друштвеном опасношћу и специфичностима у односу на „класични“ криминалитет, многе државе су приступиле планирању и примјени нових стратегија, како би се што ефикасније супротставиле овим тешким облицима криминалитета. Имајући то у виду, савремене државе и међународна заједница у посљедње вријеме доносе посебне материјалноправне, организационе и процесне прописе за спречавање и сузбијање ових најопаснијих облика криминалитета, а установљавају се и посебни органи са знатно ширим овлашћењима него што их традиционално имају органи кривичног гоњења прије и у току кривичног поступка. У суштини, посебна овлашћења карактерише тајност дјеловања, давање ширих овлашћења полицији, органима правосуђа и обавјештајно-безбједносним агенцијама, с обзиром на то да им шира овлашћења омогућавају и привремено ограничавање уставних права и слобода грађана. Та права су, на одређен начин, стекли и још неки државни органи, на примјер, пореске и царинске службе, те агенције за спречавање прања новца.

Кључне ријечи: тешки облици криминалитета, посебна овлашћења, људска права и слободе.

УВОД

Тешки облици криминалитета утицали су на многе државе да стратегију супротстављања тероризму, организованом криминалитету и корупцији ставе у приоритете свога рада, а појединим субјектима безбједности, прије свега тужилаштву, полицији и обавјештајно-безбједносним агенцијама, али и пореским и царинским органима, дају шира овлашћења и могућност коришћења специјалних истражних техника.

Посебне истражне технике, као специфичне методе и средства, прије свега карактерише примјена мјера и поступака за тајно прикупљање

* *Висока пословно техничка школа Добој, email: djukic-bs@blic.net.*

података (тајна сарадња са физичким лицима, надзор и техничко снимање телекомуникација, приступ компјутерским системима и компјутерско савјештање података, надзор и техничко снимање просторија, тајно праћење и техничко снимање лица и предмета, оперативни продор у организације и групе, односно прикривени истражитељ и информатор, симулирани откуп предмета и симулирано давање поткупнине, надзирани превоз и испорука предмета кривичног дјела), јер се примјеном редовних овлашћења, тј. традиционалних техника и метода чијим се коришћењем мање или незнатно задире у индивидуална права и слободе (позивање на разговор лица ради добровољног давања информација – информативни разговор, тражење обавјештења, узимање изјава од осумњичених, полицијско опсервирање, снимање на јавним мјестима, пријаве догађаја од стране грађана, као и прикупљање обавјештајних сазнања из отворених извора, тражење обавјештења од грађана и државних органа, увид у јавне евиденције од стране служби безбједности и сл.) не може ефикасно заштити безбједност државе и не могу се доказати тешка кривична дјела.

Посебно треба нагласити да се, у наведеном контексту, ради о изузетним овлашћењима која су нужна и оправдана само у супротстављању најтежим облицима криминалитета и угрожавању безбједности државе, а не и у случају традиционалних кривичних дјела и рутинских ситуација, када не пријети опасност по безбједност државе. Исто тако, примјеном специјалних истражних техника се привремено ограничавају зајамчена индивидуална права и слобода, нарочито право на приватност, па правила и процедуре примјене, контроле и надзора морају бити прецизно и јасно законски формулисана како би се евентуална злоупотреба посебних овлашћења свела на најмању могућу мјеру. Управо из тог разлога сматрамо да посебна овлашћења не треба да се редукују само на посебне истражне технике као специфичне методе и средства, односно посебне мјере и поступке, него се морају истраживати у једном ширем контексту, управо као овлашћења – посебна, јер, за разлику од овлашћења – редовних, она дају појединим субјектима безбједности могућност примјене специјалних истражних техника и метода, а не обрнуто, а истовремено захтијевају прецизан законски оквир, одређене карактеристике везане за њихову ефикасност, као и додатно наглашен аспект заштите људских права и слобода. У домаћем правном систему – посебне истражне радње и мјере тајног прикупљања информација регулисане су у оквиру посебних глава редовних закона и то Закона о кривичном поступку - Глава IX чл. 116 и Закона о Обавјештајно-безбједносној агенцији – Глава VIII чл. 76, 77 и 78, док се поједина овлашћења (прикупљање информација и документације, подношење пријава, уступање података, укључујући пореске тајне надлежним органима, улажење у просторије у којима се

налазе књиге и евиденције, узимање извода, прикупљање обавјештења о свим трансакцијама чија вриједност прелази 30.000 КМ, прикупљање обавјештења о трансакцијама за које постоји сумња да се ради о прању новца и сл.) којима располажу порески, царински и финансијски органи, на одређен начин, могу сматрати и посебним овлашћењима у супротстављању тешким облицима криминалитета.

У већини других земаља је на исти или сличан начин регулисана примјена специјалних (посебних) истражних техника у зависности од тога да ли се посебна правила односе на поступак за тешка кривична дјела и уско су повезана са општим правилима кривичног процесног права (нарочито доказног права) или се односе на поступак истраживања пријетњи по безбједност државе или глобалну безбједност и немају додира са доказним правом (Ђукић, 2015: 111). У том контексту су регулисане и надлежности појединих субјеката супротстављања тешким облицима криминалитета који примјењују посебна овлашћења (специјалне истражне технике и методе), у зависности од тога да ли се ради о полицијским агенцијама, обавјештајним или безбједносним агенцијама, тужилаштву, судовима, војним или одређеним финансијским органима. Државе доносе законодавство како би дале обавјештајним службама посебна овлашћења за сакупљање информација о пријетњама по националну безбједност. Посебна овлашћења представљају мјере које нису законски доступне другим владиним агенцијама (са изузетком неких полицијских тијела) или становништву (Wills, 2010: 18). У вези с тим, треба напоменути да су обавјештајне службе, као и класичне службе безбједности, и у ранијем периоду (далеко прије полицијских агенција) користиле поједине специјалне истражне технике као оперативне методе и средства, и то на основу интерних прописа (резултат такве примјене је имао оперативни карактер а не процесни-доказни), тако да се у одређеном смислу то може посматрати и као сегмент њихових редовних овлашћења. Међутим, имајући у виду садашњи контекст, праћен убрзаним развојем техничко-технолошких средстава, а у вези с тим и негативну рефлексију по људска права и слободе, савремене технике и методе су ипак различите у односу на раније класичне методе и средства, па се њихова примјена у својој цјеловитости може посматрати и са аспекта посебних овлашћења обавјештајно-безбједносних агенција (Ђукић, 2016).

ПРАВНИ ОКВИР ЗА ПРИМЈЕНУ ПОСЕБНИХ ОВЛАШЋЕЊА

Савремене службе безбједности, у највећем броју случајева, конституисане су на начин да омогуће прикупљање, аналитичку

обраду и оцјену података од значаја за безбједност земље. Дужности и задаци ових служби у супротстављању кривичним дјелима се огледају искључиво у обавјештајно-информативној и превентивно-безбједносној функцији, која се састоји у пружању помоћи код откривања, спречавања и истраживања конкретних кривичних дјела или у сагледавању безбједносних појава и проблема битних за доношење политичких одлука које се односе на координацију и усмјеравање других државних органа, изналажење одговарајућих системских рјешења, те одређена прилагођавања на законодавном или извршном нивоу (Ђукић, 2014: 187). Што се тиче репресивних овлашћења, савремене безбједносне агенције, у већини земаља, у организационом смислу су издвојене изван агенција за спровођење закона, односно министарстава унутрашњих послова, и не могу се подвести под кривичнопроцесну дефиницију учесника кривичног поступка. У вези с тим, треба напоменути и да се Препорука Савјета Европе 1402 из 1999. године односи на контролу државних служби безбједности и предвиђа да унутрашње службе безбједности не би требало да буду овлашћене за извршавање задатака криминалистичке полиције, да воде истраге, хапсе и притварају, нити би требало да буду укључене у борбу против организованог криминала, осим у случајевима када организовани криминалитет представља јасну опасност по слободни поредак демократске државе. Суштина препоруке је у томе да се службе безбједности што јасније разграниче од криминалистичке полиције, односно да не долази до „дуплирања“ уобичајених полицијских активности.

Начини прикупљања података који су подведени под правне норме, са правног гледишта, представљају мјере на чију се примјену одређени субјекти овлашћују и за чију се примјену уређују услови. Спектар мјера којима полиција и службе безбједности прикупљају податке је могуће разврстати на оне чијим се коришћењем мање или незнатно задире у индивидуална права и слободе и на оне чијим се коришћењем привремено и без сазнања лица ограничавају поједина од зајамчених индивидуалних права и слобода, нарочито право на приватност.

У прву групацију долазе традиционалне полицијске мјере, као што су: позивање на разговор лица ради добровољног давања информација (информативни разговор), тражење обавјештења, узимање изјава од осумњичених (саслушање), полицијско опсервирање, снимање на јавним мјестима, пријаве догађаја од стране грађана и сличне мјере. Међу мјерама те врсте које више користе службе безбједности налазе се прикупљање података из јавно доступних извора, укључујући отворене комуникације путем интернета, тражење обавјештења од грађана и органа јавних власти, увид у јавне евиденције и друге збирке података јавних власти и сличне мјере. Друга групација мјера има нарочити правни третман управо због тога што се таквим мјерама

јаче задира у индивидуална права и слободе и у том смислу се за њих користи појам посебне мјере. По томе што се користе без сазнања лица или организација о којима се прикупљају подаци, оне су истовремено и мјере којима се тајно прикупљају подаци. У том смислу их овдје означавамо посебним мјерама за тајно прикупљање података. Иначе, домаће законодавство није у означавању ових мјера термилошки уједначено. Поред тенденције ширења техничких могућности и спектра мјера за тајно прикупљање података, потребно је јасно назначити да је у новије вријеме на правно увођење нових мјера снажно утицала евидентна и све већа опасност од организованог криминала, тероризма, корупције, прања новца, нелегалних миграција, трговине људима и сличних изразито опасних видова угрожавања безбједности. То је у неким земљама условило проширење могућности за тајно прикупљање података, нарочито у виду нових противтерористичких мјера. Поред тога, изгледа оправданом и могућност констатовања још једне шире појаве, можда и тенденције, која се рефлектује кроз ширење круга субјеката који су овлашћени да примјењују мјере тајног прикупљања података. То је, с једне стране, изражено кроз специјализацију унутар полицијске организације (стварањем специјализованих служби и јединица за борбу против организованог криминала и тероризма, за безбједност границе и слично), као и стварањем нових специјализованих структура у обавјештајно-безбедносном систему. У САД је, на примјер, послје терористичког акта од 11. септембра 2001. године дошло до значајних пропитивања о ефикасности обавјештајно-безбједносног система и његовог усавршавања увођењем нових структура. Нове специјалне јединице и организације, по правилу, добијају и овлашћења за тајно прикупљање података. На другој страни, у круг субјеката који су овлашћени да примјењују мјере за тајно прикупљање података постепено улазе субјекти који се ту нису налазили, какви су царинска и пореска служба. Ово се може запазити у источноевропским транзиционим земљама, које су, по узору на стандарде развијених земаља, реформисале своје царинске и пореске службе и учиниле их мање зависним од полиције и служби безбједности. Да би подигле ниво њихове спремности за борбу против прекограничног шверца, корупције, пореске утаје, прања новца и сличних појава, те су земље овим службама додијелиле и овлашћења каква су прикупљање личних и других података потребних за вођење поступака, отварање поштанских пошиљки и предузимање других посебних радњи ради откривања и спречавања царинских и пореских прекршаја и кривичних дјела (Милосављевић, 2008: 59).

Национална законодавства би требало да изнађу прихватљива правила за усклађивање очигледног сукоба интереса који настаје између права појединца на приватност и законитих интереса друштва да се заштити од једлатности које су опасне. Регулисању и уједначавању управних

рјешења у тој области на европском простору знатно су допринијели напори Савјета Европе, Организације за европску безбједност и сарадњу (ОЕБС-а), Европског суда за људска права и појединих других европских организација. Тако је, на пример, ОЕБС 1994. године прокламовао начело по коме демократска политичка контрола треба да обухвати службе безбједности и полицију, уз војску и све унутрашње снаге безбједности. Савјет Европе је у својој препоруци од 1999. године изразио став да службе безбједности морају поштовати Европску конвенцију о људским правима и да свако њихово задирање у права утврђена у тој конвенцији мора бити засновано на закону, а законодавац треба да донесе јасне и адекватне законе који ће моћи службу безбједности подредити закону (Ђукић, 2016).

У налажењу рјешења за адекватно законско регулисање мјера тајног прикупљања података, могу помоћи одређени ставови и принципи, који су нарочито развијени у европском законодавству и пракси примјене члана 8 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода и који се, стога, могу сматрати европским стандардима у овој материји. Из ове одредбе слиједе три важна принципа, према којима мијешање у приватност мора бити (1) легално, тј. уређено законом, (2) сведено на нужну мјеру (принцип сразмјерности) и (3) једино могуће ради постизања наведених интереса (који представљају основе за мијешање у право на приватност). Управо је зато важно пратити новији упоредни развој законодавства европских земаља и праксу Европског суда за људска права, који су знатно прецизирали значење члана 8, везујући могућност мијешања у право на приватност (Милосављевић, 2008: 68). Наиме, Европски суд за људска права је у више пресуда установио правила за примјену мјера тајних опсервација. Како оне ограничавају уставно право на неповредивост приватног и породичног живота из члана 8 став 1 Конвенције (гдје спада и право на неповредивост стана и тајност преписке и других начина општења), те мјере су начелно допуштене само у изузетним случајевима из става 2 истог члана Конвенције: ако су у демократском друштву нужне, поред осталог, ради „интереса државне (националне) безбједности, јавног реда и мира, и ради спречавања нереда и злочина”. При томе, државе могу самостално одредити претпоставке за примјену тих мјера, али је та самосталност ограничена конвенцијским начелима која грађанима гарантују адекватна и ефикасна јемства против самовоље и злоупотребе (пресуда *Klass v. Њемачке* 1978. која се односи на тајни надзор над телекомуникацијама).

Та начела, поред споменутог начела сразмјерности (примјењеног на случај организованог криминала у пресуди *Malone* против Велике Британије, 1985), укључују: а) постојање законске основе за тајне опсервације (при чему Конвенција појам закона тумачи и као подзаконске прописе и судске прецеденте као изворе права – *Kruslin* против Француске,

1990), која (основа) мора: а) за грађане бити „приступачна и прецизна“, а не да се састоји, на примјер, само од непредвидивих административних обичаја, и ограничење људских права је дозвољено само у обиму који је неопходан да се уставна сврха ограничења задовољи у демократском друштву (став 1) и ако не постоји начин да се сврха ограничења постигне мањим ограничењем права (став 3) б) таква да довољно јасно одреди обим и начин примјене дискреционих овлашћења државних органа који те мјере примењују (Malone, § 68, Kruslin, § 30, 36); ц) одређивање круга лица која могу бити подвргнута тајној опсервацији; одређивање крајњег рока примјене; д) уређење поступка контроле у току примјене мјере, укључујући састављање извјештаја о извршењу мјере, заштити тајности њених резултата и њиховом уништавању након обуставе поступка или изрицања ослобађајуће пресуде (Kruslin, § 35; *Huvig против Француске*, 1990, § 34). Није у складу са одредбом члана 8 Конвенције ако националне власти, у недостатку законске основе, аналогјом прошире разлог за прислушкивање телекомуникација на тајно снимање приватних просторија (*Vetter против Француске*, 2005, § 21–29) (Грубач, 2008: 47).

Евидентно је да одређени тешки облици криминалитета захтијевају и један рационалан приступ код детаљног упознавања њихове тежине и опасности по појединце и друштво. Тако, прегледом најновијих међународних мјера у области борбе против тероризма долазимо до закључка да се мора направити баланс између потребе превенције терористичких аката тј. заштите цивилног друштва и безбједности, која подразумијева и дјелимично задирање у нека од фундаменталних права као што су, на примјер, слобода удруживања и слобода изражавања. Ту долазимо до чувеног питања: „Ко нас чува од чувара?“ Страх од глобалног тероризма доводи до претварања друштва у друштво надзирања (Стојановић, Коларић, 2014: 174). Суочавајући се са пријетњом глобалног тероризма, све више се наглашава да безбједност представља право, а не само предуслов за уживање других права. Безбједност као право појединца мора се развијати паралелно са личним слободама и бити схваћена као један од циљева државе, али увијек у складу са осталим правима која гарантују највиши унутрашњи правни акти и међународне и регионалне Конвенције.

Временом, како је тероризам еволуирао, и међународна заједница је промијенила свој приступ. Нови однос према овом проблему базиран је на заштити безбједности, што подразумијева одговарајуће интервенције и у области кривичног права и увођење одговарајућих безбједносних мјера којима ће се штитити животи невиних особа. Али сви смо свјесни, као и Суд у Стразбуру, да је потребно наћи баланс између плодносне борбе против тероризма и заштите људских права и слобода (Стојановић, Коларић, 2014: 181).

Као што је већ истакнуто, примјеном специјалних истражних техника привремено се ограничавају зајамчена индивидуална права и слободе, нарочито правна приватност, па правила и процедуре примјене, контроле и надзора морају бити прецизно и јасно законски формулисана, како би се евентуалне злоупотребе посебних овлашћења свеле на најмању могућу мјеру (Шикман, 2011). Мишљења смо да сви субјекти супротстављања тешким облицима криминалитета који примјењују посебна овлашћења, као и цјелокупна јавност, у значајнијем обиму, треба да буду упознати са примјеном посебних овлашћења, односно заштитним механизмима од евентуалних злоупотреба (штитећи том приликом тајне податке, изворе и сл.), како начела легалитета, супсидијаритета, сразмјерности и судског надзора не би била само декларативно прописана, а у пракси занемаривана и без адекватног значаја, посебно начела супсидијарности и сразмјерности. Исто тако, сматрамо да би далеко већи значај требало дати самом поступку контроле и њеним резултатима, а у том контексту и субјектима задуженим за вршење контроле и њиховим потребним квалификацијама. То нам се чини веома битним, пошто је сама примјена посебних овлашћења комплексна, специфична, тајновита, а њени резултати врло мало или готово нимало доступни јавности. Управо из тог разлога сматрамо да посебна овлашћења не треба да се редукују само на посебне истражне технике као специфичне методе и средства, односно посебне мјере и поступке, него се морају истраживати у једном ширем контексту, управо као овлашћења – посебна, јер за разлику од овлашћења – редовних, она дају појединим субјектима безбједности могућност примјене специјалних истражних техника и метода, а не обрнуто, а истовремено захтијевају прецизан законски оквир, одређене карактеристике везане за њихову ефикасност, као и додатно наглашен аспект заштите људских права и слобода.

ЗАКЉУЧАК

Примјена посебних овлашћења у супротстављању тешким облицима криминалитета је нужна и оправдана само у сузбијању најтежих кривичних дјела, а не и у случају традиционалних кривичних дјела и рутинских ситуација када не пријети опасност по безбједност државе.

Унапређење система посебних овлашћења може се постићи и формирањем заједничких тимова и сл., односно, координацијом различитих субјеката система безбједности приликом примјене специјалних истражних техника, како би се избјегло непотребно дуплирање оперативних и других техничких капацитета, изузев у ситуацијама када интереси јавне или државне безбједности захтијевају

самостално функционисање појединих субјеката. Наиме, примјери из праксе указују да тимски рад није на задовољавајућем нивоу, а извршни и законодавни органи (парламентарне комисије за контролу и надзор субјеката безбједности) указују на потребу појачаног интензитета и координације рада тих субјеката, посебно када је ријеч о тешким облицима криминалитета, имајући у виду тежину тих пријетњи и примјењених средстава, а истовремено и сегмент угрожавања људских права и слобода. У вези с тим, сматрамо и да је континуирана едукација субјеката система безбједности, посебно са аспекта супротстављања најтежим облицима криминалитета, веома битна – како кроз систем основне, тако и специјалистичке обуке. Изградња професионализма, одређености за демократске норме и принципе људских права, као и осјећај за грађанску одговорност треба да буду важни континуирани аспекти обуке полицијског, обавјештајно-безбједносног и правосудног особља, али и припадника пореских, царинских и финансијских институција, ради што квалитетнијег обављања заштитних и контролних функција условљених примјеном посебних овлашћења. То посебно сматрамо важним, јер у перспективи, технолошки напредна средства користиће како конвенционални субјекти безбједности, тако и комерцијалне компаније, па ће „жртве технолошког напретка“, на одређен начин, бити већина грађана (купујући нове телевизоре, знаће се који се програми гледају, преко микровалних и других пећница каква се храна једе, преко мобилних телефона шта нас и ко нас интересује, преко интернета, фејсбука и др. друштвених мрежа какву музику слушамо, које филмове гледамо, какви су нам хобији итд., а онда, имајући све то у виду, какав нам је психолошки профил и сл.), па све то захтијева прецизно нормативно регулисање и висок степен контроле од евентуалних злоупотреба високософистицираних средстава, без обзира да ли се ради о безбједносним или комерцијалним мотивима. Имајући то у виду, мишљења смо да специјалне истражне технике, као што је то случај досад, не треба да се посматрају искључиво као посебна техничка средства и методе доласка до одређених сазнања, претежно тајних (без знања онога о коме се ради), него се морају са посебним сензибилитетом третирати као посебан дио – посебних овлашћења, и то пробраних субјеката безбједности. Истовремено, та овлашћења морају бити системски структурирана као систем, са свим конститутивним елементима, како би се у сваком тренутку знало ко, када и по ком основу те мјере користи, а посебно ко контролише и да ли је обучен за такву врсту контроле. Такав приступ ни у једном случају не смије умањити њихову тајност и ефикасност у супротстављању тешким облицима криминалитета, али треба евентуалне злоупотребе смањити на најмању могућу мјеру.

ЛИТЕРАТУРА

- Грубач, М., (2008). *Посебна овлашћења органа кривичног гоњења и уставна права грађана*. Београд: Центар за цивилно-војне односе;
- Ђукић, С., (2016). *Сузбијање тешких облика криминалитета (посебна овлашћења и субјекти)*. Добој: Висока пословно-техничка школа;
- Ђукић, С., (2015). Корелација, сличности и разлике између посебних истражних радњи и мјера тајног прикупљања информација. *Безбједност, полиција, грађани, Бања Лука, 1-2/2015, 111 – 125*;
- Ђукић, С., (2014). Обавјештајне и безбједносне службе. *Безбједност, полиција, грађани, Бања Лука, 1-2/2014, 187 – 199*;
- Милосављевић, Б., (2008). *Овлашћења полиције и других државних органа за тајно прикупљањ података: домаћи прописи и европски стандарди*, Београд: Центар за цивилно-војне односе;
- Стојановић, З., Коларић, Д., (2014). *Кривичноправно сузбијање организованог криминалитета, тероризма и корупције*. Београд: Едиција Кримен;
- Шикман, М., (2011). *Организовани криминалитет*, Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова;
- Wills, A., (2010). *Разумијевање надзора обавјештајних служби*, Женева: Центар за демократску контролу оружаних снага,
- Закон о Обавјештајно-безбједносној агенцији Босне и Херцеговине, Службени гласник БиХ, број 12/04, 22/04 и 56/06.
- Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине, Службени гласник Босне и Херцеговине, број 03/03, 32/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/07, 93/09, 72/13.

USE OF SPECIAL POWERS TO COMBAT SERIOUS CRIME

Ass. prof. Sinisa Djukic, PhD*

Abstract: Faced with the threat of terrorism, organized crime and corruption, their great social danger and specificity compared to “conventional” crime, many countries have acceded to the planning and implementation of new strategies, in order to effectively oppose these serious crime. With this in mind the modern state and the international community, in recent times, brings a special material-legal, organizational and procedural regulations for the prevention and suppression of the most serious forms of crime, also establishing special bodies with much broader powers than they traditionally

* High Business Technical School Doboј, email: djukic-bs@blic.net.

Примјена посебних овлашћења у супротстављању тешким облицима ...

have criminal authorities before and in the criminal proceedings. Essentially, the special powers of action characterized by secrecy, giving wider powers to the police, the judiciary and the intelligence – security agencies, since they allow for broader powers and temporarily limiting the constitutional rights and freedom of citizens. These rights, in a certain way, they have gained and some other state bodies, for example tax and customs services, also agencies for the prevention of money laundering.

Keywords: serious crime, special powers, human rights and freedoms

**ПРИКУПЉАЊЕ ОБАВЈЕШТЕЊА ОД ЛИЦА КОЈА СЕ НАЛАЗЕ У
ПРИТВОРУ – de lege lata de lege ferenda**

Прегледни рад

DOI: 10.7251/BPG1601135J

УДК: 343.126.1

Др Дарко Јокић*

Апстракт: Предмет овог рада је стручно-критичка анализа актуелних проблема који се јављају приликом прикупљања обавјештења од притворених лица у Републици Српској и Босни и Херцеговини. У првом дијелу рада дат је теоретски осврт на најопштију и најзаступљенију полицијску дјелатност, а то је прикупљање обавјештења. У другом дијелу рада приказан је нормативни аспект обављања разговора и прикупљања обавјештења кроз призму кривичнопроцесних закона и закона којим су регулисана овлашћења полицијских службеника, а који су у примјени у Републици Српској и Босни и Херцеговини. У трећем и централном дијелу рада је обрађено прикупљање обавјештења од лица која се налазе у притвору. С обзиром на то да рјешења реформисаног кривичнопроцесног законодавства у Републици Српској и Босни и Херцеговини предвиђају да само тужилац може прикупљати обавјештења од лица која се налазе у притвору, у пракси су се појавили проблеми проузроковани оваквим јединственим процесним рјешењем. Уједно се даје и упоредноправни приказ спровођења ове оперативно-тактичке радње у кривичнопроцесним законима који су се примјењивали прије 2003. године, као и актуелних закона који су у примјени у земљама насталим на подручју бивше СФРЈ. Како би се превазишли проблеми који се јављају у практичном поступању, и створили предуслови за легално остваривање основне мисије тужилаштва и полиције (а то је сузбијање свих видова криминалитета), у раду се даје приједлог кривичнопроцесних измјена којима се регулише прикупљање обавјештења од лица која се налазе у притвору.

Кључне ријечи: прикупљање обавјештења, притворено лице, тужилаштво и полиција, кривичнопроцесни закони у Републици Српској и БиХ

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци, email: darko.jokic@mup.vladars.net*

О ПРИКУПЉАЊУ ОБАВЈЕШТЕЊА УОПШТЕ

Основна дјелатност сваке полиције, па и полицијских агенција у Републици Српској и Босни и Херцеговини, јесте заштита основних друштвених вриједности, међу којима се фокус активности ставља на откривање и расвјетљавање кривичних дјела. Један од најважнијих предуслова успјешног рада полиције су квантитет и квалитет информација са којима располаже. Широк дијапазон полицијских послова условљава велику бројност разлога прикупљања обавјештења, а пракса је произвела бројност начина прибављања, па је зато прикупљање обавјештења најзаступљенија радња коју предузима полиција. У практичном поступању полиције, обавјештења се већином прикупљају у циљу откривања и расвјетљавања кривичних дјела и њихових учинилаца, а најчешћи извор обавјештења о кривичном дјелу и починиоцу и о свим другим околностима које могу бити од користи у кривичном поступку су грађани који информације пружају непосредно или посредно, односно усменим, писаним путем или путем телекомуникацијских средстава. Под прикупљањем обавјештења не подразумијева се само узимање изјава у формално-правном смислу, него добијање свих корисних информација од многобројних извора на најразличитије начине. У закону, а и у пракси, постоји, као посебан и специфичан извор и начин, прикупљање обавјештења од лица која се налазе у притвору и против којих је у току спровођење преткривичног или кривичног поступка. За наведена лица се основано претпоставља да, осим сазнања о конкретном кривичном дјелу због којег им је одређена мјера притвора, посједују и сазнања која имају шири криминално-политички значај и која могу представљати полазну основу за даљу криминалистичку дјелатност органа гоњења.

У ужем смислу, прикупљање обавјештења је општа оперативнотактичка радња која се предузима у циљу прибављања сазнања значајних за спречавање и сузбијање криминалитета и реализује се у неформалном поступку у виду обављања разговора са различитим категоријама грађана.

Под прикупљањем обавјештења, у ширем смислу, подразумијева се цјелокупно криминалистичко-оперативно ангажовање полиције, које има за циљ откривање и расвјетљавање кривичних дјела и проналажење и лишење слободе њихових учинилаца. Ако се има у виду и нужност превентивног ангажовања полиције, онда прикупљање обавјештења поприма још шири вид, те обухвата и активности прибављања сазнања која представљају основ за припрему, планирање и предузимање радњи за спречавање криминалних и других облика делинквентног понашања (Жарковић, 2010). Информативни потенцијал чињеница и околности утврђених прикупљањем обавјештења може доћи до изражаја не са-

мо током криминалистичко-оперативног поступања у предистражном поступку, већ и у фази истраге. Гледано шире, прикупљање обавјештења може имати различите циљеве:

1. прикупљање података значајних за спречавање, откривање и расвјетљавање криминалне делатности, проналажење и лишење слободе учинилаца кривичних дела, као и за обезбјеђење материјалних и личних доказа;
2. прикупљање података о начинима криминалног организовања и методама дјеловања различитих категорија делинквената;
3. прикупљање података о општим трендовима криминалног испољавања и, такође, о другим појавама и проблемима који су од значаја за остварење дугорочних криминално-политичких циљева, а односе се на криминалну превенцију и криминалну репресију (Кривокапић, 2000: 277-289).

Прикупљање информација у кривичном поступку, подразумијева, прије свега, узимање изјава од лица у статусу осумњичених или свједока у циљу доказивања постојања одређених чињеница. Поред узимања изјава, полиција, у складу са позитивно-правним прописима, врши и прикупљање других информација које могу бити корисне у кривичном поступку, као што су:

- информације које су проистекле из предузетих радњи доказивања,
- налази и мишљења лица која располажу потребним стручним знањима,
- изводи из казних, оперативних и других службених евиденција које воде надлежни органи,
- информације прибављене предузимањем и других тзв. „општих“ оперативно-тактичних и техничких мјера и радњи.

Као што видимо, све информације су од изузетног значаја за успјешно покретање и вођење кривичног поступка, а ниједно доказно средство у кривичном поступку не може бити априорно супериорно у односу на друга доказна средства, нити се његова информативно-доказна вриједност може посматрати изоловано, без претходног међуодноса са другим доказним средствима и доказима (Јекић и Шкулић, 2005: 185).

Ипак, под прикупљањем обавјештења се, у најужем смислу, подразумијева неформално прибављање информација у предистражном и истражном поступку, који нема процесну форму, већ се фиксира у форми службене забиљешке чији садржај се у даљем раду може користити као оријентационо-елиминациона индиција (Симоновић, 2004: 108). Прикупљање обавјештења је увијек усмјерено према одређеном лицу, а даваоци обавјештења могу припадати различитим категоријама као што су: оштећена лица, жртве, очевици, „свједоци по чувењу“, стручна лица, вјештаци и др. Под одређеним условима, обавјештења се могу тражити и

од лица која се у статусу осумњичених, оптужених или осуђених налазе на слободи или им је одређена мјера притвора или су на издржавању казне (Жарковић, 2010).

НОРМАТИВНИ АСПЕКТ ПРИКУПЉАЊА ОБАВЈЕШТЕЊА

Реформа кривичног законодавства у земљама бивше СФРЈ обухватила је и питање спровођења истражног, али и предистражног поступка, у оквиру којих су отворена питања дефинисања тужилаца и полиције као субјеката истраге и њиховог међусобног односа. Из визуре тринаестогодишње примјене кривичнопроцесних закона у Републици Српској и Босни и Херцеговини и бројних промјена законских рјешења¹, начелно се може констатовати да је реформа извршена без претходних студиозних и темељитих припрема и емпиријских истраживања, уз мање-више преузимање туђих рјешења и примјену бројних „правних транспланата“. Стиче се утисак да се у тим промјенама настојало да се што прије ослободи старог „плашта“ и заодјене ново рухо, а да се при томе није мислило како ће се нова рјешења моћи примјењивати у пракси (Бејатовић, 2007; Радуловић, 2012; Шкулић, 2013; Матовски, 2014; Ђурђевић, 2014). Тако је у Босни и Херцеговини, у складу са новим законодавним рјешењима многих европских држава, у примјени модел кривичног поступка у којем се истрага повјерава тужиоцу, који у оквиру истраге предузима одређене активности и надзире поступања полицијских службеника. Значајно је напоменути да је Босна и Херцеговина прва од држава насталих распадом бивше Југославије усвојила наведени модел, па је можда и то узрок бројних оспораваних рјешења. У таквом моделу истраге, чији циљ је расвјетљавање и рјешавање кривичне ствари до степена вјероватноће који је потребан за подизање оптужнице, полицијском службенику је дато овлашћење да прије покретања истраге, а и у току истраге, спроводи оперативнотактичке радње и поједине радње доказивања, међу којима круцијално мјесто заузима прикупљање обавјештења. Иако се може констатовати да прикупљање обавјештења представља „најбенигнији“ вид дјелатности полиције, због осјетљивости материје, као и могућности да се реализује

1 Од 2003. године Закон о кривичном поступку Републике Српске – ЗКП РС је до сада претрпио 11 измјена и допуна (видјети: *Службени гласник Републике Српске*, бр. 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09, 92/09, Закон о кривичном поступку - Пречишћени текст, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 100/09 и Закон о кривичном поступку, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 53/12), а Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине – ЗКП БиХ је 18 пута мијењан и допуњаван (видјети: *Службени гласник Босне и Херцеговине*, бр. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 и 72/13).

Прикупљање обавјештења од лица која се налазе у притвору – de lege lata ...

уз незакониту употребу принуде, законодавац је одредио правила предузимања ове радње.

У ставу 1 „чувеног“ члана 151 Закона о кривичном поступку СФРЈ – ЗКП СФРЈ, *Службени лист СФРЈ*, бр. 26/86, 74/87, 57/89 и 3/90 је прописана дужност „органа унутрашњих послова“ да, у случају да постоје основи сумње да је почињено кривично дјело за које се гоњење предузима по службеној дужности, може предузети потребне мјере:

- да се пронађе учинилац кривичног дјела,
- да се учинилац или саучесник не сакрије или не побјегне,
- да се открију или обезбиједи трагови кривичног дјела и предмети који могу послужити као доказ,
- као и да се прикупе сва обавјештења која би могла бити од користи за успјешно вођење кривичног поступка.

Ради извршења претходно наведених задатака, у ставу 2 истог члана су предвиђене сљедеће мјере и радње које може преузимати полицијски орган тј. орган унутрашњих послова:

- тражење потребних обавјештења од грађана,
- вршење потребног прегледа превозних средстава, путника и пртљага,
- ограничење кретања на одређеном простору за неопходно потребно вријеме,
- предузимање потребних мјера у вези са утврђивањем истовјетности лица и предмета,
- расписивање потраге за лицем или стварима за којима се трага,
- у присуству одговорног лица вршење прегледа одређених објеката и просторија државних органа, организација удруженог рада и других организација и заједница и остварење увида у одређену њихову документацију,
- предузимање других потребних мјера и радњи.

Као што видимо, појам „обавјештење“ у истом члану има амбивалентни карактер и то као задатак полицијских органа (ст. 1), а и као једна од мјера и радњи која нема кривичнопроцесни већ превасходно оперативни карактер (ст. 2). Истим законом органи унутрашњих послова су овлашћени да предузимају и друге радње, као што је задржавање на лицу мјеста, фотографисање и дактилоскопирање, али и све истражне радње (претресање, привремено одузимање предмета, саслушање осумњиченог, саслушање свједока, увиђај, вјештачења осим обдукције и ексхумације).

Скоронаидентичначин, актуелнокривичнопроцеснозаконодавство у Босни и Херцеговини прописује наведене задатке и мјере и радње полиције тј. овлашћених службених лица. При томе, дужност полиције је да, у случају да постоје основи сумње да је извршено кривично дјело за које је прописана казна затвора већа од пет година, одмах обавијести тужиоца

и под његовим надзором предузме потребне мјере. Уколико је прописана казна затвора до пет година, онда полиција има извјесну аутономију која се огледа у томе да у року од седам дана може да предузме законом прописане мјере и радње и потом обавијести тужиоца о расположивим информацијама и предузетим радњама. Босанскохерцеговачки кривичнопроцесни закони као прву мјеру и радњу оперативно-тактичког карактера коју предузима полиција предвиђају „прикупљање потребних изјава од лица“. Под тим се не треба подразумијевати узимање изјава у смислу одредби које се односе на саслушање свједока, односно испитивање осумњиченог, него прикупљање сазнања, односно обавјештења од грађана о кривичном дјелу и учиниоцу, те о другим околностима које могу бити од користи у кривичном поступку, при чему примљено обавјештење има одређену валидност и сврсисходност (Сијерчић-Чолић et. al, : 595). Као што видимо, предузимање криминалистичко-оперативних радњи је, на основу закона, у надлежности полиције, о чему се саставља записник или службена забиљешка, а основаност извођења ових радњи оцјењује тужилац самоиницијативно или поступајући по притужби грађанина.

Закон о кривичном поступку не предвиђа ограничења у погледу мјеста, времена и начина обављања разговора, тако да се обавјештења од грађана могу прикупљати на било ком мјесту и у било које вријеме. Приликом одабира мјеста и времена прикупљања обавјештења треба се руководити криминалистичко-тактичким ситуацијама, разлозима економичности поступања и разлозима дужне обзирности према грађанима (Росо, 1995: 60). Уколико се контакти остварују непосредно, могуће је да се разговори обављају на улици или на неком другом јавном мјесту, на радном мјесту или у стану грађанина, у службеним просторијама и др., а уколико се ради о посредним контактима (нпр. путем телефона, интернета, писама. итд.), онда локација прикупљања обавјештења има мањи значај, а често је и ирелевантна.

Поред тога, прикупљање обавјештења је прописано и законима којима су регулисана овлашћења полицијских службеника (Закон о полицијским службеницима Босне и Херцеговине – ЗОПС БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 27/04, 63/04, 5/06, 58/06, 15/08, 63/08, 35/09 и 07/12 и Закон о полицијским службеницима Републике Српске – ЗОПС РС, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 20/14). Међутим, законодавац у Републици Српској, а и у БиХ је полицијским службеницима дао овлашћење да када постоје законити разлози могу прикупљати обавјештења од грађана под условом да их позову на разговор у службене просторије (чл. 19 ЗОПС РС и чл. 16 ЗОПС БиХ). Уколико изузмемо ситуације у којима се ради о основима сумње да је почињено кривично дјело, полицијским службеницима у РС и БиХ није остављена могућност да прикупљају обавјештења на други начин, осим позивањем на службени разговор. Очигледно је да је законодавац направио још један превид, па полицијским службеницима

није дао овлашћење да, у бројним другим ситуацијама (нпр. када се ради о прекршајима или из других безбједносних разлога), од грађана могу на неформалан начин прикупљати обавјештења (на улици, угоститељским објектима, радном мјесту и сл.). Можемо констатовати да се на овај начин доводи у питање могућност легалног остваривања основне дјелатности полиције, а то је да као државни орган у сфери извршне власти обавља законом утврђене послове који се односе на заштиту од угрожавања уставом утврђеног поретка и угрожавања безбједности Републике Српске и Босне и Херцеговине.²

ПРИКУПЉАЊЕ ОБАВЈЕШТЕЊА ОД ЛИЦА У ПРИТВОРУ

Као што је истакнуто, извор прикупљених обавјештења може бити сваки грађанин, па и осумњичени, односно оптужени, а циљ прикупљања обавјештења могу бити, поред осталог, откривање и расвјетљавање других кривичних дјела за која постоје основи сумње да је исто лице учествовало у њиховом извршењу, као и кривичних дјела у чијем извршењу окривљени није учествовао. Посебна процесна ситуација налаже поступање органа гоњења у случају када је окривљеном одређена мјера притвора, која може имати и вишегодишње трајање.³ Наиме, БиХ кривичнопроцесним законима је предвиђено да у циљу откривања других кривичних дјела истог лица, његових саучесника или кривичних дјела других учинилаца, само тужилац може прикупљати изјаве од лица која се налазе у притвору (чл. 219 ст. 6 ЗКП БиХ и чл. 227 ст. 6 ЗКП РС).

Сматрамо да је такво законско рјешење резултат исхитреног првобитног процесног регулисања кривичног поступка из 2003. године,

2 У циљу исправљања овог недостатка, на приједлог аутора овог рада, Радна група за израду Закона о полицији и унутрашњим пословима Републике Српске (2015.г.), поред осталог, у текст је уврстила полицијско овлашћење под називом „прикупљање обавјештења“. Према наведеном приједлогу, полицијски службеник је овлашћен да прикупља обавјештења од лица за које је вјероватно да има информације о кривичном дјелу или прекршају, починиоцу или о другим важним околностима у вези са кривичним дјелом или прекршајем и околностима од значаја за извршавање других послова из надлежности Министарства.

3 ЗКП БиХ (чл. 135-138) предвиђа да притвор може трајати најдуже 5 година и 9 мјесеци (12 мјесеци у истрази, 3 године након потврђивања оптужнице, 9 мјесеци након изрицања првостепене пресуде уз могућност продужења од најдуже годину дана уколико у том року - 9 мјесеци, буде изречена другостепена одлука којом се првостепена укида), док ЗКП РС (чл. 200-203) предвиђа да притвор може трајати најдуже 5 година и 3 мјесеца (најдуже 6 мјесеци у истрази, најдуже три године након потврђивања оптужнице - за кривична дјела за која је прописана казна дуготрајног затвора, најдуже девет мјесеци послје изрицања првостепене пресуде, уз могућност продужења најдуже још годину дана уколико у том року - девет мјесеци, буде изречена другостепена одлука којом се првостепена пресуда укида).

којим је било предвиђено да само тужилац може са осумњиченим који је на слободи или у притвору обавити разговор и узети изјаву на околности кривичног дјела за које се сумњичи. Под утицајем стручне јавности иритиране вишегодишњом примјеном кривичнопроцесних закона, која је аргументовано критиковала овакав начин предузимања процесне радње испитивања осумњиченог, 2008. године је дошло је до измјена и допуна кривичнопроцесних закона и давања процесног овлашћења полицијским органима да могу предузимати наведену процесну радњу. Међутим, „кратковидност“ законописца је проузроковала константно саплитање и посртање органа гоњења тј. тужилаштва и полицијских агенција на свим нивоима БиХ државне власти. Као што је познато, тужилац и овлашћено службено лице су два кривично-истражна неодвојива субјекта, чија основна дјелатност и улога је прогон учинилаца кривичних дјела, односно доказивања њихове кривице. Јасно је да је у иновираном тужилачко-полицијском концепту истраге тужилац субјект правног дијела истраге, да и даље већином представља кабинетско тијело, те да функционално не може испунити своју законску обавезу без оперативног дијела истраживања. Чак и у случајевима када подаци и информације о извршеном кривичном дјелу (преко грађана или службених и одговорних лица у органима власти, јавним предузећима и установама) дођу до тужиоца, тужилац, у највећем броју случајева, обавјештава полицију и налаже спровођење одређених радњи, јер без полиције фактички не може спровести истрагу у цјелини.

С друге стране, узимајући у обзир оперативност која је својствена полицији у свим државама, полиција је субјект оперативног дијела истраге који може обављати разноврсне радње како би био остварен циљ истраге. Можемо само замислити који „неоткривен рудник информација“ се налази у притворским јединицама у чије „окно“, због законских ограничења, може приступити само тужилац. При томе морамо имати у виду и чињеницу да тужиоцу није својствено, нити му се може наметати обавеза да се свакодневно бави оперативним радом, нарочито када се зна да сви тужиоци у просјеку имају велик број предмета, као и да је оскудно њихово познавање криминалистичко-тактичких правила обављања информативних разговора са криминалцима.⁴ Разумљиво је да је и поред оперативних афинитета појединих тужилаца, дјелатност прикупљања обавјештења од притворених лица потпуно замрла и да

4 У последње вријеме су презентовани бројни приједлози различитих модела ефикасније и ефективније сарадње тужилаштва и полиције. Међу тим приједлозима је и модел по којем би за кривична дјела за која је запријеђена казна затвора до десет година истражиоци полиције спроводили комплетну истрагу под надзором и руковођењем тужилаца са сједиштем у просторијама полиције, док би за кривична дјела за која је запријеђена казна затвора преко десет година истрагу спроводили истражиоци полиције под надзором и руковођењем тужилаца са сједиштем у просторијама тужилаштва. (Јањетовић, 2003).

се она може одвијати само као један од облика посебних истражних радњи (нпр. коришћење прикривених истражилаца и коришћење информатора или надзор и техничко снимање просторија). Управо из тих разлога, мишљења смо да је потребно примијенити, подазумијева се, у модификованом облику, рјешење из „чувеног“ члана 151 става 5 ЗКП СФРЈ, којим је прописано да од лица која се налазе у притвору у трајању које одреди истражни судија, полицијски органи могу прикупљати обавјештења ако је то потребно ради откривања других кривичних дјела истог лица, његових саучесника или кривичних дјела других учинилаца.⁵ Таква модификована рјешења познају ЗКП Србије,⁶ ЗКП Словеније,⁷ ЗКП Македоније,⁸ ЗКП Црне Горе⁹ и ЗКП Хрватске¹⁰. Зато предлагемо да се

- 5 Наведена одредба је у неизмијењеном облику била у примјени у Републици Српској до 2003. године (видјети измјене и допуне ЗКП СФРЈ објављене у *Службеном гласнику Републике Српске*, бр. 4/93, 26/93, 14/94, 6/97 и 61/01).
- 6 У члану 228 став 5 ЗКП Србије – *Службени гласник РС*, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 и 55/14 је прописано да по одобрењу судије за претходни поступак, председника вијећа или судије појединца, полиција може прикупљати обавјештења и од притвореника ако је то потребно ради откривања других кривичних дјела или других учинилаца. Ова обавјештења се могу прикупљати у заводу у којем је окривљени притворен, у вријеме у које одреди суд и у присуству браниоца.
- 7 У члану 148. став 8. ЗКП Словеније – *Урадни лист*, бр. 32/12 је прописано да на писани приједлог и уз одобрење судије или председника вијећа полиција може прикупљати обавјештења од лица које је у притвору ако је то потребно ради откривања других кривичних дјела или других учинилаца. Трајање прикупљања обавјештења одређује судија, као и име и презиме лица које ће присуствовати реализовању ове радње.
- 8 У члану 286. ЗКП Македоније – *Службени весник*, бр. 150/10 је предвиђено да тужилац или полицајац којег одреди тужилац, уз одобрење судије може прикупљати информације од притвореника, уколико је то потребно за откривање других кривичних дјела и учинилаца.
- 9 Чланом 260 ЗКП Црне Горе – *Службени лист Црне Горе*, бр. 57/09, 49/10 и 47/14 је предвиђено да државни тужилац, а изузетно и полиција, кад јој то повјери државни тужилац, може по одобрењу судије за истрагу, односно председника вијећа, прикупљати обавјештења од лица које се налази у притвору ако је то потребно ради откривања кривичних дјела или разјашњавања других кривичних дјела и учинилаца. Обавјештења се прикупљају у просторијама затвора у којима се налази притворених и у вријеме које судија за истрагу или председник вијећа и у његовом присуству или присуству судије кога он одреди.
- 10 С обзиром да ЗКП Хрватске – *Службене новине*, бр. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11 - прочишћени текст, 91/12- Одлука Уставног суда Републике Хрватске, 143/12, 56/13, 145/13 и 152/14 познаје притвор и истражни затвор, тако је предвиђено поступање полиције приликом прикупљања обавјештења од лица лишеног слободе у обје ситуације. Наиме, ако је то потребно ради откривања других кривичних дјела притвореног лица, његових саучесника или разјашњавања других кривичних дјела других учинилаца полиција може прикупљати обавјештења уз одобрење тужиоца, а уколико је притвор продужен, одобрење даје „судац истраге“. Та се обавјештења прикупљају у присутности браниоца (чл. 208 ст. 2). Поред тога, полиција има овлашћење да прикупља обавјештења из истих разлога од окривљеника који

изврши измјена и допуна кривичнопроцесних закона у БиХ те да се, поред тужилаца, и полицији дозволи да, када им то повјери тужилац и уз одобрење судије, може прикупљати изјаве и од лица која се налазе у притвору ако је то потребно ради откривања других кривичних дјела истог лица, његових саучесника или кривичних дјела других учинилаца.

ЗАКЉУЧАК

Реформа кривичнопроцесног законодавства у Републици Српској и Босни и Херцеговини спроводи се у континуитету од 2003. године уз бројне измјене и допуне. Једна од најважнијих новина у том процесу је диверзификација тужилачке дјелатности, тако што је тужилац, по узору на кривичноправне системе многих држава континенталне Европе, добио у надлежност покретање и вођење истраге. Један од основних разлога успостављања тужилачке истраге јесте ефикасност и оперативност њеног спровођења, уз синергично дјеловање тужиоца и полиције, насупрот кабинетског рада истражног судије. Тужилац, као главни субјект истраге, има овлашћење да наређује покретање истраге, са или без одобрења суда самостално предузима бројне радње, али и да ангажује и надзире полицију која у складу са законом предузима бројне активности. На тај начин, полиција је трансформисана у активни субјект истраге и под непосредном контролом тужиоца предузима низ радњи и мјера, које се прије свега односе на прикупљање обавјештења и доказа. Иновацијама и промјенама кривичнопроцесних одредби настојао се пребацити оперативни дио истраге већином у надлежност полиције. Тако је полиција, којој је инхерентно самостално прикупљање бројних обавјештења у предистражном поступку, добила легитимитет да кроз цијели ток истраге наставља са предузимањем оперативне дјелатности, али под надзором тужиоца. Међутим, реформисаним нормама дошло је до одумирања важне активности у погледу прикупљања обавјештења од лица која се налазе у притвору, јер је ова дјелатност остављена у искључивој надлежности тужиоца, који је субјект правног дијела истраге и чија се дјелатност откривања кривичних дјела одвија искључиво на основу постојања основа сумње да је кривично дјело извршено. Знајући да је прикупљање и проналазак сазнања и доказа који чине основ сумње да је извршено кривично дјело у искључивој надлежности полиције, субјекта оперативног дијела истраге, не видимо нити један оправдан разлог зашто је полиција процесно „изоштена“ од ове значајне активности,

се налази у истражном затвору или у другој установи за лица лишена слободе, уз добијено одобрење судије за истраге или предсједника вијећа на писани приједлог тужиоца. Разговор се обавља у присуству судије за истраге или браниоца (чл. 208 ст. 3).

нарочито када је супротстављање свим, а посебно савременим облицима криминалитета, у директној корелацији са квантитетом и квалитетом расположивих информација. Наизглед парадоксално звучи да, умјесто да буду предмет темељитог оперативног истраживања, притвореници, као носиоци бројних сазнања о извршеним кривичним дјелима, усљед ових процесних баријера, несметано „уживају“ у миру притворских јединица. Стога предлагемо да се путем одговарајућих министарстава правде покрене иницијатива за промјену одредби ЗКП Републике Српске и ЗКП Босне и Херцеговине, те да се полицији омогући да може прикупљати обавјештења од лица која се налазе у притвору ако је то потребно ради откривања других кривичних дјела истог лица, његових саучесника или кривичних дјела других извршилаца.

ЛИТЕРАТУРА

- Бејатовић, С. (2007). Нови законик о кривичном поступку и успешност борбе против криминалитета. *Правни информатор 7-8/07*, Београд.
- Ђурђевић, З. (2014). Главна обиљежја тужитељске истраге према хрватском ЗКП од 2008. до 2013. године. У: И. Јовановић и А. Петровић-Јовановић (ур). *Тужилачка истрага – регионална кривичнопроцесна законодавства и искуства у примјени*. Београд: Мисија ОЕБС. стр. 59-78.
- Јањетовић, М. (2003). *Положај и улога овлашћених службених лица Министарства унутрашњих послова Републике Српске у тужилачком концепту истраге* - магистарски рад. Паневропски универзитет „Апеирон“, Факултет правних наука Бања Лука.
- Јекић З. и Шкулић М. (2005). *Кривично процесно право*. Источно Сарајево: Правни факултет.
- Кривокапић, В. (2000). *Криминалистика- Тактика I*. Београд: Полицијска академија.
- Матовски, Н. (2014). Концепт истраге и реформисани кривични поступак Македоније. *Ревизија за криминологију и кривично право, vol. 52, 1/14, 35-40*. Београд.
- Радуловић, Д. (2012). Концепција истраге у кривичном поступку у свјетлу новог кривичнопроцесног законодавства. У: А. Петровић и И. Јовановић (ур.). *Савремене тенденције кривичног процесног права у Србији и регионална кривичнопроцесна законодавства (нормативни и практични аспекти)*, Београд: Мисија ОЕБС, стр. 11-22;
- Росо, З. (1995). *Информативни разговор и интервју*. Загреб: Министарство унутрашњих послова Републике Хрватске.
- Сијерчић-Чолић, Х., Хаџиомерагић, М., Јурчевић, М., Кауриновић, Д.,

- Симовић, М. (2005). *Коментари закона о кривичном поступку*. Сарајево: Савјет Европе
- Симоновић Б. (2004). *Криминалистика*. Крагујевац: Правни факултет.
- Жарковић М. (2010). *Криминалистика тактика*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија
- Шкулић, М. (2013). Нови Законик о кривичном поступку Републике Србије и његова примјена. *Ревизија за криминологију и кривично право* 2/13, 9-47. Београд.

GATHERING INFORMATION FROM PERSONS WHO ARE IN CUSTODY – *de lege lata de lege ferenda*

Darko Jokić, PhD*

Abstract: The subject of this paper is a professional and critical analysis of current problems that occur while gathering notices from persons who are in custody in Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina. In the first part of this paper a theoretical overview is given of the most general and the most frequent police activity, and that is information gathering. The second part presents the normative aspect of interviewing and information gathering through the prism of criminal procedural laws and the laws regulating powers of police officials, which are in force in the Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina. In the third and central part of the paper gathering information from persons who are in custody is processed. Given that the provisions of the reformed criminal procedure legislation in Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina provide that only a prosecutor can gather information from persons in custody a number of problems have arisen in practice caused by such unique procedural provision. Also, a comparative legal view is given of the implementation of this operational-tactical action in the criminal procedure laws applied prior to 2003, as well as in the current laws in force in the countries formed after the breakup of Yugoslavia. In order to overcome the problems occurring during practical treatment, and to create legal preconditions for the realization of the basic mission of the prosecution and the police, and that is combating all forms of crime, the paper gives a proposal for amendment of criminal procedure governing gathering information from persons who are in custody.

Key words: information gathering, person who is in custody, prosecution and police, criminal procedure laws in Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina

* Police College, University of Banja Luka, e-mail: darko.jokic@mup.vladars.net

Др Гојко Павловић*

Апстракт: Ријеч безбједност има веома широку употребу у свакодневној комуникацији. При томе је појам безбједности један од најмање објашњених појмова. Као један веома комплексан друштвени феномен, безбједност се већ вијековима промишља, и то са различитих аспеката: филозофских, правних, политичких, социолошких, економских, итд. Међутим, и поред тога, у теорији још увијек не постоји јединствено одређење појма безбједности. Тешкоће које се јављају приликом одређивања појма безбједности настају због тога што се, веома често, приликом разматрања безбједносних питања у први план ставља недоумица за кога је потребно обезбиједити безбједност, шта појам безбједности садржи, од кога долази пријетња безбједности, ко је одговоран за безбједност, те којим се све поступцима, средствима и начинима достиже, чува и унапређује безбједност. Истражујући домаћу правну литературу дошло се до закључка да појам безбједности није довољно третиран. Због тога је, у првом дијелу рада, циљ био најприје образложити сам термин безбједност, а затим направити разлику између њега и других сличних термина. Надаље, у раду је одређен општи и правни појам безбједности, а потом је урађена садржајна анализа појма безбједности. Том приликом су уочена и образложена два битна елемента, неизбјежна приликом одређења безбједности, а то су: усвојене безбједносне вриједности и опасности по те вриједности.

Кључне ријечи: безбједност, појам, теоријска анализа

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Промјене унутар савремених држава, као што су утемељење демократије, људских права и владавине права, захтијевају изградњу адекватног система безбједности и контролу над тим системом. Наведене промјене, као и промјене у односима између држава, захтијевају и нове приступе безбједности који морају обухватити све секторе: економски, политички, социјални, еколошки, војни итд., и све нивое безбједности: људска, национална и међународна, тј. регионална и глобална безбједност (Pavlovic and Gjurovski 2012).

* Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци. email: pavlovicgojko@gmail.com

Савремена национална безбједност представља синтезу безбједности грађана (појединаца) и безбједности државе, али и њихово партиципирање у међународној безбједности. Заштита виталних вриједности се остварује реализацијом функције безбједности, тј. активностима државног, али и недржавног сектора безбједности, као и уз помоћ међународне сарадње у области безбједности. Референтне вриједности које се штите на овај начин су мир, слобода, људска права, безбједност људи и друштвених група; квалитет живота; национално јединство, достојанство, понос и идентитет; животна средина; енергетска стабилност, економски и социјални просперитет; информациони ресурси; правни поредак и владавина права; територијални интегритет; политичка самосталност и опстанак државе и друштва (Katzenstein, 1996). С обзиром на то да се у посљедње вријеме посебан значај придаје невојним пријетњама (тероризам; организовани, сајбер и прекогранични криминал; природне непогоде), безбједност добија ново значење.

ЕТИМОЛОГИЈА ТЕРМИНА БЕЗБЈЕДНОСТ (ЈЕЗИЧКИ ПОЈАМ)

Позивајући се на Мајкла Дилана (*Michael Dillon*) и домаћи аутори, који се баве теоријом безбједности, наводе да ријеч безбједност своје коријене вуче од грчког израза *asphaleia* (ασφαλεια), који је изведен из ријечи *sphallo* (Бајагић, 2007). Дилан ријеч *sphallo* преводи као грешку, узрок пропасти, пораз, збуњеност и разочарање, а за *asphaleia* каже да је то заправо негација ове ријечи, која би значила избјегавање грешке, лажи, пропасти, пораза и разочарања. Овај израз се користи да истакне нешто постојано, да учини нешто стабилним, осигураним од опасности, да буде сигурно или увјерено (Dillon, 2003: 124).

Међутим, у већини савремених језика облици ријечи безбједност воде поријекло од латинске ријечи *securitas*¹, „на пример, *sécurité* и *sûreté* у француском, *security* и *safety* у енглеском, *sicurezza* и *sicurezza* у италијанском, *sicher* и *sicherhiet* у немачком“ (Милосављевић, 2014: 97), као и *securitate* у румунском, *seguridad* у шпанском језику, *безопасност* и *сигурност* у руском и бугарском, *сигурност* у хрватском језику.

При томе, израз *securitas* значи безбрижност, сигурност, безбедност, односно стање без бриге, без страха, без забринутости, поузданост, сталност, у којем је некосигуран (Авис, 2005: 895). С тим у вези, Ема Ротшилд (*Emma* 1 *Securitas* је био назив римског божанства – богиње, која је персонификовала безбједност римског владара и римског народа, а њен лик је био утиснут на металном новцу римског царства.

Rothschild) наводи „да се у свом основном класичном смислу *securitas* односи на стање појединца, нарочито на његов унутрашњи мир, а означава сталоженост, мир духа, слободу од бриге“ (Rothschild, 1995: 61).

У српском језику у употреби су два израза: *безбједност* и *сигурност*. Дуго времена је било отворено питање о томе да ли су ови изрази синоними или не (Илић, 2011). Један од првих аутора који је указао на овај дискурс јесте Војин Димитријевић који је седамдесетих година прошлог вијека истакао да изрази безбједност и сигурности јесу и нису синоними. Димитријевић закључује да се може претпоставити да оба израза значе исто, мада ријеч „сигурност“ вјероватно има шири смисао, јер не подразумеива само одсуство опасности него и извјесност, самопоуздање па и лакомисленост (Димитријевић, 1973: 7). Он одређује безбједност уопште као одсуство опасности по фундаменталне вриједности.

Савремено српско кривично законодавство, такође, користи изразе безбједност и сигурност као синониме. На једној страни се у Кривичном закону користе изрази „угрожавање сигурности лица“ и „општа сигурност људи и имовине“, а на другој страни изрази „безбједност Републике“, „безбједност јавног саобраћаја“, „безбједност рачунарских података“ и сл. (Павловић, 2015).

Вршећи теоријскоправну анализу појма безбједности, професор Богољуб Милосављевић рјешава ову дилему истичући да ови термини нису синоними. Као потврду свог става, Милосављевић наводи чињеницу да у модерном српском језику ријеч сигурност има самостална значења, попут социјалне сигурности² или правне³ сигурности (Милосављевић, 2014).

С тим у вези, Милосављевић истиче „из угла ових значења, могло би се закључити да ‘сигурност’ припада категорији посебних потреба, јер се односи на оне који су у стању неке од посебних социјалних потреба (стари, неспособни за рад, сироти, болесни, незапослени итд.). За разлику од тога, појам ‘безбедност’ би припадао категорији општих потреба, као што су, на пример, правда, добробит, слобода или здрава храна и вода, опште образовање или здрава животна средина“ (Милосављевић, 2014: 98).

2 У смислу обезбјеђења појединца за случај болести, инвалидности, незапослености и других ризика путем мјера социјалног осигурања и заштите (Вуковић, 1998).

3 У смислу стања друштва у коме се право унапред зна и тачно примењује, у коме постоји извесност у погледу садржине права и поузданост у погледу његовог остваривања (Милосављевић, 2014: 98).

Такође, Е. Пусић наглашава да „правна сигурност има три димензије које одговарају димензијама сваке нормативне институције: временску димензију тј. стабилност правних прописа у времену, садржајну димензију тј. стабилност њезине садржајне усмјерености без обзира на различите ситуације у којима се такав садржај појављује и друштвену димензију, тј. протегнутост регулације на све истоврсне односе унутар заједнице“ (Пусић, 1989: 208).

Такође, Милосављевић наводи и значење ријечи безбједност те истиче да „у српском језику *безбедност* значи одсуство опасности, безопасност, стање у коме се не осећа никаква опасност. Безбедан је онај који је осигуран од опасности, заштићен, поуздан, сигуран, обезбеђен; па би безбедност била стање онога који је безбедан или онога што је обезбеђено. Из угла појединца, могло би се рећи да безбедност значи одсуство страха за себе, своје ближње и своја добра, а из угла неке друштвене групе или читавог друштва – одсуство претњи опстанку те групе, односно друштва и њихових вредности („поретка ствари“) које сматрају битним за одржање и напредак и које као такве треба посебно штитити од угрожавања“. (Милосављевић, 2014: 97). Прихватајући наведени став, а у циљу избегавања одређених нејасноћа у вези са језичким појмом, у овом раду се опредјељујемо за термин безбједност.

ОПШТИ И ПРАВНИ ПОЈАМ БЕЗБЈЕДНОСТИ

Постоји велики број дефиниција и различитих покушаја одређивања појма безбједности, али за сада нема једне опште дефиниције безбједности око које би владала сагласност. Дејвид Болдвин (*David Baldwin*) истиче да је појам безбједности у својој суштини споран и сложен концепт (Baldwin, 1997). На вишедимензионалност и сложеност појма безбједности упозорио је, средином прошлога вијека, Арнолд Вулферс (*Arnold Wolfers*), одредивши га као „неодређени симбол“ (*ambiguous symbol*), који може али не мора имати неко значење (Wolfers, 1952).

У покушају да одреде појам безбједности, аутори најчешће истичу да се „безбједност може схватити као стање стабилности виталних вриједности друштва (...)“ (Радуловић, 1994: 14); односно као „стање одсуства опасности по основне вриједности и интересе појединаца, друштва и државе у односу на сложене међународне односе“ (Гризолд, 1998: 27), или као „стање у којем је обезбјеђењен уравнотежен физички, духовни и материјални опстанак појединца и друштвене заједнице у односу према другим појединцима, друштвима и природи“ (Гризолд, 1992: 65).

Поједини аутори заступају став „да је безбједност релативна категорија, због тога што има физичку и психолошку димензију, односно није довољно само одсуство опасности, већ је потребно и присуство осјећаја безбједности“ (Snow, 2008: 166). Отуда се безбједност дефинише и као „одсуство пријетњи усвојеним вриједностима (објективни смисао) и одсуство страха (тј. слобода од страха) да ће те вриједности бити угрожене (субјективни смисао)“ (Wolfers, 1952: 485).

С тим у вези, Синиша Таталовић истиче да „једноставно схватање безбједности као субјективне категорије, односно као осјећаја безбједности, јесте врло проблематично с обзиром на то да неуочавање опасности не значи да опасности нема. Док, с друге стране, претјерано уочавање опасности може довести у својеврсну параноју која опет може резултовати како физичком, тако и психичком деструкцијом појединца, групе или друштва. Такође, схватање безбједности искључиво као објективне категорије (на примјер очување постојећег стања) може заварати, односно може бити изговор за избјегавање суочавања са савременим проблемима које окружују човјека, друштвену заједницу, државу, па чак и међународну заједницу“ (Таталовић, 2006: 65). Због тога Слободан Милетић наводи да „поред услова за безбједност у објективном смислу, који превасходно спадају у надлежност органа безбједности (полиције), стално треба стварати и дограђивати услове за безбједност у субјективном смислу, што углавном спада у делатност других органа, установа и организација, и то оних који се баве образовањем, социјалним радом, здравством, јавним информисањем, као и другим човековим потребама“ (Милетић, 1997: 2). Према овим схватањима безбједност има и субјективно и објективно значење, чиме се у ствари жели нагласити да је лично осећање спокојства значајно колико и стварно одсуство пријетњи усвојеним вриједностима (Павловић, 2015).

Поред ових, постоји и тзв. интерсубјективно разумијевање и дефинисање безбједности, према којем је безбједност дискурзивна конструкција, односно, безбједност је „говорни чин којим представници државних или неких других власти проглашавају стање угрожености и на основу тога добијају легитимитет за предузимање мера које иначе не би биле легитимне“ (Ејдус, 2012: 34). У објашњавању оваког схватања безбједности најдаље су отишли представници тзв. теорије секуритизације⁴ која описује процес на основу којег неко питање постаје безбједносно. Према овој теорији, овај процес настаје не због постојања неке стварне, објективне пријетње, већ због тога што је успјешно представљен и именован и/или означен од стране релевантног актера као безбједносно питање (Buzan, Wæver, de Wilde, 1998).

Управо због тога што је појам безбједности недовољно одређен, еластичан, необјашњен и вриједносно оптерећен, поједини аутори истичу да је немогуће постићи консензус око јединственог значења које би било општеприхваћено. Тако Болдвин, умјесто покушаја дефинисања и одређења појма безбједности, нуди листу од седам питања на која морамо дати одговор како бисмо одредили општи појам безбједности. Та

⁴ Теорија секуритизације наглашава управо субјективни и контекстуални садржај безбједности и тиме прави јасну разлику ове теорије према традиционалној која безбједност схвата као објективну и независну од субјектове перцепције (Дулић, 2011).

питања су сљедећа: *Безбједност за кога; Безбједност за које вриједности; Колико безбједности; Од којих пријетњи; Којим средствима; По коју цијену; За који временски период?* (Baldwin, 1997: 13–17).

Прво питање се односи на референтни објекат безбједности који се жели заштити. Референтни објекат може бити појединац, држава или међународни систем. Другим питањем се наглашава да је потребно идентификовати вриједности које ће се штитити системом безбједности. Те вриједности могу бити различите, а зависе управо од референтног објекта безбједности. Када је у питању појединац, те вриједности су живот, интегритет, имовина и др., а када је у питању држава - у питању су суверенитет, политичка независност, територијални интегритет и др. Трећим питањем се жели дати одговор колико је безбједности потребно за нормално функционисање друштвеног и политичког система у држави. У том смислу, истиче се да апсолутна безбједност не постоји, те да се једино може тежити одређеном нивоу безбједности. Одговор на наредно питање подразумева да се идентификују извори, носиоци и облици угрожавања заштићених вриједности, односно опасности које пријете усвојеним вриједностима. Извори угрожавања могу да буду природног, људског и техничко-технолошког карактера. Такође, неопходно је при томе идентификовати методе, средства и дјелатности за заштиту угрожених вриједности, а што уједно представља и одговор на пето питање. Безбједност може бити достизана различитим средствима као што су војна, дипломатска, економска, обавјештајна, полицијска и друга средства. Одговором на шесто питање се жели нагласити да свака безбједносна политика увијек има своју економску, али и друштвену уцјену. У вези с тим се може поставити и додатно питање: *Колико су људи спремни жртвовати слободу (своја права) ради достизања адекватног нивоа безбједности? Коначно, одговором на седмо питање се жели нагласити да је безбједност промјенљива категорија, односно да се временом мијењају вриједности које се штите, као и опасности које им пријете. Средства којима се достиже дугорочна безбједност, краткорочно могу имати негативне безбједносне посљедице и обратно* (Павловић, 2015: 16–17).

У вези са општим одређењем појма безбједности, професор Милосављевић наглашава да постоје најмање четири групе проблема који отежавају његово јединствено одређење. Ти проблеми везани су за вишезначност појма, листу вриједности које су њиме обухваћене, сталну еволуцију и идеолошку основу појма безбједности. На основу детаљне анализе наведених група проблема Милосављевић даје сљедеће одређење општег појма безбједности: *„безбедност је стање у коме не постоје изражене опасности за усвојене безбедносне вредности једног друштва“* (Милосављевић, 2014: 113).

Имајући у виду значај безбједности, она се правним прописима државе уређује и обезбјеђује се њено остваривање. Нормативно се безбједност уређује уставом и законима, а остварује се њиховим извршавањем. Безбједност државе и њених грађана остварују се уз помоћ безбједносних органа који се с тим циљем организују и снабдијевају овлашћењима.

У вези с тим је и правна дефиниција Слободана Милетића који безбједност дефинише као: „правно уређиваним и обезбеђиваним друштвеним односима успостављено, одржавано и унапређивано стање у држави које омогућава ефективну заштићеност државе и грађана који у њој живе од свих (спољашњих и унутрашњих) противправних аката (активности) којима се угрожава уставни поредак, сувереност, независност и територијална целокупност државе, рад државних органа, обављање привредних и друштвених делатности и остваривање слобода, права и дужности човека и грађанина” (Милетић, 1997: 13).

Дефиницију безбједности са правног становишта дао је и професор Милосављевић који истиче да је безбједност „оно стање одсуства опасности које се пројектује правом и које обезбеђује држава правно уређеним деловањем својих органа и других субјеката“ (Милосављевић, 2014: 115).

Из претходно елаборираних различитих дефиниција безбједности, може се закључити да се искључиво доношењем устава, закона и других прописа који третирају безбједност стварају неопходне правне претпоставке којима се свим члановима друштва обезбјеђује сигуран оквир за одвијање свих животних токова. Наведеним прописима се уређује и обезбјеђује рад органа безбједности који могу и морају дјеловати искључиво према правилима која су грађанима унапријед позната. Само на тај начин се гарантује законитост њиховог поступања.

САДРЖАЈНА АНАЛИЗА ПОЈМА БЕЗБЈЕДНОСТИ

Анализом представљених дефиниција и појма безбједности уочавају се два битна елемента као неизбежна приликом одређења безбједности. Ти елементи су: усвојене безбједносне вриједности⁵ и опасности по те вриједности.

Како поједини аутори наводе, „без обзира дали је ријеч о безбједности појединца, државе, групе држава или међународне заједнице, увијек се

5 „Вредности уопште имају два основна значења, и то: политичко-економско и филозофско. Према првом значењу, вредност је својство које се једном добру приписује с обзиром на његову способност да задовољи одређене потребе. Док у другом, вредност је ознака за она својства лица, ствари, догађаја, стања и схватања, која због својих подобности да задовоље извјесне сврхе, постају предмети људских жеља“ (Барух, 1966: 1315–1316).

ради о настојању да се осигурају одређене вриједности и стање за које се сматра да су од виталног значаја“ (Таталовић и Биланџић, 2005: 4).

Управо због значаја које вриједности имају за човјека, многи аутори доводе у блиску везу вриједност са безбједношћу.⁶ Усвојене безбједносне вриједности⁷, према Милосављевићу, „представљају скуп квалитативних исказа о садржини појма безбедности. Оне нам говоре шта се то штити од опасности, шта је крајњи циљ и разлог (*ratio*) безбедносног деловања и мерило за оцену стања безбедности (...). Референтни објекат безбедности (онај ко се штити) може бити појединац, друштво, држава, међународни систем или неки други објекат. Вредности које се штите припадају отуд референтном објекту“ (Милосављевић, 2014: 114–115).

Такође, Д. Болдвин наглашава да је послје Другог свјетског рата нарочито било изражено одређење безбједности као једне од виталних вриједности државе. Безбједност није схватана као примарни циљ свих држава у свако доба, него као једна од неколико државних вриједности, чији је значај зависио од државне политике. Међутим, касније је безбједност тумачена као вриједност која проистиче и има смисла само док је у функцији других вриједности које је важно очувати и заштитити од пријетњи (Baldwin, D., 1996). Ентони Бурке наводи (*Anthony Burke*) да је „безбједност и примарна и крајња људска вриједност, те основни услов за живот и слободу“ (Burke, 2002: 3).

Када говоримо о појединцу, истиче се да су те вриједности живот, физички и психички интегритет, лична слобода, приватни живот, брак и породица, дом и друге компоненте његове слободе, као и његова имовина. С друге стране, када говоримо о држави, вриједности које се штите су независност, суверенитет, територијални интегритет и друге. Све наведене вриједности улазе у оквире појма безбједности у зависности од нивоа анализе.

Сдруге стране, „опасност као могућност изложености повреди и штети јесте претпоставка или предуслов (*conditio sine qua non*) за сваку расправу о безбедности (безбедност значи исто што и безопасност). Сазнавањем

6 Такође, постоје схватања према којима је безбједност основна људска потреба. Једна од најпознатијих и најшире прихваћених теорија која ово тврди јесте психолошка теорија хијерархије људских потреба Абрахама Маслова (*Abraham Maslow*). Маслов је сматрао да се све људске потребе могу разврстати у групе, те да постоји јасна хијерархија између тих група потреба. Нижи нивои потреба се морају задовољити прије него што се активирају потребе виших нивоа. Масловљева хијерархија људских потреба се састоји од пет група потреба, а то су, гледано од најниже до највише: физиолошке потребе, *потребе за безбједношћу*, *потребе за припадношћу*, *потреба за уважавањем* и *потреба за самоостварењем*. У групу потреба за безбједношћу спадају: неугроженост живота, сталан посао, безбједност породице, здравља и имовине (Маслов, 2004: 24).

7 Учење о вриједностима, односно теорија о вриједностима је *аксиологија*, ријеч потиче од грчких ријечи: *axios* – вриједан и *logos* – учење.

за опасност, њеном проценом и спречавањем њеног материјализовања (претварања у „опасни догађај“) постиже се безбедност“ (Милосављевић, 2014: 113). Опасности имају свој манифестни облик, те се у савременој литератури разврставају на безбједносне изазове, ризике и пријетње. Такође, опасности морају бити подобне да проузрокују угрожавање безбједности. Због тога се често наглашава да оне морају бити изражене. С обзиром на то да апсолутна безбједност (као одсуство било каквих опасности) реално није могућа, могуће је само неутралисати оне опасности које су у датом тренутку израженије.

У погледу нивоа општости облика испољавања опасности, они се представљају сљедећим редослиједом: изазови, ризици и пријетње (Бајагић, 2007: 127 и д.). У погледу садржајне анализе манифестних облика опасности Ф. Ејдус истиче да је „изазов ситуација која може довести до угрожавања безбедности, али не мора, односно, ситуација која некога или нешто ставља на пробу и може имати позитиван или негативан исход (на пример глобализација и њени процеси). Други тип опасности јесте *ризик*, који се може дефинисати као могућност губитка, повреде, стварања неугодне ситуације или уништења. За разлику од изазова, ризик углавном има негативно значење, те док изазови и претње или постоје или не постоје, ризик је само мање или више вероватна могућност угрожавања безбедности (на пример, ризик од избијања природних или технолошких несрећа, удеса и катастрофа). Трећи вид опасности јесте *претња* која може бити дефинисана као изразита намера да се повреди, уништи или казни, односно претња се огледа у вербално или делатно испољеној намери угрожавања безбедности (на пример, претња да ће се употребити сила или нанети штета)“ (Ејдус, 2012: 36–37).

Постоје бројне класификације изазова, ризика и пријетњи безбједности. Професор Милосављевић даје сљедећу класификацију: „према усмерености се деле на: војне и невојне, политичке, економске, еколошке итд.; према пореклу на: унутрашње и спољне (тј. потичу са домаће територије или су иностраног порекла); према извору на: људске и природне; према носиоцу: на оне које потичу од појединца, групе, државе или из процеса; према времену настанка на: старе и нове; према трајности на: краткорочне, средњорочне и дугорочне; према интензитету на: оне које су ниског, средњег и високог интензитета; итд.“ (Милосављевић, 2014: 113–114).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

За остваривање безбједности су традиционално задужени државни органи безбједности, тј. оружани и други државни органи са овлашћењима за употребу силе, али у посљедње вријеме све више

учествују и недржавни органи безбједности. Обављајући различите дјелатности из њихове надлежности, органи безбједности настоје да остваре такво стање безбједности у коме не постоје изражене опасности по усвојене вриједности једног друштва.

Имајући у виду чињеницу да је безбједност динамична појава, мијењају се референтне вриједности које се штите, али и опасности по те вриједности, тј. изазови, ризици и пријетње по усвојене безбједносне вриједности. Ове промјене су условљене превасходно друштвеним, правним, економским и технолошким развојем, затим стањем природне средине и другим околностима. То доводи и до промјена у средствима и начинима рада органа задужених за остваривање безбједности.

Због тога се за успјешно супротстављање разним опасностима, односно за процес одржања стања безбједности пред државе намеће потреба заједничког приступа, тј. удруживања снага и средстава одговора, али и дефинисање нових политика и стратегија са конкретним механизмима дјеловања ради остваривања безбједности.

ЛИТЕРАТУРА

- Авис, А. (2005). *Српско-латински и латинско-српски речник = Lexicon serbico-latinum latino-serbicum*, 5. изд. Земун: ЈРЈ.
- Бајагић, М. (2007). *Основи безбедности*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Baldwin, D. (1996). Security Studies and the End of the Cold War. *World Politics*, 1/1996, 117-141.
- Baldwin, D. (1997). The concept of Security. *Review of International Studies*, 23/1997, 5-26.
- Барух, И. (1966). *Мала политичка енциклопедија*. Београд: Савремена администрација.
- Burke, A. (2002). Aporias of security. *Alternatives*, 1/2002, 1-27.
- Buzan, B., Wæver, O., de Wilde, J. (1998). *Security: a new framework for analysis*. London: Lynne Rienner Publishers.
- Димитријевић, В. (1973). *Појам безбедности у међународним односима*. Београд: Савез удружења правника Југославије.
- Дулић, Д. (2011). Постмодерно схватање безбедности. у: Бралић, Ж. (ур). *Годишњак Факултета безбедности 2011*. Београд: Факултет безбедности, 43-64.
- Dillon, M. (2003). *Politics of Security, Towards a political philosophy of continental thought*. London - New York: Routledge, Published in the Taylor & Francis e-Library.

- Ејдус, Ф. (2012). *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*. Београд: ЈП Службени гласник, Београдски центар за безбедносну политику.
- Гризолд, А. (1998). *Међународна сигурност, Теоријско-институционални оквир*. Загреб: Свеучилиште у Загребу – Факултет политичких знаности.
- Grizold, A. (1992). Oblikovanje slovenske nacionalne varnosti. u: Grizold, A. (ur.). *Rasprotja nacionalne varnosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 59–93.
- Илић, П. (2011). Семантичко-лексиографски аспекти појма безбедности. *Војно дело*, 85–99.
- Katzenstein, P. (ed.), (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University press.
- Маслов, А. (2004). *Психологија у менаџменту*. Нови Сад: Адигес.
- Милетић, С. (1997). *Полицијско право, I књига*. Београд: Полицијска академија.
- Милосављевић, Б. (2014). Прилог теоријскоправном одређењу појма безбедности. *Правни записи*, 1/2014, 95–119.
- Павловић, Г. (2015). *Безбједносна функција државе и заштита људских права. Докторска дисертација*. Универзитет Унион у Београду: Правни факултет.
- Pavlovic, G., Gjurovski, M. (2012). Traditional and contemporary concepts of security. *Security Dialogues*, 2/2012, 137–147.
- Пусић, Е. (1989). *Друштвена регулација*. Загреб: Глобус.
- Радуловић, Р. (1994). *Лексикон безбедности и заштите*. Нови Сад: Правни факултет
Универзитета у Новом Саду – Центар за издавачку делатност.
- Rothschild, E. (1995). What is Security?. *Daedalus*, 1995/3, 53–98.
- Snow, D. (2008). *National Security for a New Era – Globalization and Geopolitics After Iraq*, 3rd ed. New York: Pearson Longman.
- Таталовић, С. (2006). Концепти сигурности на почетку 21. стољећа. *Међународне студије*, 1/2006, 60–80
- Таталовић, С., Биланџић, М. (2005). *Основе националне сигурности*. Загреб: Министарство унутарњих послова Републике Хрватске.
- Wolfers, A. (1952). National Security as an ambiguous symbol. *Political Science Quarterly*, 4/1952, 481–502.
- Вуковић, Д. (1998). *Системи социјалне сигурности*. Београд: Факултет политичких наука,
Институт за политичке студије, Центар за социјалну политику.

DEFINITION OF SECURITY

Gojko Pavlovic, PhD*

Abstract: The word security has a very wide use in everyday communication still the concept of security is one of the least explained terms. As a complex social phenomenon security is considering from different aspects: philosophical, legal, political, sociological, economic, etc., Even so, in theory, for now there is no unique definition for this term. When considering the security issues we are facing with dilemma for whom it is necessary to provide security, from whom comes the threat to the security, who is responsible for security, and by what means and ways to achieve and improve security. Investigating domestic literature led us to the conclusion that the concept of security is not sufficiently treated. Therefore, in the first part of the paper, the goal was to explain the term security, and then to make distinction between it and the other similar terms. Furthermore, in the paper is determined the general and legal concept of security and then carried out content analysis of it. On this occasion, we noticed and explain two essential elements, unavoidable when defining security, namely: security adopted values and dangers to these values.

Keywords: security, notion, theoretical analysis

* *Police College, University of Banja Luka, e-mail: pavlovicgojko@gmail.com*

МОДЕЛИ ПОЛИЦИЈСКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА И ПОЛИЦИЈСКИ СИСТЕМ БиХ

Прегледни рад | DOI: 10.7251/BPG1601159S | УДК: 351.741(497.6)

Доц. др Гојко Шетка*

Апстракт: Примарно питање за све озбиљне земље свијета представља успостављање ефикасног и функционалног полицијског система. Иако је овај циљ универзалан за све државе, до сада је незабиљежено да је полицијски систем у двије земље успостављен на идентичан начин. Многобројни су фактори који практично онемогућавају да се образују два идентична полицијска система. Наравно, мислимо на факторе од којих зависи и само креирање полицијског система, а неки од њих су: правни поредак, организација власти, сложеност државне заједнице, географски положај, демографске карактеристике, културно-историјско наслеђе и друго.

Поредећи полицијски систем БиХ са моделима полицијских организација који се могу срести у литератури и свјетској пракси, можемо констатовати да он представља сложен некоординиран полицијски систем. Некоординираност и сложеност полицијског система БиХ претпоставља многобројне проблеме у његовој ефикасности и функционалности. У овом раду биће ријечи о врстама полицијских система и могућем моделирању полицијског система БиХ.

Кључне ријечи: полицијски модели, полицијске агенције, полицијски систем, полицијски систем БиХ, ефикасност, функционалност.

УВОД

Полицијски систем представља шири појам од појма полицијска организација, што је врло битно имати на уму приликом разматрања која слиједе. Полицијске организације, у случају БиХ полицијске агенције, представљају само дио интегралног полицијског система који посједује свака држава. Потпуно је небитно, за посматрање неког полицијског система, да ли се он састоји од више полицијских агенција које су самосталне у свом раду у оквиру неке државе, јер се полицијски систем у једној држави посматра као једна цјелина. Наравно, то што

*Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, Универзитет у Бањој Луци, email: gojkosetka@yahoo.com

се говори о полицијском систему једне државе апсолутно нема везе са тим да би све полицијске агенције у једној држави требало да буду централизоване и подређене само једном центру. Колико ће неки полицијски систем бити функционалан зависи од његовог правилног организовања (успостављања), функционисања и сарадње унутар њега – између његових саставних дијелова (полицијских агенција).

Да би се могло очекивати од полицијског система да буде функционалан, неопходно је да он буде организован у складу са Уставом једне државе и усклађен са организацијом цјелокупне државе или државне заједнице. Сложена организација државе претпоставља сложен полицијски систем, али то не претпоставља нужно полицијски систем који је нефункционалан или мање функционалан од једноставних полицијских система. Да је ово исправно схватање, потврђују примјери сложених полицијских система који су изузетно функционални и успјешни у свом раду.

МОДЕЛИ ПОЛИЦИЈСКЕ СТРУКТУРЕ

Полицијске организације широм свијета чине читав спектар модела унутрашње организационе структуре. Сваки полицијски систем детерминисан је условима у којима је изграђен и у којима еволуира. При томе се издваја читав низ спољашњих и унутрашњих чинилаца. Међу спољашњим чиниоцима, најзначајнији је систем извршне власти који устројава укупну државну управу и војску, безбједносне прилике, безбједносне потребе, безбједносне политике, безбједносне циљеве те културолошке, економске, социјалне, политичке и друге прилике у којима дјелују органи унутрашњих послова. Као најважнији унутрашњи чиниоци наводе се: стратегије, смјернице, упутства и циљеви министарства унутрашњих послова, односно полиције (у нашем случају полицијских агенција у БиХ), послови и задаци које она мора остварити, те организациони ресурси с којима располаже (број и структура кадрова, средства, техника, технологија и методологија рада, програми и планови дјеловања и развоја и др.), (Франуловић, Пушељић, Магушић, 2011:200).

Ефикасност полицијског система (модела) везује се за степен усклађености његове организације са окружењем (релативно стабилним или турбулентним), (Милосављевић, 1997:241). Сврха организационе структуре сваког полицијског система, као и организационе структуре полицијских агенција које чине полицијски систем, јесте остваривање мисије, циљева и задатака полицијског система. Организациона структура треба да омогући полицијској организацији брз одговор на изазове, ризике и пријетње безбједности које доноси окружење, да

оспособи полицију за ефективно и ефикасно функционисање, тј. за остваривање дефинисаних циљева и постизање жељених резултата уз што мањи утрошак људских ресурса и материјално-техничких средстава (Шетка, 2016).

Облик власти у великој мјери утиче на структуру полицијског система у једној земљи. Постоје тврдње које кажу да се сви полицијски системи ослањају на друге државне органе, а да извор државне власти представља основу полицијских овлашћења. Различити облици власти успостављају различите врсте полицијских система. Шели сугерише да постоје четири различита модела рада полиције (тј. комунистички, англосаксонски, континентални и колонијални) који се разликују на основу њихових извора легитимитета, организационе структуре и функције коју полиција остварује у тим системима. Овај аутор сугерише да комунистички модел полиције прибавља легитимитет кроз комунистичке политичке партије, те да је организован као централизован полицијски систем који фактички једним дијелом представља оружане снаге, а обавља функцију контроле криминала и спровођења државне идеологије. Континентални и колонијални модели полицијских система имају сличне организационе структуре и функције као комунистички модел, међутим, континентални модел добија свој легитимитет кроз централну владу, а колонијални модел успоставља легитимитет кроз колонијалне власти. На крају, англосаксонски модел легитимитет црпи кроз локалне самоуправе. Овај модел је организован као изразито децентрализован полицијски систем. Полицијске функције у овом моделу обухватају контролу криминала, одржавање реда и благостања у друштву, те се старају о административним одговорностима свих локалних органа (Shepard, 2010).

Образлагање врста полицијских модела треба почети од традиционалне подјеле коју заступа већина теоретичара, тј. од традиционалне подјеле на два основна модела полицијских организација и то: отворени и затворени полицијски модел. *Затворени* полицијски модел подразумева традиционални начин управљања полицијом чију основу представља хијерархијска структура са вертикалном функцијом и доминантном улогом старјешине (Кунић, 2001:461). Овај полицијски модел се одликује слабом сарадњом полиције и грађана, затим малим нивоом транспарентности у раду и поступању полиције, рутинским обављањем послова, одсуством креативности, тромости система и беспотребним одуговлачењем у појединим процедурама. Насупрот овог модела стоји *отворени* полицијски модел који се одликује подстицањем креативности запослених у полицији, транспарентности у поступању, развијању и подстицању нових видова комуникације међу запосленима, партиципирањем већег броја запослених са свих нивоа организације приликом доношења стратешких одлука, подстицањем развоја нових

и савремених облика међусобног комуницирања запослених, а строга хијерархија и издавање наредби из затворених модела замијењени су начином руковођења који се заснива на давању препорука, инструкција и савјета запосленим (Јовичић, 2011).

Даље, треба разликовати просте и сложене полицијске системе. *Прости* полицијски системи се сусрећу у државама у којима је целокупна полиција подређена једној јединственој полицијској управи, тј. у држави фактички постоји само једна јединствена полицијска организација (Јовичић, 2008). *Сложен* полицијски систем је супротност простом, а одликује се постојањем више полицијских организација у једној земљи, које су подређене различитим центрима (полицијским управама, министарствима или другим државним органима), а које су, при томе, аутономне у свом раду и за свој рад одговарају само директно надређеном центру (Јовичић, Шетка, 2015).

Поред наведених модела, у теорији је присутна подјела модела организације полиције с обзиром на централизацију и децентрализацију полицијског система, као и степен координације полицијских агенција које чине полицијски систем. „Координација¹ је параметар који показује како се у једној организацији, са мање или више разуђеном структуром, дијелови повезују у цјелину и како врх организације остварује контролу над његовим дијеловима. Другим ријечима, овај параметар показује које механизме менаџмент једне организације користи како би све своје дијелове држао на окупу и како обезбјеђује јединствени корпоративни дух, те се може рећи да је то параметар који држи организацију на окупу. У основи, могућа су три основна механизма координације: директна контрола (путем хијерархије ауторитета или ланца командовања (руковођења)); стандардизација (улаз–пролаз–излаз); непосредно комуницирање (између менаџера и између менаџера и запослених).“ (Цветковић, 2010:116). Бејлијева класификација врши сублимацију ових критеријума и дефинише основне облике полицијских система с обзиром на два основна мјерила: централизацију и координацију (Bauley, 1985:13-14). Према мјерилу координације, подјела полицијских модела може бити на: јединствене, координиране и некоординиране, док према мјерилу централизације, може се извршити подјела на: централизоване и децентрализоване. Укрштањем ова два мјерила добијају се сљедећи полицијски модели: јединствен централизован, координиран централизован, координиран децентрализован, некоординиран централизован и некоординиран децентрализован (Пушељић, Јеленски, 2007:4-5). *Јединствен централизован* полицијски

1 Према професору Обраду Стевановићу, координација представља појам који означава усклађивање дјеловања два или више учесника у једном процесу, односно усклађивање и усмјеравање интеракције између елемената неког система ради остваривања постављених или усвојених циљева (Стевановић, 2003).

модел карактерише постојање једне полицијске организације (агенције) која покрива цјелокупну државну територију, а на чијем се челу налази министар унутрашњих послова. За овај модел организације одређују се многе мале државе с малим бројем становника и релативно компактним националним саставом и сличним културним, привредним и политичким карактеристикама различитих подручја унутар државе. У Републици Србији, Републици Хрватској, Републици Словенији и неким другим државама, полиција је организована у складу са овим моделом. Карактеристика овог модела је и та да се полицијска организација дијели по територијалном принципу, тј. на сваком територијалном нивоу се успостављају одређене организационе јединице полиције (нпр. на општинском, регионалном и републичком нивоу). Даље, *координиран централизован* полицијски модел карактерише постојање двије или више полицијских организација (агенција), које послове из своје надлежности обављају на цјелокупној територији државе и међу којима постоји координација приликом поступања, као и јасна подјела надлежности. Све полицијске организације су подређене једном центру који се налази на највишем нивоу власти. Главно обиљежје *некоординираног централизованог* полицијског модела јесте постојање више врста полицијских организација које дјелују на националном и другим нивоима територијалне организације државе, а које су за свој рад одговорне различитим центрима власти који се налазе на државном нивоу. Свака од ових организација има сопствене надлежности које су им одређене посебним законима. Све полицијске агенције су надлежне за цјелокупну територију државе, па је могуће да дође до сукоба надлежности између појединих агенција. „Типичан примјер оваквог модела организације полиције јесте у Италији, гдје постоје три националне полицијске организације: Служба јавне безбедности, Карабињери и Финансијска полиција“ (Драгишић, 2011:204). За *координиран децентрализован* модел организације полиције карактеристично је постојање великог броја полицијских организација које имају различите мјесне и стварне надлежности, али је њихова дјелатност координирана (Гаћиновић, 2012:243). Дакле, одлика овог модела се састоји из тога што је, без обзира на постојање великог броја полицијских агенција и различитост у погледу стварне и мјесне надлежности, тачно дефинисано која је агенција надлежна за који дио послова и за који дио територије државе. Класичан примјер оваквог полицијског модела је полиција Уједињеног Краљевства Велике Британије и Сјеверне Ирске. И на крају, главна карактеристика *некоординираног децентрализованог* полицијског модела је постојање великог броја полицијских агенција које дјелују по територијалном принципу на основу правних прописа који доносе органи власти територије на којој полицијска агенција обавља своје послове, без вертикалне структурисаности и хијерархије. Полицијске агенције

које своје послове обављају на вишим нивоима државне организације, послове на подручју полицијских агенција које своје послове обављају на nižем нивоу територијалне организације државе, могу обављати само на основу своје стварне надлежности, односно, ако рјешавају неки сложен безбједносни проблем (нпр. истраге у погледу тежих облика кривичних дјела). Типичан примјер оваквог полицијског модела се среће у Сједињеним Америчким Државама (Гађиновић, 2012).

У литератури се помиње још једна значајна класификација полицијских модела (система): сложене координиране и сложене некоординиране. Ова класификација се односи на земље са више полицијских агенција (организација), а основ класификације представља начин на који је извршена територијална расподела надлежности између појединих полицијских агенција. *Сложен координиран* полицијски систем представља систем у коме су територијалне надлежности између полицијских агенција тако разграничене да је за сваки дио територије надлежна само једна од полицијских агенција. *Сложен некоординиран* полицијски систем представља супротност сложеном координираном систему, а он се огледа у томе да је за исте дијелове државне територије надлежно више полицијских агенција. Ово значи да је основна карактеристика сложеног некоординираног полицијског система „истовремена надлежност за дјеловање више засебних полицијских агенција на истој територији“ (Јовичић, 2011:64).

Литература обилује и другим класификацијама полицијских система, од којих су посебно карактеристичне двије:

1. Класификација полицијских система која полази од извора легитимитета полиције (локална власт, централна власт, гувернери као представници централне власти, аутократска власт); врсте организационе структуре (централизована или децентрализована структура) и садржаја полицијске функције (дефиниција полиције у материјалном смислу).

2. Класификација полицијских система која полази од степена централизације и међусобне повезаности полицијских организација, јединица (распрострањене, централизоване, интегрисане полицијске јединице); ефикасности полиције (изразито добра, добра, слаба и изразито слаба); од демократичности полиције и од степена корупције у полицији (Бабовић, 1997:24).

Интересантно је истаћи да у зависности од сложености организације државе, код федералних држава, а понегдје и код унитарних, уз централне полицијске органе, могу постојати полицијски органи федералних јединица, као и градске, општинске, сеоске и друге самоуправне полиције, као редовне или помоћне полицијске снаге. Одређени полицијски задаци и овлашћења могу бити додијељени и другим државним органима (нпр. царинској и поштанској служби, финансијској служби и сл.). Постоје

и приватне полиције (детективске агенције, службе за обезбјеђење имовине и лица, полиције компанија итд.) или удружења грађана са извјесном превентивном полицијском улогом. Савремени облик организовања су и тзв. „партијске полиције“. По облику организовања, могу бити аутономни (редарске службе у партијским организацијама) и изведени (облици ангажовања разних агенција обезбјеђивања, које су на основу закона организоване да дају услуге повезане са обезбјеђењем имовине или лица). Видљив (манифестни) показатељ испољавања овог облика су партијске активности (предизборни митинзи, протести за вријеме избора или на дан гласања, регрутација личног обезбјеђења из редова ових агенција). „Партијске полиције“, иако нису формално институционализоване, дјелују као структуре (легално организоване као агенције за обезбјеђење лица и имовине) које имају утицај у бизнису обезбјеђивања. Индикатор таквог стања је тај што носиоце политичких функција најчешће штите људи који у основи долазе из тих средина. Осим тога, након периода промјене политичке власти, људи задужени за обезбјеђење остају доминантни у обезбјеђивању структуре блиске одређеним партијским круговима (Мојовски, Кулић, 2012:40-41).

Имајући у виду организацију и функционисање полицијског система Босне и Херцеговине, те одлике описаних полицијских модела, јасно је да полицијски систем БиХ представља сложен некоординиран полицијски систем. Сложеност полицијског система БиХ се базира на чињеници да се полицијски систем састоји од више полицијских агенција које своје послове обављају на цијелој територији БиХ (мисли се на агенције које се налазе на нивоу заједничких институција – њих седам), затим полицијских агенција које своје послове обављају на дијелу територије – у ентитетима (једна полицијска агенција у Републици Српској и једанаест полицијских агенција у Федерацији БиХ) и једне полицијске агенције која своје послове обавља на територији Брчко дистрикта. Некоординираност се базира на чињеници да има дијелова територије БиХ за коју је надлежно више полицијских агенција, а да мјесна надлежност није прецизно дефинисана.

ПОЛИЦИЈСКИ СИСТЕМ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Полицијски систем БиХ одликује се одређеним бројем нелогичности у својој организацији и начину функционисања. Прије свега, организација полицијског система није усклађена са одредбама Устава БиХ.

Сам Устав БиХ је специфичан по много чему. Он не садржи начелан став ни о прихватању принципа подјеле ни о принципу јединства власти. Анализа уставних одредаба не оставља никакву сумњу да је у питању један

специфичан, до сада у компаративној савременој уставности непознат модел подјеле власти. Уз озбиљно узимање наведених напомена у обзир, ипак се може закључити да у БиХ постоји принцип подјеле власти (Дмичић, 2007:150-151). Може се слободно рећи да је Устав БиХ производ међународног уставног поретка, а не домаћег, што свакако представља кључни основ нефункционалности цјелокупног система у БиХ.

Питање подјеле надлежности у БиХ је посебно значајно питање од самог момента потписивања Дејтонског мировног споразума, а унутар тих питања, питање надлежности безбједности се испоставља као најважније. Често се у политичким оквирима детерминише као „последња одбрана“ елемената државности и чак уопште постојања ентитета (Каран, 2008:104).

Једно од основних питања у БиХ, као сложеној држави, јесте подјела надлежности између заједничких институција БиХ и ентитета. „У погледу расподјеле надлежности, примјењује се претпоставка надлежности у корист ентитета. У члану III тачка 1 Устава БиХ набројане су надлежности које припадају институцијама Босне и Херцеговине, док се чланом III тачка 3а одређује да све надлежности које по Уставу БиХ нису изричито додијелене институцијама Босне и Херцеговине припадају ентитетима.“ (Сахаџић, 2009:19). Устав БиХ је прихватио концепт (познат у уставноправној теорији) који таксативно набраја надлежности заједничких институција (метода позитивне енумерације), док је све остало, што у Уставу није изричито наведено, једном генералном клаузулом стављено у надлежност ентитета као државноправних јединица. Дакле, Уставом БиХ је недвосмислено одређено да послови полиције (област унутрашњих послова) спадају у надлежност ентитета, јер нису у Уставу наведени као послови у надлежности институција БиХ.

И поред тога што је Устав БиХ јасно одредио да се полицијски послови налазе у надлежности ентитета, структура полицијског система није усклађена са Уставом. Полицијски систем се састоји од полицијских агенција које се налазе на нивоу заједничких институција БиХ, на нивоу ентитета, Брчко дистрикта БиХ и на нивоу кантона (овај ниво је заступљен само у Федерацији БиХ). На нивоу заједничких институција БиХ, у оквиру Министарства безбједности БиХ, налазе се сљедеће полицијске агенције: Државна агенција за истраге и заштиту (СИПА), Гранична полиција БиХ, Дирекција за координацију полицијских тијела БиХ, Агенција за полицијску подршку, Агенција за форензичка испитивања и вјештачења, Агенција за школовање и стручно усавршавање кадрова и Служба за послове са странцима. Ове полицијске агенције у оквиру Министарства безбједности функционишу као управне организације са оперативном самосталношћу. Посебно нелогично изгледа успостављање Дирекције за координацију полицијских тијела БиХ када имамо на уму јасну чињеницу да полицијски систем припада сложеном некоординираном

полицијском моделу. Дакле, у оквиру некоординираног полицијског система се успоставља полицијска агенција задужена за координацију – благо речено, то је нелогично.

Дио горе набројаних полицијских агенција настао је у априлу 2008. године када су донесени сљедећи закони: „Закон о Дирекцији за координацију полицијских тијела и о агенцијама за подршку полицијској структури БиХ и Закон о независним и надзорним тијелима полицијске структуре БиХ“ (Кекић, Ђукановић, 2008:27). Дакле, овим законским рјешењима је само дошло до повећавања броја полицијских агенција на нивоу заједничких институција.

На ентитетском нивоу у Републици Српској, као јединствен републички орган, полицијске послове обавља Министарство унутрашњих послова Републике Српске. У ентитету Федерацији БиХ полицијске послове обавља Федерално министарство унутрашњих послова и у кантонима кантонална министарства унутрашњих послова (кантона има укупно 10 и сваки кантон има своје министарство унутрашњих послова). У Брчко дистрикту полицијске послове обавља Полиција Брчко дистрикта. О сложености организације полиције у Федерацији БиХ најбоље говори чињеница да је у Закону о унутрашњим пословима (Службене новине Федерације БиХ, број 81/14) предвиђено да сукоб надлежности између кантоналних министарстава, те између кантоналних министарстава и МУП ФБиХ, рјешава Уставни суд Федерације БиХ. Предвиђено је и да у хитним случајевима сукоб надлежности рјешава министар МУП ФБиХ, а да касније о томе доноси одлуку Уставни суд ФБиХ.

ЗАКЉУЧАК

Стање у којем се налази полицијски систем у БиХ је недопустиво лоше, јер се он заправо налази у међупростору између своје функционалности и нефункционалности. Реално говорећи, то је стање боље од нефункционалности, али је недовољно добро, јер систем не остварује циљ због кога постоји. Ово стање је недопустиво - из простог разлога што се стање безбједности не налази на потребном нивоу, повјерење грађана је на изузетно ниском нивоу, могућност да систем одговори на савремене изазове, ризике и пријетње је такође далеко од стварних потреба, итд. Такође треба нагласити да је недопустиво да систем функционише на тренутним основама и зато што много кошта грађане БиХ да би био у стању полуфункционалности.

Као најадекватнија рјешења могу се понудити или усклађивање полицијског система са одредбама Устава БиХ (враћање одузетих надлежности ентитетским полицијским агенцијама – што је реално

мање вјероватно), или стварање сложеног координаног полицијског система са јасним подјелама надлежности између полицијских агенција које се налазе у оквиру самог полицијског система БиХ (дакле, замјена сложеног некоординаног полицијског система – тренутно актуелног, сложеним координираним полицијским системом).

Прелазак из модела сложеног некоординаног полицијског система у сложени координирани полицијски систем у БиХ, подразумијевао би да полицијске агенције са нивоа заједничких институција могу послове из своје стварне надлежности предузимати на територији других (мјесно надлежних) полицијских агенција само након што их обавијесте о својим планираним активностима и под њиховим надзором. Многбројни су примјери у свијету гдје су међусобни односи између полицијских агенција које сачињавају полицијски систем регулисани управо на поменути начин.

На неопходност редефинисања односа између полицијских агенција које сачињавају полицијски систем, као и на успостављање модела сложеног координаног полицијског система, најбоље указују неки догађаји из блиске прошлости. Првенствено се мисли на догађаје са почетка 2014. године (грађански неред у којима су запаљене зграде појединих институција власти, а које нису заштићене или усљед лоше функционалности и организације полицијских агенција и/или због лоше координације између агенција), затим на напад на премијера Републике Србије приликом његове посјете Сребреници (нико још није одговарао због пропустâ у његовом обезбјеђењу који су били више него очигледни, а чији су суштински узроци лоша координација и сарадња између полицијских агенција).

ЛИТЕРАТУРА

- Bayley, D. (1985). *Patterns of Policing, A Comparative International Analysis*. New York: Rutgers University Press.
- Бабовић, Б. (1997). *Полиција у светском поретку*. Београд: Цицero принт.
- Гађиновић, Р. (2011). *Модели организације савремених полицијских система*. *Култура полиса*, 18, 229-249.
- Драгишић, З. (2011). *Систем националне безбедности Републике Србије*. Београд: Факултет безбедности.
- Дмичић, М. (2007). *Федерални елементи уставноправног уређења Босне и Херцеговине као сложене државе*. *Годишњак Правног факултета у Бања Луци*, XXVII – XXVIII, 149-182.
- Јовичић, Д. (2008). *Организација и надлежност полиције*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.

- Јовичић, Д. (2011). Организација и надлежност полиције. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.
- Јовичић, Д., Шетка, Г. (2015). Организација и надлежност полиције. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.
- Каран, С. (2008). Надлежност институција Босне и Херцеговине у области безбједности – политички и уставноправни аспекти. *Безбједност, полиција, грађани*, 1/08, 103-121.
- Кунић, П. (2001). Управно право (општи и посебни дио). Бања Лука: Правни факултет.
- Кекић, Д., Ђукановић, Д. (2008). Реформа полиције у Босни и Херцеговини. *Безбедност*, 4, 17-31.
- Милосављевић, Б. (1997). Наука о полицији. Београд: Полицијска академија.
- Мојовски, Т. Ц., Кулић, Ж. В. (2012). Прилог расправи о појму полиције, полицијске професије и право политичког организовања припадника полиције. *Култура полиса*, 2, 37-53.
- Пушељић, М., Јеленски, М. (2007). Полицијски суштави – реализација полицијске функције кроз устрој. *Полиција и сигурност*, 1-2, 1-21.
- Сахацић, М. (2009). Природа политичког система у Босни и Херцеговини. Сарајево: Сарајевски отворени центар и Фондација Konrad Adenauer.
- Стевановић, О. (2003), *Руковођење у полицији*. Београд: Полицијска академија.
- Shepard, R. E., *Police: History, Encyclopedia of Crime and Justice*. Преузето 10.6.2014. са сајта: <http://www.encyclopedia.com/doc/1G2-3403000181.html>.
- Цветковић, Д. (2010). Организациони дизајн као један од фактора ефикасности полиције. *“Школа бизниса”*, 1, 110-118.
- Франуловић, Д., Пушељић, М., Магушић, Ф. (2011). Организацијски модели полицијских суштава. *Менаџмент и сигурност*, 2, 374-389.
- Шетка, Г. (2016). Утицај организације полицијских структура у Босни и Херцеговини на стање безбједности. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.

MODELS OF POLICE ORGANIZATION AND POLICE SYSTEM BIH

Ass. prof. Gojko Šetka, PhD*

Abstract: The primary issue for all serious countries is to establish an effective and functional police system. Although this goal is universal for all countries, has so far not recorded that the police system in the two countries established in the same way. There are many factors that *pratično* impossible to form two identical police system. Of course, we refer to factors of which depends on the creation of a system have the police, and some of them are: the legal system, government organization, the complexity of the state union, the geographical position, demographic characteristics, cultural and historical heritage and more.

Comparing the BiH police system with models of police organizations, which can be found in the literature and international practice, we can conclude that it is a complex uncoordinated police system. Lack of coordination and complexity of the BiH police system presupposes numerous problems in its efficiency and functionality. This paper will discuss the types of police systems and possible modeling her BiH police system.

Keywords: police models, the police agency, police system, the police system in BiH, functionality.

* Police College, University of Banja Luka, email: gojkosetka@yahoo.com

ЕТИОЛОШКИ ФАКТОРИ И ПРЕВЕНЦИЈА РИЗИЧНОГ ПОНАШАЊА ДЈЕЦЕ И МЛАДИХ

Прегледни рад | DOI: 10.7251/BPG1601171V | УДК: 159.923.5-053.6

Др Жана Врућинић*

Апстракт: Термин „дјеца и млади у ризику“ углавном се користи да означи различите породичне, здравствене, емоционалне, васпитно-образовне проблеме или поремећаје у понашању у периоду адолесценције. У раду се детаљно разлажу различити индивидуални фактори, фактори у породичном и школском окружењу, те фактори у ширем друштвеном контексту који представљају „лепезу“ ризичних фактора који доприносе развоју антисоцијалног и делинквентног понашања. Суштина превентивног дјеловања ризичног понашања требало би да се односи на подстицање самопоштовања и самоуздања младих људи, подстицање вјештина ношења са животним ситуацијама, подстицање система подршке у породичном окружењу, школи, као и читавој заједници.

Кључне ријечи: дјеца и млади, ризично понашање, превенција

РИЗИЧНА ПОНАШАЊА

Историјски гледано, појам просоцијално понашање се користи тек од 1970. године. Просоцијално понашање сматра се важним аспектом развоја, те је изучавано не само код човјека већ и код бројних животињских врста. Научници су овај термин почели користити као антоним за антисоцијално понашање (Eisenberg, Mussen, 1989). Просоцијално понашање је заједнички назив за различите облике понашања која су усмјерена на друге људе, на чињење добрих дјела, пружање помоћи другима у задовољењу њихових потреба или ублажавању тегоба. Просоцијално понашање укључује саосјећање, обазривост, пружање материјалне помоћи и моралну подршку, дакле, многобројне поступке који за друге људе имају позитивне посљедице. У самом називу овог концепта истакнута је његова супротност у односу на антисоцијално понашање, оно понашање које штети другим људима, којим се наноси

* Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; email: zana.vrucinic@education.muprs.org

неко зло или којим се уопште не води брига о другом.

Присуство бројних психичких, социјалних и економских стресних фактора изазваних економском, политичком и моралном кризом која није заобишла ни Републику Српску, проузроковало је повећање броја занемаривања и злостављања дјеце, насиља међу младима и насиља према њима, криминалитета међу дјецом и младима, криминалитета на штету дјеце, злоупотребе средстава зависности, појаве „дјеце улице“ , бескућништва, сиромаштва.

У новије вријеме, свеобухватни назив за дјецу и младе с проблемима у одрастању, те најразличитијим поремећајима у понашању је „дјеца у ризику“ и „млади у ризику“. Под тим називом неки аутори (McWhirter et al., 1993) подразумевају дјецу и младе који посједују сет понашања, узрока и посљедица које за младог човјека значе опасност од негативних догађања у будућности. Тако ће нпр. дјеца с проблемима понашања, агресивна дјеца, дјеца са slabим постигнућима у школи имати лошију прогнозу у погледу испољавања делинквентног понашања и других ризичних понашања у адолесценцији. Многи облици ризичног понашања установе се током адолесценције, а такође се често одржавају и у одраслој доби, утичући на здравље и добробит у каснијем животу (Jackson, Henderson, Frank & Haw, 2012:31). Дакле, ризична понашања су такви облици понашања којима се угрожава здравље и укупно физичко, психичко и социјално благостање (Илић и сар., 2003, према Поповић-Ћитић, Жунић-Павловић, 2005:32).

У стручним и научним круговима се, осим термина ризична понашања, користе још неки термини, као што су: поремећаји понашања, васпитна запуштеност, друштвена неприлагођеност, девијантно понашање и др. Поремећаје понашања карактерише понављано и трајно присуство образаца антисоцијалног, агресивног и изазивачког понашања. Термин васпитна запуштеност се веома ријетко сусреће у савременој литератури. Један од разлога који су довели до скоро потпуног престанка употребе тог термина, јесте његово нејасно појмовно одређење. Према томе – постоје три различите групе дефиниција:

- дефиниције према којима запуштеност обухвата све облике несоцијализованог понашања,
- дефиниције према којима васпитна запуштеност подразумева само оне облике понашања који претходе вршењу кривичних дјела,
- дефиниције према којима је васпитна запуштеност неповољно стање у коме се налазе млади људи, и које негативно утиче на њихов развој (Јашовић, 1991; према Поповић-Ћитић, Жунић-Павловић, 2005:13).

Друштвена неприлагођеност се појављује као реакција на стресне догађаје у животу, као реакција на промјене или трауме. Девијантно понашање се етимолошки везује за све облике понашања који у значајној мјери одступају од општеприхваћених вриједности, норми и

Етиолошки фактори и превенција ризичног понашања дјеце и младих

правила понашања (Поповић-Ћитић, Жунић-Павловић, 2005). Слично томе, и други аутори (Bašić, Ferić, 2004, према Mihić, Bašić, 2008:447), сумирајући налазе многих студија у вези са ризичним понашањем, међу најчешће идентификована ризична понашања дјеце и младих наводе злоупотребу алкохола и психоактивних твари, рано ступање у полне односе, те напуштање школе. Друфус (Dryfoos, према Mihić, Bašić, 2008:447) као високо ризична понашања дјеце и младих, на која посебно треба усмјерити друштвену пажњу, истиче делинквенцију, насилничко понашање, злоупотребу алкохола и дрога, напуштање школе, те ризична сексуална понашања (посебно малољетничке трудноће). Као што смо навели, посљедице оваквог понашања протежу се током читавог живота, нарушавајући физичко и психичко здравље.

Такође, важно је нагласити да различита ризична понашања не треба посматрати у изолацији, већ у интеракцији. На примјер, опијање у адолесценцији повезано је са негативним здравственим исходима у одраслом добу, као што су алкохолизам, претилост и висок крвни притисак (D'Amico, Ellickson, Collins, Martino & Klein, 2005; Oesterle, et al, 2004). Уживање марихуане код адолесцената повезано је са различитим когнитивним сметњама, изолазијом, крађом и агресивним понашањем. Незаконито коришћење дрога, у цјелини, појачава вјероватност учествовања у ризичном сексуалном понашању, делинквентном и криминалном понашању, а повећава се и ризик од повреда и смрти усљед саобраћајних незгода (National Institute on Drug Abuse, 2006). Пронађено је да су агресивно и делинквентно понашање предиктори нижег образовног постигнућа, нижег нивоа менталног здравља, злоупотребе психоактивних супстанци и економских проблема (Colman, et al., 2009). Ризично сексуално понашање доводи адолесценте у опасност од добијања полно преносивих болести, а такође се повећава и учесталост непланираних трудноћа.

ЕТИОЛОШКИ ФАКТОРИ РИЗИЧНОГ ПОНАШАЊА

Понашање сваког дјететета, али и одрасле особе, јесте резултат генетских (биолошких) и социјалних фактора, те је данас уобичајен приступ ризичним факторима кроз три темељна домена фактора ризика: 1. индивидуални ризични фактори – а) биолошки (наследни) ризични фактори, б) когнитивни и емоционални ризични фактори (агресивност, „тешки“ темперамент и импулсивност, поремећај пажње и хиперактивни поремећај), интелектуално функционисање и морално резонување) 2. ризични фактори у породичном окружењу (однос између родитеља и дјеце, родитељски васпитни стилови, једнородитељске

породице, социопатолошке појаве у породици), 3. ризични фактори повезани са образовањем, 4. ризични фактори повезани са вршњацима, 5. шири средински ризични фактори (Ricijaš, 2009).

Посљедњих двадесетак година, утицај биолошких предиспозиција на делинквентно понашање све више добија на значају. То је посљедица интензивног развоја биомедицинских наука. Научници утицај биолошких фактора на делинквентно понашање доказују путем истраживања на једнојајчаним близанцима и истраживањима на узорку усвојене дјеце. У истраживањима близанаца су посебно интересантни једнојајчани близанци због свог идентичног генотипа. Уколико постоји генетски фактор у делинквенцији, једнојајчани близанци би требало да буду сличнији од двојајчаних. Истраживачи то зову конкорданција (уколико су оба близанца делинквентна или не-делинквентна) или дискорданција (уколико је један близанац делинквентан, а други није) (Regoli & Hewitt, 1991, према Ricijaš, 2009). Тако је у једном истраживању у Данској (Cristiansen, 1977, према Ricijaš, 2009) на узорку од 3.586 близанаца конкорданција износила 35%, док је код двојајчаних близанаца износила 12%. Слични резултати су добијени и у другим истраживањима (Dalgard & Kringler, 1978; Grove et al., 1990, према Ricijaš, 2009). Други тип истраживања којим се настоји утврдити значај биолошких фактора на начин да се изолира утицај околине су истраживања усвојене дјеце. У овом подручју неки истраживачи (Regoli & Hewitt, 1991, према Ricijaš, 2009) описују истраживање Бакра (Bakar) из 1986. који је на узорку од 2.530 мушке усвојене дјеце утврдио значајан утицај наслеђа (конкорданције) за имовинске деликте и неке психијатријске варијабле. Резултати другог истраживања (Mednick, Gabrielli & Hutchings, 1984, према Ricijaš, 2009) на узорку 14.000 дјеце у Данској такође показују да 20% усвојене дјеце, чији су биолошки родитељи чинили кривична дјела, а усвојитељи нису, манифестују делинквентно понашање, у односу на 13.5% делинквентне усвојене дјеце, код којих ни биолошки родитељи, ни усвојиоци нису чинили кривична дјела.

Будући да је криминално понашање друштвено дефинисан концепт, тј. ради се понашањима која су дефинисана законом као забрањена (било да се ради о кривичним дјелима као тежим или прекршajним дјелима као лакшим облицима преступничког понашања), без обзира на налазе наведених истраживања, тешко можемо говорити о „наследној тенденцији кршења закона“, већ биолошке факторе прије можемо посматрати као предиспозицију за развој оних обиљежја личности која доприносе делинквентом понашању.

У склопу емоционалних ризичних фактора делинквентног понашања, у истраживањима се наводи агресивност. Толан и Лебер (Tolan & Leber, 1993, према Ricijaš, 2009) наводе да дјеца и млади често користе агресивну социјалну когницију у евалуирању проблема, те да

чешће описују туђа понашања као мотивисана агресијом, због чега и сами агресивно реагују. И други истраживачи (Tremblay & LeMarquand, 2001, према Ricijaš, 2009) истичу агресију као карактеристику социјалног понашања дјеце која најбоље може предвидјети делинквентно понашање са 13 година. У прилог томе говоре и различита истраживања која говоре о стабилности агресије кроз вријеме. Истраживања такође наводе како је агресија значајан предиктор делинквентног понашања, уз истовремену присутност вршњачког одбијања, поготово код младих са раним укључивањем у делинквентно понашање (Rutter, Giller & Hagell, 1998, према Ricijaš, 2009).

Темперамент се описује и дефинише као релативно стабилна особина личности. Важно лонгитудинално истраживање које повезује темперамент дјетета с каснијим делинквентним понашањем провео је Каспи (Caspi, 2000, према Ricijaš, 2009) на Новом Зеланду. У наведеном истраживању, посебно тренирани стручњаци имали су задатак да дефинишу темперамент дјетета од три године старости. Најзначајније обиљежје темперамента које се процјењивало било је немир, импулсивност, те слаба пажња, а наведене варијабле су предвидјеле агресију, самопроцијењено делинквентно понашање и осуђиваност у доби између 18. и 21. године живота. Значај темперамента као емоционалног ризичног фактора у настанку делинквентног понашања, с нагласком на недостатак самоконтроле, утврдили су и други истраживачи (Vazsonyi, Cleveland & Wiebe, 2006; Burton Jr. et al., 1998; Gottfredson & Hirschi, 1990, према Ricijaš, 2009).

Фарингтон, Лебер и Ван Камен (Farrington, Loeber & Van Kammen, 1990, према Ricijaš, 2009) у свом лонгитудиналном истраживању проведеном у Лондону долазе до резултата како хиперактивни поремећај у узрасту између 8 и 10 година значајно може предвидјети осуђиваност малољетника у каснијој животној доби, без обзира на дијагностикован поремећај опхођења, чиме закључују у прилог важности овог поремећаја као предиктора. Међутим, у другом истраживању (Lahey, McBurnett & Loeber, 2000, према Ricijaš, 2009) истиче се како хиперактивност доводи до делинквентног понашања само онда када се појављује са физичком агресијом или опозиционим понашањем. Иако се стиче утисак да констелација фактора из подручја контролисаног понашања није једнозначна, сама инциденција поремећаја пажње и хиперактивног поремећаја (Attention Deficit, Hiperactivity Disorder – ADHD) на цјелокупној популацији малољетних делинквената је неупитна, што потврђује истраживање малољетничког рецидивизма у једном истраживању у којем је добијен налаз да 58% малољетних рецидивиста има дијагнозу или поремећаја пажње (ADD) или поремећаја пажње и хиперактивног поремећаја (ADHD), што чини овај концепт значајним корелатом за истраживање делинквентног понашања младих.

Фарингтон (Farrington, 2005) истиче резултате неколико истраживања која показују да низак ниво интелектуалног функционисања у најранијем узрасту (од 3 до 4 године живота) може предвидјети делинквентно понашање у каснијем узрасту (од 17 до 30 година живота), а такође описује резултате свог истраживања у којем низак невербални коефицијент интелигенције (мјерен Равеновим прогресивним матрицама) код дјеце између 8 и 10 година предвиђа и малољетничку осуђиваност и самопроцијењену малољетничку делинквенцију. Међутим, неки истраживачи (Cockram, 2005, према Рисијаš, 2009) као разлог за овакве резултате наводе могућност да су починиоци са нижим интелектуалним способностима у већем ризику да буду приведени за своје делинквентно понашање, па су и више заступљени у регистрованој популацији делинквената.

Недавно је Гибс (Gibbs, 2003, према Рисијаš, 2009) претпоставио како је социјална когниција повезана са моралним резоновањем на начин да су когнитивне дисторзије повезане са кашњењем у моралном развоју. Прва когнитивна дисторзија – егоцентрична пристрасност – доводи до искривљавања перцепције и објашњавања свијета око себе на начин да особа све усмјерава према себи. Друга когнитивна дисторзија – атрибуирање кривице и намјере другима, претпостављање најгорег и минимализовање или погрешно тумачење понашања и посљедица омогућава појединцу да себе ослободи одговорности за своје понашање и било каквих могућих негативних посљедица које слиједе. Палмер (Palmer, 2003, према Рисијаš, 2009) наводи да је кашњење у моралном развоју повезано са моралним дисторзијама, али и антисоцијалним и делинквентним понашањем.

Однос између родитеља и дјеце у оквиру ризичних фактора у породичном окружењу проучава се кроз родитељску топлину, прихватање дјеце и њихову блискост, односно међусобну приврженост. Кириакидис (Kiriakidis, 2006) је провео занимљиво истраживање изучавајући утицај самопроцијењене перцепције родитељских васпитних поступака, бриге и заштите на будуће делинквентно понашање младих. Његови резултати указују како је већа перцепција родитељске бриге (посебно мајчине) повезана са негативним ставовима према властитом делинквентном понашању и већем осјећају срама због таквог понашања. Млади тада сматрају како њихово понашање негативно етикетира цијелу породицу, те су више заокупљени посљедицама које ће сносити за своје понашање.

Занемарујући родитељски васпитни стил (Gorman-Smith et al., према Ноеве et al., 2008) који одликује низак ниво дисциплине, надзора, емоционалности и повезаности, у истраживањима се наводи као значајан предиктор свих облика делинквентног понашања.

Фарингтон (Farrington, 1992, према Рисијаš, 2009) наводи како развод брака у раном узрасту дјетета није посебно значајан криминогени

предиктор, чиме нас наводи на закључак како је вјероватно исправније посматрати ефекте самог развода брака, односно „квалитет“ развода, у односу на саму чињеницу да родитељи више не живе заједно. У прилог томе говоре и други истраживачи (Raboteg-Šarić, Pećnik i Josipović, 2003, према Ricijaš, 2009), истичући индиректан утицај структуре породице као ризичног фактора на развој дјетета, те стављајући већи нагласак на квалитет односа између родитеља и дјетета, економске прилике и материјални статус, подршку и перцепцију развода.

Налази истраживања (Herrega & McCloskey, 2001) показују како је физичко злостављање посебно значајан предиктор за насилно понашање дјевојака, више него дјечака, иако се на укупном узорку, с обзиром на искуство физичког злостављања и дјевојчице и дјечаци значајно разликују у делинквентном понашању с обзиром на неделинквенте. Такође, у истом истраживању се наводи податак да је насиље између родитеља значајнији предиктор делинквентног понашања младих од злостављања дјеце. Ауторке овакав налаз приписују значајнијој присутности других ризичних фактора, социопатолошких појава у тим породицама, као што су психопатологија, алкохолизам и конзумирање дрога и криминално понашање родитеља (поготово очева). Сличне резултате налазимо и у другим истраживањима (Singer, Miškaj-Todorović, 1993; Cajner, 1995; Kovčo, 1999; Ferguson & Horwood, 2002, према Ricijaš, 2009).

Када говоримо о ризичним факторима који су повезани са образовањем, резултати се морају интерпретирати са опрезом. Наиме, слабо развијена вербална интелигенција је мали, али значајан предиктор делинквентног понашања младих, међутим, слаба вербална интелигенција је значајан предиктор лошег школског успјеха, већи него за делинквентно понашање (Andrews & Bonta, 2006). Аутори у истом истраживању варијаблу школског успјеха посматрају као критеријумску варијаблу, те закључују како је рано укључивање у делинквентно понашање и ранија историја делинквентног понашања снажан предиктор лошег школског успјеха. Укратко, аутори истичу како се рано антисоцијално понашање јавља прије слабог школског успјеха. Такође, Фарингтон (Farrington, 2005) истиче да делинквенти непропорционално више похађају школе у којима је присутна већа стопа делинквенције код ученика, школе које имају мањи ниво повјерења између ученика и учитеља, у којима ученици нису повезани са школом, те у којима не постоје јасна и конзистентна правила.

Неки истраживачи (Hann & Vorek, 2001) истичу како дјеца која су агресивна и одбачена од вршњака показују и друге проблеме у понашању, посебно антисоцијално понашање, у односу на дјецу која јесу агресивна, али нису одбачена. Тада, наглашавају ауторке, агресивна и одбачена дјеца склапају пријатељства са сличним вршњацима, а склона

су понашања других вршњака знатно више приписивати хостилним и негативним намјерама, због чега додатно агресивно реагују према другима. Из новијих истраживања је јасно да делинквентно понашање треба посматрати уз индивидуалне ризичне факторе, породичне факторе, као и школско окружење, у којем дјеца највише долазе у додир са вршњацима.

Подручје срединских ризичних фактора је могуће посматрати на неколико нивоа: ужа и шира локална заједница у којој млади живе са својим породицама, држава са својим специфичним обиљежјима, социјалним предностима/тешкоћама, својом политиком, те шири глобални контекст (Rиcијаš, 2009). Налази многих истраживања (Vazsonyi, Cleveland & Wiebe, 2006; Andrews & Bonta, 2006, према Rиcијаš, 2009) показују да индивидуалне и породичне варијабле, као и непосредни социјални контакти, имају посредни ефекат у развоју делинквентног понашања, односно да их можемо посматрати као медијаторске варијабле између обиљежја заједнице и ризика за манифестовање делинквентног понашања младих.

ПРЕВЕНЦИЈА РИЗИЧНОГ ПОНАШАЊА

Превенција се најчешће одређивала као систем разноврсних мјера и активности које предузимају државни и друштвени субјекти ради спречавања јављања и понављања поремећаја у понашању и ризичних понашања. Оно што превенцију чини научном дисциплином јесу истраживања која дају одговоре на питања о постојању и варијацијама проблема у некој задатој популацији, тј. о епидемиологији проблема, о узроцима њихова појављивања, односно о етиологији, те о могућим интервенцијама за превенцију таквих проблема (Bašić, Ferić-Šlehan, Kranželić-Tavra, 2007).

Превенција је већ годинама предмет изучавања и разматрања великог броја научника и стручњака различитих научних дисциплина и подручја. Када је у питању домаћа литература, највећи број разматрања је ишао у правцу покушаја одређења појма и врсте превенције, диференцирања и класификације превентивних мјера и активности, издвајања субјеката као носилаца превентивних активности и анализе превентивних улога и функција тих субјеката (Кривокапић, 2002).

Међутим, у савременој литератури је присутно настојање да се превенција појмовно одреди помоћу тзв. позитивних термина. То значи – да се дефинисањем превенције одреди шта превентивне активности треба да омогуће и подстакну, не шта треба да онемогуће. Дакле, превенција се појмовно одређује не као систем мјера и активности, већ

као процес који има за циљ, не да онемогући испољавање ризичних понашања, већ да омогући и подстакне правилан социјални развој младих особа који ће довести до развијања и учвршћивања просоцијалних облика понашања, и тиме посредно предуприједити испољавање преступничких облика понашања (Hawkins i sar., 1999, Bronfenbrenner, Moris, 1998, Oetting, Donnermeyer, 1998, Catalano, Hawkins, 1996, Coie i sar., 1993; према Поповић-Ћитић, Жунић-Павловић, 2005:18).

Институт за медицину (САД), (Springer, Phillips, 1994:4) је 1994. године у „Извјештају о истраживањима у области превенције“ предложио званичну употребу термина универзална, селективна и индикована превенција, који одговарају ранијој подјели превенције на примарну, секундарну и терцијарну превенцију.

Универзална превенција обухвата активности намијењене општој популацији, без обзира на присуство ризичних фактора. Она подразумијева креирање и примјену превентивних програма на нивоу цјелокупне, опште популације, без претходног идентификовања и селекције припадника популације код којих постоји потенцијално већи ризик за настајање различитих облика ризичних понашања. Општа претпоставка на којој се заснива избор универзалних превентивних програма јесте процјена да се цјелокупна популација налази у извјесном ризику, и да превентивна интервенција може бити од позитивног значаја и потенцијалне користи за све припаднике популације.

Селективна превенција је усмјерена на појединце или дио популације чији су ризици за развој поремећаја знатно виши него у просјеку. Дакле, специфичност ових група се огледа у њиховој изложености ризичним факторима у већем броју и степену него што је то случај код опште популације. Стога су селективни превентивни програми усмјерени на редуковање специфичних ризичних фактора, којима је група као цјелина изложена, независно од степена индивидуалног ризика којима су изложени појединци унутар групе.

Индикована превенција је усмјерена ка индивидуама код којих је идентификован минималан или видљив знак или симптом неког облика поремећаја у понашању. Индикована превенција је фокусирана на високоризичне појединце, нпр. појединци који су већ експериментисали и имају проблеме, али не испуњавају дијагностичке критеријуме за зависност. Ријеч је о појединцима код којих су, на основу процјене нивоа ризика, утврђене индивидуалне карактеристике или одлике окружења у којем живе и које их чини подложнијим за испољавање неког облика поремећаја у понашању. Индиковани превентивни програми представљају неку врсту ране интервенције, усмјерене ка редуковању ризичних фактора и јачању заштитних фактора.

Иако изучавање проблема ризичних животних стилова дјеце и младих несумњиво захтијева интердисциплинарни и лонгитудинални

приступ, Хаган као кључ промјенâ, с обзиром на тенденцију пораста „младих у ризику“, сматра како је потребно пронаћи споразумни „језик“ који ће помоћи да постанемо обострано сензибилни, да разумијемо младе, али и да заједнички изнађемо „концепцију“ у којој ће младост и развој бити обострано међугенерациско обогаћивање (Jessor, 1998, према Zloković, Vrcelj, 2010:199).

Тако, Готфредсон и сарадници (Gottfredson, et al., 2004, према Милић, Вашић, 2008) истичу како су најуспјешнији програми превенције делинквентног понашања они усмјерени на развијање и оснаживање социјалних вјештина, те праћење и оснаживање цјелокупног развоја појединца. Такође, исти аутори као врло успјешне програме у редуковању делинквентног понашања средњошколаца описују и програме који укључују активности квалитетног провођења времена након наставе, када је већина ученика без надзора одраслих. Прегледом свјетских трендова у настојањима сузбијања делинквентног понашања дјеце и младих, аутори (Herrenkohl et al., 2001; Gottfredson et al., 2004, према Милић, Вашић, 2008:452) као најуспјешније стратегије превенције тог феномена наводе програме који укључују: развијање и оснаживање социјалних вјештина, као и цјелокупног развоја појединца, оснаживање и развијање вјештина успјешног родитељства, тренинге ненасилног рјешавања сукоба, као и програме превенције насилничког понашања, програме превенције вршњачког злостављања, организовање активности квалитетног провођења времена након наставе, реорганизацију школског окружења, програме различитих нивоа у школским разредима, те свеобухватне интервенције у локалној заједници.

Такође, у свијету су разрађене бројне превентивне активности засноване на принципу укључивања свих друштвених структура. Њихов циљ је подизање свијести младих у вези са злоупотребом алкохола. Превентивне активности треба да буду усмјерене ка цјелокупној популацији младих, а посебно ка групама младих који манифестују ризично понашање. Превентивне мјере могу се подијелити на опште (континуиране едукације дјеце, младих и родитеља, промоција здравог начина живота и сл.) и посебне (превенција овисности код специфичне групе младих, нпр. млади са поремећајима у понашању, посебне етничке групе, учење животних вјештина у посебно кризним ситуацијама и сл.). Превенција алкохолизма треба бити савремено структурисана и усмјерена, прије свега, на породицу и школу. Такође, и медији, као најмасовнији облик савремене комуникације, заузимају значајно мјесто у доношењу одлука и избора у вези са употребом алкохола.

Стопа злоупотребе алкохола код малољетника нагло расте од 10. до 13. године, када достиже ниво виши од 50%, а након тога постепено опада (Kosterman, et al., 2000). Као што смо раније споменули, антисоцијално понашање се не смије посматрати изоловано. Тако је у истраживањима

пронађена снажна веза између (зло)употребе алкохола међу младима и многих социјалних, емоционалних и бихејвиоралних проблема, као што су коришћење илегалних дрога, туче, крађа, вожња под утицајем алкохола, изостајање из школе. Осим проблема који се јављају током адолесценције, рано увођење конзумације алкохола је повезано са проблемима везаним уз алкохол касније у животу. Једно истраживање показало је да је рани почетак уживања алкохола (до 12. године) био повезан с каснијом злоупотребом алкохола и сродних проблема понашања у каснијој адолесценцији, укључујући и насиље узроковано алкохолом, изостајање са посла и вожњу под утицајем алкохола, као и коришћење других недозвољених супстанци (Gruber et al.,1996).

Развијање ефикасних програма за спречавање употребе алкохола међу адолесцентима захтијева претходно утврђивање узрока. Идентификација тих узрока укључује комбинацију теорије и истраживања. Према теорији тријадног утицаја, која интегрише многе теорије понашања, сва понашања имају коријен у три подручја: личне карактеристике, актуелно социјално стање и културно окружење (Flay & Petraitis, 1994). О етиологији ризичног понашања је више било ријечи раније у тексту, тако да ћемо сада више пажње посветити превенцији ове друштвено непожељне појаве.

Као стратегије и елементе ефикасних програма превенције пијења код дјецe и младих, аутори (Carmona i Stewart, 1996; Ashery et al., 1998; Holder et al., 1997; Lockhart et al., 1993; Wagenaar et al., 2000; Stigler et al., 2006, према Mihić, Bašić, 2008:454) наводе: стратегије у школском окружењу, стратегије усмјерене на породицу, стратегије јавне политике (медији, норме, промоција здравља), квалитетно конципирање програма превенције и континуираност програма. Стратегије везане за школу базиране су на бихејвиоралној теорији и познавању ризичних и протективних фактора, развоју личних и социјалних вјештина. Нагласак се ставља на нормативно образовање и интерактивне методе у настави. Често цитирана мета-анализа (Tobler, 1992), у односу на учинковитост, наводи двије врсте ваннаставних програма: вршњачки (енг. пeер) програми и алтернативни програми. Вршњачки програми дефинисани су као интервенције које су укључивале тренинг социјалних и животних вјештина. Алтернативни програми су дефинисани као интервенције које су укључивале неке позитивне активности (као што су спортске активности). Налази ове мета-анализе говоре у корист вршњачких програма, у смислу да су они учинковитији када је ријеч о превенцији злоупотребе алкохола.

Такође, за ефикасно спровођење програма је неопходно оспособити наставно особље и укључити родитеље. Родитељи би требало да прате дјечије активности током адолесценције, да ослушкују своју дјецу и да познају њихове потребе. Неколико истраживања је показало да

ће млади без родитељског надзора испољавати знатније проблеме у вези са злоупотребом алкохола, цигарета и марихуане, од оних које родитељи више контролишу (Mulhall et al. 1996; Richardson et al. 1993). Свеобухватан преглед литературе у вези са ефектима учествовања младих у различитим програмима (спорт, рекреација, кампови) указује на њихово позитивно дејство у развоју адолесцената.

Осим тога, потребно је смањити доступност алкохола дједи испод 18. године живота. На примјер, млади извјештавају да имају једноставан приступ алкохолу (као изворе наводе пријатеље или познанике, неки наводе чак и родитеље), а такође ни у продавницама немају већих проблема да купе алкохол. Ови извјештаји су поткријепљени студијом о покушају куповине алкохола, која је директно тестирала склоност објеката за продају алкохола младима без идентификационих докумената. Млади су у 50% случајева могли купити алкохол без добне идентификације (Forster, 1995). Према томе, здравствени стручњаци и активисти у свим заједницама би требало да раде на промјени јавне и институционалне политике у вези са овим проблемом и да укључе медије за подизање свијести, као и да изврше обуку трговаца малопродајних објеката у вези са спречавањем продаје алкохола малољетницима, провјере спровођење закона како би се смањила илегална продаја алкохола, као и појачају контролу спровођења закона у вези са вожњом у пијаном стању.

Аутори (Coughlan, Doyle & Carr, 2002; Bauman et al., 2002; Botvin et al.; Griffin, 2003, према Мићић, Вашић, 2008:456) као кључне елементе ефикасних програма превенције злоупотребе психоактивних супстанци издвајају: интервенције усмјерене на вршњаке, породицу, школско окружење и заједницу, развијање вјештина одолијевања друштвеном притиску и развијање отпорности, као и квалитетан дизајн програма. Ови програми превенције, према неким ауторима (Tobler, 1986; Hansen & Graham, 1991; Dielman, 1994, према Kumar et al., 2002.), укључују мијењање ставова, понашања, погрешних представа о раширености злоупотребе психоактивних супстанци, те увјерења како вршњаци толеришу такво понашање, развијање социјалних вјештина те вјештина одолијевања вршњачком притиску, усмјереност на младе средношколског узраста, вршњачке едукаторе, осмишљавање конструктивно провођеног слободног времена и усмјереност на сваког ученика појединачно. Прелазни период из 6. у 7. разред основне школе је оптимално вријеме за имплементацију превентивних програма усмјерених на развијање вјештина ношења с притиском од стране вршњака и одолијевања утицају других на обликовање понашања (Killea-Jones, Nakajima & Constanzo, 2007, према Мићић, Вашић, 2008:456).

Програми превенције у вези са ризичним сексуалним понашањем треба да почну раније и да буду креирани за млађе адолесценте. Адолесценти све раније ступају у сексуалне односе и под повећаним

су ризиком за оболијевање од сексуално преносивих болести, тако да примарну здравствену заштиту и савјетовање треба усмјерити на још млађи узраст. Програми за смањење ризика треба да буду систематски повезани са другим омладинским програмима који укључују бригу о сиромашним и угроженим адолесцентима. Такође, пажњу би требало усмјерити на вршњачку групу која утиче на појединца и „притишће“ га на сексуалну активност (Kalmuss, Davidson, Cohall, Laraque & Cassell, 2003). Наиме, током времена, вршњачка група постаје цијењена друштвена мрежа која мотивише поштовање према новоформираним нормама понашања. У вези са овим, не треба унапријед претпоставити да је сексуално понашање вољни чин. Такође, програми превенције не могу претпоставити да су тинејџери амбивалентни у односу на спречавање трудноће. За одрасле је то сасвим јасно – тинејџери не треба да имају дјецу. Међутим, нетачно је претпоставити да они који су најугроженији дијеле ово мишљење

Дакле, са становишта превентивног дјеловања, од посебног значаја су компоненте развоја које се односе на социјални развој који се манифестује кроз формирање просоцијалних облика понашања.

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Облици ризичног понашања младих се умножавају: од пушења, конзумирања алкохола, дувана и марихуане до конзумирања „тежих“ дрога, таблетоманије, изгладњивања, преједања, овисности о медијима, клађења и картања, брзих вожњи, вандализма, све до различитих врста (ауто)деструктивног понашања. На претходним страницама, због ограниченог обима рада, описана су нека од ових друштвено непожељних понашања, као и бројни етиолошки фактори који „стоје“ у њиховој основи. Међутим, с разлогом, на овом мјесту издвајамо још један узрок антисоцијалног понашања – доколицу. Доколичарење се директно повезује са хедонизмом, досадом, испразним забавама, неселективним кориштењем медија и конзументским стилем живота, те се повезује с различитим врстама зависности о (с)тварима. За младог човјека је ризично кад доколичари, јер му у „убијању дана“ многе негативне понуде изгледају примамљиво.

У свим превентивним активностима значајно је ко, када и како шаље превентивне поруке. Најадекватнији преносиоци таквих порука су особе којима млади вјерују, с којима имају добру комуникацију. То могу бити вршњаци (вршњачка или *peer* едукација), социјални радници, педагози, учитељи/професори, родитељи, љекари, омиљени спортисти или друге особе које су значајне младима и чије мишљење они цијене.

ЛИТЕРАТУРА:

- Andrews, D. A. & Bonta, J. (2006). *A Psychology of Criminal Conduct*, Fourth Edition. LexisNexis Group.
- Bašić, J., Ferić Šlehan, M., Kranželić Tavra, V. (2007). *Zajednice koje brinu – model prevencije poremećaja u ponašanju*: Strategijska promišljanja, resursi programi u Istarskoj županiji. Istarska županija i Sveučilište u Zagrebu. Pula – Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.
- Colman, I., Murray, J., Abbott, R. A., Maughan, B., Kuh, D., Croudace, T. J. (2009). Outcomes of conduct problems in adolescence: 40 year follow up of national cohort. *British Medical Journal*, 338, a2981.
- D'Amico, E. J., Ellickson, P. L., Collins, R. L., Martino, S. C., & Klein, D. J. (2005). Processing linking adolescent problems to substance use problems in late young adulthood. *Journal of Studies on Alcohol*, 66, 766–775.
- Eisenberg, N. & Mussen, P. H. (1989). *The Roots of Prosocial Behavior in Children*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Farrington, D. P. (2005): Childhood Origins of Antisocial Behavior, *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 12, 177–190.
- Flay, B. R. & Petraitis, J. (1994). The theory of triadic influence: A new theory of health behavior with implications for preventive interventions. *Advances in Medical Sociology* 4, 19–44.
- Forster, J. L., Murray, D. M., Wolfson, M. & Wagenaar, A. C. (1995). Commercial availability of alcohol to young people: Results of alcohol purchase attempts. *Preventive Medicine* 24(4), 342–347.
- Gruber, E., Diclemente, R. J., Anderson, M. M. & Lodico, M. (1996). Early drinking onset and its association with alcohol use and problem behavior in late adolescence. *Preventive Medicine* 25(3), 293–300.
- Hann, D. M. & Borek, N. (2001). *Taking Stock of Risk Factors for Child/Youth Externalizing Behavior Problems*. Department of Health and Human Services, Public Health Service, National Institute of Mental Health.
- Herrera, V. M. & McCloskey, L. A. (2001). Gender differences in the risk for delinquency among youth exposed to family violence. *Child Abuse & Neglect*, 25, 1037–1051.
- Hoeve, M., Blokland, A., Dubas, J. S., Loeber, R., Grris, J. R. M & Van der Laan, P. H. (2008). Trajectories of Delinquency and Parenting Styles. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36, 223–235.
- Jackson, C. A., Henderson, M., Frank, J. W, Haw, S. J. (2012). An overview of prevention of multiple risk behaviour in adolescence and young adulthood. *Journal of Public Health*, Vol. 34, No. S1, pp. 31–40.
- Kalmuss, D., Davidson, A., Cohall, A., Laraque, D. & Cassell, C. (2003). Preventing Sexual Risk Behaviors and Pregnancy Among Teenagers: Linking Research and Programs. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, Vol. 35(2), 87–93.

- Kiriakidis, S. P. (2006). Perceive Parental Care and Supervision – Relations with Cognitive Representations of Future Offending in a Sample of Young Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50,(2) 187–203.
- Kosterman, R., Hawkins, J. D., Gui, J. (2000).The dynamics of alcohol and marijuana initiation: Patterns and predictors of first use in adolescence. *American Journal of Public Health* 90(3), 360–366.
- Кривокапић, В. (2002). Превенција криминалитета. Полицијска академија: Београд.
- Kumar, R., O'Malley P. M., Johnston L. D., Schulenberg J. E. & Bachman J. (2002). Effects of school-level norms on students substance use. *Prevention Science*, 3 (2),105–124.
- McWhirter, J. J., McWhirter, B. T., McWhirter, A. M. and McWhirter, E. H. (1993). At-risk youth: A comprehensive response. California: Brooks/Cole Publishing Company.
- Mihić, J., Bašić, J. (2008). Preventivne strategije – eksternalizirani poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (3), 445–471.
- Mulhall, P. F., Stone, D. & Stone, B. (1996). Home alone: Is it a risk factor for middle school youth and drug use? *Journal of Drug Education* 26(1), 39–48.
- National Institute on Drug Abuse. (2006). Preventing drug use among children and adolescents: A research based guide for parents, educators, and community leaders (3rd ed.). Bethesda, MD: National Institutes of Health.
- Oesterle, S., Hill, K. G., Hawkins, J. D., Guo, J., Catalano, R. E., & Abbott, R. D. (2004). Adolescent heavy episodic drinking trajectories and health in young adulthood. *Journal of Studies on Alcohol*, 65 (2), 204–212.
- Поповић-Ћитић, Б., Жунић-Павловић, В. (2005). Превенција преступништва деце и омладине. Београд: Министарство просвете и спорта Републике Србије и Педагошко друштво Србије, 23–88.
- Richardson, J. L., Radziszewska, B., Dent, C. W. & Flay, B. R. (1993) .Relationship between after-school care of adolescents and substance use, risk taking, depressed mood, and academic achievement. *Pediatrics* 92(1), 32–38.
- Ricijaš, N. (2009). Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih. Neobjavljena doktorska disertacija. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Springer, J. F., Phillips, J. (1994). The institute of medicine framework and its implication for the advancement of prevention policy, programs and practice. Center for applied research solutions.
- Tobler, N. S. (1992). Drug prevention programs can work: Research findings. *Journal of Addictive Diseases* 11(3), 1–28.
- Zloković, J., Vrcelj, S. (2010). Rizična ponašanja djece i mladih. *Odgovorne znanosti*, Vol. 12, br. 1, 197–213.

ETHIOLOGICAL FACTORS AND PREVENTION OF RISK BEHAVIOUR OF CHILDREN AND YOUTH

Žana Vrućinić, PhD*

Abstract: The term “children and youth at risk” is generally used to denote a variety of family, medical, emotional, and educational problems, as well as behavioral problems in adolescence. The paper provides for a detailed interpretation of various individual factors, factors in family and school environment, and the factors in the wider social context, which constitute a “range” of risk factors that contribute to the development of antisocial and delinquent behavior. The essence of prevention of risky behavior should be related to the encouragement of self-esteem and self-confidence of young people, encouragement of skills to cope with life situations, and encouragement of support system in a family environment, school and the whole community.

Keywords: children and young people, risky behavior, prevention

* *Police College, University of Banja Luka; e-mail: zana.vrucinic@education.muprs.org*

ЗАБРАНА ТОРТУРЕ И ДРУГИХ НЕХУМАНИХ ИЛИ ПОНИЖАВАЈУЋИХ ПОСТУПАКА ИЛИ КАЖЊАВАЊА С ОСВРТОМ НА СТАЊЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Научна критика,
полемика или осврт

DOI: 10.7251/BPG1601187G

УДК: 341.231.14:343.85

Доц. др Горан Гајић*
Далиборка Калабић**

Апстракт: У раду је представљена забрана тортуре, односно слобода од тортуре и других нехуманих или понижавајућих поступака или кажњавања, која по свом значају заузима изузетно високо мјесто у раду полиције и затворских служби, јер се управо полиција и затворске службе најчешће јављају као прекршиоци ове забране. Поред забране тортуре и других нехуманих или понижавајућих поступака или кажњавања, аутори у раду дају осврт на улогу и значај Комитета за превенцију тортуре и нехуманог и понижавајућег поступка или кажњавања. Такође, у раду је укратко представљен и Извјештај власти Босне и Херцеговине о посјети Европског комитета за превенцију тортуре и нехуманог и понижавајућег поступка или кажњавања о *ad hoc* посјети Босни и Херцеговини 2012. године, као и Извјештај о периодичној посјети Босни и Херцеговини у 2015. години.

Кључне ријечи: тортура, нехумано поступање, кажњавање, полиција, Комитет, Извјештај.

УВОД

Слобода од тортуре и других нехуманих или понижавајућих поступака или кажњавања је апсолутна, односно, она не може бити ускраћена или ограничена ни на који начин, чак и у случају рата или ванредног стања. Забрани тортуре и других нехуманих или понижавајућих поступака или кажњавања посвећене су двије значајне међународне конвенције: Конвенција Уједињених нација против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака и Европска конвенција

* Факултет правних наука, Паневропски универзитет Аперсион; *и-мејл:* goranga@teol.net

** Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, Универзитет у Бањој Луци; *и-мејл:* kalabic.daliborka@mup.vladars.net

за спречавање мучења и нечовјечних или понижавајућих поступака и кажњавања. Такође, забрана тортуре постоји и у Декларацији Уједињених нација о заштити свих лица од тортуре и другог суровог, нељудског или понижавајућег поступања или кажњавања; у Универзалној декларацији о људским правима, Међународном пакту о грађанским и политичким правима и, наравно, у Европској конвенцији о заштити људских права и основних слобода. Поред поменутих међународних докумената, о забрани тортуре изјашњавају се и бројни други међународни документи.

Сагледавање међународних прописа и стандарда важно је из неколико разлога. У свим земљама постоји историја кршења људских права. Међународна сарадња успостављена је како би се државе обавезале да поштују људска права. Због тога питање људских права, укључујући право на слободу од тортуре и злостављања, није питање које се тиче само грађана и државе у којој они живе. Из броја докумената који се односе на забрану тортуре може се видјети и ријешеност међународне заједнице да се тортура сузбије, али и тешкоће на које се у томе наилази. У тим документима, на тортуру се гледа као на апсолутно забрањено поступање. Она се не може правдати понашањем жртве, наређењима претпостављених или ванредним околностима, стањима рата или ратне опасности, или на било који други начин.

„Ниједно лице одговорно за спровођење закона не може примјењивати, подстицати или допуштати мучење или неку другу свирепу, нечовјечну или понижавајућу казну или поступак, нити се може позивати на то да је добило наређење претпостављеног или на изузетне околности попут ратног стања, пријетње националној безбједности, унутрашње политичке нестабилности или било којег другог ванредног стања као оправдање за мучење или друге свирепе, нечовјечне или понижавајуће казне или поступке“ (члан 5 Кодекса Уједињених нација).

Да би се тортура ефикасније сузбијала, успостављена су и посебна међународна тијела за борбу против тортуре којима се могу обраћати грађани држава чланица односних Конвенција, а то су: Комитет Уједињених нација против тортуре и Европски комитет за спречавање мучења и нехуманих или понижавајућих казни или поступака. Такође, Европски суд за људска права, поред тога што може да одлучује о појединим случајима тортуре, својим пресудама је допринио детаљнијем одређивању појмова мучења, нечовјечног и понижавајућег поступања и кажњавања.

ТОРТУРА, НЕХУМАНИ, ПОНИЖАВАЈУЋИ ПОСТУПАК И КАЖЊАВАЊЕ

Тортура, односно мучење представља најтежи облик злостављања, тј. нарушавања тјелесног и менталног интегритета човјека. Она је

Забрана тортуре и других нехуманих или понижавајућих поступака или ...

један од најстаријих и најраспрострањенијих видова повреде људских права и унижавања људског достојанства. Посматрајући кроз историју, полиција, чак и оних политичких режима који се не сматрају нарочито репресивним, одувјек је испољавала склоност да ломи вољу људи који су се супротстављали или одбијали да сарађују - тако што ће им наносити физичку и психичку бол. (<http://www.dan.co.me>). Злостављање се дуго посматрало сасвим законит дио истражног поступка - у жељи да се дође до признања од стране окривљеног, које се сматрало крнским доказом његове кривице.

Апсолутна природа ове забране понекад се напада тзв. сценаријом темпиране бомбе: шта ако ухватимо терористу који зна гдје је смјештена бомба која ће убити хиљаде људи, а који ће рећи гдје се она налази једино ако га мучимо. Наравно, ова хипотеза заснована је на прилично невјероватним околностима, јер она претпоставља да је познато да је неко терориста, и да ми знамо да он зна гдје се бомба налази и да ми знамо да ће само мучење постићи жељени резултат. Ипак, познато је да у текућем „рату против тероризма“ неке државе - и ауторитарне, попут Пакистана и Сирије, али и демократске - попут Сједињених америчких држава или Израела, користе мучење (Видановић, Милановић, 2006:18). Међутим, међународно право је стало на становиште апсолутне забране мучења у свим ситуацијама, независно од циља коме се тежи.

На срећу, у демократским земљама је укинута злостављање у XIX вијеку. Сви међународни инструменти о људским правима забрањују злостављање.

Члан 3 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода гласи: „Нико неће бити подвргнут тортури, нељудском или понижавајућем поступању или кажњавању.“

Како би одређени вид понашања, односно злостављања спадао у домен члана 3 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, потребно је, прије свега, да достигне одређен минимални ниво окрутности. При томе, процјена тог минималног степена окрутности је релевантна и процјењује се у сваком конкретном случају. Члан 3 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода исказан је апсолутним терминима, и у том погледу нема никаквог простора за његова ограничења. Исти став заузет је и у другим међународним документима према којима не постоје околности које би оправдале тортуру, нехумано, понижавајуће поступање или кажњавање. Такође, као оправдање за тортуру не може се наводити наредба неке претпостављене личности или органа власти.

Не постоји јединствена дефиниција тортуре, међутим, на основу текстова различитих конвенција, као и судске праксе, могуће је издвојити три основна елемента путем којих се може дефинисати: наношење великог физичког, односно психичког бола или патње, затим, тај бол или

патња су проузроковани намјерно и свјесно, као и с посебним циљем, на примјер: добијање информација, застрашивање. (<https://opservatorij.wordpress.com/zabrana>).

Став Европског суда за људска права јесте да се разлика између тортуре и појмова нехумани или понижавајући поступак или кажњавање темељи на интензитету патње која се наноси, односно, прије свега, на разлици у степену суровости. Према пракси тог суда, мучење представља тежи облик нечовјечног поступања, који је посебно обиљежен намјерним нељудским поступањем које проузрокује озбиљну и сурову патњу, а често га карактерише циљ који се састоји из изнуђивања информација или признања или из кажњавања (Милосављевић, 2004:61). Стога, израз тортуре можемо дефинисати као сваки чин којим се неком лицу наносе велике патње, физичке или душевне, са циљем да се од њега или од трећег лица добију обавјештења или признања, да се казни за дјело које је оно или неко треће лице починило, или се сумња да га је починило, да се уплаши или да се на њега изврши притисак или да се неко треће лице уплаши и на њега изврши притисак или из било које друге побуде засноване на било којем облику дискриминације, и то када такву бол или такве патње наноси службено лице или неко друго лице које дјелује по службеној дужности или на основу изричитог налога или пристанка службеног лица. Поменути израз тортуре не односи се на бол и патње које произилазе искључиво из законитих казни и неодвојиви су од њих или су њима изазвани.

Разлика између нехуманог поступка или кажњавања и понижавајућег поступка или кажњавања такође се јавља као градација нанесене патње, те треба имати на уму да у неколико предмета Европски суд за људска права није одредио јасну разлику и користи квалификацију као што је нехумани и понижавајући поступак (P. van Dijk G.J.N van Hoof, 2001:289). Они су исте природе као и мучење, али је нанесен бол мањег интензитета, а када је понижавање у питању, нагласак је више на психичком трпљењу због повреде достојанства него на физичкој патњи. Наравно, понижавајућа природа поступка или казне мора се просуђивати према културним мјерилима дате средине, али се у томе не може ићи до потпуне релативизације.

Европски суд за људска права јасно и систематично потврђује да члан 3 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода садржи једну од темељних вриједности демократских друштава и да је ова забрана апсолутна. Надовезујући се на напријед наведене чланове Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, Европски кодекс полицијске етике такође садржи принцип забране мучења, нехуманог и понижавајућег поступка или кажњавања. Члан 36 Кодекса гласи: „Полиција неће наносити, изазивати или толерисати никакав акт тортуре или нехуманог и понижавајућег поступања или

Забрана тортуре и других нехуманих или понижавајућих поступака или ...

кажњавања под било каквим околностима“. То значи да ни под каквим условима не може бити прихватљиво да полиција нанесе, изазове или толерише било који облик тортуре из било ког разлога. Израз „толерише“ подразумијева да би полиција требало да има обавезу да до граница своје моћи спречава такав третман, што такође проистиче из општих циљева полиције (заштита и поштовање основних људских права и слобода).

Државе потписнице Конвенције против тортуре Уједињених нација обавезале су се да ће све акте тортуре, као и покушај и било који облик саизвршења у чињењу тортуре, сматрати кривичним дјелима, и да ће за иста одредити одговарајуће казне. Кривични закон Босне и Херцеговине и Кривични закон Републике Српске укључују више кривичних дјела која садрже забрањена поступања из члана 3 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода.

Понашање жртве се ни у ком случају не може узети као оправдање за злостављање и мучење. Као што је у раду већ напоменуто, забрана тортуре је апсолутна и не може се ограничити у било којим условима. Забрањено је изнуђивање доказа, признања, изнуђивање неке друге изјаве од осумњиченог или оптуженог или било које друге особе која учествује у поступку. Такође, начело законитости доказа предвиђа да суд своју одлуку не може заснивати на доказима прибављеним путем поступка који представља повреду људских права загарантованих уставом, законом и међународним прописима који су обавезни у државама потписницама Конвенције. На доказима прибављеним на супротан начин се не може заснивати судска одлука.

Забрана мучења и другог нечовјечног или понижавајућег поступања или кажњавања, када се ради о полицији, требало би да посебно укључује:

- забрану примјењивања, подстицања или допуштања мучења или неке друге нечовјечне или понижавајуће казне или поступања у свим приликама, а нарочито ради добијања изјава и признања или остварења неког другог циља у служби или у вези са службом;

- обавезу одбијања наређења претпостављеног да се неко лице подвргне мучењу или другом нечовјечном или понижавајућем поступку или казни, било у редовним или ванредним околностима или у рату;

- обавезу пријављивања и њој корелативну забрану прикривања било ког акта мучења или другог нечовјечног или понижавајућег поступка или казне коју почини неко друго службено лице јавних власти (државе, покрајине, локалне самоуправе), укључујући и полицајце;

- обавезу спровођења истраге, покретања одговарајућег судског или дисциплинског поступка и, ако се ради о дисциплинском прекршају, обавезу кажњавања починилаца;

- обавезу спровођења обуке за спречавање свих видова мучења или других нечовјечних или понижавајућих казни или поступака и

- забрану коришћења изјава и признања која су добијена мучењем

или другим нечовјечним или понижавајућим поступком или казном (Милосављевић, 2004; 62).

Међутим, мора се нагласити да у оквиру кажњивих дјела не спада наношење бола или патње која је резултат искључиво законитих санкција. Овдје се, наиме, ради о тзв. легитимном државном насиљу, које обухвата двије врсте различитих мјера:

- казне које се примјењују на основу судских одлука према извршиоцима кривичних дјела и

- мјере непосредне или физичке принуде које примјењују углавном службена лица полиције и уз њих још нека службена лица у државним органима. Да би се такве мјере сматрале законитим санкцијама, оне морају бити сагласне у унутрашњем и међународном праву, односно прописане унутрашњим правом које је сагласно међународним стандардима (Милосављевић, 2004; 63).

Конкретно, то значи да домаће кривично законодавство не може бити несагласно међународним документима о људским правима које је наша земља ратификовала, као и стандардима које садрже општеприхваћена правила међународног права.

ЕВРОПСКИ КОМИТЕТ ЗА СПРЕЧАВАЊЕ МУЧЕЊА И НЕЧОВЈЕЧНИХ ИЛИ ПОНИЖАВАЈУЋИХ ПОСТУПАКА И КАЖЊАВАЊА (СРТ)

Европски комитет за спречавање мучења и нечовјечних или понижавајућих поступака и кажњавања основан је у складу са Европском конвенцијом за спречавање мучења и нечовјечног или понижавајућег поступања или кажњавања Савјета Европе, која је ступила на снагу 1989. године. Она се надовезује на члан 3 Европске конвенције о људским правима, који прописује да „нико не смије бити подвргнут мучењу или нечовјечном или понижавајућем поступању или кажњавању“. Комитет није истражни орган, већ обезбјеђује вансудски превентивни механизам за заштиту лица лишених слободе од мучења и других облика злостављања. Он тиме допуњује судску дјелатност Европског суда за људска права.

Комитет организује посјете мјестима на којима се налазе лица лишена слободе да би оцијенио како се поступа према њима. Таква мјеста су затвори, установе за малољетнике, полицијске станице, центри за смјештај притворених имиграната, психијатријске болнице, установе социјалне заштите, итд.

Делегације Комитета имају неограничен приступ овим мјестима и право да се без ограничења крећу по њима. Оне интервјуишу лица лишена слободе у четири ока и комуницирају слободно, свако са сваким ко може да им пружи информације.

Забрана тортуре и других нехуманих или понижавајућих поступака или ...

Послије сваке посјете, Комитет шаље детаљан извјештај дотичној држави. Извјештај садржи налазе Комитета и његове препоруке, коментаре и захтјеве за информацијама. Комитет, такође, захтијева и одговор на питања која је покренуо у свом извјештају. Ови извјештаји и одговори чине саставни дио сталног дијалога са дотичним државама (<http://www.cpt.coe.int/serbian.htm>).

Комитет има онолико чланова колико је држава уговорница Европске конвенције о људским правима које се бирају од стране Комитета министара Савјета Европе. Посјете обављају делегације које се обично састоје од неколико чланова Комитета, у пратњи особља секретаријата Комитета и (по потреби) додатних стручњака и преводилаца. Чланови Комитета су независни, непристрасни стручњаци разних профила, укључујући правнике, љекаре и стручњаке за затворе и полицију. Комитет министара Савјета Европе бира по једног члана за сваку државу потписницу. Чланови служе у личном својству, односно, не представљају државу за коју су изабрани. Да би се додатно загарантовала њихова независност, чланови не посјећују државу за коју су изабрани. Секретаријат Комитета је саставни дио Савјета Европе (<http://www.cpt.coe.int/serbian.htm>).

Делегације Комитета обављају посјете периодично, обично сваке четири године, а по потреби се обављају и додатне „ad hoc“ посјете.

Комитет мора да обавијести дотичну државу да намјерава да обави посјету. Након обавјештења, делегација Комитета може у било ком тренутку да оде на било које мјесто на којем се могу налазити лица лишена слободе.

Начела сарадње и повјерљивости садржана су у међународном уговору којим је успостављен Комитет. Сарадња са националним властима је суштинска за дјеловање Комитета, јер је циљ да се заштите лица лишена слободе, а не да се државе осуде због злоупотреба.

Друга особина дјеловања Комитета је повјерљивост. Налази Комитета, његови извјештаји и одговори влада су у начелу повјерљиви. Ипак, много информација о раду Комитета је у јавном домену.

Свака држава може да тражи да се Извјештај Комитета објави, заједно са њеним одговором. До сада је већина држава тражила објављивање ових докумената. Ако држава не сарађује или одбија да поправи стање у смислу препорука Комитета, Комитет може да одлучи да изда саопштење за јавност. Поред тога, Комитет припрема општи извјештај о свом дјеловању који се објављује једном годишње.

ИЗВЈЕШТАЈ О ПОСЈЕТИ ЕВРОПскоГ КОМИТЕТА ЗА СПРЕЧАВАЊЕ МУЧЕЊА И НЕЧОВЈЕЧНИХ ИЛИ ПОНИЖАВАЈУЋИХ ПОСТУПАКА И КАЖЊАВАЊА (СРТ) БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Делегација Комитета за спречавање мучења и нечовјечних или понижавајућих поступака и кажњавања (СРТ), у складу са чланом 7 Европске конвенције за превенцију тортуре и нехуманог и понижавајућег поступања или кажњавања, обавила је посјету Босни и Херцеговини 2011. године, а потом *ad hoc* посјету 2012. године, како би утврдили начин поступања са особама лишеним слободе, те да ли је потребно повећати заштиту особа од тортуре и понижавајућег поступања или кажњавања.

У извјештају о периодичној посјети Босни и Херцеговини у априлу 2011. године говори се о знатном броју вјеродостојних навода о озбиљном физичком злостављању које врше полиција и други службеници који спроводе закон. У Извјештају се спомиње чињеница да је злостављање у сврху настојања да се изнуде признања нарочито честа пракса криминалистичких инспектора у полицијској станици Бањалука – Центар. Такође, у Извјештају је изражена забринутост због ефикасности постојећих мјера заштите за спречавање злостављања. Међутим, одговор надлежних институција у Босни и Херцеговини на тај Извјештај о посјети није успио да адекватно објасни проблем који је идентификовао Комитет, посебно што се тиче метода које користе криминалистички инспектори у полицијској станици Бањалука – Центар. (Извјештај власти Босне и Херцеговине о посјети Европског комитета за превенцију тортуре и нехуманог поступања или кажњавања и *ad hoc* посјети Босни и Херцеговини од 05. до 11.12.2012. године).

Из наведених разлога, Комитет је одлучио обавити *ad hoc* посјету Босни и Херцеговини, конкретније – Републици Српској, како би испитао кораке које власти Босне и Херцеговине предузимају да би се реализовале препоруке које је Комитет доставио након периодичне посјете у априлу 2011. године. Делегација Комитета се концентрисала на поступање према особама која су органи за провођење закона лишили слободе, као и на ситуацију притвореника.

Након посјете, пажња Комитета је усмјерена на право обавјештавања трећих лица, право на правну помоћ, право на љекарски преглед и обавјештавање о правима лица лишених слободе.

Уз Извјештај Комитета, дате су и препоруке да институције на које се односе упити, препоруке, коментари и захтјеви за информацијама које је формулисао Комитет доставе одговоре који ће дати пун опис активности које су предузете да се оне реализују. Наглашено је да Комитет очекује од власти Босне и Херцеговине да у одговору достави реакције и одговоре на коментаре и захтјеве за достављање информација.

Забрана тортуре и других нехуманих или понижавајућих поступака или ...

Одговори, коментари и сугестије на препоруке и упите из Извјештаја Комитета су Министарству за људска права и избјеглице Босне и Херцеговине достављени од стране Високог судског и тужилачког вијећа Босне и Херцеговине, Врховног суда Босне и Херцеговине, Републичког тужилаштва Босне и Херцеговине, Министарства унутрашњих послова Републике Српске и Министарства правде Републике Српске.

У акту предсједника Врховног суда Републике Српске, између осталог, наведено је да је, када постоје индиције о злостављању у полицији, потребно те наводе забиљежити у писаној форми, наредити хитан форензички и љекарски преглед, укључујући и преглед вјештака, без обзира на видљивост повреда, као и препорука да пратњу доктору не треба да спроводе полицијски службеници против који су усмјерене тврдње о злостављању.

Главни републички тужилац је донио обавезујуће упутство за сва Окружна тужилаштва у Републици Српској којим се одређују организација и начин поступања тужилаца по пријавама кривичних дјела злостављања у вршењу службе овлашћених и других службених лица, почињених на штету учесника кривичног поступка. У свим пријављеним случајевима кривичног дјела злостављања у вршењу службе службеног лица полиције, поступајући тужилац остварује размјену информација са Јединицом унутрашње контроле Министарства унутрашњих послова Републике Српске и другим органима Министарства унутрашњих послова Републике Српске, ради успјешног окончања - како истраге кривичног дјела, тако и поступка дисциплинске и друге одговорности службеног лица полиције за повреду радне дужности.

Посјета делегације Комитета у 2015. години је четврта периодична посјета Босни и Херцеговини, током које је посјећен низ полицијских објеката с циљем испитивања на који начин се третирају особе које су ухапсили полицијски органи. Такође, пажња је обраћена и на услове притвора и лијечење особа у одређеном броју затвора. Током посјете, степен сарадње са властима Босне и Херцеговине у Извјештају је (с неколико изузетака) оцијењен као добар на свим нивоима. Стога је, како је у Извјештају и наведено, Делегација могла брзо да приступи објектима које је жељела да посјети, документацији коју је жељела да погледа и појединцима с којима је жељела разговарати. У Извјештају је наведено да је број тврдњи које се односе на злостављања од стране криминалистичких инспектора из полицијске станице Центар Бања Лука драматично пао у односу на стање у вријеме предходне посјете у децембру 2012. године. Такође, у Извјештају стоји да је јасно да тренутно постоје мјере заштите притвореника, како би се спријечило злостављање у пракси. Надаље, три основне мјере заштите особа које је полиција лишила слободе, а којима Комитет придаје посебну важност – право лица лишених слободе да њихов сродник или друга особа по њиховом избору буде обавијештена о

њиховој ситуацији, право приступа адвокту и доктору – треба по закону да се примјењују од самог почетка лишења слободе. (Прелиминарно изјашњење које је изнио Мукoла Gnatovsky, предсједник Комитета и шеф делегације, на састанцима с државним и ентитетским тијелима у Бањој Луци и Сарајеву 6. и 9. октобра 2015. године, на крају четврте периодичне посјете Европског комитета за превенцију тортуре и нехуманог или понижавајућег третмана или кажњавања Босни и Херцеговини).

Што се тиче материјалних услова у полицијским станицама, Делегација је констатовала у позитивном смислу изградњу три полицијске притворске јединице у полицијској станици Бања Лука – Центар. Међутим, констатован је и недостатак притворских јединица широм Босне и Херцеговине.

Делегација је посјетила и казнено-поправне заводе у Бањој Луци, Бијељини, Фочи, Мостару, Сарајеву, Тузли и Зеници и обавила разговоре са притвореницима у казнено-поправним заводима у Добоју, Источном Сарајеву и Орашју. Већина притвореника са којима је Делегација разговарала је изјавила да затворско особље са њима поступа исправно. Констатовано је да насиље међу затвореницима упоштено није велики проблем у затворима које су посјетили, осим затвора у Зеници, гдје су потребне даље мјере. Комитет је у више наврата наглашавао потребу да казнено-поправни заводи израде режим сврсисходних активности чији циљ би био занимање затвореника током дана, као и њихова припрема за пуштање на слободу.

На основу кратке анализе Извјештаја о посјети Комитета Босни и Херцеговини, можемо закључити да постоји напредак у вези са реализацијом препорука Делегације Комитета током поменутих посјета, а односе се на поступак према особама које су лишене слободе од стране полицијских и правосудних органа Босне и Херцеговине.

ЗАКЉУЧАК

Као што је у раду већ наглашено, забрана тортуре и других нехуманих или понижавајућих поступака или кажњавања је апсолутна и не може се укинути ни под којим условима. Правила поступања припадника полиције, који се најчешће наводе као починиоци тортуре, садржана су дијелом у појединим законским одредбама (Закон о кривичном поступку, Закон о полицијским службеницима, Закон о унутрашњим пословима, а и у одговарајућим правилницима), које свакако садрже и правила о полицијској етици и начину обављања послова полиције која се заснивају на међународним и европским стандардима. Полицијски службеници у раду морају поштовати устав, законе и друге прописе који се примјењују

у Босни и Херцеговини. Полицијски службеници и затворске службе морају да раде на непристрасан и законит начин, у складу са заштитом људских права и слобода. Као и у погледу права на живот, држава не само да има обавезу да се уздржи од злостављања појединаца, већ има обавезу и да спроведе ефикасну истрагу сваког случаја злостављања која води гоњењу и кажњавању починилаца, те да превецијом спријечи злостављање. Од посебног значаја је и правило да се изнуђена признања не могу користити у судском поступку.

Анализирајући Извјештај о посјети Европског Комитета за спречавање мучења и нечовјечних или понижавајућих поступака и кажњавања (СРТ) Босни и Херцеговини, видљиво је да је у институцијама Босне и Херцеговине, иако још увијек постоје случајеви тортуре нехуманог и понижавајућег поступка или кажњавања, ипак остварен напредак у поступку према лицима лишеним слободе. Примјена полицијских овлашћења мора бити пропорционална потреби ради које се предузима, а примјењују се средствима којима се може постићи законит циљ са најмање штетних посљедица и у најкраћем временском периоду. Такође, полицијски службеник је дужан одбити свако незаконито наређење претпостављеног и у том случају написати извјештај и обавијестити претпостављеног руководиоца, односно унутрашњу контролу, а све у циљу спречавања тортуре, мучења, нехуманог поступања или кажњавања.

ЛИТЕРАТУРА

- Дичић Костић, Н. (2011). *Забрана злостављања и извјештавање медија*. Београд. Београдски центар за људска права.
- Видановић, В.; Милановић, М. (2006). *Не сметајте уживам у својим правима и слободама*. Београд. Београдски центар за људска права.
- Gomien, D. (1996). *Кратак водич кроз Европску конвенцију о људским правима*. Београд. Београдски центар за људска права.
- Милосављевић, Б. (2004). *Људска права и полиција*. Београд. Центар за антиратну акцију.
- P. van Dijk G.J.H van Hoof (2001). *Теорија и пракса Европске конвенције о људским правима*. Сарајево. Muller.
- Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода. (1950). Рим. Савјет Европе. Европска конвенција против тортуре и других нехуманих поступака или кажњавања (1987). Генерална скупштина Уједињених нација.
- Европски кодекс полицијске етике. (2001). Савјет Европе.
- Универзална декларација о људским правима. (1948). Париз. Генерална скупштина Уједињених нација.

Извјештај власти Босне и Херцеговине о посјети Европског комитета за превенцију тортуре и нехуманог поступања или кажњавања о ad hoc посјети Босни и Херцеговини од 05-11.12.2012. године.

Европски Комитет за спречавање мучења и нечовјечних и понижавајућих поступака или кажњавања ЦПТ. Преузето дана 28.02.2016. год. са сајта <http://www.cpt.coe.int/serbian.htm>.

Dan online. Преузето дана 28.02.2016. године са сајта <http://www.dan.co.me>.

Опсерваториј људских права. Преузето дана 31.01.2015. са сајта <https://opservatorij.wordpress.com/zabrana-mucenja>.

PROHIBITION OF TORTURE AND OTHER INHUMAN OR DEGRADING TREATMENT OR PUNISHMENT WITH REFERENCE TO THE SITUATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Ass.prof. Goran Gajic, PhD*
Daliborka Kalabić**

Abstract: This paper presents the prohibition of or freedom from torture and other inhuman or degrading treatment or punishment, which takes a very high position in the activities of police and prison services, since the police and prison services are those which usually happen to be the violators of this prohibition. In addition to the prohibition of torture and other inhuman or degrading treatment or punishment, the authors provide a review of the role and importance of the Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Also, the paper summarizes the report of Bosnia and Herzegovina on the ad hoc visit of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment in 2012 and a report on the periodic visit to Bosnia and Herzegovina in 2015 .

Keywords: torture, inhuman treatment, punishment, the police, the Committee, the Report

* Faculty of Legal Sciences, Paneuropean University Apeiron ;e-mail: goranga@teol.net

** Police College, University of Banja Luka;e-mail: kalabic.daliborka@mup.vladars.net

СТРУЧНИ РАДОВИ

ОТУЂЕЊЕ МОТОРНИХ ВОЗИЛА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БиХ – СПЕЦИФИЧНОСТИ, СТАЊЕ И ТЕНДЕНЦИЈЕ

Стручни рад | DOI: 10.7251/BPG1601201DJ | УДК: 343.985:343.71]:629.3(497.6)

Др Борислав Ђукић*
Петар Ђукић**

Апстракт: Криминалитет који је посљедњих двадесет година доживио праву експанзију не само на простору Републике Српске и БиХ него и окружења, везан је у различитим формама за моторна возила. У протеклом периоду су регистроване бројне групе које су ову дјелатност довеле до нивоа организованог криминалитета јер су возила отуђена на домаћем терену разним рутама и каналима завршавала у другим земљама у окружењу. Поред тога, за украдена возила се често сачињавала фалсификована документација или би та возила завршавала на отпаду, размонтирана и исјечена у дијелове. С обзиром на то да се ради о обрту милионске вриједности, ова проблематика заслужује сталну пажњу и анализу одређених показатеља у циљу планирања адекватног одговора на проблем. Циљ овог рада је да укаже на сложеност криминалитета у вези с моторним возилима у смислу појавних облика, односно утврђивања о чему се заправо ради (да ли је кривично дјело, које врсте, да ли је лажно пријављивање мотивисано наплатом штете и слично), те на стање и тенденције на простору Републике Српске и БиХ у смислу броја и врсте кривичних дјела у вези са моторним возилима, на кретања у појединим годинама и слично.

Кључне ријечи: криминалитет, тешка крађа, крађа, одузимање моторног возила, лажно пријављивање, фалсификовање...

УВОД

Проширење Европске уније и либерализација граница и визног режима погодовала је посљедњих двадесет година експанзији криминалитета у вези с моторним возилима, а штете до којих долази на овај начин мјере се вишемилионским износивама. Ова врста

* Висока школа унутрашњих послова, Универзитету Бањој Луци, e-mail: bobandjucic70@gmail.com

** Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци, e-mail: perodjucic96@gmail.com

криминалитета по много чему има обиљежја организованог, и то у мјери далеко већој од неких других савремених врста криминалитета. Према подацима Еуропола за 1999. годину, украдено је око пола милиона возила чија укупна вриједност достиже 7,5 милијарди еура, док је на подручју САД, Канаде и Африке добит од организоване крађе возила процијењена на 18,5 милијарди америчких долара (Europol, An Overview of Motor Vehicle Crime from European Perspective. Преузето 15. 4. 2015. са сајта <http://www.iom.int>). У претходном периоду, нарочито погодно подручје на коме су завршавала возила украдена у земљама Европске уније, биле су земље бивше Југославије и бившег Совјетског Савеза. Ту су најчешће легализована употребом фалсификоване документације или су просљеђивана у друге земље како би им се приметно сваки траг. Криминалитет у вези с моторним возилима све више поприма карактер транснационалног организованог криминалитета са строгим подјелом послова унутар криминалних група, гдје се једни баве крађом возила, други припремом фалсификоване документације, трећи транспортом на погодне дестинације и слично. Највише је заступљено кријумчарење луксузних путничких возила, која са, након крађе, промијењеним идентификационим карактеристикама у добро организованом каналу прелазе границу и у другој земљи постају предмет трговине, што организованом криминалитету доноси значајну добит (Бошковић, 2011: 162-163).

У Републици Српској и БиХ, криминалитет везан за моторна возила експанзију доживљава у послеријатном периоду, гдје је одсуство сарадње између органа за провођење закона између два ентитета отворило пут криминалним групама које су олако украдена возила пребацивале преко међуентитетских линија. Криминалне групе нису познавале границе ентитета и ограничења у вези с етничком или каквом другом припадношћу. Украдено возило се не пребације увијек преко границе, него се кроз добро организоване канале продаје на домаћем илегалном тржишту, наравно с промијењеним, односно фалсификованим новим идентификационим карактеристикама (Милосављевић, 2003: 204). Протоком времена и успостављањем сарадње између институција унутар БиХ проблем је донекле ублажен, али и криминалне групе су развијале софистицираније моделе дјеловања.

Специфично је да се отуђивањем возила имовинска корист може остварити на више различитих начина. Украдено возило се најчешће даље препродаје уколико се нађе погодно тржиште или се евентуално исјеца у дијелове који се продају на ауто-отпадима. Неријетко се за украдена возила тражи откупнина од власника, те се и на тај начин стиче незаконита имовинска добит.

Највише су на мети возила из групације „Волксваген“, „Ауди“, „Мерцедес“, и то возила новије, али и старијих година производње.

Новија возила најчешће завршавају преко границе у другим земљама и подручјима (Албанија, Македонија, Косово), док старија возила често послуже за дијелове на регистрованим и нерегистрованим отпадима, на који начин се далеко више зарађује него простом продајом цијелог возила.

Криминалитет у вези с моторним возилима у посљедње вријеме је отежан јер се код новијих возила развијају савременија средства заштите у облику аларма, блокада волана, мјењача или електронских блокада, што код возила старије генерације није био случај. Ипак, ни криминалне групе не заостају у развоју технике и технологије, па набављају најсавременија софистицирана средства која олакшавају савладавање и најсавременијих препрека уграђених у најновија возила. Свакако да ће и у будућности постојати мртва трка између произвођача возила у смислу развоја система заштите и криминалаца који ће настојати да савладају било какву препреку на путу згртања огромне противправне имовинске користи. Није искључена ни могућност да произвођачи савремених средстава заштите имају „кртице“ унутар система, које ће криминалним групама доставити средства и информације за заобилажење заштитних баријера, уз свакако добру надокнаду.

Треба имати на уму да отуђење возила није нимало једноставан случај и потребно је уложити додатни напор ради схватања шта је суштина код појава овог типа. Како је већ речено, возило на различите начине може послужити за стицање противправне имовинске користи – продајом цијелог возила или возила у дијеловима. Међутим, оно се може употријебити и за извршење каквог другог, често далеко тежег кривичног дјела. Исто тако је могућ случај да власник прода возило а затим пријави отуђење возила како би остварио додатну корист од исплате осигурања, као и низ других опција.

ЗАКОНСКА ОДРЕЂЕЊА КРИМИНАЛИТЕТА У ВЕЗИ С МОТОРНИМ ВОЗИЛИМА

У литератури се помиње интересантна класификација крађа моторних возила, која одсликава сву сложеност овог питања а која крађе возила дијели на привремене и трајне (професионалне) крађе.

У случајевима привремених крађа моторних возила није присутан мотив стицања имовинске користи, и то су случајеви:

- крађа које су извршене ради забаве, ужитка, утркивања (енг. Joyriding),
- крађа које су извршене ради употребе моторног возила као превозног средства, и

- крађе код којих се украдено возило користи ради извршења другог кривичног дјела.

У случајевима трајних – професионалних крађа моторних возила присутан је мотив стицања противправне имовинске користи, и то су случајеви:

- крађа возила које се врше ради демонтаже, растављања возила и продаје њихових дијелова,

- крађа које се врше ради незаконитог промета и продаје отуђених возила у друге државе,

- крађа које се врше ради трајне употребе отуђеног возила од стране извршиоца кривичног дјела или евентуално његове продаје унутар граница државе,

- крађа возила којима су циљ преваре повезане са осигурањем возила,

- крађа возила која служе у сврху побољшања перформанси властитог возила (демонтирањем појединих компоненти с отуђеног возила), и

- крађа возила које се врше ради изноуђивања новца од законитих власника на име поврата отуђеног возила и слично (Мујановић и Дељкић, 2012, цитирано код Мијалковић, 2013: 42-43).

У Кривичном закону Републике Српске (Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 49/03, 108/04, 37/06, 60/06, 73/10, 1/12, 67/13) једино кривично дјело у којем се помиње моторно возило јесте кривично дјело „Одузимање моторног возила“, које се састоји у одузимању туђег моторног возила у намјери да се оно употреби за вожњу. Тежи облик овог дјела постоји када је употреба возила трајала дуже вријеме или је на возилу проузрокована већа штета. Такође, предвиђено је да се кажњава покушај наведеног кривичног дјела.

На мети извршилаца су најчешће путничка моторна возила, иако има случајева одузимања аутобуса, камиона или других теретних возила. Начини извршења могу бити различити, уз савладавање мањих или већих препрека, одваљивањем или насилним спуштањем стакла, обијањем браве на вратима, ломљењем стакла, отварањем врата подесним предметима и слично. Дјело се најчешће врши у групи, при чему је неко од лица способно да стави возило у погон без кључа, односно спајањем помоћу каблова, уз ломљење фабричке блокаде волана.

Учиниоци овог кривичног дјела су махом малољетници и млађа пунољетна лица која се удружују и возила одузимају најчешће ноћу са усамљених и слабо освијетљених паркинга, мада то чине и ако су услови повољни. Мотиви извршења јесу: жеља за истицањем, провон са дјевојком или са друштвом, одлазак у друго мјесто ради провона или извршења другог кривичног дјела, покушај да се усаврши вожња и слично (Бошковић и Јовичић, 2002: 142).

Одузимање моторног возила далеко је опасније када се изврши у намјери да послужи извршењу другог, често далеко тежег кривичног дјела, при чему возило након што послужи сврси, односно послуже успјешне или неуспјешне акције бива запаљено, чиме се настоје уклонити сви трагови. За ове намјене се најчешће одузимају возила веће снаге и запремине мотора и већег товарног простора уколико се планирају превести крупније украдене ствари.

Потенцијално, далеко опасније криминалне радње у вези са возилима везане су за друге врсте кривичних дјела као што су крађа, тешка крађа, превара, изнуда, лажно пријављивање кривичног дјела, фалсификовање исправа, навођење на овјеравање неистинитог садржаја и друго.

Далеко чешћи случај од намјере да се возило употреби за превоз од једне до друге дестинације, јесте намјера да се возило искористи у сврхе остварења противправне имовинске користи. Било да се ради о крађи или тешкој крађи возила (зависно од тога на који начин се долази до возила, вриједности возила и сл.), најчешће је циљ да се возило превезе на одређене дестинације и прода или, ако је то тешко изводљиво, да се возило растави у дијелове и тако продаје, при чему је идентификација отежана због уклањања трагова и ознака. Отуђење возила може имати за циљ да се од власника изнуди откупнина за возило, при чему постоје разрађене шеме контакта са криминалцима, давања откупнине, избјегавања полиције у наведеном процесу и слично. Власници украдених возила у Републици Српској и БиХ обраћају се у одређене угоститељске објекте гдје се окупљају криминогена лица, те у ковертама остављају цедуљице са подацима о возилу и број телефона, након чега им се ауто-мафијаши јављају и договарају начин враћања возила уз плаћање одређеног износа откупнине (Аутомафија хара Балканом. Преузето 17.04.2015. са сајта <http://www.doznajemo.com>).

Отуђење моторног возила због потребе превозења са једне на другу дестинацију и накнадне „легализације“, често прате друга кривична дјела, као што су фалсификовање исправа или навођење на овјеравање неистинитог садржаја, при чему се користе прави документи који не припадају наведеном возилу или лажни документи о поријеклу и историји возила на основу којих се прибављају легални документи, уз безброј могућих комбинација и учешћа различитих лица из различитих институција.

Нису ријетки случајеви пријаве отуђења моторног возила од стране власника који је претходно продао возило, при чему се ради о кривичном дјелу лажног пријављивања кривичног дјела или неког другог, зависно од мотива пријаве. Чест је случај да поједина лица довозе легална возила из иностранства која су каско или на други начин осигурана, изврше продају возила, а затим пријављују отуђење. Уз одређене потврде о пријави крађе, накнадно узимају и новац од осигурања у држави поријекла возила.

Претходно наведена проблематика криминалитета у вези са моторним возилима није исцрпљена због динамичности промјена у наведеној области. Посебан проблем у вези с моторним возилима везан је за осигураничке преваре, при чему је један од честих модуса фингирање саобраћајних незгода са намјером наплате одштете од осигуравајућих кућа. За овакве случајеве често се везују злоупотребе службеног положаја од стране припадника саобраћајне полиције, радника у осигуравајућим кућама, вјештака и слично. Веома је тешко извршити квалификацију кривичног дјела везаног за моторна возила нарочито непосредно након догађаја, због чега је потребно водити рачуна о низу пропратних проблема везаних за евидентирање, дуплирање дјела у вези са истим догађајем, аналитичком праћењу и анализама и слично.

Из претходно наведеног произилази сва сложеност проблема криминалитета у вези са моторним возилима и потреба озбиљног приступа у анализи проблема и припреми адекватног одговора на проблем, прије него што стање ескалира у нежељеном правцу.

СТАТИСТИКА КРИМИНАЛИТЕТА У ВЕЗИ С МОТОРНИМ ВОЗИЛИМА НА ПРОСТОРУ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ и БиХ

За сагледавање стања криминалитета у вези с моторним возилима на простору Републике Српске и БиХ, користиће се статистички подаци о стању и кретању одређених облика криминалитета у периоду од 2007. до 2014. године (Информација о украденим возилима на подручју Републике Српске у периоду 2007–2012. и Информација о стању безбједности на подручју Републике Српске за период јануар–децембар 2013. и 2014. године. Преузето 15. 4. 2015. и 25. 8. 2015. са сајта <http://www.mup.vladars.net/>).

Због разноврсности ове проблематике, занимљиво је утврдити који облици криминалитета се најчешће везују за моторна возила, те какво је стање и које су тенденције у наведеној области према расположивим подацима.

У табели 1. дат је преглед отуђених моторних возила на простору Републике Српске за период 2007–2014. година (начин извршења је тешка крађа) и број укупно отуђених моторних возила.

Отуђење моторних возила у Републици Српској и БиХ – специфичности, стање ...

Табела 1. Преглед отуђених моторних возила – начин извршења тешких крађа и укупно отуђена возила

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Укупан број КД Тешке крађе моторних возила	425	339	293	219	122	68	65	71
Укупно пријављених отуђења моторних возила	463	435	419	340	235	174	141	143

Извор: Обрада аутора

Из претходне табеле је видљиво да је у укупном броју пријављених отуђења моторних возила на простору Републике Српске највише отуђења – по начину – тешка крађа, иако се проценат учешћа у укупном броју смањује у посматраном периоду. Такође је видљив позитиван тренд, јер се укупан број отуђења моторних возила као и отуђења, по начину, тешка крађа, константно смањује све до 2014. године, када је приближно исти као у претходној години. Од осталих врста кривичних дјела у вези са моторним возилима, поред преовлађујуће тешке крађе, јављају се и крађа, одузимање моторног возила и лажно пријављивање кривичног дјела.

Може се закључити да се у периоду 2007–2014. година на простору Републике Српске значајно смањује број кривичних дјела везаних за моторна возила, што се може оцијенити као позитивна тенденција и резултат проведених акција полиције на овом плану.

У Табели 2. дат је преглед отуђених моторних возила у БиХ за период 2007–2012. година, на основу којег се може извршити поређење ове проблематике у полицијским агенцијама у БиХ.

Табела 2. *Преглед отуђених моторних возила у БиХ за период 2007–2012. година*

Година	МУП РС	МУП Ф БиХ	Полиција Брчко дистрикта БиХ	Укупно отуђених моторних возила у БиХ
2007.	425	1.210	51	1.686
2008.	339	1.401	26	1.766
2009.	293	1.420	25	1.738
2010.	219	1.409	20	1.648
2011.	122	952	17	1.091
2012.	68	1.169	3	1.240

Извор: Обрада аутора

У претходној табели дат је преглед стања и кретања криминалитета везаног за моторна возила у периоду 2007–2012. година, са подацима полицијских агенција из Републике Српске, Федерације БиХ и Брчко дистрикта БиХ.

За простор Републике Српске је већ констатовано да се број отуђених моторних возила константно смањује у посматраном периоду. Иста констатација важи и за подручје Брчко дистрикта, иако су одређена поређења немогућа због величине простора који захвата Брчко дистрикт у односу на ентитете.

Према расположивим подацима, далеко највећи проблем криминалитета у вези с моторним возилима изражен је на подручју Федерације БиХ. Само 2011. године број отуђених возила је испод 1.000, а у осталим годинама посматраног периода тај број је далеко изнад 1.000 отуђених возила. У 2007. години број отуђених возила у Федерацији БиХ је три пута већи него у Републици Српској, да би на крају посматраног периода у 2012. години та разлика била вишеструко већа.

Може се закључити да су на просторима Републике Српске и Брчко дистрикта изражени позитивни трендови у погледу криминалитета у вези с моторним возилима, док је ситуација на простору Федерације БиХ много сложенија и тежа, с обзиром на то да је бројка отуђених моторних возила константно висока кроз читав посматрани период.

У табели 3. дат је преглед пронађених и враћених моторних возила за период 2007–2012. година. Број пронађених возила по годинама односи се на пронађена возила пријављена у тој години и у претходном периоду.

Табела 3. Преглед пронађених и враћених отуђених моторних возила за период 2007–2012. година

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
УКУПНО ПРОНАЂЕНО И ВРАЂЕНО ОТУЂЕНИХ ВОЗИЛА	560	312	315	196	213	158
- од тога пронађена отуђена возила на територији РС	210	136	196	89	84	84
- од тога пронађена отуђена возила у Федерацији БХ	36	74	69	86	92	56
- од тога пронађена отуђена возила по потрагама Интерпола	314	102	50	21	37	18

Извор: Обрада аутора

Из претходне табеле је видљиво да је највећи број укупно отуђених моторних возила на подручју БиХ пронађен и враћен на почетку посматраног периода 2007–2012. година, а слична тенденција је забиљежена на простору Републике Српске. Ово правило не важи за подручје Федерације БиХ, а оно што се такође може констатовати јесте чињеница да је на овом простору далеко мањи број нађених возила, поготово када се има у виду да је истовремено далеко највећи број отуђених возила. Објашњење највјероватније лежи у чињеници да је простор Федерације БиХ много компликованији у погледу организационе структуре полиције, с унутрашњим пословима на федералном нивоу али и на нивоу свих десет кантона федерације. Очигледно да ефикасност и координација није на нивоу који би гарантовао успјешније рјешавање случајева отуђења моторних возила.

Такође, видљиво је да је највећи број пронађених отуђених моторних возила по потрагама Интерпола на почетку посматраног периода 2007–2012. година. Уопште, разлог већег броја пронађених отуђених моторних возила, укупно посматрано, а и по потрагама Интерпола, лежи у чињеници да је у том периоду извршено повезивање електронских система потрага са електронским подацима у бази регистрованих возила, па је приликом

поновних регистрација лако било утврдити све оно што није било могуће провјерити прије увезивања електронских база. На овај начин, а и касније, онемогућен је одређени степен малверзација с украденим возилима и смањене су могућности «легализације» сумњивих моторних возила.

Може се закључити да је на простору Републике Српске и БиХ увођењем електронских база и система провјере возила знатно унапријеђена борба против криминалитета везаног за моторна возила.

ЗАКЉУЧАК

Криминалитет у вези с моторним возилима представља свјетски проблем, а свакако и проблем на простору Републике Српске и БиХ. Форме ове врсте криминалитета мијењају се у складу с временом и развојем технике и технологије, али је чињеница да штета која настаје далеко надмашује штету од неких других врста криминалитета.

Простор Републике Српске и Федерације БиХ је нарочито у послеријатном периоду био погодно тло како за отуђења моторних возила, тако и за «легализацију» украдених моторних возила због смањених могућности провјере и контроле.

Криминалитет у вези с моторним возилима на простору БиХ најчешће се испољава у виду тешке крађе моторних возила, срчануте на остваривање противправне имовинске користи продајом возила у другим земљама. Такође, нису ријетки ни случајеви отуђења возила ради изнуде новца од власника, као ни употреба бољих и бржих возила за извршење неког другог кривичног дјела.

Увезивањем електронских база и отварањем могућности провјера у сарадњисамоународниминституцијамазаборбупротивкриминалитета, створене су претпоставке за ефикасније супротстављање проблему криминалитета у вези с моторним возилима. Охрабрују позитивне тенденције у смањењу броја отуђених моторних возила, нарочито на простору Републике Српске, док је проблем у знатнијој мјери још увијек евидентан на простору Федерације БиХ.

Генерално се може констатовати да је криминалитет у вези са моторним возилима на подручју Републике Српске и БиХ, у односу на ранији период, у доброј мјери стављен под контролу. Ипак, сложеност полицијског система у БиХ и поприлична неувезаност између полицијских агенција, нарочито на простору Федерације БиХ, отвара много више могућности које погодују овој врсти криминалитета. Управо је наведено проблем на којем треба радити у будућности како би цијели простор БиХ био заштићенији, не само од криминалитета у вези с моторним возилима, него и других врста криминалитета карактеристичног за савремено доба.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошковић, М. (2011). *Организовани криминалитет и корупција са посебним освртом на Републику Српску*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Бошковић, М., Јовичић, Д. (2002). *Криминалистика – методика*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Милосављевић, М. (2003). *Организовани криминал у Босни и Херцеговини – актуелна ситуација*. Криминалистичке теме, бр. 3–4. Сарајево: Факултет криминалистичких наука.
- Мијалковић, С. (2013). *Ауто-мафија.*, Београд: Службени гласник.
- Кривични закон Републике Српске, Службени гласник Републике Српске бр. 49/03, 108/04, 37/06, 60/06, 73/10, 1/12, 67/13.
- <http://www.mup.vladars.net/>, Информација о украденим возилима на подручју Републике Српске у периоду 2007–2012. Године.
- <http://www.iom.int., Europol, An Overwiev of Motor Vehicle Crime from European Perspective.>
- <http://www.doznajemo.com, Аутомафија хара Балканом, 28.08.2012.>

ALIENATION OF MOTOR VEHICLES IN REPUBLIC OF SRPSKA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA – SPECIFICITY, STATUS AND TENDENCIES

Borislav Đukić, PhD*

Petar Đukić**

Abstract: The criminality which is in last twenty years experienced a real expansion, not only in the Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina, but also in the region, is linked in different forms to motor vehicles. In the past period are registered numerous groups which led this activity to the level of organized crime because the vehicles which are stolen at the home ground ended in other countries in the region by using different routes and channels. In addition, a falsified documentation were made for stolen vehicles or they ended up in the waste dismantled or cut into pieces. Considering that is a craft worth millions, this issue deserves a constant attention and analyze of some indicators in goal of planning an adequate response to the problem. The goal of this paper is to show the complexity of crimes related to motor vehicles in terms of manifest forms or determining what is actually word about (is it a criminal offense, what kind, is it a false reporting motivated by damage payment or similar), and the status and tendencies on the territory of the Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina in terms of the number and

* *Police College, University of Banja Luka; e-mail: bobandjukic70@gmail.com*

** *Police College, University of Banja Luka; e-mail: perodjukic96@gmail.com*

types of criminal offenses related to motor vehicles, trends in some years and the like.

Key words: criminality, larceny, theft, motor vehicle seizure, false reporting, forgery...

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ ИЛИ ПОРОДИЧНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ УПОРЕДНОПРАВНИ ОСВРТ

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPG1601213J

УДК: 343.85:343.62

Мр Игор Јеличић*
Доц. др Зоран Јањуш**

Апстракт: Сама проблематика насиља у породици упућује на комплексност и опасност, те потребу интердисциплинарног проучавања и дјеловања на превентивном и репресивном плану. Породично насиље је сложена и вишеструко условљена појава која се развија на различите начине и има разнолика обиљежја. Кад постоји насиље, нужен је мултидисциплинаран приступ друштва у цјелини и друштвених институција надлежних за безбједност, образовање, здравље. Добрим организовањем свих релевантних друштвених фактора и њиховим приступом у рјешавању овог сложеног и теже уочљивог проблема смањила би се појавност насиља у породици. Потреба за сарадњом произилази из сложености проблема и потребе за цјеловитим приступом, у којем су испреплетени медицински, психосоцијални, правни и духовни аспекти.

Кључне ријечи: породица, насиље, кривичноправна заштита

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Циљ друштва јесте да се санкционише и спријечи насиље у породици, у свим његовим облицима, ради заштите жртве и њених људских права. Конкретни облици правне заштите од насиља у породици су различити и углавном се свде на:

а) инкриминисање и санкционисање насиља у породици кроз кривично или/и прекршајно законодавство и

б) предвиђање могућности изрицања заштитних мјера у једном или више поступака (управном, грађанском и/или кривичном), с циљем да се жртви пружи неопходна заштита (Марковић, 2006:486).

Босна и Херцеговина је потписник свих међународних уговора из области људских права и обавезана је на њихово провођење. Да би

* Град Бања Лука, Одјељење комуналне полиције, email: jelicici@blic.net.

** Град Бања Лука, Генерални менаџер послове зоне „Рамићи Бања Лука“.

Босна и Херцеговина одговорила својим обавезама, потребно је да има одговарајуће инструменте.

На нивоу постојеће правне заштите, правни статус починилаца и жртава насиља у породици одређен је одредбама Кривичног закона Републике Српске, Закона о прекршајима Републике Српске, као и Закона о заштити од насиља у породици. Насилна кривична дјела почињена у склопу породице подводе се под кривична дјела из групе кривичних дјела против брака и породице, осим сексуалних деликата, који се подводе под групу кривичних дјела против полног интегритета.¹

КРИВИЧНИ ЗАКОН РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Кривичноправна заштита брака и породице је уставна и законска категорија. Саставни је дио правно институционализованих облика заштите и унапређења брачних и породичних односа. За кривичноправну заштиту има мјеста само у односу на облике напада на ове вриједности који доводе у питање њихово постојање, као и у односу на различите облике насилничког угрожавања брачних и породичних односа који се штетно одражавају на оне који живе у таквим односима (Бабић, 2008:261).

Насиље у породици у Републици Српској се третира као кривично дјело још од октобра 2000. године, кроз кривично дјело „насиље у породици или породичној заједници“, у области кривичних дјела против брака и породице. То значи да се ово кривично дјело уводи у закон прије постојања кривичног дјела у Федерацији БиХ.²

Свим лицима која су изложена насиљу у породици или породичној заједници нарушавају се људска права и основне слободе. Криминално-политички основ за уношење ове инкриминације произилази и из многобројних међународних докумената којима се породично насиље третира као кршење људских права и као један од најтежих видова насилничког криминалитета уопште, уз захтјев упућен свим државама да се таква понашања инкриминишу (Бабић, Марковић, 2009:150).

1 У последњој деценији XX вијека, актуелизовано је интересовање за заштиту од насиља у породици. Насиље у породици у Републици Српској је инкриминисано као посебно кривично дјело 2000. године и систематизиовано је у групу кривичних дјела против брака и породице, што не значи да жртвама није и до тада пружана кривичноправна заштита кроз друга насилна кривична дјела, као што је то случај у појединим земљама ЕУ – Немачкој, Швајцарској и Аустрији, гдје насиље у породици није инкриминисано као посебно кривично дјело, али се кривичноправна заштита пружа кроз друга сродна кривична дјела.

2 Породично насиље је одувјек постојало, имало је озбиљне посљедице, нарочито по дјецу и жене, чиме је привукло пажњу за потребом законског инкриминисања, све у циљу његовог сузбијања.

Измјенама и допунама Кривичног закона (Измјене и допуне Кривичног закона Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, бр. 67/13), дошло је до измјене основног облика кривичног дјела насиља у породици или породичној заједници, гдје је јасно дефинисано разликовање између насиља у породици као кривичног дјела и насиља у породици као прекршаја. Такође, дефиниција члана породице или породичне заједнице измијењена је и прилагођена међународним стандардима, као и Закону о заштити од насиља у породици. Уведене су нове мјере безбједности којима се омогућава ефикаснија заштита жртава насиља у породици, а санкције за починиоце кривичног дјела су пооштрене.³

Кривичним законом Републике Српске (Кривични закон Републике Српске, Службени гласник РС, број: 49/03, измјене и допуне Сл. гл. РС број: 108/04, 37/06, 70/06 и 73/10, 1/12, 67/13) је прописано кривично дјело насиља у породици или породичној заједници.

Ко примјеном насиља, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље своје породице или породичне заједнице и тиме доведе до повреде физичког или психичког интегритета пасивног субјекта, казниће се новчаном казном или казном затвора од три мјесеца до три године (чл. 208, ст. 1).

Ако је при извршењу дјела из става 1 овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство погодно да тешко повриједи тијело или наруши здравље, учинилац ће се казнити затвором од шест мјесеци до пет година (чл. 208, ст. 2).

Ако је усљед дјела из ст. 1 и 2 овог члана наступила тешка тјелесна повреда или тешко нарушење здравља или су она чињена према лицу млађем од 18 година или у присуству лица млађег од 18 година, учинилац ће се казнити затвором од двије до десет година (чл. 208, ст. 3)

Ако је усљед дјела из ст. 1, 2 и 3 овог члана наступила смрт члана породице или породичне заједнице, учинилац ће се казнити затвором од три до петнаест година (чл. 208, ст. 4).

Ко лиши живота члана породице или породичне заједнице, којег је претходно злостављао, казниће се затвором најмање десет година (чл. 208, ст. 5).

Ко прекрши мјере заштите од насиља у породици које му је суд одредио на основу закона, казниће се новчаном казном и затвором од три мјесеца до три године (чл. 208, ст. 5).

3 Насиље у породици је кривично дјело чијим инкриминисањем се жели постићи спречавање и санкционисање насиља у породици. Уношењем кривичног дјела насиља у породици или породичној заједници у наше кривично законодавство, ова друштвено негативна појава је издвојена из приватне сфере и означена као проблем од општег јавног интереса, и, као таква, постала је предмет пажње целокупне друштвене заједнице.

Чланом породице или породичне заједнице, у смислу овог кривичног дјела, сматрају се супружници или бивши супружници и њихова дјеца и дјеца сваког од њих, ванбрачни партнери или бивши ванбрачни партнери, њихова дјеца или дјеца сваког од њих, сродници по тазбини закључно до другог степена, без обзира на чињеницу да је брачна заједница престала, родитељи садашњих и бивших брачних и ванбрачних партнера, сродници из потпуног усвојења у правој линији без ограничења, а у побочној закључно са четвртим степеном, као и сродници из непотпуног усвојења, лица која везује однос старатељства, лица која живе или су живјела у истом породичном домаћинству, без обзира на сродство, те лица која имају заједничко дијете или је дијете зачето, иако никада нису живјела у истом породичном домаћинству (чл. 208, ст. 4).

Без обзира на то што посебно кривично дјело насиља у породици код нас деценијама није постојало, то, наравно, није значило да некада није било насиља у породици, односно да насилници нису кажњавани кроз класична кривична дјела. Сваки сада постојећи облик кривичног дјела би и иначе био неко кривично дјело, почев од било ког облика тјелесне повреде, угрожавања сигурности, чак и убиства, итд. Сваки објект заштите код кривичног дјела насиља у породици и иначе би био заштићен, чак и да формално нема тог кривичног дјела, јер се, на примјер, живот штити кривичним дјелом убиства, тјелесни интегритет инкриминацијама које се односе на тјелесне повреде и слично (Шкулић, 2012:69).

КРИВИЧНИ ЗАКОН ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Кривични закон ФБиХ (Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, Службене новине Федерације БиХ број: 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 и 76/14) садржи област кривичних дјела против брака, породице и младежи, гдје је, у члану 222, систематизовано и кривично дјело насиља у породици.

Ко насиљем, дрским или безобзирним понашањем угрожава мир, тјелесну цјеловитост или психичко здравље члана своје породице, казнит ће се новчаном казном или казном затвора до једне године (чл. 222, ст. 1).

Ко кривично дјело из става 1 овог члана учини према члану породице с којим живи у заједничком кућанству, казнит ће се новчаном казном или казном затвора до три године (чл. 222, ст. 2).

Ако је при учињењу кривичног дјела из ст. 1 и 2 овог члана употребљено оружје, опасно оруђе или друго средство прикладно

тешко озлиједити тијело или нарушити здравље, учинитељ ће се казнити казном затвора од три мјесеца до три године (чл. 222, ст. 3).

Ако је кривичним дјелом из ст. 1 до 3 овог члана, члан породице тешко тјелесно озлијеђен или му је здравље тешко нарушено, или ако је кривично дјело из ст. 1 до 3 овог члана учињено према дјетету или малољетнику, учинитељ ће се казнити казном затвора од једне до пет година (чл. 222, ст. 4).

Ако је кривичним дјелом из ст. 1 до 4 овог члана проузрокована смрт члана породице, учинитељ ће се казнити казном затвора од двије до петнаест година (чл. 222, ст. 5).

Ко усмрти члана којег је претходно и злостављао, казнит ће се казном затвора најмање десет година или казном дуготрајног затвора (чл. 222, ст. 1).

Компарацијом чланова Кривичног закона Републике Српске (чл. 208) и Кривичног закона Федерације Босне и Херцеговине (чл. 222) који прописују насиље у породици, уочавају се одређене разлике у погледу назива, облика дјела и казнене политике. Кривични закон РС прописује кривично дјело насиља у породици или породичној заједници, а Кривични закон ФБиХ прописује кривично дјело насиља у породици. По Кривичном закону Републике Српске – за основни облик кривичног дјела насиља у породици предвиђена је новчана казна или казна затвора од три мјесеца до три године, а за исти облик у Федерацији БиХ предвиђена је новчана казна или затвор до једне године. Затим, у КЗ ФБиХ постоји облик кривичног дјела прописан ставом 2: „Ко кривично дјело из става 1 овог члана учини према члану породице с којим живи у заједничком кућанству, казнит ће се новчаном казном или казном затвора до три године“; наведени облик кривичног дјела не постоји у Кривичном закону Републике Српске. Кривично дјело насиља у породици у Републици Српској се може учинити према лицу млађем од осамнаест година или у присуству лица млађег од осамнаест година (ст. 3), а у Федерацији БиХ исти облик дјела се може починити на штету дјетета и малољетника (чл. 4); санкција у Федерацији је од једне до пет година, а у Републици Српској је строжа и гласи – од двије до десет година затвора. За облик кривичног дјела насиља у породици у којем је наступила смрт члана породице, у КЗ ФБиХ (ст. 5) је прописана казна затвора од двије до петнаест година, а за исти облик у КЗ РС (чл. 4), прописана је казна – од три до петнаест година. Затим, за облик кривичног дјела насиља у породици у којем је наступила смрт члана породице који је претходно злостављао, у КЗ ФБиХ (ст. 6) је прописана казна затвора најмање десет година или казна дуготрајног затвора, а за исти облик у КЗ РС (чл. 5), прописана је казна затвора најмање десет година. У Републици Српској постоји облик насиља у породици или породичној заједници које чини лице које прекрши мјере заштите које му је суд одредио на основу

закона; овај облик у Федерацији не постоји, такође, у Републици Српској прописује се – ко је члан породице или породичне заједнице, док у КЗ Федерације члан који се односи на насиље у породици то не прописује.

КРИВИЧНИ ЗАКОН РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Република Србија у свом Кривичном закону (Службени гласник Републике Србије, број: 85/2005; 88/2005, испр. 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014) у глави XIX прописује кривична дјела против брака и породице, међу којима и насиље у породици (чл. 194 КЗ РС).⁴

Кривично дјело има основни, неколико тежих и један посебни облик. Основни облик (став 1) се састоји од угрожавања спокојства, тјелесног интегритета или душевног стања члана породице примјеном насиља, пријетњом да ће се напасти на живот или тијело, дрским или безобзирним понашањем.

Први тежи облик (став 2) се од основног разликује једино по средствима којима се извршавало дјело из става 1. Овај облик, стога, постоји ако је при извршењу основног облика коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тешко повриједи тијело или тешко наруши здравље. И код овог облика као субјективни елеменат може доћи у обзир једино – умишљај. Предвиђена казна је затвор од шест мјесеци до пет година.

Други тежи облик, према одредби става 3, постоји у неколико случајева: ако је усљед дјела из ст. 1 и 2 наступила тешка тјелесна повреда или тешко нарушавање здравља члана породице или су дјела учињена према малољетном лицу; малољетно лице као пасивни субјект је лице које није навршило осамнаест година (члан 112, став 10 КЗ). Квалификаторну околност представља узраст пасивног субјекта. За постојање овог облика је довољно само да се ради о малољетном лицу.

Што се тиче осталих квалификационих околности, у закону се наводи да овај облик постоји и кад је наступила тешка тјелесна повреда или тешко нарушавање здравља. Појмове тешке тјелесне повреде и тешког нарушавања здравља треба тумачити у смислу одговарајућег кривичног дјела из члана 121 КЗ. У односу на тежу посљедицу, тражи се нехат учиниоца, а у односу на својство малољетног лица, код извршиоца мора постојати умишљај. Предвиђена је казна затвора од двије до десет година.

Најтежи облик кривичног дјела, став 4, постоји ако је усљед дјела из

4 Породица и њени чланови заслужују кривичноправну заштиту од насиља, што им Кривични закон Србије и омогућава кроз инкриминацију насиља у породици, којом се штити сваки члан понаособ и породица као основни атом друштва.

ст. 1, 2 и 3 наступила смрт члана породице, при чему се не прави разлика да ли је у питању пунољетно или малољетно лице. Тежа посљедица – смрт члана породице, треба да је резултат нехата извршиоца. За најтежи облик кривичног дјела је предвиђена казна затвора од три до петнаест година.

Посебни облик кривичног дјела (став 5) постоји кад члан породице прекрши мјере заштите од насиља у породици одређене од стране суда на основу закона. То могу бити ове мјере: издавање налога за исељење из породичног стана или куће; издавање налога за усељење у породични стан или кућу; забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености; забрана приступа у простор око становања или мјеста рада члана породице; забрана даљег узнемиравања члана породице. Непоступање по наложеним мјерама може да доведе до кривичног дјела.

Кривично дјело се може учинити само са умишљајем. За овај облик кривичног дјела се може изрећи кумулативно казна затвора од три мјесеца до три године и новчана казна (Стојановић, Перић, 2009: 113).

У кривичним законима Републике Српске и Србије се учавају одређене разлике у инкриминацији насиља у породици, почев од назива кривичног дјела, до облика и прописаних санкција за извршиоце. У КЗ Републике Српске (чл. 208) је прописно кривично дјело насиља у породици или породичној заједници, док у Кривичном закону Републике Србије (чл. 194) ово кривично дјело носи назив насиље у породици. У Републици Српској, основни облик се може извршити примјеном насиља, дрским и безобзирним понашањем, а посљедица је повреда физичког или психичког интегритета пасивног субјекта, док се у Републици Србији ове вриједности могу само угрозити, није потребно да дође до њихове повреде, а инкриминисана је још једна радња извршења која не постоји у Републици Српској, а то је пријетња да ће се напасти на живот и тијело. Кривичне санкције за основни облик кривичног дјела се разликују: у Републици Српској, учиниоцу основног облика кривичног дјела се може изрећи новчана казна или затвор од три мјесеца до три године, док се за основни облик у Србији може изрећи само затвор у трајању од три мјесеца до три године, без могућности изрицања новчане казне. Први тежи облик кривичног дјела, који се извршава примјеном оружја, оруђа или другог опасног средства у Републици Српској и Србији је идентичан по запријеђеној санкцији за учиниоца кривичног дјела, која гласи затвор у трајању од шест мјесеци до пет година. У Републици Српској се тражи да је погодна средство да тешко повриједи тијело или наруши здравље, такође, у Србији се тражи подобност средства, али поред услова да тешко повриједи тијело, тражи се и тешко нарушавање здравља. Други тежи облик у Републици Српској и Републици Србији постоји ако је дошло до тешке тјелесне повреде или тешког нарушавања здравља, с тим да се у Републици Српској дјело може учинити према лицу млађем од осамнаест

година или у присуству лица млађег од осамнаест година, а у Републици Србији, дјело се може учинити према малољетном лицу, али дјело се не може учинити и у његовом присуству; санкција за овај облик кривичног дјела је идентична и гласи затвор од двије до десет година. Ако је усљед насиља у породици дошло до смрти члана породице или породичне заједнице у Републици Српској, а у Републици Србији – ако је дошло до смрти члана породице, санкција је иста, затвор од три до петнаест година.

У Републици Српској постоји специфичан облик кривичног дјела насиља у породици (чл. 208, ст. 5), којим се прописује да ће се онај ко лиши живота члана породице којег је претходно злостављао казнити затвором од најмање десет година; овај облик насиља у породици у КЗ Републике Србије не постоји, али је инкриминисан чланом 114, тачка 10, убиство члана породице којег је учинилац претходно злостављао, а прописана је казна за тешко убиство у трајању од најмање десет година или од тридесет до четрдесет година. У оба кривична закона постоји облик кривичног дјела које чини лице које прекрши мјере заштите од насиља у породици које су му законом одређене, а санкција за овај облик кривичног дјела је кумулативно новчана казна и затвор у трајању од три мјесеца до три године.

КРИВИЧНИ ЗАКОН РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ

Република Хрватска је значајан искорак у подручју кажњавања за почињење насиља у породици постигла 2000. године, увођењем казненог дјела „Насилничко понашање у обитељи“ у Казнени закон (Народне новине РХ, бр. 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08 и 57/11), које је гласило: „Члан обитељи који насиљем, злостављањем или особито дрским понашањем доведе другог члана обитељи у понижавајући положај, казнит ће се казном затвора од шест мјесеци до пет година“ (чл. 215 а).

Хрватска је усвојила нови казнени закон, који је ступио на снагу 1. јануара 2013. године, којим се укида казнено дјело насилничко понашање у породици. Овај закон у појединим главама прописује казнена дјела којима се штите чланови породице, а то су казнена дјела систематизована у глави XVI – казнена дјела против полне слободе, у глави XVII – казнена дјела полног злостављања и искориштавања дјетета, и у глави XVIII – казнена дјела против брака, обитељи и дјеце.

Измјенама и допунама Казненог закона Републике Хрватске (Народне новине РХ, број: 56/15) из 2015. године, поново је уведено казнено дјело *насиља у обитељи*, које гласи: „Тко тешко крши прописе од насиља у обитељи и тиме код члана обитељи или блиске особе изазове

страх за њезину сигурност или сигурност њој блиских особа или доведе до понижавајућег положаја, а тиме није почињено теже казнено дјело, казнит ће се казном затвора до три године“, (чл. 179 а). Овај облик кривичног дјела нема квалификоване облике.

КРИВИЧНИ ЗАКОН РЕПУБЛИКЕ ЦРНЕ ГОРЕ

Република Црна Гора у глави XIX Кривичног законика (Службени лист Републике Црне Горе, број 70/03, 13/04, 47/06, 40/08, 25/10, 32/11, 40/13 и 56/13) прописује кривична дјела против брака и породице, међу којима и насиље у породици или породичној заједници (чл. 220).

Основно кривично дјело може извршити члан породице или породичне заједнице који примјеном грубог насиља наруши тјелесни или душевни интегритет чланова своје породице или породичне заједнице. За овај облик кривичног дјела, законодавац је прописао новчану казну или затвор до једне године.

Тежи облик постоји ако је при извршењу основног облика овог кривичног дјела коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тешко повриједи тијело или тешко наруши здравље. За овај облик кривичног дјела, законодавац је прописао затвор од три мјесеца до три године.

Још тежи облик постојаће ако је усљед претходна два облика овог кривичног дјела наступила тешка тјелесна повреда или тешко нарушавање здравља или је учињено према малољетнику. За овај облик кривичног дјела, законодавац је прописао затвор од једне до пет година.

Најтежи облик постоји ако је усљед дјела из претходна три става наступила смрт члана породице или породичне заједнице. За овај облик кривичног дјела, законодавац је прописао затвор од три до дванаест година.

Посебан облик кривичног дјела чини онај ко прекрши мјере заштите од насиља у породици које му је суд или други државни орган одредио на основу закона – казниће се новчаном казном или затвором до шест мјесеци.

Назив кривичног дјела у Републици Српској и Црној Гори је идентичан: насиље у породици или породичној заједници. Основни облик кривичног дјела се извршава насиљем, дрским и безобзирним понашањем – у Републици Српској, док се у Црној Гори кривично дјело врши примјеном грубог насиља. Посљедица основног облика кривичног дјела је иста повреда, односно нарушавање физичког, тј. тјелесног или психичког, тј. душевног интегритета. За овај облик кривичног дјела, у Републици Српској, казна затвора је строжа и може се изрећи у трајању

три мјесеца до три године, док се у Црној Гори изриче у трајању до једне године. Први квалификовани облици су идентични по законском опису кривичног дјела, али се разликују по прописаној санкцији: у Републици Српској санкција је затвор у трајању од шест мјесеци до пет година, а у Црној Гори санкција је блажа и гласи: затвор у трајању од три мјесеца до три године. Други тежи облик у Републици Српској и Републици Црној Гори постоји ако је дошло до тешке тјелесне повреде или тешког нарушавања здравља, с тим да се у Републици Српској дјело може учинити према лицу млађем од осамнаест година или у присуству лица млађег од осамнаест година, а у Републици Црној Гори, дјело се може учинити према малољетном лицу, али дјело се не може учинити и у његовом присуству; санкција за овај облик кривичног дјела у Републици Српској је казна затвора у трајању од двије до десет година, а у Црној Гори санкција је затворска казна у трајању од једне до пет година затвора. Квалификовани облик кривичног дјела у којем је посљедица смрт лица се разликује у санкцији прописаној за извршиоца: у Републици Српској санкција је затвор у трајању од три до петнаест година, док је у Црној Гори распон затворске казне за овај облик кривичног дјела од три до дванаест година. У Републици Српској постоји специфичан облик кривичног дјела насиља у породици (чл. 208, ст. 5) којим се прописује да онај ко лиши члана породице живота, којег је претходно злостављао, казниће се затвором од најмање десет година; овај облик насиља у породици у Кривичном законнику Републике Црне Горе не постоји, али је чланом 144, став 1, тачка 7, инкриминисан облик тешког убиства – ко лиши живота члана своје породице или породичне заједнице којег је претходно злостављао, казниће се затвором најмање десет или од четрдесет година затвора. У Републици Српској и Републици Црној Гори постоји посебан облик кривичног дјела које чини онај ко прекрши заштитне мјере, а разлика је у томе што у Републици Српској заштитне мјере треба да изрекне суд, а санкција је (кумулативно) новчана казна и затвор у трајању од три мјесеца до три године, а у Црној Гори – заштитне мјере изриче суд или други државни орган на основу закона, а прописана санкција за овај облик кривичног дјела је новчана казна или затвор до шест мјесеци.

ЗАКЉУЧАК

Сама проблематика насиља у породици упућује на комплексност и опасност, те потребу интердисциплинарног проучавања и дјеловања на превентивном и репресивном плану. Породично насиље је сложена и вишеструко условљена појава која се развија на различите начине и има

разнолика обиљежја. Кад постоји насиље, нужан је мултидисциплинаран приступ друштва у цјелини и друштвених институција надлежних за безбједност, образовање, здравље. Добрим организовањем свих релевантних друштвених фактора и њиховим приступом у рјешавању овог сложеног и теже уочљивог проблема, смањила би се појавност насиља у породици. Потреба за сарадњом произилази из сложености проблема и потребе за цјеловитим приступом, у којем су испреплетени медицински, психосоцијални, правни и духовни аспекти.

Породично насиље, као кривично дјело, јесте јако персонализовано, јер је посљедица односа између жртве и учиниоца. На основу наведеног, закључује се да је улога жртве насиља јако значајна са превентивног становишта. Ради се, дакле, о потенцијалним жртвама, гдје сви друштвени субјекти, нарочито грађани, треба да траже угрожене породице у којима се налазе потенцијалне жртве, а надлежни државни органи треба да уклањају криминогене факторе који доводе до насиља.

Насиље у породици спада у кривична дјела за која је карактеристично да је број пријављених случајева далеко од броја стварних случајева реалног породичног насиља. Зато се ова појава сврстава у оне са високом „тамном бројком“, а повећање или смањење броја пријава за породично насиље зависи, између осталог, и од повјерења жртава у институције, од казнене политике, као и социјалне структуре која жртвама обезбјеђује адекватну заштиту. Карактеристика борбе против породичног насиља је и та што у њој учествују сви субјекти друштва. При томе су невладине организације, нарочито женске, имале доминантну улогу. Отуда је створена и повољна друштвена клима у примјени репресивних мјера против извршилаца насиља. Државни органи, невладине организације, као и грађани, чине саставни дио система друштвене борбе против насиља у породици. Овај систем обухвата свијест о друштвено негативном понашању, затим нормативне, васпитно-образовне, друштвене, организационе мјере и активности, али и дјеловање државних органа. Кроз доградњу и јачање цјелокупног система борбе против насиља у породици, обезбјеђује се ефикаснија и успјешнија активност на спречавању и сузбијању породичног насиља.

Из свега наведеног произилази да су учињени значајни помаци у циљу заштите жртава насиља у породици и смањења кривичних дјела насиља у породици; наравно, такав тренд треба да се задржи и у будућности.

ЛИТЕРАТУРА

Бабић М., Марковић И. (2009). Кривично право посебни дио. Бања Лука: Правни Факултет.

- Бабић М., Марковић И. (2009). Кривично право општи дио. Бања Лука: Правни факултет.
- Стојановић З., Перић О.(2009). Кривично право посебни део. Београд: Правна књига.
- Шкулић М.(2012). Зборник радова. Насиље у породици. Београд: Правни факултет.
- Кривични Закон Републике Српске, Службени гласник Републике Српске бр. 49/03, измјене и допуне Службени гласник Републике Српске бр. 108/04, 37/06, 70/06 и 73/10, 1/12, 67/13
- Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине, Службене новине Федерације Босне и Херцеговине бр. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 и 76/14
- Кривични закон Републике Србије, Службени гласник Републике Србије бр. 85/2005; 88/2005, испр.107/2005, 72/2009, 111/2009,121/2012, 104/2013 и 108/2014
- Казнени закон Републике Хрватске, Народне новине Републике Хрватске, бр. 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08, 57/11 и 56/15.
- Кривични законик Републике Црне Горе, Службени лист Републике Црне Горе бр. 70/03, 13/04, 47/06, 40/08, 25/10, 32/11, 40/13 и 56/13
- Закон о прекршајима Републике Српске, Службени гласник Републике Српске бр. 63/14.
- Закон о заштити од насиља у породици Републике Српске, Службени гласник Републике Српске бр. 102/12,108/13, 82/15.
- Часопис Безбједност, Полиција, Грађани, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука, број 1/06.
- Часопис Безбједност, Полиција, Грађани, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука, број 1-2/13.

DOMESTIC VIOLENCE LEGAL REVIEW

Mr Igor Jeličić*
Zoran Janjuš, PhD**

Abstrakt: Topic itself of domestic violence indicates complexity and risk and the need for an interdisciplinary study and action on preventive and repressive plan.

Domestic violence is a complex and multi- conditional phenomenon that develops in different ways and have diverse characteristics. When violence exists the necessary multidisciplinary approach of society, in general, is

* *Communal Police City of Banja Luka, email: jelicici@blic.net.*

** *General Manager of Business Zone "Ramici Banja Luka"*

Насиље у породици или породичној заједници упоредноправни осврт

needed as well as institutions responsible for security, education, health. By adequate organization of all relevant factors and their approach in dealing with this complex and hardly noticeable problems would reduce frequency of domestic violence.

The need for cooperation and comprehensive approach is generated from the complexity of the problem in which medical, psychosocial, legal and spiritual aspects are intertwined.

Key words: family, violence, criminal law protection

Мр Предраг Поповић*
Миодраг Гајић**

Апстракт: Не може се говорити о правилном схватању и сазнању суштине и циља правне норме, а посебно института, без схватања услова и узрока који су довели до њиховог успостављања. Сви кривично-правни институти вуку своје коријене од давнина. У вези с тим, неопходно је да се сваки институт, па и тешка крађа, прво проучи кроз његов историјски развој. То је и разумљива чињеница без које се не може схватити ни оцијенити мјесто, значај и улога тешке крађе у савременом кривичном законодавству. Један период у развоју људског друштва је и средњи вијек, који је, поред старог вијека, претеча развоја друштва, а самим тим и кривичног права и његових института. У овом раду ће бити приказан начин инкриминације поменутог кривичног дјела у државама средњег вијека.

Кључне ријечи: правна норма, кривично право, средњи вијек, тешка крађа.

УВОД

Кривично дјело тешке крађе има дугу традицију и заузима важно мјесто у правној науци и пракси уопште. Бројност, тежина и друштвена опасност коју представља ово кривично дјело захтијева посебну пажњу науке кривичног права и праксе уопште (Поповић и Гајић, 2015:299). Пошто се наведено дјело односи на покретну имовину која је у државном или приватном власништву, отуда је за ову проблематику и велики интерес друштва. Тај интерес друштва датира још од првобитних људских заједница (Поповић и Вујић, 2015:463). „Настанак државе као организоване форме друштвеног живота доводи до појаве права као средства за заштиту интереса владајуће класе те државе“ (Нешић, 1995:26). Из тог произилази да су криминалитет и кривично право двије историјске друштвене појаве које су нужно повезане и као такве

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; email: predrag84@yahoo.com.*

** *Јединица за подршку, Бања Лука, email: miodrag1984gajic@hotmail.com.*

имају исти крајњи узрок свог настанка. Кривична дјела представљају за друштво највећу опасност (Мрвић-Петровић, 2009:12). Самим развојем друштва и настанком права, дошло је до детаљнијег сагледавања и прецизнијег одређења кривичних дјела, а самим тим и тешке крађе. За ово кривично дјело се на неки начин може рећи да је старо колико и сама цивилизација. Прве расправе и размишљања о криминалитету уопште налазимо у дјелима античких филозофа Платона и Аристотела, који су се, поред питања друштва и државне организације, бавили и казнама и узроцима криминалитета (Марковић, 2010:56). Поред њих, о криминалитету је говорио и римски филозоф Цицерон, који је сматрао да је један од главних узрока криминалитета некажњавање. Најчешћи, а уједно и најопаснији облик угрожавања имовине јесте криминалитет (Даничић, 2006:691). Дакле, из тог се јасно види база настанка свих наука и научних дисциплина које се баве кривичним дјелима, па и тешком крађом.

Кривично дјело тешка крађа представља изузетно значајан институт кривичног права. То је и разумљиво, из тог разлога, што је овај институт стар готово колико и само друштво, а данас представља једно од најзаступљенијих кривичних дјела у свијету (Поповић и Гајић, 2015:300). У правној историји дуго су присутни различити облици тешке крађе (квалификовани облик крађе). Практично од самог формирања првобитних људских заједница и саме државе, као и касније у државама средњег вијека, штити се имовина као њихов значајан фактор. Због тога се често каже да је ово кривично дјело старо колико и сама цивилизација. Овај институт је кроз историју доживљавао различите промјене. Он се у почетку стидљиво појављивао уз кривично дјело крађе, без свог јасног идентитета, а развио се до једног сасвим модерног, у потпуности самосталног института у садашњем кривичном законодавству, који има значајну примјену у савременом свијету. Дакле, да би се дошло до једног модерног института тешке крађе морао је проћи извјестан период развоја људског друштва од његовог почетка па све до данас. У средњем вијеку, као и у периоду првобитних људских заједница, нека од кривичних дјела против покретне имовине била су заступљена у великој мјери, а за нека се до тад није ни знало. То је и разумљиво, јер је степен друштвеног развоја био на знатно нижем нивоу него данас. Тако се у том периоду у одредбама старих законика, баш из претходно наведених разлога, за тешку крађу није знало, тј. она није била самостални институт, пошто је садржавана у оквиру крађе. То значи да су унутар крађе обухваћени неки модерни облици тешке крађе. Такође, у различитим периодима су постојале и различите санкције. На примјер, уколико би неко украо у другој држави по други пут, према византијском закону Еклоги, њему би се сјекла рука, и сл. У овом раду ћемо приказати како се ово кривично дјело инкриминисало у средњем вијеку, тачније, у државама које су

обилежиле средњи вијек и које представљају претечу развоја модерног друштва. Државе које су обилежиле средњи вијек биле су: Франачка држава, Византија, Арабија, Руско царство, средњовјековна Њемачка итд. Ове државе су имале своје законе којима су се штитили њихови интереси и интереси њиховог народа.

СРЕДЊИ ВИЈЕК

Трајање средњег вијека изазива низ недоумица, што није везано за његов почетак, који је у принципу обилежен V вијеком нове ере, односно падом Западног римског царства, већ за његов крај. Припадници марксистичке школе ово раздобље везују за феудални период, гдје разликују рани феудализам (од V до X, односно у неким земљама, прије свега словенским до XII вијека и карактерише га патримонијална држава), развијени феудализам (од X до XV вијека, а одређује га сталешка монархија) и позни феудализам (од XVI до XVIII вијека, чија је главна карактеристика апсолутна монархија). Ипак, поред свега тога, постоје аргументи који иду у прилог чињеници да се средњи вијек завршава знатно прије XVIII вијека. Дакле, већ од XV вијека дешавају се велики догађаји који мијењају историју цијелога свијета, а то су пропаст Византије и велика географска и техничка открића. Даље, сам XVI вијек нуди велику реформацију, те се у том вијеку дешава прва грађанска Низоземска револуција. Проналазак барута је значајно техничко откриће које је допринијело развоју војске, за разлику од ранијих и примитивнијих начина ратовања, а све то уз контролу снажних монарха. Све ово, узимајући у обзир индустријску револуцију и низ других промјена, прије свега у сфери науке и културе, представља прекретницу за појаву нове епохе у историји човјечанства (Даниловић и Станојевић, 1987:143). Иако су ријетки закони који дефинишу кривично дјело крађе, за крађу, као самостално кривично дјело, све чешће се прописује казна. То значи да се ово дјело у све мањем обиму регулише нормама обичајног права. „Неретки су покушаји да се регулише појам крађе кроз кажњавање за крађу свих покретних ствари које могу бити предмет крађе. Тешка крађа се углавном још увек не препознаје као засебно кривично дело, мада се за различите облике крађе предвиђају различите казне“ (Трешњев, 2005:14).

ИНКРИМИНАЦИЈА ТЕШКЕ КРАЂЕ У ДРЖАВАМА СРЕДЊЕГ ВИЈЕКА

Државе средњег вијека које су имале велики утицај на развој права уопште су: Франачка држава, Византија, Арабија, Руско царство,

средњовјековна Њемачка, итд. Ту су настали многи законици, као што су: Салијски закон, Еклога, Земљораднички закон, Руска правда, Каролина, те многи други.

На исти начин као и друге германске државе, настала је и Франачка држава. Франци су били једно од германских племена које се спомиње већ у III вијеку нове ере, гдје су у вријеме велике сеобе народа продрли у област римске провинције Галије, на територију која одговара дијеловима данашње Француске и јужним дијеловима данашње Њемачке, све до Швајцарске. Као освајачи, Франци су били слободно становништво које се махом бавило пољопривредом (Шаркић, 1999:127). У доба освајања римске државе, Франци су се налазили у војној демократији, односно у савезу племена. Пошто су ту имали водећу улогу, велики утицај су имали на интензиван процес раслојавања родовског друштва. Највећи процват Франачке државе био је за вријеме владавине Карла Великог (768-814). Касније, након смрти Карловог насљедника Лудвига Побожног, Верденским уговором Франачка држава је подијелена, гдје ће се западнофраначко подручје развијати као Француска, а источнофраначко подручје као Њемачка. Може се рећи да је ту заступљено право које је важило на територији Франачке, али се не може говорити о "франачком праву". Из тог произилази да је ријеч о етничком шаренилу и јаком племенском партикуларизму овог простора. Свако племе је имало своје обичаје и правила којих се придржавло. Специфично својство тих варварских закона било је да се нису односили на једну одређену територију (нпр. Франку се судило по франачком, Аламану по аламанском, Бургунду по бургундском, Римљанину по римском закону итд.). Такође, оно што је овдје карактеристично, јесте не само да се у ово доба није помишљало да се уједначе закони освајачких народа, него ни побједник није тежио да постане законодавац побијеђеном народу. Тако су дјеца слиједила закон свога оца, жене закон свога мужа, удовице су се враћале под властити закон, а ослобођеници су се држали закона свога господара. „Основни правни извори јесу збирке обичајног права племена која су улазила у састав Франачке, *leges barbarorum* и државни прописи које су издавали франачки владари“ (Трешњев, 2005:16). Најпознатији закони су: Визиготски (најстарији међу варварским законима, састављен је 475. године), Бургундски, Салијски (ова два се везују за крај V и почетак VI вијека) и Рипурски закон (везује се за почетак VI вијека).

Настанак првобитне верзије зборника обичајног права салијских Франака везује се за владавину Клодвика, првог франачког краља. Поменути зборник је написан на исквареном латинском језику, са мноштвом уметнутих франачких ријечи и израза, а састојао се од 65 чланова. Пречишћени текст из доба Карла Великог имао је седамдесет чланова, а садржавао је претежно норме кривичног права и неупоредиво мање одредби стварног, облигационог, брачног, породичног, насљедног

и процесног права. Малољетни учиниоци кривичних дјела узраста до дванаест година по Салијском закону нису подлијегали кривичној одговорности, што није увијек искључивало одговорност њихових старатеља. Међутим, робови су увијек лично били одговорни за своја дјела (убиство, силовање или крађу) и могли су бити кажњени шибањем, ушкопљењем и смртном казном. Веома су занимљиве бројне одредбе Салијског закона које се односе на крађу, те се из њих јасно види живот Франака (земљорадња, сточарство, лов, риболов, занати и сл.). Уопштено посматрајући, крађа је кажњавана новчаном казном чија је висина зависила од разноврсних околности које су детаљно описане у законском тексту. Крађа код куће кажњавала се строже од крађе ван куће, провална крађа се сматрала опаснијом од просте крађе, а крађа коју би извршио роб повлачила је још и двадесет удараца бичем, па и ушкопљење (Николић, 1997:181). Из свега овога јасно се види да је Салијски закон један од првих писаних правних извора који је унио комплетно обичајно право везано за крађу. Овдје се такође прави степеновање друштвене опасности која одређује казну (нпр. код крађе свиња: ако неко украде сисанче, и то му буде доказано, пресудило би му се да мора да плати сто двадесет динара, што износи три солида или ако би неко украо крмачу са свом прасади, пресудило би му се да плати двјесто осамдесет динара, што износи седам солида итд.). Салијски закон је предвиђао: крађу свиња, говеда, оваца, коза, паса, птица, пчела, затим, предвиђао је одредбе о покраденим робовима и неслободним лицима, о крађама и провалама слободних људи, о крађама и провалама робова, о крађи чамаца, о крађама у млину, о крађи лова, о крађи коња и кобила, о пљачкању лешева, о отимању из туђе руке, итд. За све ове крађе предвиђане су различите казне, које су зависиле од степена друштвене опасности.

Источно римско царство, које је успјело да се одупре варварским нападима из времена Сеобе народа и надживи Западно царство за готово хиљаду година, називамо Византија, а она је такође имала велики утицај у развоју друштва (Шаркић, 1999:110). Подјела Римске империје на западну и источну половину догодила се 395. године (Теодосијевом подјелом). Иако је тада у формалном смислу постојало њихово јединство, већ се могло говорити о двјема засебним државама. Након пропасти Западног римског царства 476. године, Источно је формално постало једини насљедник велике римске империје. Назив Византија почео је да се употребљава тек у XVI вијеку, онда када Источно римско царство више није ни постојало. Ријеч Византија потиче од грчке варошице Византиона која се налазила на мјесту гдје је Константин Велики 330. године изградио нову велелепну престоницу, коју су Словени прозвали Цариград, а Турци, када су га освојили 1453. године - Стамбол (Истамбул). Сагледавањем византијског права у општем смислу, треба имати у виду чињеницу да се уз свјетовно све више развијало и црквено право. Црква

је имала велики утицај у обликовању свјетовног права током цијелог трајања Византијског царства. Формални извори права углавном су били исти, а то су: закони *nomoi* и царске конституције *novae* (оне допуњују или мијењају неке раније правне прописе, озакоњују неке правне обичаје и забрањују поједине појаве у друштвеним односима које је централна власт сматрала опасним). Недуго затим, њима се придружују *nomokanoni* (свјетовна и црквена правила) и повеље (права и правила дата црквама). Византијско царство је имало мноштво правних извора, од којих су најпознатији: Еклога и Земљораднички закон, а поред њих се спомињу Поморски закон, Прохирон, Епанагога, Василике и др.

Еклогу је донио византијски владар Лав III и она спада у групу закона коју су донијели владари из династије Иконобораца. То је кратак и прецизан закон гдје су унијете одредбе Јустинијанове кодификације и обичајног права, а садржи кратке одредбе из брачног, насљедног, кривичног права, судског поступка и др. Овај закон се примјењивао и ван граница Византије. Доласком македонске династије, укинута су закони царева Иконобораца, међу њима и Еклога. Међутим, и поред свега тога, она се и даље примјењивала. Даље, Еклога садржи доста нових прописа, који су одраз промјењених друштвено-економских (феудалних) односа (Кандић, 1988:160). Она спада у ред закона који први спомињу крађу као општи институт, гдје је и санкционише. Еклога у својим одјељцима има низ одредаба које се односе на крађу. Тако је у одјељку XVII-11 предвиђено да се онај ко краде у другим државама по први пут, ако је слободан и имућан, осуђује да врати украдено и још дуплу вриједност украденог, а ако то ради по други пут, њему ће се одсјећи рука. Оно што је овдје специфично јесте то да овај члан предвиђа тежи облик крађе, а то је крађа у поврату, гдје се види да је за тај облик предвиђена знатно тежа казна (одсјецање руке). Даље, овдје је предвиђена и шумска крађа која је поистовјећена са паљењем шума. Ту се предвиђа да је онај који убаца ватру у туђу шуму или који је у њој оборио дрво дужан да плати новчану казну у дуплом износу (XVII-20). Овдје се такође види доминантност робовласничких односа, јер је предвиђено да уколико би неко крао или продавао слободног човјека, био би подвргнут одсијецању руке (XVII-20). Исто тако, уколико би неко завео, украо или утајило туђег роба, тај би се осудио на враћање тог истог роба или неког другог његовом господару или на накнаду његове вриједности.

Земљорадничким законом се у највећој мјери уређују аграрни и други односи слободних сељака у сеоским општинама. Над њима се, углавном, примјењују норме грађанског и кривичног права. Период његовог настанка је споран. Највећи број датирања се креће од краја VII до средине VIII вијека. Неки правни историчари га сматрају „словенским законом“, тј. законом који је многа рјешења преузео из словенског обичајног права. То је и разумљиво, јер је донијет за вријеме великих

демографских промјена у Византији. Овдје су углавном предвиђене крађе везане за земљорадњу и сточарство, што се може видјети илустрацијом само неких од мноштва чланова овог закона који регулишу област крађе. Тако, овај закон предвиђа да уколико земљорадник за вријеме орања украде лопату или мотику, па се то касније утврди, он је дужан да сваки дан употребе плати по дванаест волова. Исто тако важило је за оног ко за вријеме калемерских радова украде калемар, или за вријеме жетве срп или за вријеме сјече шума сјекиру (члан 22). Уколико би се дешавало да чувар воћњака краде на мјесту гдје обавља посао, њему би се одузимала зарада и он би се јако ишибао (члан 33). Ако би се десило да се најамни пастир ухвати како потајно од власника музе његову стоку и продаје млијеко, он би се ишибао, те би му се одузела зарада (члан 34). Када би се неко ухватио да краде туђу сламу, он би је морао вратити у двострукој количини (члан 35). Уколико би неко украо бика или магарца, па га ухвати у томе, дужан је био да стоку врати, као и зараду коју је коришћењем стоке зарадио (члан 41). Ако би неко у намјери да украде бика из стада отјерао стадо, а оно тада буде растргнуто од дивљих звијери, тада би се кривац кажњавао осљеplивањем (члан 42).

За развој права и цивилизације уопште, од великог је значаја и Арапски калифат. У старом вијеку, арапска племена нису имала значајну историјску улогу. Међутим, у средњем вијеку, самим обједињавањем арапских племена око пророка Мухамеда и нове религије ислама, створена је велика империја која је загосподарила већим дијелом културног свијета и заузимала територију од Атлантика до границе са Кином. Овдје доминира шеријатско право, које представља један заокружени правни систем, поред римско-византијског, у периоду од VII до XII вијека. Његове норме за муслиманске вјернике имају обиљежје светости. Сматра се да власт долази од Алаха у чије име се изричу судске пресуде. Сам Шеријат важи за муслимане по персоналном принципу, док за немуслимане важе њихова вјерско-обичајна права. У Курану, светој књизи исламских вјерника, предвиђено је само пет кривичних дјела и то: крађа, разбојништво, прељуба, лажна оптужба за прељубу и употреба вина-алкохола. За крађу се кажњавало одсијецањем руке. Настанком Османлијског царства, у правној сфери, дошло је до низа промјена, што се јасно види из чињенице да је султан доносио декрете (кануне), који су постали саставни дио права. Тако је, употребом кануна, шеријатско право допуњавано новим кривичним дјелима (Трешњев, 2005:26).

Руско царство је у пристојној мјери креирало свјетску историјску сцену. Иако су источнословенска племена релативно касно дошла до изражаја, ипак их спомињу арапски и византијски хроничари IX вијека. Тада се сматрало да су Новгород и Кијев најважнији политички и трговачки центри рускословенског свијета, пошто је први био близу Балтичког мора и Скандинавије, а други у близини Црног мора и

Византије (Пантић, 2003:96). У руском праву је до X вијека доминирало обичајно право источнословенских племена. Овдје се као најважнији правни споменик истиче Руска правда.

Збирку закона под називом Руска правда издао је кнез кијевске Русије Јарослав Владимерич Мудри (1019-1054), да би законски утврдио постојеће феудалне односе. Овај зборник представља мјешавину обичајног и византијског права и садржи прописе који штите интересе горњих слојева: кнежева, трговаца и др. Овдје се законски санкционише друштвена неједнакост, својствена феудалном добу. Нажалост, оригинални текст Руске правде није сачуван. „Руска правда има више верзија, које су током изучавања разних преписа пронађених у манастирским и другим архивама, више пута редиговане. Овде је коришћена такозвана трећа редакција Руске правде сачињена према Триоцком препису Мерила Праведног са краја XV века, са варијантама и додацима из других преписа“ (Трешњев, 2005:27). У руским кнежевинама, поред Руске правде, примјењивале су се и кнежевске наредбе које су такође регулисале правни живот у том подручју. Руска правда није имала своје чланове, а сваки нови појам означавао је иницијалом црвене боје. Овај закон садржи мноштво одредаба које обухватају кривично дјело крађе. Ми ћемо на овоме мјесту указати само на неке од њих. Тако, на примјер, уколико би неко крао коње, он би се предавао кнезу да га протјера. Ако би неко украо у амбару, морао би да плати три гривне казне. Када би неко убио лопова у амбару, то би се карактерисало као да је убијен пас. Даље, уколико би неко украо стоку са поља, било да су то овце, козе, свиње, од тога би се узело шездесет куна, а ако је у питању неколико лопова, онда би сваки од њих плаћао по шездесет куна. Када би роб украо коња, онда би његов господар плаћао двије гривне за њега. Ако би неко украо лађу, казнио би се са шездесет куна ако је лађу вратио власнику, а уколико је не би вратио власнику, онда је био дужан да за морску лађу да три гривне, ако је у питању ријечна лађа - такође три гривне, за чамац гривну, а за чун осам куна. За крађу сијена и дрва казна је износила девет куна итд. (Трешњев, 2005:28).

Једна од земаља која такође представља претечу у развоју права и друштва уопште јесте средњовјековна Њемачка држава, која формално носи овај назив од 962. до 1806. године. Она је настала као израз тежње Отона I да направи државу по угледу на идеале Карла Великог о обнови Римске империје, под влашћу једног владара. У средњовјековној Њемачкој дуго није постојао никакав општи правни систем, а земље које су улазиле у састав Њемачког царства примјењивале су своје партикуларно право. Тек крајем XV и почетком XVI вијека стварају се друштвени односи за настанак једног општег права. Његово стварање настаје по угледу на Римско право. Најпознатији кривично-правни споменик ове земље јесте Општењемачки кривични законик познат

као Каролина (*Constitutio criminales Carolina*). Овај законик је настао 1532. године, добио је име по цару Карлу V и представља најзначајнији кривично-правни споменик касног феудализма. У њему су прожета заостала средњовијековна кривично-правна и извјесна напреднија схватања и мјере. „Поред тежње да обједини кривично право, а још више кривични поступак у целој Немачкој, Каролина уводи доста прегледну систематику и прецизне дефиниције кривичноправних појмова (покушај, саучесништво, нехат, урачуљивост, нужна одбрана и сл.) и добро описане дефиниције деликата. У томе је она учинила корак напред, док је у погледу циља кажњавања и бруталности казни још изразито средњовековна“ (Трешњев, 2005:29). Овај законик је имао супсидијарни карактер у односу на кривично право појединих њемачких замаља, али се ипак са сигурношћу може рећи да је његов утицај у даљем развоју ипак био велики све до кривичноправних реформи просвећеног апсолутизма. У Каролини се први пут јасно дефинишу поједини облици крађе као тежи облици, те се издвајају у посебне чланове. Оно што је овдје специфично јесте то да неки од тих облика, као што су крађа извршена проваљивањем и обијањем, и данас представљају радњу тешке крађе, док су поједине радње дуго представљале радњу тешке крађе, као што је крађа светих предмета и сл. Са сигурношћу се може рећи да је овај законик издвојио тешку крађу као засебно кривично дјело. Поред тога, овај законик познаје и друге лакше облике крађе, као што су крађа због истинске глади, крађа ствари мале вриједности итд. У неком члановима овог законика се говорило о најништавнијој тајној крађи; о још тежој, опаснијој крађи извршеној први пут проваљивањем и обијањем; о малолетним крадљивцима; о крађи извршеној због истинске глади; о крађи светих и освећених предмета на освећеним и неосвећеним мјестима итд. Као специфичан примјер крађе која је у суштини истовјетна са неким данашњим облицима тешке крађе (у овој одредби има и мало елемената разбојништва и разбојничке крађе) може послужити одредба која се односи на тежу, опаснију крађу извршену први пут, обијањем и проваљивањем (члан 159.). Овдје је предвиђено да уколико учинилац дању или ноћу обије или провали у нечији стан или оставу или пође у крађу са оружјем у намјери да оног ко му се супротстави рани, таква крађа се сматра опасном, предумишљајном крађом са обијањем или проваљивањем, независно од тога да ли је крађа прва или поновљена, велика или мала и да ли је учинилац до тада или потом примијећен или затечен. При крађи извршеној са оружјем, законодавац наводи да се треба чувати насиља и рањавања, па се стога у овом случају кажњавало вјешањем, водом, вађењем очију, одсијецањем једне руке или неком подобном тешком тјелесном казном.

ЗАКЉУЧАК

Имајући у виду све горе наведено, може се рећи да је кривично дјело тешке крађе старо као и само друштво, те да се у средњем вијеку стидљиво појављивало као кривично дјело крађе. С обзиром на степен развоја људског друштва, на неки начин, то је и разумљиво. Није се могло очекивати да се у том периоду толико развије теорија и пракса кривичног права да се одмах институт тешке крађе издвоји и засебно егзистира од кривичног дјела крађе. Овдје се са сигурношћу може рећи да се крађа у све мањем обиму регулише обичајним правом. Дакле, у овом раду је приказано како се ово кривично дјело инкриминисало у средњем вијеку, тачније, у државама које су обиљежиле средњи вијек и које представљају претечу развоја модерног друштва. Државе које су обиљежиле средњи вијек биле су: Франачка држава, Византија, Арабија, Руско царство, средњовјековна Њемачка и сл. Ове државе су имале своје законе којима су се штитили њихови интереси и интереси њиховог народа. Међутим, иако су ријетки закони који дефинишу кривично дјело крађе, за крађу као самостално кривично дјело се све чешће прописивала казна. У вези с тим, можемо рећи да су веома занимљиве бројне одредбе Салијског закона које се односе на крађу. Дакле, салијски Франци су у поменутом закону предвидјели да је крађа кажњавана новчаном казном чија је висина зависила од разноврсних околности, које су детаљно описане у законском тексту. Нпр. крађа код куће кажњавала се строже од крађе ван куће, провална крађа се сматрала опаснијом од просте крађе, а крађа коју би извршио роб, повлачила је још и двадесет удараца бичем, па и ушкопљење. Даље, у Византијском царству један од закона који предвиђају кривично дјело крађе јесте Еклога. Поменути законик у својим одјељцима има низ одредаба које се односе на крађу. Тако је овдје у једном дијелу предвиђено да се онај ко краде у другим државама по први пут, ако је слободан и имућан, осуђује да врати украдено и још дуплу вриједност украденог, а ако то ради по други пут, њему ће се одсећи рука итд. У Арапском свијету, од великог значаја је шеријатско право. Света књига Куран предвиђа неколико кривичних дјела, између осталих и крађу, за коју се кажњавало одсијецањем руке. Такође, Руска правда обухвата мноштво одредаба које се односе на крађу. Овај средњовјековни руски законик предвиђа, на примјер, да уколико би неко крао коње, он би се предавао кнезу да га протјера или ако би неко украо у амбару, морао би да плати три гривне казне, итд. И најзад, још један закон који има свој значај у погледу дефинисања кривичног дјела крађе јесте Општењемачки кривични законик познат као Каролина. Он је значајан по томе што се овдје први пут јасно дефинишу поједини облици крађе као тежи облици, те се издвајају у посебне чланове. Оно

што је овдје специфично јесте то да неки од тих облика, као што су крађа извршена проваљивањем и обијањем, и данас представљају радњу тешке крађе, док су поједине радње дуго представљале радњу тешке крађе, као што је крађа светих предмета и сл. Са сигурношћу се може рећи да је овај законик издвојио тешку крађу као засебно кривично дјело. На основу свега наведеног, може се рећи да је средњи вијек претеча и једна велика база даљег развоја кривично-правне теорије и праксе уопште.

ЛИТЕРАТУРА

- Даниловић, Ј., Станојевић О. (1987). Текстови из Римског права (Практикум за вјежбе). Београд: Службени лист.
- Даничић, М. (2006). Најчешћи облици угрожавања имовине и лица предузећа, *Безбједност, полиција, грађани*, 2, 691–713.
- Кандић, Љ. (1988). Одабрани извори из опште историје државе и права. Београд: Савремена администрација.
- Марковић И. (2010). Основи криминологије. Бања Лука: Правни факултет.
- Мрвић-Петровић, Н. (2009). Кривично право општи део. Београд: Правни факултет, Универзитет Унион.
- Нешић, Љ. (1995). Кривично право општи и посебни део. Београд: Младост.
- Николић, Д. (1997). Фрагменти правне историје, Ниш: СВЕН.
- Пантић, Д. (2003). Општа правна историја - цивилизације, држава, правни системи и кодификације, Београд;
- Поповић, П., Вујић, Д. (2015). Крађа извршена из мржње с освртом на Републику Српску - проблеми у пракси. *Право и правда*, 1, 463–475.
- Поповић, П., Гајић, М. (2015). Кривично дјело тешке крађе у староме вијеку. *Безбједност, полиција, грађани*, 3-4, 299–313.
- Трешњев, А. (2005). Тешка крађа у теорији и пракси. Београд: Интермекс.
- Шаркић, С. (1999). Општа историја државе и права. Београд: ИП Драганић.

CRIMINAL OFFENSE OF AGGRAVATED THEFT IN THE MIDDLE HISTORY

Mr Predrag Popovic*
Miodrag Gajic**

Abstract: We can not talk about the proper understanding and knowledge of the essence and objective legal norms, in particular institutes, no understanding of the causes and conditions that led to their establishment. All criminal justice institutes draw their roots from ancient times. In this regard, it is necessary that each institute including grand larceny first examine the historical development. It is understandable facts, without which you can not understand even rate a place, role and importance of aggravated theft in modern criminal law. One period in the development of human society is the middle ages, which is next to the old century precursor to the development of society, and therefore the criminal law and its institutions. This paper will show the way criminalization of the offense mentioned in the states of the middle ages.

Keywords: legal norm, criminal law, middle ages, theft.

* Police College, University of Banja Luka; email: predrag84@yahoo.com,

** Support Unit, Banja Luka, email: miodrag1984gajic@hotmail.com.

НЕКИ АСПЕКТИ НАДЗОРА НАД РАДОМ БЕЗБЈЕДНОСНИХ ОРГАНА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPG1601239V

УДК: 005:351.86(497.6)

Бојан Влашки, мср*

Апстракт: Систем безбједности један је од основних елемената система сваке државе. Заштита елементарних људских права и слобода, као што су право на живот, право на физички и психички интегритет, право на имовину и друга права, не може бити успјешна без постојања ефикасног система безбједности. У циљу заштите наведених вриједности, у савременим условима се тражи успостављање различитих облика сарадње између органа надлежних за безбједносна питања, али и других релевантних субјеката. Ипак, не може се порећи да вршење одређених активности од стране безбједносних органа, образложено потребом заштите појединих људских права и слобода, отвара могућности повреде других значајних права и слобода личности, као што су право на приватност, слобода изражавања и право комуникације. Стога је нужно законски уредити и практично спроводити надзорне активности над безбједносним органима. У Босни и Херцеговини је ово питање од нарочитог значаја, посебно у контексту сложене државне структуре, подијељеног друштва и посљедица изазваних грађанским ратом. Имајући у виду комплексност система безбједности у Босни и Херцеговини, у раду ће бити анализирани само поједини аспекти надзора над радом безбједносних органа. Као исход предузетог истраживања биће предложена рјешења у прилог ефикаснијем надзору над безбједносним органима у Босни и Херцеговини.

Кључне ријечи: надзор, контрола, безбједносни органи, Република Српска, Босна и Херцеговина.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Безбједност представља фундаментално право и битан предуслов кориштења и упражњавања личних слобода и права. Универзална декларација Уједињених нација (даље: УН) о људским правима право на безбједност ставља у исти ред са правом на живот и правом на

* Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, email: b.vlaski@pravobl.org.

слободу (види: чл. 3 Универзалне декларације о људским правима, усвојене од стране Генералне скупштине УН, 10. децембра 1948. године). У Резолуцији Генералне скупштине УН-а 34/169, којом је 17. децембра 1979. године усвојен Кодекс понашања за службена лица одговорна за примјену закона, напомиње се да би „активности службених лица требале бити подложне јавном надзору, било од стране надзорних комисија, министарстава, тужилаштва, судства, омбудсмана, грађанских комитета, комбиновањем ових облика надзора, или од стране било које надзорне агенције“. Осим тога, у Резолуцији УН-а 34/169 се наводи и да „норме саме по себи немају практичну вриједност ако се њихова садржина и њихово значење не усађује у дух сваког службеног лица“.

Једно од најважнијих обиљежја правне државе је законито функционисање институција уз постојање одговарајућих механизма преко којих се провјерава поштовање и спровођење закона. За разлику од полицијске државе, у правној држави постоје правни принципи и поступци којима се појединцима обезбјеђује слобода да учествују у политичком и друштвеном животу. Наиме, држава треба да почива на општем принципу да се њена дјелатност може предвидјети, што доприноси легитимитету дјеловања државних институција. Везивање државе за право и законе обезбјеђује грађанима слободу, која се смије ограничити једино законом, према условима постављеним највишим правним актима. Правна сигурност постоји када су пред законом сви једнаки и она може постојати само тамо гдје сваки грађанин може знати шта државне власти могу и смију учинити, те знати шта је допуштено или забрањено. У оквиру ових механизма, грађанима се даје могућност да слободно изјављују жалбе, подносе пријаве и друге представке у вези са поступцима припадника безбједносних органа, које надлежни субјекти треба да разматрају благовремено и непристрасно, те да дају одговоре и предузимају адекватне мјере.

Поштовање основних принципа правне државе и владавина права данас представљају цивилизацијске стандарде и једну врсту улазнице у круг цивилизованих земаља. У дискусијама о Европским интеграцијама у земљама југоисточне Европе, често се наглашава неопходност досљедне примјене „владавине права“. Ово је један од критеријума за приступање Европској унији (даље: ЕУ), који је Европски савјет дефинисао у Копенхагену 1993. године. Од земаља кандидата се тражи да поред стабилности институција гарантују демократију, функционисање правне државе, поштовање људских права и поштовање и заштиту мањина (Roos, 2008: 1-14). Босна и Херцеговина (даље: БиХ), као чланица Савјета Европе, преузела је одговарајуће међународне обавезе. Државе чланице Савјета Европе тако имају обавезу да развијају етичке кодексе у раду полиције који су засновани на вриједностима које су дате у Европском кодексу полицијске етике (види: Европски кодекс полицијске етике

који је Комитет министара Савјета Европе усвојио Препоруком (2001) 10, од 19. септембра 2001. године). „На међународном нивоу не постоји надзор безбједносних и обавјештајних служби“ (Борн и Ли, 2005: 15), али постоје одређени наднационални контролни механизми који се огледају кроз рад Европског суда за људска права, који дјелује према Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода (даље: ЕКЉП). С тим у вези, Устав БиХ (чл. II) даје гаранције за заштиту основних људских права и слобода предвиђених ЕКЉП, која је саставни дио Устава БиХ.

Појам система безбједности, као генусни појам у овом раду, може бити посматран у ширем и ужем смислу. Посматрано у ширем смислу, под системом безбједности подразумева се укупност органа, организација, те њихових активности усмјерених ка заштити безбједности становника одређене државе. Уопште узевши, безбједност државе може бити угрожена под дејством спољних и унутрашњих фактора. Заштиту државе од угрожавања споља пружају војни органи, док унутрашњу безбједност штите органи унутрашњих послова и обавјештајно-безбједносни органи (потоњи имају одређена овлашћења и у циљу заштите државне безбједности од спољног угрожавања). Дјеловање свих органа надлежних за заштиту унутрашње безбједности и њихове функције представљају систем безбједности у ужем смислу. Управо ово уже значење појма система безбједности ће бити предмет анализе овог рада, и то са становишта појединих аспеката надзора над органима безбједности у БиХ.

Кључна питања безбједности у БиХ регулисана су уставним и законским одредбама, док су она најосјетљивија (процедуре употребе метода и средстава), детаљније уређена бројним подзаконским прописима или интерним инструктивним актима. С обзиром на то да безбједност у БиХ носи печат сложеног (компликованог) организационог и функционалног система, усљед сложене структуре државне управе и различитих нивоа законодавне и извршне власти, постоји опасност да Обавјештајно безбједносна агенција (даље: ОБА) и бројне полицијске агенције у БиХ постану пријетња демократији и људским правима. „Стиче се утисак да у БиХ постоје три система безбједности (на нивоу БиХ, на нивоу ентитета и на нивоу кантона) односно, један који егзистира на три нивоа која нису у субординирајућем односу, већ између њих постоји координација“ (Ђеранић, 2012: 110). Изузетна сложеност система безбједности у БиХ онемогућава да сва битна питања надзора над безбједносним органима на различитим нивоима (ниво БиХ, ентитетски ниво, кантонални ниво, Дистрикт Брчко) буду обухваћена у оквиру овог рада. За такав подухват неопходно би било приступити писању рада монографског карактера, који би несумњиво дао допринос свеобухватном сагледавању ове проблематике. Стога ће у раду бити

приказани само поједини аспекти надзора над безбједносним органима у БиХ, и то на нивоу БиХ и Републике Српске (даље: РС).

ОБЛИЦИ НАДЗОРА НАД РАДОМ БЕЗБЈЕДНОСНИХ ОРГАНА

Систем безбједности карактеришу широка овлашћења његових субјеката, која су им законом додијељена у циљу заштите најважнијих друштвених вриједности. У том контексту, издвајају се овлашћења за употребу физичке принуде у циљу провођења закона, те значајна дискреционаовлашћења органа надлежних у оквиру система безбједности (даље: безбједносни органи). Кршење правних прописа од стране безбједносних органа може се објашњавати самом природом полицијског система, специфичношћу овлашћења и значајем дискреционих права која су њима дата како би могли остваривати функције због којих су основани. Стога се намеће потреба за подвргавањем ових субјеката различитим облицима надзора, како би се овлашћења вршила у складу са оквирима постављеним објективним правом.

У нашем праву се углавном не прави разлика између израза надзор и контрола (Кунић, 2010: 131), те се ови најчешће сматрају синонимима (Лилић, 2010: 315). Контрола уопштено представља једну трајну дјелатност брижљивог и систематског посматрања и оцјењивања неког туђег рада (Стјепановић, 1973: 221). Независно од тога да ли се користи израз надзор или контрола, суштински се ради о активности која подразумијева постојање најмање два субјекта, при чему један субјект посматра и оцјењује рад другог субјекта, те има могућност корективног дјеловања ради усмјеравања посматраног рада ка остварењу постављеног циља. Ипак, постоје и схватања да надзор представља шири и трајнији процес, те се у том смислу контрола схвата као саставни дио надзора, као најважнији и најјачи облик утицаја вршиоца надзора према оном чија се активност надзире (Томић, 2009: 53-54). У прилог разлици надзора и контроле се истиче како је управни надзор континуиран процес увида у рад управе од стране овлашћених субјеката и спроводи се *ex officio*, док је контрола облик испољавања управног надзора, будући да она може бити извршена како редовним, тако и *ad hoc* путем, те се закључује да је контрола инструмент (средство) за провођење управног надзора (Врањеш, 2011: 317). Мишљења смо да појмови надзор и контрола имају више заједничких карактеристика него разлика, због чега ће у овом раду оба појма означавати исту појаву.

У систему безбједности различити орагани прикупљају и обрађују бројне информације о озбиљним опасностима које пријете држави и друштву (тероризам, организовани криминал, корупција и сл.), али су у

том процесу могуће одређене злоупотребе прикупљених информација које могу довести до повреда значајних људских права, а посебно права на слободу изражавања, удруживања, приватност, лични интегритет и др. У условима технолошке и комуникационе развијености, безбједносни органи са посебним овлашћењима имају далеко веће могућности да поред обавјештајних информација прикупљају и анализирају и друге личне податке грађана које неодговорни појединци могу злоупотребити ради остваривања личних или политичких интереса. Због природе послова безбједносних службеника, који у професионалном заносу имају тенденцију да прикупљају што више информација, неријетко долази до појава нелегитимног кориштења информација и података од стране неодговорних појединаца, посебно оних на вишим нивоима руковођења. Ово је нарочито изражено у раду обавјештајно-безбједносних служби. Наиме, извршна власт, како у свијету, тако и код нас, некада је принуђена да реагује брзо и одлучно како би се заштитили основни интереси државе и друштва. Због тога у безбједносним службама, тј. у појединим организационим дијеловима полицијске структуре, постоји ризик самосталног тумачења смјерница - инструкција издатих од стране извршне власти у виду провођења неписаних прикривених, политичких одлука које представљају опасност да ове службе дјелују „као државе унутар државе“. Због повезаности организованих криминалних група са појединим лицима у државној администрацији, долази до случајева корупције и злоупотреба од стране оних припадника безбједносних агенција који своја професионална знања и широка овлашћења користе у криминалне сврхе. Ова опасност намеће потребу дјелотворне унутрашње контроле и спољног демократског надзора.

Систем безбједности представља важан сегмент управног система сваке државе, а безбједносни органи улазе у структуру органа државне управе. У теорији и пракси се издваја више различитих облика контроле управе, који се могу примијенити у надзору над радом система безбједности. Уобичајено је да у зависности од карактера контролних овлашћења и карактера вршиоца, контроле разликују двије основне врсте контроле управе, и то: а) политичка контрола коју остварују политички субјекти као што су парламент, влада, политичке странке и јавно мњење, и б) правна контрола управе која се остварује путем управне, односно административне контроле (контрола законитости и контрола цјелисходности - правилности вршења дискреционе оцјене), те путем судске контроле управе коју врше судови (у управно-судском, кривичном прекршајном и грађанским поступцима), али и путем уставно-судске контроле. Коначно, треба споменути и тзв. посебне облике контроле које врше институције као што су тужилаштва и омбудсман, те разне облике тзв. грађанског надзора рада полиције, у виду утицаја организоване јавности, медија и сл. (Кунић, 2008: 93–94).

Данас, углавном, постоји неколико врста надзора над полицијом: а) политички, и то најчешће контрола преко парламентарних тијела; б) грађански, углавном преко поступака по грађанским представкама, а посредством независног тијела; ц) интерни, који се спроводи унутар полиције и д) судски. Дакле, савремене демократске државе полицију перманентно подређују политичкој и правној контроли. Због тога, над радом полиције врши се континуиран унутрашњи и спољни надзор. Унутрашњи надзор је интерног карактера и спроводи га сама полиција и у оквиру полиције, док спољни надзор врше представничко тијело, влада, омбудсман, медији, грађани, тужилаштво, суд и друге институције и организације (Врањеш, 2011: 315). Мишљења смо да је спољни надзор над безбједносним органима најбољи начин за демистификацију и ограничавање могућности њиховог позивања на тајност рада у циљу прикривања незаконитости. Важно је да постоји константан јавни надзор од стране медија и цивилног друштва, који све више и детаљније анализирају рад безбједносних органа и биљеже противзаконито дјеловање, злоупотребе или опструкције које врше власти или лица која раде у безбједносним органима. За успјешност овог надзора, важно је да грађани што више користе могућност коју им дају закони о слободи приступа информацијама, јер се на тај начин изграђују однос повјерења најшире друштвене заједнице и полиције. Медији имају право да прикупљају и врше дистрибуцију информација у вези са питањима безбједности које су од јавног интереса, али имају и велику одговорност да дају вијести које су истините.

Као што је то случај у демократским земљама, безбједносни органи у БиХ су одговорни парламентарним, извршним, судским и посебним тијелима, а надзорни органи и активности су нормативно уређени у законодавствима различитих нивоа власти у БиХ. Поред наведеног, прописима се утврђује и питање унутрашњег (стручно-професионалног) надзора, уз постојање одговарајућег механизма жалбе. Присутан је и грађански надзор над радом сектора безбједности, који се јавља уз посредовање посебних тијела у поступцима по представкама грађана.

УНУТРАШЊИ НАДЗОР

Историјски посматрано, најстарији облик контроле управе јесте њена самоконтрола, у виду унутрашње контроле управе. Унутрашњу правну контролу управе чини управна (административна) контрола, која се грана на хијерархијску и старатељску контролу (тутела), односно на инстанциону и надзорну (службену) контролу (Кунић, 2010: 132). Како би се онемогућиле злоупотребе овлаштења у систему безбједности,

потребно је прописати облике унутрашње контроле коју врши свака служба и полицијска агенција над собом. „Унутрашња контрола полиције органски је ужа од управне контроле полиције, с обзиром на то да је врши само полиција, а не и други органи државне управе“ (Милетић, 2003: 368). Осим тога, унутрашњи надзор над безбједносним органима не обухвата све облике унутрашње правне контроле управе. Основни облици унутрашњег надзора над радом безбједносних органа су хијерархијска контрола, инстанциона контрола и надзорна (службена) контрола.

Хијерархијски ауторитет је заиста задужен да непосредно надзире и контролише исправно извршавање задатака (Милетић, 2003: 372–373). Организација и детаљна правила о функционисању безбједносних органа, као и ланац командовања, морају бити нормативно прописани, тако да се увијек може утврдити појединачна одговорност. На тај начин, унутрашње структуре воде рачуна да мјере и политике које се проводе имају потребна одобрења и да се поштују прописане процедуре. Други облик контроле одвија се путем инстанционе контроле законитости и/или цјелисходности првостепених управних аката безбједносних органа, коју врше државни службеници из хијерархијски надређеног надлежног државног органа. Поред тога, хијерархијски надређени државни органи имају могућност поништавања и укидања управних аката по праву службеног надзора, када су испуњени законом постављени услови.

Специфичност унутрашњег надзора у безбједносним органима се огледа и у успостављању организационих јединица надлежних за интерну контролу, које су формиране у свим безбједносним органима у БиХ. То су, између осталих, Јединица за професионалне стандарде у РС (види: чл. 11 и 34 Закона о полицијским службеницима-ЗПС РС, *Службени гласник РС*, бр. 20/14), Одјељење за унутрашњу контролу СИПА (види: чл. 11 ст. 1 т. е и чл. 19 Закона о Државној агенцији за истраге и заштиту-ЗДАИЗ, *Службени гласник БиХ*, бр. 27/04, 63/04, 35/05, 49/09 и 40/12) и Главни инспектор ОБА БиХ (види: чл. 33 и 35 Закона о Обавјештајно-безбједносној агенцији БиХ-ЗОБА БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 12/04, 20/04, 56/06, 32/07 и 12/09). Сврха ових тијела је осигурање законитог дјеловања надлежних безбједносних органа и заштита људских права и основних слобода, а поступак надзора се покреће пријавама поднесеним од стране грађана или запослених у систему безбједности којима се указује на кршења закона и људских права, након чега се проводе законом прописане процедуре утврђивања различитих облика одговорности. У том смислу, релевантне су одредбе ЗПС РС које се односе на оцјену рада полицијских службеника (чл. 85–88), дисциплинску (чл. 96–109) и материјалну (чл. 110–112) одговорност полицијских службеника, одредбе чл. 33–38 Закона о унутрашњим пословима - ЗУНП РС, *Службени гласник РС*, бр. 4/12 и 33/14, које се тичу дисциплинске и материјалне одговорности

директора и замјеника директора Полиције РС, затим одредбе Закона о полицијским службеницима БиХ - ЗПС БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 27/04, 63/04, 5/06, 33/06, 58/06, 15/08, 63/08, 35/09 и 7/12, које се тичу дисциплинске (чл. 103-115) и одговорности за штету (чл. 116-118) полицијских службеника на нивоу БиХ, као и чл. 59 ЗОБА БиХ, којим се регулише дисциплинска одговорност запослених у ОБА БиХ.

Јасна интерна правила, стручност запослених, њихова обука и редовна контрола извршења задатака су у директној вези са провођењем унутрашње контроле. Полицијски и државни службеници морају знати које су мјере законите и легитимне како би могли идентификовати незаконита (сумњива) наређења. Због тога је потребно периодично проводити одговарајућу обуку о важности демократских вриједности и поштовања људских права, те опасности коју незаконит и непрофесионалан рад представља за ове вриједности.

ПАРЛАМЕНТАРНИ НАДЗОР

Законодавна власт врши контролу над безбједносним органима тако што доноси законе који регулишу организацију, овлаштења и надзор над системом безбједности. Постоји више разлога због којих парламентарци треба да буду укључени у надзор над безбједносним органима. Уколико би се безбједносни органи изузели од демократске контроле, они би, умјесто да служе држави и друштву, могли послужити уским политичким интересима или интересима отуђених центара моћи. У политички нестабилним државама у којима су честе промјене заступљености партија у парламентарима, врло је тешко обезбиједити професионализам посланика који врше надзор над радом безбједносних органа. У циљу стварања услова за квалитетно извршавање функције надзора од стране парламентарних тијела, мора се обезбиједити стручан и професионалан кадар како би безбједносним органима било онемогућено да задржавају или прикривају информације од својих контролора. За квалитетно извршавање функције надзора је најважније да се обезбиједи морални интегритет личности које су привржене поштовању права и које добро познају проблематику система безбједности.

За праћење провођења безбједносне и одбрамбене политике у Парламентарној скупштини БиХ (даље: ПС БиХ) 2003. године је успостављена Заједничка комисија за одбрану и безбједност. Након доношења Закона о ОБА БиХ (2004. године) у ПС БиХ је успостављена и Заједничка комисија за надзор над радом ОБА БиХ. Јасно је да се до сада доста импровизовало у парламентарној контроли и због тога нешто треба мијењати усвајањем закона о парламентарном надзору. Досадашња

формализована контрола коју је проводила Заједничка комисија за надзор над радом ОБА БиХ само је створила илузију о постојању контроле. Транспарентност према парламенту је један вид одговорности према грађанима и зато је несхватљиво због чега Заједничкој комисији за надзор над радом ОБА БиХ никада нису дати извјештаји о раду и трошковима ове агенције за 2006, 2011. и 2012. годину. Како је у досадашњој пракси надзора над радом ОБА БиХ и анализе начина трошења буџетских средства ревизору из Канцеларије за ревизију пословања институција БиХ онемогућено да изврши ревизију утрошка средства за посебне намјене, потребно је законом о парламентарном надзору уредити и овај аспект контроле.

Поред ове двије комисије ПС БиХ, на ентитетском нивоу постоје парламентарна тијела која се баве надзором ентитетских полицијских снага. Као посебно тијело Народне скупштине РС дјелује Одбор за безбједност, као вршилац парламентарног надзора над радом безбједносних органа у РС. Парламентрана овлаштења за надзор над безбједносним органима поред системских закона који регулишу рад ових органа (види: чл. 54, 56 и 58 ЗУНП РС, чл. 27 Закона о управи - ЗУ БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 32/02 и 102/09) и чл. 18–23 ЗОБА БиХ) највећим дијелом су утврђена пословницима законодавних тијела, Представничког дома (чл. 59 и 60) и Дома народа (чл. 49 и 50) ПС БиХ, односно Народне скупштине РС (чл. 79). Парламентарни надзор над радом безбједносних органа у БиХ би требало да буде тако постављен да је комплементаран са рјешењима која постоје у развијеним земљама и посебно нормативно уређен, односно регулисан законом о парламентарном надзору. Ситуација у којој је рад парламентарних комисија уређен пословником, а не законом, може се оцијенити као неодржива.

Како у БиХ постоје различити безбједносни органи чији се послови у области унутрашње безбједности неријетко преклапају, постоје и паралелне линије одговорности, које могу довести до покушаја избјегавања одговорности од стране руководећих кадрова у безбједносним органима. Према резултатима једног истраживања које је спроведено у овој области, као квалитетно рјешење истиче се „јавно саслушање одговорних људи из државних безбједносних агенција и служби, који би ПС БиХ подносили извјештај, односно, да се примјењује нека форма њиховог јавног саслушања на околности рада служби које представљају, а на тим парламентарним сједницама требало би да буде дозвољен приступ невладиним организацијама и медијским кућама које имају информативни програм“ (Ђеранић, 2014: 114).

Посланичка питања су један од најчешћих начина добијања информација од извршне власти и представника безбједносних органа. Формирање *ad hoc* парламентарних истражних комисија које могу

прибављати документацију и испитивати свједоке је врло ефикасан начин утврђивања пропуста и одговорности у раду органа и агенција из система безбједности. Због природе обавјештајне и полицијске дјелатности, врло често се дешава да парламентарна комисија нема приступ оперативним детаљима, који се због заштите операција искључују из извјештаја који се достављају парламенту или јавности, што утиче на неповјерење између агенције и надзорног тијела. Чланови надзорних тијела морају пажљиво поступати са повјерљивим информацијама, јер неовлаштено одавање података повлачи питање одговорности прописане законима. Са друге стране, постоји опасност да се осјетљиви материјали објављују у медијима и да се агенције за провођење закона због оптужби (о теоријама завјере и сл.) нађу у средишту политичких обрачуна власти и опозиције. Због тога је корисно да се функционери полицијских и безбједносних агенција повремено одвојено систематски испитају како би се њихови одговори анализирали и упоређивали са академским студијама или другим компаративним материјалом. У вршењу надзора су корисне све информације и јавни извјештаји из различитих парламентарних, стручних тијела и других извора, што намеће потребу институционалне сарадње, због чега парламентарна тијела морају имати стручно особље (најчешће су то људи који су раније обављали дужности у сектору безбједности).

НАДЗОР ОД СТРАНЕ ИЗВРШНЕ ВЛАСТИ

Субјекти који припадају систему безбједности морају имати оперативну независност од извршне власти у извршењу специфичних задатака. Оперативна питања која утичу на методе, изворе и посебне активности полиције, односно безбједносних органа, захтијевају већи степен тајности и њихова контрола је на управном нивоу, јер се у контроли разматрају питања да ли је нека оперативна акција била законита, сразмјерна степену друштвене опасности, економична и ефикасна. Као дио државне управе „они (безбједносни органи - Б. В.) морају да обављају своје послове и остварују меродавне задатке у легитимном јавном, а не политичком, партијском, групном, котеријском, породичном или нечијем личном интересу. Треба да у исти мах буду и поуздана јавна власт и народна јавна служба, под лупом непристрасне, компетентне и делотворне правне контроле“ (Томић, 2001: 14).

Надзор над безбједносним органима извршна власт врши на основу одредби системских закона (види: чл. 54, 55, 57 и 58 ЗУНП РС и чл. 28-30 ЗУ БиХ и чл. 7-17 ЗОБА БиХ). У РС, влада усмјерава и усклађује рад ресорног министарства и врши надзор над његовим радом. Укратко,

надзорна овлашћења (предсједника и Владе РС) се састоје у дужностима ресорног министарства на обавјештавање, информисање и извјештавање органа извршне власти у вези са питањима из области безбједности. На нивоу БиХ су присутна готово идентична надзорна овлашћења извршне власти (Предсједништва БиХ и Савјета министара). Нешто детаљније су регулисана овлашћења органа извршне власти у надзору над радом ОБА БиХ.

Извршна власт у БиХ је надлежна да даје опште смјернице за рад ОБА, док предсједавајући Савјета министара координише активности ове агенције и има политичку одговорност за законитост њеног рада. Да би могао испуњавати значајне дужности, по Закону о ОБА БиХ предсједавајући оснива Обавјештајно-безбједносно савјетодавну службу која му помаже да се успостави логична веза између безбједносно-обавјештајне политике, операционих доктрина и буџетских потреба. Како би се избјегло да ОБА успостави монопол над функцијом обавјештајног дјеловања, потребно је обезбиједити професионално обучене стручњаке у Савјету министара (у савјетодавној служби) као предуслов надзора. Међутим, ова служба никада није успостављена у пуном капацитету. У Извјештајима Заједничке комисије за надзор над радом ОБА БиХ (даље: Комисија) је наведено да Комисија није разматрала одређене документе који су предвиђени законима, јер их овлашћени предлагачи нису доставили, што су оцијенили као неодоговоран и игнорантски однос извршне власти према ПС БиХ (види: Годишњи извјештаји о раду Заједничке комисије за надзор над радом ОБА БиХ, преузето 28.2.2016. са сајта: www.parlament.ba/sadrzaj/komisije/zajednicke_komisije/OSA_nadzor/izvjestaji_o_radu/). Тако, Предсједништво БиХ није у законском року достављало Годишњу платформу о обавјештајно-безбједносној политици (законски рок за доставу овог документа је 1. новембар текуће године), па је ОБА БиХ радила по Годишњој платформи из претходних година, што је бесмислица. У извјештајима Комисије се наводи да генерални директор ОБА није достављао Извјештаје о раду и трошковима агенције (2006, 2011. и 2012. године), а предсједавајући Савјета министара није достављао Извјештаје о активностима Агенције (за 2006, 2007, 2008, 2011. и 2012. годину), нити Информацију о закључивању споразума ОБА БиХ са агенцијама и институцијама страних држава и међународним организацијама (2006, 2007, 2011. и 2012. године). Због ове праксе извршне власти, Комисија је констатовала да недостављање наведених материјала значи онемогућавање ПС БиХ да обавља парламентарни надзор, а то има озбиљне посљедице на рад ОБА БиХ. Ова Комисија подсећа на обавезу (чл. 105 Закона о ОБА БиХ) коју је имао Савјет министара БиХ - да припреми и упути у парламентарну процедуру закон о парламентарном надзору у року од три мјесеца након успостављања ОБА. Овај закон још увијек није усвојен у ПС БиХ.

Контрола извршне власти над безбједносним органима носи и одређене опасности у погледу политичке манипулације и злоупотребе агенција за провођење закона. Зато је врло важно да се законом дефинише шта се може тражити од безбједносних органа, како би се на тај начин смањила могућност незаконитог притиска на највише нивое руковођења у овим органима. Постојање прописаних процедура онемогућава неразумне захтјеве извршне власти или политичких центара моћи и злоупотребу безбједносних органа. „Дјелатност службе, првенствено њен однос према грађанским правима је јавна ствар, а не ексклузивно право извршне власти, ствар предсједничких или премијерских директива, уредби и наредби“ (Ђеранић, 2014: 83). У овом случају је врло важно уредно документовање смјерница извршне власти у писаној форми, што је предуслов да би руководећи кадрови имали сигурност у вршењу свог мандата, а на тај начин се успоставља ефикасан механизам за откривање и испитивање евентуалних злоупотреба.

СУДСКИ НАДЗОР

Безбједносни органи врше различите функције (нормативну, управну, прекршајну, кривичну и друге), доприносећи тако остварењу основних функција државе. Судски надзор над безбједносним органима се врши кроз различите поступке који су иницирани од стране других државних органа или грађана. Основни видови судске контроле над безбједносним органима су: 1) управно-судска контрола законитости појединачних управних аката које доносе безбједносни органи у управном поступку и 2) редовна судска контрола која се врши кроз грађанске поступке (нпр. ради накнаде штете проузроковане радом безбједносних органа), прекршајне поступке и кривичне поступке. У ширем смислу, под судским надзором над безбједносним органима се подразумјева и уставно-судска контрола општих правних аката које доносе безбједносни органи.

С обзиром на значај судске контроле безбједносних органа у вези са предузимањем мјера и радњи у предкривичном поступку, а нарочито посебних истражних радњи у појединачним случајевима, овдје ћемо укратко указати на неке битне претпоставке судског дјеловања. Према одредбама Закона о кривичном поступку РС (види: чл. 234–240 Закона о кривичном поступку РС, *Службени гласник РС*, бр. 53/12) и Закона о кривичном поступку БиХ (види: чл. 116–122 Закона о кривичном поступку БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 и 72/13), судије за претходни поступак су надлежне да наредбом на образложен приједлог надлежног тужиоца одреде

предузимање посебних истражних радњи. Поред тога, Законом о ОБА БиХ (чл. 77–80) прописане су одредбе о тајном прикупљању података за које је потребно судско овлашћење. У овим ситуацијама постоји судска контрола којом се обезбјеђује поштовање законитости и људских права, тако што суд независно од предлагача (тужилаштва или генералног директора ОБА БиХ) процјењује неопходност и законитост предузимања мјера које извршавају безбједносни органи. Осим тога, судска контрола траје и након одређивања предузимања посебних истражних радњи и мјера, па уколико разлози за њихово предузимање престану постојати, судија је дужан одмах обуставити извршење предузетих радњи.

Како би судска контрола предузимања посебних истражних радњи и мјера била успјешна, судије морају бити независне и посједовати потребна знања. Судије морају имати значајно искуство и проћи специјалистичку обуку како би могле да изврше процјену неке безбједносне пријетње која се у предкривичном поступку износи као аргумент за предузимање посебних истражних радњи. У овом случају постоји ризик да се групе судија и тужилаца које се баве безбједносним питањима идентификују са службеницима безбједносних органа са којима су у контакту око одобравања мјера којима се одступа од неповредивости комуникација и да тако изгубе квалитет независности и екстерног посматрања ствари. Због тога треба да постоји правно уређен начин и прописана могућност контроле издатих судских наредби за предузимање посебних истражних радњи, било да се пропише неки облик жалбе или да се утврди други механизам контроле судског одобравања вршења специјалних истражних техника. Како агенције за провођење закона у БиХ још увијек нису спремне да дају податке о примјени посебних истражних радњи и мјера, нити надлежни судови воде потребне евиденције у којима би се евидентирали сви захтјеви и одобрења које су издали судови, то може изазвати сумњу у оправданост и законитост одређивања ових мјера. Зато се од правосуђа и судске праксе тражи да имају одређену константност, тј. да се одлуке судова не доносе арбитрарно. Како би се ово предуприједило, судови би требало константно да уједначавају судску праксу и при томе би корисно било консултовати судску праксу Европског суда за људска права.

ОСТАЛИ ОБЛИЦИ НАДЗОРА

Надзор од стране посебних тијела

Надзор над безбједносним органима у БиХ остварују и посебне институције, као што су Институција омбудсмана за људска права БиХ,

Канцеларија за ревизију институција БиХ и Главна служба за ревизију јавног сектора у Републици Српској. Поред наведених, контролну улогу над безбједносним органима имају и независна тијела на свим нивоима власти у БиХ.

Најзначајнија институција надлежна за заштиту људских права у БиХ је Институција омбудсмана за људска права. Како су омбудсмани одговорни за надзор над поштовањем људских права у јавном сектору (укључујући јавну управу, војне власти и судство) на свим нивоима власти у БиХ, не постоје посебно прописане надлежности ове институције према безбједносним органима. Ово независно стручно тијело је основано како би промовисало добру управу и владавину права, а нарочито пружало заштиту људских права и слобода. Поступци покренути прединституцијом Омбудсмана (по пријему жалбе физичког или правног лица или *ex officio*) се не завршавају пресудом или другом врстом мериторне одлуке којом се ефективно пружа заштита људских права и слобода, него давањем препорука органима јавне власти којима се указује на који начин треба осигурати поштовање људских права и слобода. У односу према јавним органима, омбудсмани имају широка истражна овлашћења, међу којима се, у вези са надзором над безбједносним органима, издваја значајна могућност увида омбудсмана у документе који су у складу са законом означени као повјерљиви и тајни (види: чл. 28 Закона о Омбудсмену за људска права БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 19/02, 35/04, 32/06 и 38/06). Поред тога, омбудсмани у појединим случајевима могу покренути дисциплински, односно кривични поступак. Најјаче средство у рукама институције Омбудсмана је годишњи, односно специјални извјештај, који се подноси парламентима БиХ и ентитета, а којим се у јавности указује на повреде људских права и слобода учињене од стране јавних органа. На основу извјештаја који су представљени јавности, могло се видјети да органи јавне власти у БиХ неријетко игноришу препоруке омбудсмана. Осим тога, у посљедња четири годишња извјештаја, примјетан је пораст броја жалби које се односе на рад полиције; грађани се најчешће жале на неефикасност полиције, прекорачење овлашћења, прекомјерну употребу силе и неадекватну унутрашњу контролу рада полицијских органа (што својим препорукама потврђује и институција Омбудсмана), а нису ријетке ни жалбе запослених у полицији због кршења њихових права (упореди Годишње извјештаје Омбудсмана за људска права БиХ за: 2014. годину, стр. 38–39; 2013. годину, стр. 29–32; 2012. годину, стр. 26–29 и 2011. годину, стр. 47–48).

Неколико различитих тијела има надлежност за вршење финансијске ревизије, ревизије учинка и друге специфичне ревизије институција из система безбједности у БиХ, јер безбједносни органи представљају буџетске институције (које се финансирају из буџета). С обзиром на организацију државне управе, и у овој области су подијељење

надлежности у БиХ, те ревизорске институције дјелују на различитим нивоима власти. За ревизију на нивоу заједничких институција БиХ задужена је Канцеларија за ревизију институција БиХ (види: Закон о ревизији институција БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 12/06), а у РС Главна служба за ревизију јавног сектора РС (види: Закон о ревизији јавног сектора РС, *Службени гласник РС*, бр. 98/05 и 20/14).

Рад безбједносних органа на државном нивоу БиХ контролишу три независна (полицијска) тијела: Независни одбор Парламентарне скупштине БиХ, Одбор за жалбе полицијских службеника и Одбор за жалбе грађана (види: Закон о независним и надзорним тијелима полицијске структуре БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 36/08). У РС дјелује Независни одбор, као посебно тијело које формира Народна скупштина РС, са задатком да проводи прецедуру избора и разрјешења директора и замјеника директора Полиције РС (види: Чл. 17-18. ЗУНП РС).

Од осталих институција које имају одређена надзорна овлашћења у односу на безбједносне органе, наводимо још и Агенцију за заштиту личних података, Агенцију за борбу против корупције и Агенцију за јавне набавке.

Грађански надзор

Без полагања рачуна грађанима и друштвеној заједници не може се говорити о демократском надзору над радом безбједносних органа. Због тога је важно јачање грађанског - цивилног надзора, што треба да доведе до сузбијања понашања која доводе до притужби грађана на рад безбједносних органа. Грађанско друштво доприноси остварењу цјеловитог надзора над системом безбједности, што се остварује дјеловањем невладиних организација, независних аналитичара, покретањем јавних консултација и расправа о проблему надзора. Све ово може допринијети демистификацији рада безбједносних органа и већем активизму грађана у циљу заштите њихових права.

У БиХ не постоји непосредан грађански надзор над безбједносним органима, али се захваљујући дјеловању невладиних организација, независних истраживача, ова проблематика све више критички анализира. Успостављени су механизми посредне контроле, путем посебних тијела надлежних за поступање по жалбама и представкама грађана. На нивоу БиХ, ову функцију врши Одбор за жалбе грађана, као независно тијело РС БиХ. Одбор прима жалбе грађана и просљеђује их надлежним безбједносним органима, прати поступање по њима и нема овлашћења за мериторно одлучивање, па је евидентно да надлежности Одбора не пружају довољне гаранције грађанима да ће њихова права бити заштићена (види: чл. 15 Закона о независним и надзорним тијелима полицијске структуре у БиХ). У РС дјелује Биро за жалбе и

представке грађана, као унутрашња организациона јединица у сједишту Министарства унутрашњих послова РС. Слично Одбору за жалбе грађана БиХ, Биро за жалбе и представке грађана РС не доноси мериторне одлуке, него прати рад дисциплинских органа и обавјештава подносиоце представки о исходу покренутих поступака.

Одговорност према грађанима и према носиоцима власти на свим нивоима власти у БиХ имају највиши нивои полицијске хијерархије, јер они због система субординације руковођења и командовања имају пресудан утицај да се закони проводе на поштен и непристрасан начин. У јавном интересу је да провођење закона буде ослобођено од политичког утицаја како би се спријечиле штетне посљедице по грађане и државу. У циљу избегавања штетног преношења партијских интереса у рад органа који врше надзор над безбједносним органима, требало би у састав надзорних тијела грађана укључити стручњаке из различитих сфера живота (историчаре, криминологе, политикологе). Стручност чланова надзорних тијела омогућава да правилно расуђују и да вреднују различите интересе, а да у јавности не морају откривати основу за своје закључке.

ЗАКЉУЧАК

Како би се унаприједио надзор над безбједносним органима, потребно је примјењивати различите модалитете унутрашњег и спољног надзора, који би појединачно и заједно били прилагођени специфичним правним и политичким приликама и безбједносним потребама које су карактеристичне за БиХ. На овај начин би се показало да свијет тајни и одговорности нису међусобно некомпатабилни. У вези са политиком унутрашње безбједности БиХ, нема потпуне сагласности шта чини безбједносну пријетњу, које све активности треба да буду кажњиве законом, која овлаштења треба да постоје, које агенције треба основати и под којим условима, а постоје и тензије између владајућих политичких партија и опозиционих партија, тензије између различитих нивоа извршне и законодавне власти, тензије унутар самих органа извршне власти, као и тензије које постоје између представника политичких партија и запослених у обавјештајним и безбједносним службама. У оваквим околностима је неопходно обавјештајну и полицијске агенције изоловати од политичких злоупотреба, али тако да оне истовремено не буду изоловане од различитих облика надзора над њиховим радом.

У циљу јачања надзора и остваривања одговорности, потребно је перманентно радити на унапређењу законске и подзаконске регулативе. Процедуре за вршење унутрашњег надзора морају бити

јасне и транспарентне (на шта указују и извјештаји институције Омбудсмана), уз прецизирање ланца командовања, како би се могла утврдити појединачна одговорност у сваком конкретном случају. С тим у вези, важно је периодично вршити обуку службеника безбједносних органа ради промовисања заштите људских права у њиховом раду, а извршење задатака мора бити редовно контролисано хијерархијским путем. У Парламентаној скупштини БиХ потребно је донијети Закон о парламентарном надзору над агенцијама за провођење закона из области безбједности, како би се разјаснило шта парламентарци могу, а шта не могу захтијевати приликом надзорних посјета. Овим законом треба посебно дефинисати питање надзора над трошењем буџетских средстава, што се у досадашњој пракси надзора над радом ОБА БиХ показало као проблематично. У провођењу парламентарног надзора треба избежавати формалне и најављене посјете надзираних субјеката, а увести праксу истраживања и провођења специјализованог надзора одређених функција полицијског дјеловања по унапријед припремљеном плану који би садржавао квалитетне информације, релевантне податке и пратећу документацију. Парламентарна тијела надлежна за надзор безбједносних органа требало би да детаљније уреде процедуре вршења надзора. С обзиром на ограничена стручна знања парламентарца у области надзора безбједносних органа, за ту врсту активности могли би се ангажовати спољни експерти, истраживачки центри специјализовани за питања безбједности и људских права, правни експерти и експерти из области телекомуникација. Потребно је изградити капацитете за надзор безбједносних органа од стране извршне власти и докуметовати смјернице извршне власти обавјештајно-безбједносним службама, како би се спријечиле евентуалне злоупотребе. Осим тога, ваљало би специјализовати судије у погледу контроле вршења посебних истражних радњи и мјера. Судске одлуке којима се одобрава предузимање посебних истражних радњи и техника би требало да буду предмет контроле.

Константан надзор медија и цивилног друштва, уз употребу механизма слободног приступа информацијама и дистрибуције информација од јавног интереса, јесу претпоставке демократског надзора. Грађане треба подстицати да својим представкама надлежним надзорним тијелима ефикасније утичу да се закони проводе на поштен и непристрастан начин. Тијела надлежна за спровођење грађанског надзора треба да имају шира овлашћења, уз могућност доношења одлука које ће дати резултате, у виду отклањања незаконитости и неправилности у раду на које указују грађани. Путем медија и притиском јавности треба спречавати повезаност припадника безбједносних органа и највиших нивоа полицијске и безбједносне структуре са криминалним и другим центрима моћи преко којих би се могли реализовати интереси одабраних група и појединаца.

ЛИТЕРАТУРА

- Борн, Х. и Ли, Ј. (2005). *Постизање одговорности у обавјештајној дјелатности: Правни стандарди и најбољи начини надзора обавјештајних служби*. Женева: Женевски центар за демократски надзор над оружаним снагама.
- Врањеш, Н. (2011). Контрола управе с освртом на полицију. *Безбједност, полиција, грађани*, број 3-4/11, 315-329.
- Кунић, П. (2008). *Управно право - посебни дио*, Бања Лука: Правни факултет у Бањој Луци и Факултет за безбједност и заштиту у Бањој Луци.
- Кунић, П. (2010). *Управно право*. Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци и Управа за полицијско образовање, Бања Лука.
- Лилић, С. (2010). *Управно право Управно процесно право*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање.
- Милетић, С. (2003). *Полицијско право*, Београд: Полицијска академија.
- Roos, S. R. (2008). *Lecture no. 3: The "Rule of Law" as a Requirement for Accession to the European Union*. Bucuresti: Editura C.H. Beck.
- Стјепановић, Н. (1973). *Управно право у СФРЈ, општи део, књига II*. Београд: Привредни преглед.
- Томић, З. (2001). *Нормативна полазишта за цивилну контролу војске и полиције*. Београд: Центар за цивилно-војне односе.
- Томић, З. (2009). *Опште управно право: организационо, материјално, процесно*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Јавно предузеће „Службени гласник“.
- Ђеранић, П. (2012). Концептуални модел контроле система безбједности у БиХ. *Безбједност, полиција, грађани*, број 1-2/12, 109-119.
- Ђеранић, П. (2014). *Изнад тајних служби*. Београд: Филип Вишњић.
- Универзална декларација о људским правима од 10.12.1948. године
Годишњи извјештаји о раду Заједничке комисије за надзор над радом ОБА БиХ, Преузето 28.2.2016. са сајта: www.parlament.ba/sadrzaj/komisije/zajednicke_komisije/OSA_nadzor/izvjestaji_o_radu/.
- Годишњи извјештај Омбудсмана за људска права БиХ за 2011. годину
Годишњи извјештај Омбудсмана за људска права БиХ за 2012. годину
Годишњи извјештај Омбудсмана за људска права БиХ за 2013. годину
Годишњи извјештај Омбудсмана за људска права БиХ за 2014. годину
- Закон о Државној агенцији за истраге и заштиту, *Службени гласник БиХ*, бр. 27/04, 63/04, 35/05, 49/09 и 40/12.
- Закон о кривичном поступку БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 и 72/13.

Неки аспекти надзора над радом безбједносних органа у Босни и Херцеговини

- Закон о кривичном поступку РС, *Службени гласник РС*, бр. 53/12.
Закон о независним и надзорним тијелима полицијске структуре БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 36/08.
Закон о Обавјештајно-безбједносној агенцији БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 12/04, 20/04, 56/06, 32/07 и 12/09.
Закон о Омбудсмену за људска права БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 19/02, 35/04, 32/06 и 38/06.
Закон о полицијским службеницима БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 27/04, 63/04, 5/06, 33/06, 58/06, 15/08, 63/08, 35/09 и 7/12.
Закон о полицијским службеницима РС, *Службени гласник РС*, бр. 20/14.
Закон о ревизији институција БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 12/06.
Закон о ревизији јавног сектора РС, *Службени гласник РС*, бр. 98/05 и 20/14.
Закон о унутрашњим пословима, *Службени гласник РС*, бр. 4/12 и 33/14.
Закон о управи, *Службени гласник БиХ*, бр. 32/02 и 102/09.
Препорука (2001) 10 Комитета министара Савјета Европе од 19.9.2001. године
Резолуција Генералне скупштине УН 34/169 од 17.12.1979. године

**SOME ASPECTS OF SUPERVISION OVER THE WORK OF SECURITY
AUTHORITIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Bojan Vlaski, LL.M.*

Abstract: Security system is one of the basic elements of the system of each state. Protection of basic human rights and freedoms, such as the right of life, right to physical and mental integrity, the right to property and other rights, could not be successful without the existence of an efficient security system. In order to protect these values, the establishment of various forms of cooperation between the authorities responsible for security issues and other relevant subjects is required in modern conditions. However, it could not be denied that the exercise of certain activities by the security organizations, justified with the need to protect certain human rights and freedoms, opens the possibility of significant violation of other rights and personal freedoms, such as right to privacy, freedom of expression and the right of communication. Therefore, it is necessary to legislate and practically implement supervisory activities over the security organs. In Bosnia and Herzegovina this issue is of particular importance, especially in the context of the complex state structure, divided society and the consequences caused by the civil war. Having in mind the complexity of the security system in

* University of Banja Luka, Faculty of Law, email: b.vlaski@pravobl.org.

Bosnia and Herzegovina, in this paper will be analyzed only certain aspects of supervision over the work of security authorities. As a result of this paper, solutions in favor of a more efficient supervision over the security authorities in Bosnia and Herzegovina will be submitted.

Key words: supervision, control, security authorities, Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina.

АНАЛИЗА НОРМАТИВНИХ РЈЕШЕЊА ФОРМЕ И САДРЖАЈА ЗАХТЈЕВА И НАРЕДБЕ СУДА ЗА ПРЕТРЕСАЊЕ

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPG1601259L

УДК: 342.722:347.932

Лепир Сениша, мср*

Апстракт: Да бисмо одређено лице, за које постоји основана сумња да је починило кривично дјело, од осумњиченог, преко оптуженог, довели до правоснажно осуђеног лица, потребно је да та законита пресуда буде темељена на законито прикупљеним доказима. Једна од радњи доказивања која се предузима у прикупљању предмета који могу бити доказ у кривичном поступку јесте претресање. Предузимање претресања могуће је од стране полицијских службеника на основу законских овлашћења без наредбе суда у стриктно набројаним случајевима, као и претресање на основу судске наредбе. У пракси, када околности као што су хитност или опасност не захтијевају претресање, полицијски службеници, самостално, на основу одобрења тужиоца, или тужилац, суду се обраћају за издавање наредбе за предузимање претресања ради прикупљања предмета који могу послужити као доказ у кривичном поступку, односно, ради проналаска лица за које постоји сумња да је извршило кривично дјело. Такав начин предузимања претресања смањује сумњу у могуће злоупотребе и начине прикупљања доказа. Анализом материјалног и формалног услова који је потребно испунити за издавање наредбе, субјеката овлашћених за предузимање претресања, као и других елемената предвиђених законом, можемо да дефинишемо услове и могућности адекватних законских рјешења за законито предузимање радње доказивања претресања и прикупљања доказа на законит начин. Управо због измјена и допуна законских рјешења, увијек постоји опасност да законодавац пропусти да регулише одређени сегмент, који ће приликом извршавања у пракси, на конкретном кривичном дјелу, доћи до изражаја и довести у питање како и на који начин прикупити доказ.

Кључне ријечи: претресање, судска наредба, суд, тужилац, право на приватност, полицијски службеници.

* Министарство безбједности БиХ, Дирекција за координацију полицијских тијела БиХ, email: lepirsinisa@blic.net

УВОД

Наредба суда за претресање је судска одлука коју суд издаје на приједлог тужиоца или овлашћених лица на која је тужилац пренио овлашћења за подношење приједлога за издавање наредбе за претресање. Наредба представља формални услов за претресање и мора бити писмена и образложена. Одређивање надлежности суда за издавање наредбе као принципијелно утврђивање судске надлежности за доношење наредбе предвиђено је ради заштите људских права, првенствено права на приватност и поштовање приватног живота од неоправданих и неоснованих задирања у та права (Сијерчић-Чолић *et al.*, 2005: 189). Тужилац и овлашћена лица једини могу поднијети приједлог суду за издавање наредбе у складу са законском одредбом. Овом законском одредбом указује се на то да је тужилац носилац истраге, односно овлашћена службена лица која су добила овлашћење тужиоца. Суд не може издати наредбу за претресање сам по службеној дужности (*ex officio*), без обзира што су испуњени материјални услови за претресање. Једини изузетак од ове одредбе могућ је на главној расправи, с обзиром на то да се изводе и докази чије извођење нареди судија односно судско вијеће (Сијерчић-Чолић *et al.*, 2005: 190).

ФОРМА И САДРЖАЈ ЗАХТЈЕВА ЗА ИЗДАВАЊЕ НАРЕДБЕ ЗА ПРЕТРЕСАЊЕ

Према одредби члана 118 Закона о кривичном поступку Републике Српске (ЗКП-Службени гласник РС, број 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09, 92/09 и 100/09), захтјев за издавање наредбе за претресање може се поднијети у писаној форми и у усменој форми. Када се захтјев суду подноси у писаној форми, мора садржавати одговарајуће елементе. Писани захтјев суду за претресање мора садржавати: 1) назив суда, као и име и функцију подносиоца захтјева, 2) чињенице које указују на вјероватност да ће се извршилац кривичног дјела, саучесник, трагови кривичног дјела или предмети важни за кривични поступак наћи на означеном или описаном мјесту или код одређеног лица, 3) захтјев да суд изда наредбу за претресање ради проналажења лица или одузимања предмета.

Примјетно је да се приликом подношења захтјева за издавање наредбе у њему не наводи ко ће извршити претресање, кога ће суд овластити наредбом да изврши претресање. Да би суд издао наредбу за претресање, он мора имати податке о полицијским службеницима који ће извршити претресање, број тих службеника са њиховим подацима

(име и презиме, чин, одјељење којем припадају). (Модул 1, 2006: 112). Тим начином одређења полицијских службеника, имамо и један начин заштите дома, односно просторија у којима је потребно извршити претресање, тако да у нечији стан или другу просторију могу ући само она службена лица која су одређена наредбом о претресању. Овако сачињеним захтјевом се ствара већа могућност поштовања права на дом, породични живот и приватност грађана. Према ставу Европског суда за људска права, претресање би требало да извршавају само службеници који су специјално обучени за спровођење претресања (Кесић, 2014). Као унапређење законског рјешења и повећавања вјере у законитост и оправданост подношења захтјева за издавање наредбе за претресање, могла би се прописати и могућност заклетве полицијског службеника који подноси захтјев за издавање наредбе за претресање, према узору на законодавство Сједињених Америчких Држава, гдје се поред постојања материјалног услова подноси и писмена изјава, дата под заклетвом (Кесић, 2014). Овим би се опрезније приступало у подношењу захтјева за издавање наредбе за претресање, чиме би била смањена могућност злоупотребе од стране подносиоца захтјева, уколико би се он позвао на одговорност због заклетве на лажне чињенице. Такође, приликом подношења захтјева и навођења чињеница које указују на вјероватност да ће се трагови кривичног дјела или предмети важни за кривични поступак наћи на означеном или описаном мјесту или код одређеног лица, потребно је детаљно описати предмете, односно трагове који се траже, са прецизним описом мјеста, поготово уколико се ради о локалитету већих димензија, гдје се такви предмети и трагови могу наћи.

Поред овог, у захтјеву се може предложити према чл. 119, ст. 2 Закона о кривичном поступку: 1) да се наредба за претресање изврши у било које вријеме зато што постоји оправдан разлог да претресање неће моћи бити извршено у периоду од 06,00 часова до 21,00 часова, да ће се тражени предмети склонити или уништити ако се наредба не изврши одмах, као и да ће лице које се тражи побјећи или починити друго кривично дјело или да може угрозити безбједност овлашћеног лица или другог лица ако се наредба за претресање не изврши одмах или у периоду од 21,00 до 06,00 часова, 2) да овлашћено службено лице изврши наредбу без претходне предаје наредбе ако постоји основана сумња да се тражени предмети могу лако и брзо уништити ако се одмах не одузму, као и да претходна предаја наредбе може угрозити безбједност овлашћених службених или других лица, и да ће лице које се тражи учинити друго кривично дјело. Наведени приједлози (који се могу захтјевати приликом подношења захтјева за издавање наредбе) отварају могућности да се радња претресања предузима у свако доба дана и ноћи и у било који дан у седмици, без обзира на радне или нерадне дане. Истицање оваквог приједлога има оправдање, због тога што је одређене активности на

прикупљању доказа могуће извршити само у ноћним сатима или раним јутарњим сатима због конкретности ситуације која мора бити стварна и образложена. Оправдање се мора огледати у чињеницама које детаљно треба да указују да се циљ и ефекат претресања у друго вријеме неће постићи, а да ће предмети и трагови који се траже бити уништени или склоњени, односно, да ће се угрозити безбједност овлашћених лица или других лица, као и да ће лице које се тражи побјећи или наставити са криминалном активношћу. Чињенице морају да указују на опасност која постоји, као и на друге околности које треба да буду процијењене на основу конкретне ситуације. Иста ситуација је и код извршавања наредбе без предходне предаје лицу код кога ће се извршити претресање. Само на основу стварних чињеница које указују на опасност од уништења предмета и трагова или угрожавања безбједности, као и спречавање извршења новог кривичног дјела, постоји оправданост за подношење оваквог захтјева, којим ће се у великој мјери ограничити нечија приватност и поштовање дома, приликом активности полицијских службеника. Усмени захтјев суду за издавање наредбе за претресање је могућ изузетно, када постоји опасност од одгањања. Опасност од одгањања мора „бити конкретна, а цијени се на темељу општег људског и животног искуства, те на основу околности датог случаја“ (Сијерчић-Чолић *et al.*, 2005: 193). Уколико је поднесен усмени захтјев за издавање наредбе за претресање од стране тужиоца или овлашћених лица, судија за предходни поступак мора даљи ток разговора забиљежити. Усмени захтјев се може поднијети путем телефона, радио-везе или другим средством електронске комуникације (Симовић, 2005). Према Закону о кривичном поступку, када се користи звучни или стенографски записник, судија за предходни поступак је дужан дати записник на препис, овјерити препис и предати оригинални записник и препис суду у року од 24 часа од издавања наредбе. Исти је рок и за предају копије записника, која је настала на основу дословног биљежења разговора са подносиоцем захтјева (Симовић, 2005). Поступак подношења захтјева усменим путем представља позитивно рјешење у законским одредбама, као облик заштите грађана и њихових људских права, посебно права на дом и приватност, јер се на овај начин, иако је у питању хитност поступања на прикупљању доказа, омогућује додатна заштита од незаконитог и неоправданог поступања полицијских службеника у истрази кривичних дјела. Иако је у питању опасност од одлагања, којом би се осујетили циљеви претресања, суд је тај који ће донијети одлуку да ли ће се и у којој мјери извршити претресање на основу чињеница које буду предочене о потреби предузимања претресања.

ФОРМА И САДРЖАЈ НАРЕДБЕ ЗА ПРЕТРЕСАЊЕ

На основу захјева за издавање наредбе за претресање, могуће су двије ситуације које зависе од тога да ли је наредба за претресање издата на основу писаног или усменог захтјева за претресање. Уколико је наредба за претресање захтјевана на основу писаног захтјева, судија за предходни поступак, након што утврди да је захтјев оправдан, издаће наредбу за претресање. Садржај наредбе за претресање мора да садржи све законом предвиђене елементе који представљају структуру наредбе за претресање. Сваки елемент наредбе, односно његова структура зависиће од врсте претресања, објекта над којим се врши претресање, сврхе претресања, као и циља који се претресањем жели постићи (Сијерчић-Чолић *et al.*, 2005). Према препорукама Европског суда за људска права које се односе на садржај судске наредбе за претресање, потребно је у процесном праву прецизно одредити елементе судске наредбе, с обзиром на то да се на такав начин омеђује претресање и штите основна људска права грађана (Жарковић и Кесић, 2009). Ако се ради о усменом захтјеву за издавање наредбе за претресање, а судија за предходни поступак донесе одлуку о издавању наредбе о претресању, тада подносилац захтјева мора сам саставити наредбу за претресање према законској одредби која се односи на садржај наредбе за претресање. Након што сачини наредбу за претресање, прочитаће је судији за предходни поступак, како би судија утврдио да ли наредба има све законом потребне елементе (Симовић, 2005). Наредба за претресање мора садржавати обавезне елементе како би њено издавање било у складу са законом.

Обавезни елементи наредбе за претресање, према чл. 122 Закона о кривичном поступку, јесу: 1) назив суда који издаје наредбу, осим када се наредба за претресање одобрава на основу усменог захтјева, и потпис судије за предходни поступак који издаје наредбу, 2) ако се наредба за претресање одобрава на основу усменог захтјева, то ће се навести уз назначење имена судије за предходни поступак који издаје наредбу и времена и мјеста издавања, 3) сврху претресања, 4) име и функцију овлашћеног лица на које се наредба односи, 5) опис лица које треба пронаћи или опис ствари које су предмет претресања, одређивање или опис мјеста, просторија или лица која се траже, са навођењем адресе, власништва, имена или сличног за сигурно утврђивање идентитета, 6) упуство да се наредба треба извршити у времену између 06,00 и 21,00 часова или овлашћење да се наредба може извршити у било које вријеме; овлашћење, када то суд изричито одреди, извршиоцу наредбе - да може ући у просторије које треба претрести без претходне најаве, 7) упуство да се наредба и одузете ствари донесу у суд без одгађања и поуку

да осумњичени има право да обавијести браниоца и да се претресање може извршити без присуства браниоца кад то захтијевају изузетне околности.

Наредба за претресање издата од стране суда, као што је видљиво из законске одредбе, садржи доста елемената који одређују конкретно претресање. Међутим, можемо поставити питање да ли је наредба за претресање и поред ових елемената довољно прецизна, као што је наведено у препорукама Европског суда за људска права. И поред позитивних страна, у самом садржају наредбе можемо уочити одређене недоречености које у крајњем случају умањују заштиту основних права грађана. Анализирајући садржај наредбе на основу које овлашћена лица могу ограничити право на дом и приватност грађана, први недостатак који можемо уочити је тај да законска одредба прописује да се у наредби наведе само име и функција овлашћеног лица на које се наредба односи. У овом случају, наредба гласи на тужиоца, односно на овлашћено лице које је добило одобрење од стране тужиоца, а које је и поднијело захтјев за издавање наредбе. Сама природа претресања захтијева одређени број полицијских службеника који ће извршити претресање, нарочито уколико се претресање врши на већим локалитетима или просторима. Познато је да ће у току претресања у нечији дом доћи већи број полицијских службеника, што представља и ограничавање нечије приватности у великој мјери, и потребно би било да се у наредби наводе полицијски службеници који ће извршити претресање. На овај начин, приступ нечијем дому или другим просторијама гдје се врши претресање имали би само они полицијски службеници који су прецизирани наредбом. Вршењем претресања у нечијем дому, улази се у приватност, у најинтимније детаље нечијег живота, па би самим тим морала постојати и наредба суда која прецизира ко од полицијских службеника може извршити претресање. Претресањем у потрази за предметима и траговима, као и лицима у одређеним приватним просторијама, полицијски службеници могу видјети све детаље нечије приватности која није у вези за наредбом због које се врши претресање. Поименично навођење имена оних који врше претресање, са могућности давања изјаве да неће у јавност изнијети ништа о приватном животу лица код којег се врши претресање, представљало би значајну позитивну ствар која би се захтјевом за издавање наредбе или наредбом могла регулисати. Код одређивања или описа мјеста, просторија или лица која се траже са навођењем адресе, власништва, имена или сличног за утврђивање идентитета, потребно је да се прецизно одреде ови елементи који су прописани законском одредбом. Значај оваквог прецизирања је битан када се претресање предузима у стану или другим просторијама, како полицијски службеници приликом претресања не би залазили на таква мјеста гдје предмети или трагови не могу да буду с обзиром на своју

природу. Овим детаљима се онемогућава задирање у нечију приватност више него што је потребно да би се сврха претресања остварила. Према становишту Европског суда за људска права, који је посебну пажњу обратио на питања саставних дијелова наредбе за претресање, она мора бити прецизно састављена, поготово у погледу предмета који се траже, као и мјеста гдје се траже (Кесић, 2014). Упуство о враћању наредбе суду након извршеног претреса представља контролну функцију, у смислу да судија који ју је и издао провјери законитост и правилност њеног извршења (Сијерчић-Чолић *et al.*, 2005). Међутим, закон не предивђа да се копија наредбе остави лицу код кога или над којим се извршило претресање, јер се она само предочава наведеним лицима и по извршеном претресању враћа суду, заједно са одузетим предметима. Неуручивање наредбе је предвиђено јер се на извршено претресање не може изјавити жалба, нити потраживање накнаде штете која је поузрокована претресањем. Потребно би било да се наредбом остави могућност да грађани, у заштити својих права, имају право да уложе приговор на извршено претресање и да траже накнаду за штету, као што је случај у упоредним законодавствима. У енглеском процесном праву, грађанину који је изложен претресању предаје се или се у стану оставља документ којим се саопштавају одређена права, од којих је значајно право на подношење захтјева за компензацију због настале штете претресањем, и право да у одређеном року разгледа налог за претресање (Жарковић и Кесић, 2009: 544). Ово би представљало значајан начин заштите права на приватност приликом предузимања претресања. Поука о присуству браниоца током претресања представља додатни механизам заштите људских права током предузимања претресања. У наредби се наводи да осумњичени има право да обавијести браниоца да присуствује току претресања и да се претресање може извршити и без присуства браниоца ако то захтијевају изузетне околности. Шта се подразумјева под изузетним околностима јесте питање које се мора цијенити у сваком конкретном случају. И сам законодавац је предвидио да се претресање „може“, а не „мора“ извршити без присуства браниоца, што указује на опрезну и изузетну примјену претресања без браниоца (Сијерчић-Чолић *et al.*, 2005). Примједба на овај елемент наредбе је у томе што се процјена изузетних околности не прецизира, па се оставља могућност различитих тумачења, што опет ствара одређену дозу несигурности да ипак може доћи до кршења одређених права грађана код којих се врши претресање. Право на одбрану и стручно заступање у оваквим случајевима мора бити доступно свима, па тако обавеза о поуци присуства браниоца и омогућавање присуства, представљају гаранцију да ће право на дом или приватност бити заштићени, а самим тиме се ствара сигурност у законит поступак полицијских службеника. Европски суд за људска права је у својој пракси изнио став „који захтијева да судски налози

за претресање морају бити јасни и одређени, како би се обезбиједила заштита од злоупотребе. Тако, ако је налог за претресање био преширок и давао обимна овлашћења онима који га спроводе, то би највјероватније представљало кршење права на поштовање дома“ (Кесић и Жарковић, 2008: 168).

ЗАКЉУЧАК

Нека од основних људских права могу бити ограничена приликом сузбијања криминалитета предузимањем одређених активности и радњи које су прописане законодавством, као што су претресање стана, других просторија или лица ради прикупљања доказа. Међутим, и такво ограничавање мора бити сведено у границе оних активности које су потребне како би се сврха претресања оставрила, да се не би ограничило неко право више него што је потребно.

Судска наредба за претресање преставља један од механизма којим се додатно штити право на приватност, право на дом. И поред тога, такав начин није лишен недостатака који могу довести до ограничавања права изван потребних граница. Због тога је потребно вршити стално праћење и анализу законских одредаба које се односе на поступак издавања наредбе за претресање са анализом свих њених елемената, као и анализом њене конкретне примјене у пракси, како би се на вријеме уочили недостаци. Уочавањем и упућивањем захтјева законодавцу за измјену недостатака и детаљним прописивањем форме и садржаја наредбе суда за претресање, постиже се гаранција да ће се заштита права на приватност, права на дом, остварити у највећој могућој мјери и да ће се онемогућити злоупотреба вршења претресања од стране државних органа којима је дато то овлашћење. Самим тим, и прикупљени докази добијају на снази пред судовима, што је од значаја за законитост поступка.

ЛИТЕРАТУРА

- Жарковић, М.; Кесић, Т. (2009) Поступак претресања стана, других просторија и лица, Осврт на поједина нормативна решења. Београд: *Правни живот, часопис за правну теорију и праксу*, 10/2009, 525-546,
- Кесић, Т.; Жарковић М. (2008). Осврт на поједина нормативна одређења материјалних и формалних услова претресања стана и других просторија и претресања лица. Бања Лука: *Правна ријеч, Часопис за правну теорију и праксу*, 15/2008 157-174.

Анализа нормативних рјешења форме и садржаја захтјева и наредбе суда...

- Кесић, Т. (2014). *Међународни стандарди поступања полиције у кривичним стварима*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Лепир, С. (2015). *Претресање на основу судске наредбе и стандарди људских права*-мастер рад. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Модул 1 (2006). *Кривична област-Истражни поступак*. Сарајево: Високо судско и тужилачко вијеће Босне и Херцеговине.
- Сијерчић-Чолић, Х., *et al.* (2005). *Коментари закона о кривичном поступку у Босни и Херцеговини*. Сарајево: Савјет Европе.
- Симовић, М. (2005). *Кривично процесно право*. Бихаћ: Правни факултет.
- Закон о кривичном поступку Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске* број 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09, 92/09 и 100/09.

ANALYSES OF NORMATIVE SOLUTIONS RELATED TO FORM AND CONTENT OF REQUEST FOR AND COURT ISSUED SEARCH WARRANT

Lepir Sinisa, MA*

Abstract: In order for a specific person for whom a reasonable doubt exists to have committed a criminal act to, from their status of a suspect, then indicted, become a legally convicted one, it is necessary that a legitimate verdict sentencing them is based on legally gathered evidence. One of the actions taken during the process of evidence collection while building a case in a criminal procedure is search. Searches can be undertaken by police officers based on their statutory authority in only a number of specifically listed cases, as well as based on a court order. In practice, when circumstances such as urgency or danger do not require conducting a search, either the police officers, based on a prosecutor's approval, or prosecutors themselves, will approach the court requesting a search warrant to be issued for conducting a search leading to acquiring items that could be presented as evidence in a criminal proceeding, or to finding a person for whom a reasonable doubt exists to have committed a crime. Such rules for undertaking searches reduce doubts about possible abuses and evidence gathering procedures. By analyzing material and formal requirements that need to be fulfilled for a search warrant to be issued, subjects authorized to undertake searches, as well as other elements provided by the law, we can define conditions and possibilities of adequate legal solutions for lawful conduct of searches as part of the evidentiary procedure and legal evidence gathering. It is the amendments of legal acts that carry danger of omitting certain segments

* Ministry of Security of Bosnia and Herzegovina, Directorate for Coordination of Police Bodies of Bosnia and Herzegovina, email: lepirsinisa@blic.net

by legislators while regulating sections of laws, which can, when practically implemented, come to the fore in particular cases and thus bring into question the manner and way of collecting evidence.

Key words: search, court order, court, prosecutor, right to privacy, police officers.

РЕГИСТАР НЕПЛАЋЕНИХ НОВЧАНИХ КАЗНИ И ДРУГИХ НОВЧАНИХ ИЗНОСА

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPG1601269M

УДК: 343.232:343.3/7

Иван Д. Милић*

Апстракт: Према решењу Закона о прекршајима у сврху ефикасне наплате изречених новчаних казни, накнаде трошкова и наплате других новчаних износа досуђених по основу накнаде штете, имовинскоправног захтева или одузимања имовинске користи, води се јединствен регистар неплаћених новчаних казни и других новчаних износа. Предмет пажње аутора су законске одредбе којима се уређују све појединости у вези са „евидентирањем“ лица која нису платила „новчане износе“. У раду се указује на све законске недоречености, контрадикторности и нелогичности, које ће стварати огромне проблеме у пракси. Проблематично је и ко се све уписује у овај Регистар јер, видећемо у раду, то нису само прекршајно кажњена лица; а ништа мањи проблеми постоје и када је реч о брисању података из Регистра.

Кључне речи: регистар, казна, затвор, прекршај, кривично дело.

УВОД

Након што одлука постане правноснажна (коначна) и извршна, потребно ју је и извршити. Одлуке које су донете поводом учињених прекршаја извршавају се, по правилу, када се против њих више не могу уложити ванредни правни лекови. Иако се у теорији о томе не говори, нама се чини да, с обзиром на бројност и значај прекршајних санкција, данас можемо говорити о прекршајном извршном праву као делу казненог извршног права. У прекршајном праву постоје изузеци од правила да се одлука извршава након наступања правноснажности. Тако се осуђујућа пресуда може извршити и пре наступања правноснажности, према чл. 308 Закона о прекршајима (Сл. гласник РС, бр. 65/13): 1. ако окривљени не може да докаже свој идентитет или нема пребивалиште, или не живи на адреси на којој је пријављен, или ако има пребивалиште у иностранству или ако одлази у иностранство ради боравка, а суд нађе да постоји основана сумња да ће окривљени избећи извршење изречене

* *Универзитет у Новом Саду, Правни факултет, email: i.milic@pf.uns.ac.rs.*

санкције; 2) ако је окривљени кажњен за тежи прекршај из области јавног реда и мира, безбедности јавног саобраћаја или тежи прекршај којим се угрожава живот или здравље људи или ако то захтевају интереси опште безбедности или сигурности робног и финансијског промета или разлози морала или је кажњен за прекршај од којег могу настати теже последице, а постоји основана сумња да ће наставити са вршењем прекршаја, поновити прекршај или да ће избећи извршење изречене санкције. Такође, и прекршајни налог се у појединим случајевима може извршити пре него што постане коначан [Милић, 2015: 249-250].

Новчане казне за учињене прекршаје нису ни мало занемарљиве, те се често дешава да кажњена лица немају новца или не желе да их плате. С тим у вези, уколико се добровољно не плати изречена новчана казна, она се замењује за неку другу казну. Тако се Законом о прекршајима прописује (чл. 41) да новчану казну коју кажњено физичко лице, предузетник или одговорно лице у правном лицу не плати (у целини или делимично), суд може заменити казном затвора тако што се за сваких започетих 1.000 динара одређује један дан затвора, с тим што казна затвора не може трајати краће од једног дана ни дуже од шездесет дана. Ако је поред новчане казне кажњеном лицу била изречена и казна затвора, затвор којим се замењује неплаћена новчана казна и изречена казна затвора не могу трајати дуже од деведесет дана. Ако суд оцени оправданим, с обзиром на тежину прекршаја, висину неплаћене новчане казне и имовинске могућности осуђеног – суд може, уместо казне затвора, одредити да се неплаћена новчана казна замени радом у јавном интересу, с тим што осам сати рада замењује један дан затвора, односно 1.000 динара новчане казне, а рад не може да траје дуже од 360 сати. Део неплаћене новчане казне који није могао бити замењен казном затвора или радом у јавном интересу, наплаћује се принудним путем. Видимо да ЗП предвиђа и принудну наплату новчане казне, која према Кривичном законика Републике Србије (Сл. гласник РС, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014) не постоји.

ЗП садржи и посебна правила о замени новчане казне која је изречена старијем малолетнику и правном лицу. Тако се малолетнику изречена новчана казна не може заменити казном малолетничког затвора нити казном рада у јавном интересу, већ се новчана казна принудно наплаћује на имовини малолетника, његовог родитеља или другог лица задуженог да се о њему стара, док за правно лице остаје само принудна наплата.

РЕГИСТАР НЕПЛАЋЕНИХ НОВЧАНИХ КАЗНИ

Иако је кажњеном лицу изречена новчана казна, која је замењена за казну затвора или казну рада у јавном интересу, можда један део и принудно наплаћен, ипак остаје одређен број прекршајно кажњених лица који су и даље дужни. С тим у вези, поставља се питање како да се наплати изречена новчана казна или њен преостали износ. Једна од већих новина Закона о прекршајима јесте и увођење једног „савременог“ начина „притиска“ на кажњено лице да плати новчану казну, али и друге новчане износе. Реч је о увођењу Регистра неплаћених новчаних казни и других новчаних износа (у даљем тексту: Регистар). Дакле, претходни Закон о прекршајима (Сл. гласник РС, бр. 101/2005, 116/2008 и 111/2009), као ни ранији закони, није прописивао вођење оваквог Регистра. Актуелни Закон прописује (чл. 331, ст.1) да се у сврху ефикасне наплате изречених новчаних казни, накнаде трошкова и наплате других новчаних износа досуђених по основу накнаде штете, имовинскоправног захтева или одузимања имовинске користи, води јединствен Регистар неплаћених новчаних казни и других новчаних износа.

На самом почетку морамо да назначимо да нама оваква законска формулација садржински није јасна. Наиме, према решењу Закона о прекршајима (чл. 149, ст. 3) имовинскоправни захтев може се односити на накнаду штете и повраћај ствари (Ђоровић, 2013: 82), тако да сада остаје нејасно који су то „новчани износи досуђени по основу накнаде штете“, а да нису досуђени по основу имовинскоправног захтева.

На овом месту морамо да поставимо неколико важних питања. Прво, дали се у Регистар уписује само прекршајно кажњено лице које је кажњено новчаном казном, или се уписују и друга (не)кажњена лица? Посебно је проблематично што се у овом члану не прецизира ко се уписује, већ се само наводи зашто се неко уписује. С обзиром на овакво решење Закона, чини се неспорним да се уписују и друга (не)кажњена лица, а не само она која су кажњена новчаном казном. Наиме, видимо да се у овај Регистар уписују лица ради „накнаде трошкова и наплате других новчаних износа досуђених по основу накнаде штете, имовинскоправног захтева или одузимања имовинске користи“.

Оно што је посебно „проблематично“ јесте што се кажњено лице уписује ради наплате новчаног износа који је досуђен оштећеном. Наиме, оштећени може да истакне имовинскоправни захтев, а прекршајни суд о њему може, али и не мора да одлучи (чл. 149). Радњом извршења кривичног дела, осим кривичноправне последице, понекад се производе и друге, најчешће грађанскоправне последице, од којих су најважније оне које се манифестују у штети нанетој туђим добрима (Грубач, 2008: 38). Исто важи и за учињени прекршај. Сада се поставља питање зашто

би прекршајно кажњени био уписан у Регистар уколико не надокнади штету оштећеном. Сматрамо да је у овом случају реч о дужничко-поверилачком односу, дакле, о односу повериоца и дужника, а не о „казненом извршним“ односу. Наш став потврђује, донекле, и сам ЗП (чл. 323, ст. 1), јер прописује да се извршење пресуде у погледу накнаде штете и повраћаја ствари врши по захтеву оштећеног, односно сопственика ствари. Реч је о имовинској обавези кажњеног лица према оштећеном, где само оштећени може да покрене поступак принудне наплате.

Према решењу Закона о прекршајима (чл. 69, ст. 2): имовинска корист прибављена извршењем прекршаја може се одузети од лица на које је пренесена без накнаде или уз накнаду која не одговара стварној вредности. Надаље, пресуда се доставља (...) и лицу против кога је изречена мера одузимања имовинске користи (чл. 256, ст. 2). Из ових законских одредаба јасно је да се може одузети имовинска корист, и то не само од кажњеног већ и од другог лица. Сада се долази до закључка да се и то лице (лице против кога је изречена мера одузимања имовинске користи, а које није прекршајно кажњено) уписује у Регистар.

У вези са „накнадом трошкова“, постоје још неке недоумице. Наиме, трошкове прекршајног поступка не сноси само прекршајно кажњено лице, већ у неким случајевима њих потпуно или делимично надокнађују и други „учесници“ у поступку. Тако и сам Закон о прекршајима (чл. 141, ст. 3) прописује да „ако је прекршајни поступак обустављен због одустанка оштећеног од поднетог захтева или је окривљени ослобођен одговорности услед неоснованог захтева, трошкове поступка сноси оштећени“. Законом је прописано да се и сведок у појединим случајевима може обавезати да надокнади трошкове поступка (чл. 216, ст. 8). Надаље, ЗП прописује и (чл. 224, ст. 1, 5): ако вештак који је уредно позван не дође, а свој изостанак не оправда или ако неоправдано одбије да вештачи, може му се наложити да надокнади проузроковане трошкове, а може се и казнити новчаном казном од 10.000 до 50.000 динара. У случају да вештак не плати изречену новчану казну, она ће се наплатити принудним путем. Иста правила важе и за тумача (чл. 225). Видимо да и сведок, вештак и тумач могу да сnose трошкове поступка. Сада се поставља питање да ли се и они, уколико не надокнаде трошкове, уписују у Регистар. Тумачењем овог члана долази се до закључка да се и они уписују у Регистар. У даљем раду видећемо да се из осталих законских одредаба које се односе на Регистар може доћи до закључка да се они ипак не уписују у Регистар.

Да не бисмо превише улазили у детаље, на овом месту само ћемо указати и на још једну нелогичност. Ако имамо, на пример, окривљеног којем је суд изрекао опомену, али који мора да плати судске трошкове, и тако кажњено лице биће уписано у овај Регистар све док не плати судске трошкове. С обзиром на то да се кажњено лице којем је изречена опомена уписује и у Регистар прекршајних санкција (Милић, 2015а: 239-251), из

њега ће бити избрисано након једне године, али ће зато у овом Регистру остати уписано док не плати новчани износ, односно док не протекне рок од четири године.

Закон о прекршајима Републике Српске (Сл. гласник РС, бр. 63/14) прописује који се подаци уписују у Регистар. Све новчане казне и трошкови поступка који су изречени на основу извршног прекршајног налога или правоснажног решења о прекршају уписују се у регистар и евидентирају као дуг (чл. 229, ст. 1). Дакле, видимо да овај Закон не говори о ништа о имовинскоправном захтеву, што је сасвим оправдано.

Регистар новчаних казни је централизована електронска база података у којој се чувају сви подаци унети у Регистар (чл. 331, ст. 2). Регистар се чува на централном електронском носачу података при министарству надлежном за послове правосуђа које је одговорно за његово одржавање и чување. Министарство надлежно за послове правосуђа је дужно да предузме техничке, кадровске и организационе мере заштите података, у складу са утврђеним стандардима и поступцима, које су потребне да би се подаци заштитили од губитка, уништења, недопуштеног приступа, промене, објављивања и сваке друге злоупотребе, као и да утврди обавезу лица која су запослена на обради да чувају тајност података (чл. 325, у вези са чл. 331, ст. 4).

ПОДАЦИ КОЈИ СЕ УПИСУЈУ У РЕГИСТАР

Закон о прекршајима прописује и који се подаци уписују у Регистар, а то су: (чл. 332): 1) име и презиме и јединствени матични број кажњеног физичког лица, предузетника односно одговорног лица у правном лицу, односно број путне исправе страног физичког лица које није у прописаном року у целости платило новчану казну или друге досуђене новчане износе или није надокнадило досуђене трошкове поступка; 2) за кажњено правно лице назив и седиште, ПИБ и матични број, за предузетника назив и седиште радње; 3) правноснажна, односно коначна одлука којом је изречена новчана обавеза; 4) прекршајни суд који је донео одлуку, односно орган који је издао прекршајни налог; 5) дуговани износ и основ дуговања; 6) датум доспећа обавезе плаћања; 7) прекршајни суд који је извршио упис; 8) датум уписа.

Из оваквог законског уређења може се извући неколико закључака. У Регистар се уписују кажњена физичка лица, и то држављани Републике Србије, али и странци. Такође, у Регистар се уписују и предузетници, одговорна лица у правном лицу и правна лица. Међутим, ЗП није уредио сва питања, те ће се поједине недоречености негативно одразити на саму примену Закона. У овом члану ЗП наводи да се уписује „(...) који није у

прописаном року у целости платио новчану казну или друге досуђене новчане износе или није надокнадио досуђене трошкове поступка“. Сада ЗП знатно сужава круг лица која се уписују у Регистар. Дакле, овде се не наводи да се уписују, између осталих, и лица која нису платила „новчане износе по основу накнаде штете, имовинско правног захтева или одузимање имовинске користи“, док се у чл. 331 изричито наводи да се и та лица уписују у Регистар. Тако сада остаје нејасно којем члану истог Закона треба дати предност! Такође, овде се говори о „кажњеном лицу“, што опет води ка сужавању круга лица која се уписују. Наиме, лица која су дужна да надокнаде трошкове поступка (оштећени, сведок, вештак, тумач) нису прекршајно кажњена, већ их је само суд обавезао да надокнаде трошкове. Мада, с друге стране, према одредбама Закона није сасвим јасно ни ко је кажњено лице. Наиме, ЗП у делу које се односи на сведоке (чл. 216, ст. 4, 8 и 9) садржи једну проблематичну одредбу, која гласи: ако сведок после упозорења на последице одбијања давања исказа неће без законског разлога да сведочи, може се казнити новчано (...). (...) Сведок се може обавезати да сноси те трошкове. У случају да кажњено лице не плати новчану казну и трошкове поступка, они ће се наплатити принудним путем. Дакле, овде ЗП говори о сведоку као кажњеном лицу, с тим да је то кажњавање везано са сам „прекршајни поступак“. Са друге стране, у делу који се тиче вештачења, ЗП прописује (чл. 224, ст. 2 и 5): ако вештак који је уредно позван не дође, а свој изостанак не оправда или ако неоправдано одбије да вештачи, може му се наложити да надокнади проузроковане трошкове, а може се и казнити новчаном казном. У случају да вештак не плати изречену новчану казну, она ће се наплатити принудним путем. Видимо да, када је реч о вештаку, ЗП не прописује да је реч о кажњеном лицу, већ само говори о начину наплате новчане казне. Више је него јасно да се законодавац није много потрудио у уређењу ове проблематике.

Надаље, у погледу органа који је донео одлуку, на овом месту се наводи да се у Регистар уписује и „прекршајни суд који је донео одлуку, односно орган који је издао прекршајни налог“. Није спорно да се уписује „прекршајни суд и орган који је издао прекршајни налог“, али изгледа да је законодавац заборавио на једну јако битну чињеницу. Заборавио је на Републичку комисију за заштиту права у поступцима јавних набавки (у даљем тексту: Републичка комисија), која води првостепени прекршајни поступак за прекршаје из области јавних набавки (чл. 100, ст. 2 ЗП), и која може да изрекне само новчану казну (чл. 87, ст. 2, тач. 1). Сада остаје нејасно да ли се и новчана казна коју је изрекла Републичка комисија уписује у Регистар или се не уписује, мада ЗП прописује (чл. 100) да се на поступак који води Републичка комисија сходно примењују одредбе Закона о прекршајима, осим ако законом којим се уређују јавне набавке није другачије прописано. Не би било оправдано када се не би уписивала

и „одлука“ Републичке комисије. Зашто би учиниоци прекршаја које је она казнила били привилеговани? За то не постоји ниједан разлог, те сматрамо да се овакво законско решење мора изменити и јасно прописати да се и таква одлука (новчана казна која није наплаћена) уписује у Регистар.

ПОСЛЕДИЦЕ УПИСА У РЕГИСТАР

За све време док је уписано у Регистар, лице има одређење последице. Последице се огледају, пре свега, у забрани остваривања одређених права. Тако ЗП прописује (чл. 336): у сврху наплате изречене новчане казне, трошкова поступка, и других досуђених новчаних износа који су евидентирани у Регистру новчаних казни, кажњеном лицу, док у потпуности не измири дуговани износ, неће се дозволити: 1) издавање дозвола или уверења за чије су издавање надлежни органи управе, осим оних која се односе на лични статус; 2) повраћај одузетих личних и других докумената која су одузета по основу члана 199 овог закона; 3) регистрација, односно промена регистрације правног лица или регистрација предузетничких делатности које подразумевају промену ПИБ.

Посебно је интересантно напоменути да осуђено лице због учињеног кривичног дела не може да трпи овакве последице. Ако осуђени не плати новчану казну у одређеном року, суд ће је заменити казном затвора (тзв. суплеторни затвор), тако што ће за сваких започетих хиљаду динара новчане казне одредити један дан казне затвора (Ћоговић, 2015: 118). Осим тога, новчана казна може да се замени и казном рада у јавном интересу. Дакле, изречена новчана казна према осуђеном лицу се не може принудно наплатити, нити се осуђени из тог разлога уписује у неки Регистар са циљем ускраћивања одређених права. С тим у вези, теже последице има прекршајно кажњено лице, него осуђено лице.

Видимо да последице уписа нису нимало безначајне. Сматрамо да је ЗП морао да пропише таксативно које су то дозволе или уверења чије се издавање ускраћује. Закон о прекршајима Републике Српске прописује да (чл. 230): док се не плате све новчане казне и трошкови који су евидентирани у регистру, кажњеном надлежни орган, односно суд неће дозволити: 1) регистрацију или продужење важења регистрације моторног возила; 2) промену власника моторног возила; 3) издавање или продужење важења возачке дозволе; 4) учествовање на јавном тендеру; 5) регистрацију, односно било коју промену регистрације правног лица или регистрацију, односно било коју промену регистрације предузетничке дјелатности, за учињени прекршај из области економског

и финансијског пословања; и б) издавање дозволе за набавку, држање и ношење оружја.

УВИД – ПРИСТУП ПОДАЦИМА У РЕГИСТРУ

Иако прекршајни судови воде Регистар, то не значи да једино они имају и право увида у податке које се налазе у њему. Наиме, подаци из овог Регистра доступни су свим прекршајним судовима, као и органима за вођење поступка из чл. 336 Закона о прекршајима (чл. 335, ст. 1 ЗП). Дакле, без обзира на то где је учињен прекршај, односно без обзира на то од старне којег месно надлежног прекршајног суда је кажњено лице уписано у Регистар, свим прекршајним судовима и другим органима из чл. 336 доступни су подаци из овог Регистра. Органи за вођење поступка из чл. 336 ЗП су, заправо, они органи код којих кажњени не може остварати одређена права, или орган који неће вратити личну исправу док кажњени не плати дуговани износ. На овакав начин се олакашава процедура увида у Регистар. Наиме, када неко лице хоће да оствари неко право пред овим органима, они могу одмах да утврде да ли је то лице уписано у Регистар или није, а не да од прекршајног суда траже извод из Регистра.

Приступ/увид подацима ближе уређује Правилник о приступу подацима из јединственог регистра неплаћених новчаних казни и других новчаних износа (Сл. гласник РС, бр. 13/2014) – (у даљем тексту: Правилник). Овај Правилник садржи поједине одредбе о руковаоцу података, овлашћеном лицу у органу управе, али осталим лицима која имају право да остваре увид. Под приступом подацима Регистра, у смислу овог Правилника, подразумева се одобравање корисничког налога. Кориснички налог се одобрава руковаоцу података који има овлашћења прописана чланом 326 Закона о прекршајима у циљу приступа Регистру новчаних казни. Приступ подацима из Регистра новчаних казни одобрава, у складу са Законом о прекршајима, министар надлежан за послове правосуђа (чл. 2 Правилника). Дакле, руковалац података је оно лице које председник суда именује, а које има следећа овлашћења и обавезе (члан 326 ЗП): 1) да се стара о законитом, систематичном и ажурном уносу, брисању и измени података у регистру; 2) обезбеђује овлашћеним лицима увид у регистар; 3) издаје оверене изводе из регистра и потврде да лице није уписано у регистар; 4) обезбеђује чување и архивирање документације која представља основ за упис, брисање или измену података у регистру; 5) предузима друге радње неопходне за несметано и правилно ажурирање података у регистру, у складу са законом. Кориснички налог садржи корисничко име и корисничку лозинку

са упутством за коришћење (чл. 3 Правилника). Руковалац података користи кориснички налог у циљу приступа Регистру новчаних казни и не може саопштавати другим лицима податке из корисничког налога. Руковалац података остварује приступ Регистру на основу корисничког налога у оквиру мреже надлежних судова или путем интернет везе (чл. 4 Правилника).

Надаље, овлашћено лице у органу управе које непосредно обавља послове из чл. 336 ЗП остварује приступ Регистру новчаних казни (чл. 5 Правилника): 1) путем веб-сервиса у заштићеном окружењу; 2) путем интернет везе. Овлашћено лице у органу управе врши увид у регистар на основу уноса јединственог матичног броја грађана за физичка лица, односно броја путне исправе за странце, а за правна лица – на основу уноса назива и пореско-идентификационог броја (ПИБ). Податке добијене увидом у Регистар новчаних казни овлашћено лице у органу управе може користити само у сврху прописану Законом о прекршајима. Дакле, овлашћено лице у органу управе може само да оствари увид у Регистар, и да на основу оствареног увида да утврди да ли је лице уписано у Регистар или није. Не можемо да не приметимо да је Правилник у чл. 5 контрадикторан. Наиме, прво се наводи да овлашћено лице „остварује приступ“ (...), а након тога да „остварује увид“. Иако се можда чини да је реч о истој ствари, сам Правилник то негира у чл. 2. где изричито наводи: „Под приступом подацима (...) Регистра (...) подразумева се одобравање корисничког налога.“ Кориснички налог се одобрава руковоацу података који има овлашћења прописана чланом 326 ЗП у циљу приступа Регистру новчаних казни. Дакле, само руковалац података има право приступа, јер само он има овлашћења из члана 326 Закона о прекршајима.

На крају, и сва друга лица могу да остваре увид у Регистар. Увид у регистар новчаних казни могу путем интернет везе извршити физичка лица на основу уноса свог имена и презимена и јединственог матичног броја, односно странци на основу уноса броја путне исправе, а правна лица на основу уноса назива правног лица и његовог ПИБ-а. Лицу (...) које утврди да је уписано у Регистар доступно је и обавештење о начину плаћања новчаних казни и других досуђених новчаних износа (чл. 6 Правилника). На овај начин се оставља могућност да свако може да провери да ли је или није уписан у Регистар. Иако се на први поглед чини да је ова могућност привилегија (јер свако може да оствари увид), бојимо се да то баш и није тако, јер су могуће и одређене злоупотребе. Свако ко зна било чији ЈМБГ, број путне исправе, ПИБ, може за „види“ да ли је то лице уписано у Регистар.

У вези са досадреченим, није нам јасан циљ одредбе којом се прописује да се из овог Регистра могу грађанима давати подаци (чл. 335 ст. 2, у вези са чл. 330 ЗП). Овде се појављује проблем, јер наведени чланови којима се уређује давање података из Регистра санкција нису компатибилни, па

се сад и не зна коме се подаци могу дати (Милић, 2015а: 235-251). Зашто би било ко узимао уверење из Регистра и плаћао одређене накнаде, када и сам може да оствари увид? Можда је законодавац имао на уму да неко други може да тражи од неког грађана податке из Регистра, међутим ЗП то и сам забрањује (чл. 330 у вези са чл. 335, ст. 2).

БРИСАЊЕ И ПРОМЕНА ПОДАТАКА У РЕГИСТРУ

То што је неко уписан у Регистар не значи да ће заувек остати уписан. Дакле, свако ко је уписан у Регистар брише се из њега. Постоје два основа за брисање, један зависи од воље лица које је уписано, а други наступа по сили закона. Ако кажњено лице делимично или потпуно плати дуговани износ или се изречена новчана казна потпуно или делимично замени извршеном казном затвора или радом у јавном интересу, надлежни суд је обавезан да одмах изврши брисање података, односно да упише одговарајућу промену у Регистру новчаних казни. Ако кажњено лице пре поступка извршења добровољно делимично или потпуно плати новчану казну изречену прекршајним налогом, издавалац налога је обавезан да о томе одмах обавести надлежни суд (чл. 334, ст. 1 и 2 ЗП). Видимо да у овом случају брисање из Регистра, односно промена података зависи од поступка лица које је у њега уписано, које увек може платити новчани износ и на тај начин бити избрисано из Регистра.

Новчана казна и трошкови поступка, подаци о кажњеном лицу, као и сви остали подаци у вези са тиме бришу се из Регистра по истеку рока од четири године од дана када су прекршајни налог или осуђујућа пресуда постали правноснажни (чл. 334, ст. 3 ЗП). Морамо да на овом месту укажемо само на једну законску непрецизност. Наиме, прекршајни налог не постаје правноснажан, већ коначан. Видимо да се ни на овом месту ништа не говори о брисању одлуке Републичке комисије.

Није тешко закључити да се из Регистра, иако није платио новчане износе, лице брише када протекну четири године од дана када је прекршајни налог постао коначан, односно пресуда постала правноснажна. Сада се поставља питање зашто се то брише након четири године. На овом месту само ћемо се задржати на застарелости извршења изречене казне. Наиме, ЗП прописује да се извршење изречене казне, услед протекла одређеног временског периода, може застарити. Тако се изречена казне не може извршити ако је протекла једна година од дана наступања правноснажности, односно две године (...) (чл. 85 ЗП). Реч је о релативној и апсолутној застарелости. Дакле, након две године од дана наступања правноснажности пресуде, односно од дана када је прекршани налог постао коначан, наступа апсолутна застерелост извршења, и како

ЗП наводи – казна се не може извршити. Видимо да се и након наступања застарелости извршења казне лице не брише из Регистра. Није јасан циљ законодавца зашто и даље неког „држати“ уписаног у Регистар, иако је наступила апсолутна застарелост извршења. Сада кажњено лице трпи последице још две године, иако се по слову Закона казна не може извршити. Изречена казна и заштитна мера не могу се извршити (...) (чл. 85 ст. 1). Истеком прописаних рокова гаси се право надлежних органа да изврше казну (Stojanović, 2009: 333).

Не сумњамо да судови неће бити ажурни и да ће вршити све измене у Регистру, посебно кад је реч о брисању података. Међутим, ЗП не прописује да уписано лице може да тражи да буде „избрисано“ из Регистра, уколико више не постоји основ да буде уписан. Иако се ЗП позива на сходну примену Законика о кривичном поступку, ипак је потребно да се Законом о прекршајима уреди и ово питање.

Да се само за тренутак вратимо на имовинскоправи захтев који је досуђен оштећеном. Након протекла четири године, ако није „исплатио“ оштећеном новчани износ, лице се брише из Регистра. Да ли то пак значи да оштећени након извршеног брисања не може да наплати своје „потраживање“, јер кажњени више није уписан у Регистар? С обзиром на наш став да је овде реч о дужничко-поверилачком односу, сматрамо да оштећени има право да оствари своје потраживање у оном временском периоду које важи за грађанскоправне односе. Дакле, према законском решењу, кажњеног „држимо“ четири године уписаног у Регистар, па ако оштећени у том периоду не наплати, он и даље има права да то учини према правилима која важе за грађанскоправне односе. Ми сматрамо да је потупно неоправдано уопште уписивати кажњеног у Регистар у овом случају. Чини се да је законодавац неоправдано зашао у област грађанског права.

Закон о прекршајима Републике Српске прописује да се (чл. 229, ст. 3) новчана казна и трошкови поступка бришу из Регистра по протеклу пет година од дана када су прекршајни налог или решење о прекршају постали правоснажни и извршни. Овај временски период није споран, јер по овом Закону (чл. 100) изречена новчана казна (...) не може се извршити ако је од дана правоснажности решења, односно извршног прекршајног налога протекло пет година (...). Дакле, овим Законом се јасно прописује да се дуг из Регистра брише након што наступи застарелост извршења казне, а то је временски период од пет година.

ЗАКЉУЧАК

Савремени механизам „притиска“ да се плате „новчани износи“ није уређен на јасан и, што је још битније, легитиман начин. У раду смо

настојали да укажемо на све законске непрецизности, контрадикторности и недоречености, које ће стварати велике проблеме у пракси. Иако је реч о новини у прекршајном законодавству, ми сматрамо да је било нужно да се овом проблему посвети много већа пажња.

Можемо рећи да није најјасније уређен упис, давање података, а ни брисање података из Регистра. Закон је нејасан у погледу лица која се уписују у Регистар, тако да остаје спорно питање ко све уписује, посебно када је реч о лицима која нису кажњена у прекршајном поступку. Давање – приступ – увид у податке у Регистру су, такође, уређени површно, док је посебно проблематично што свако може да оствари увид у податке које се налазе у Регистру. Брисање података из Регистра није уређено на прихватљив начин. Наиме, иако је наступила застарелост извршења казне, према овом решењу, лице се налази у Регистру још две године. Није легитимно да се трпе последице након наступања застарелости извршења. На крају, сматрамо да је потребно изменити законске одредбе на које смо указали у раду, како би се отклониле све недоречености, непрецизности и контрадикторности.

ЛИТЕРАТУРА:

- Grubač, M. (2008). *Krivično procesno pravo*. Beograd: Pravni fakultet,
- Милић, И. (2015а). Евиденција прекршајно кажњених лица, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1/2015, 239 – 251;
- Милић, И., (2015). Прекршајни налог, *Безбједност - Полиција - Грађани*, 1-2/15, 243 – 255;
- Stojanović, Z., (2009). *Krivično pravo – opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet;
- Ćorović, E., (2015). *Sistem krivičnih sankcija Republike Srbije*. Novi Pazar: Univerzitet u Novom Pazaru;
- Ђоровић, Е. (2015). *Прекршајно право (према Закону о прекршајима из 2013. године) – ауторизована предавања*. Нови Пазар: Правни факултет Универзитета у Новом Пазару;
- Закон о прекршајима Републике Српске, *Сл. гласник РС*, бр. 63/14;
- Закон о прекршајима, *Сл. гласник РС*, бр. 101/2005, 116/2008 и 111/2009;
- Закон о прекршајима, *Сл. гласник РС*, бр. 65/13;
- Кривични законик, *Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 и 108/2014;
- Правилник о приступу подацима из јединственог регистра неплаћених новчаних казни и других новчаних износа, *Сл. гласник РС*, бр. 13/2014.

REGISTRY OF UNPAID FINES AND OTHER SUMS OF MONEY

Ivan D. Milić*

Summary: According to the Misdemeanor Law in order to provide an efficient execution of fines, payment of charges and other sums of money pursuant to decisions on payment of damages, property claims and confiscation of illegally obtained property, a unified register of unpaid fines and other sums of money is to be maintained. The subject of the author's focus are the articles of the law which deal with the registry of persons who have not paid the „sums of money“. In the work, all of the inconsistencies, contradictions and illogical solutions, which will create great problems in practice, are highlighted. The problem is also the question of the range of persons to be registered because, as we shall see, these are not only persons punished for misdemeanors, and the deletion from the register presents certain problems as well.

Key words: register, punishment, prison, misdemeanor, crime.

* *University of Novi Sad , Faculty of Law Novi Sad, email: I.Milic@pf.uns.ac.rs.*

Александар Миладиновић,* мср

Апстракт: Иако је увићај у криминалистичкој литератури свакако једна од заступљенијих криминалистичких радњи, ипак постоје одређене недоумице око диференцијације увићаја са сличним криминалистичким радњама. Те недоумице имају рефлексију и на практично криминалистичко поступање, штавише, чини се да криминалистичка пракса иде и корак унапријед у поистовјећивању одређених радњи полиције оперативног карактера са увићајем, који је доказног карактера, што не сматрамо адекватним криминалистичко-силогистичким поступањем. С друге стране, савремене технолошке иновације сасвим сигурно дотичу и криминалистичку праксу, и то много брже него што криминалистичка теорија успијева да то на адекватан начин елаборира, што је случај и са одређеним криминалистичким садржајима који могу да имају везе и са увићајем. Услед наведеног, у раду ће се указати и на поистовјећивање увићаја и неких оперативних активности полиције, те ће се дати приједлог како да се одређене радње полиције, условљене актуелним технолошким развојем, инкорпорирају у истражну радњу увићај.

Кључне ријечи: увићај, лице мјеста, показ лица мјеста, увид у СМС.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У пракси се јављају одређене недоумице у диференцијацији увићаја и сличних криминалистичких радњи и мјера, као и дилеме да ли одређене активности полиције у суштини представљају увићај. Узрок наведеном је свакако практично (волунтаристичко) перципирање увићаја као криминалистичке дјелатности полиције које подразумева излазак на лице мјеста и предузимање конкретних криминалистичких активности у циљу непосредног уочавања трагова и утврђивања релевантних односа на самом лицу мјеста. Увићај се посматра крајње поједностављено и тако му се приступа, чиме он у пракси постаје радња која се врши рутинерски и реда ради, са малом или чак и никаквом криминалистичко-оперативном

* Јединица за основну обуку – Полицијска академија Бања Лука, email: aaleksandarbl@yahoo.com.

и кривичнопроцесном релевантношћу. У циљу разјашњавања одређених неодумица, диференцираће се активности које имају сличности са увиђајем или и саме представљају, у доказном смислу, увиђај.

КРИМИНАЛИСТИЧКО-ТЕХНИЧКИ ПРЕГЛЕД ЛИЦА МЈЕСТА

Криминалистичко-технички преглед лица мјеста није нормативни, већ криминалистички појам. Он није одређен у ЗКП, ни као самостална радња, нити евентуално као услов или саставни дио увиђаја. Иако ова оперативно-тактичка и техничка радња није детаљније обрађена у криминалистичкој литератури, ипак није ни непознаница. У криминалистичкој литератури се углавном криминалистичко-технички преглед лица мјеста посматра као саставни дио увиђаја, односно почетна или једна од почетних, оријентационих фаза увиђаја (Максимовић, Тодорић, 1995: 159; Митровић, Ступар, 2002: 249). Другим ријечима, ова радња представља саставни дио увиђаја, и то најчешће његове статичке фазе или се предузима непосредно прије формалног почетка увиђаја, када је евидентно да ће се увиђај реализовати. Такође, у литератури је присутно и мишљење по којем би криминалистичко-технички преглед лица мјеста, као специфичан излазак на лице мјеста, могла бити и самостална радња, са доказним кредибилитетом, међутим, наведено мишљење није имало утицаја на кривичнопроцесну теорију, а поготово не на судску праксу (Водинелић, 1985: 547).

Међутим, поред два наведена приступа криминалистичко-техничком прегледу лица мјеста, у пракси је присутно једно погрешно перципирање, а на основу тога и поступање приликом предузимања ове радње. Наиме, у дијелу практичног поступања полиције, у појединим ситуацијама, криминалистичко-технички преглед лица мјеста не претходи увиђају, већ он супституише увиђај, односно након изласка на лице мјеста, увиђајна екипа не врши увиђај, већ констатује да на лицу мјеста „нема трагова“, те непосредним визуелним опажањем „изврши“ криминалистичко-технички преглед лица мјеста, сматрајући да је на тај начин констатовала чињенице, односно њихово непостојање које је требало констатовати увиђајем. Наведено поступање је карактеристично за лица мјеста на којима нису видљиви трагови кривичног дјела. Наравно, овакво поступање је израз професионалног незнања и личне лијености и незаинтересованости лица која на овај начин супституишу предузимање релевантне истражне радње доказно и релевантним изласком на лице мјеста, те је разумљиво да је ова пракса погрешна, из неколико разлога.

Доласком на лице мјеста на којем нема видљивих трагова, односно у случајевима када их увиђајна екипа није констатовала, она се одлучује за

вршење криминалистичко-техничког прегледа лица мјеста, без вршења увиђаја. Наведено се најчешће састоји у непосредном визуелном прегледу лица мјеста, и то уже околине, те евентуалном фотографисању таквог изгледа. Овдје се поистовјећује увиђај са прегледом лица мјеста, а основ за одлучивање за оперативно-тактичку радњу јесте њена практична једноставност приликом предузимања, а поготово након предузимања. Док се код увиђаја тужилац мора обавијестити о кривичном дјелу, те се мора сачинити и записник о увиђају, са припадајућом документацијом, па потом прослиједити извјештај о извршеном дјелу, дотле је код криминалистичко-техничког прегледа лица мјеста процедура далеко једноставнија. Сем изласка на лице мјеста, непосредног визуелног прегледа, те евентуалног фотографисања лица мјеста и сачињавања службене забиљешке или извјештаја, других активности нема. У суштини, разлика у процедури између увиђаја и криминалистичко-техничког прегледа лица мјеста је иста као и када је у питању диференцијација истражних радњи и оперативно-тактичких радњи и мјера.

У наведеном се види суштинско криминалистичко незнање увиђајне екипе која се определијели за овакво поступање. Увиђај се не састоји само у непосредном опажању, а поготово не само у визуелном опажању (иако оно чини основу увиђаја), већ он представља синергију многобројних радњи на самом лицу мјеста (посматрања, опажања, мјерења, изазивања, фиксирања, изузимања, фотографисања...) у циљу констатовања чињеница релевантних за конкретно кривично дјело, односно за кривични поступак (Жарковић, 2005). За разлику од наведеног, криминалистичко-технички преглед лица мјеста, као што и сам назив ове радње каже, састоји се само у непосредном визуелном осматрању лица мјеста. Практичним поистовјећивањем увиђаја са криминалистичко-техничким прегледом лица мјеста, увиђај се осиромашује, те се своди на пуко визуелно осматрање, што он свакако није. Међутим, имајући у виду да се у пракси увиђај релативно често и врши на тај начин, односно да се састоји једино или примарно од посматрања, није тешко примијетити основ по којем припадници полиције са квазикриминалистичким знањем поистовјећују увиђај са криминалистичко-техничким прегледом лица мјеста. Наведено је примјер како некриминалистичко, лаичко предузимање конкретне радње (као, нпр., увиђаја) даље доводи до волунтаризације и пауперизације криминалистичког рада које свакако да неће дати резултате који представљају мисију криминалистике као науке и као практичне дјелатности.

Већ је претходно наведено да криминалистичко-технички преглед лица мјеста чини саставни, често почетни дио увиђаја, али да увиђај далеко надилази ову радњу (и квалитативно и квантитативно), јер представља синергију многобројних радњи и активности на лицу мјеста.

У првом реду, погрешан је основ који се наводи за ову супституцију. Наиме, као разлог невршења увиђаја, већ само криминалистичко-техничког прегледа лица мјеста, наводи се да на лицу мјеста не постоје трагови, услед чега нема ни потребе вршити увиђај. Овим изговором се пренебрегава чињеница да свако кривично дјело изазива одређене трагове који се налазе (и) на лицу мјеста, само је питање да ли су они видљиви или голимоком невидљиви, односно дали се криминалистичким знањем увиђајне екипе и криминалистичко-техничком опремом којом увиђајна екипа располаже они могу констатовати на лицу мјеста или не могу. Другим ријечима, овдје се пренебрегава да су трагови на лицу мјеста увијек присутни, само што је могуће да се, из претходних разлога, они не констатују. Наравно, њихово неконстатовање не може се тумачити као изостанак ових трагова. Задатак увиђаја јесте управо проналазак, констатовање, обезбјеђивање, фиксирање и изузимање ових трагова, из чега је разумљиво да се сам увиђај мора реализовати, јер тек се увиђајем, а не пуким прегледом лица мјеста (што криминалистичко-технички преглед и јесте), може констатовати да трагови нису констатовани на лицу мјеста.

Надовезујући се на проблем неконстатовања видљивих (материјалних) трагова на лицу мјеста као основа невршења увиђаја, увиђајна екипа пренебрегава још један проблем, а то је констатовање негативних чињеница на лицу мјеста, односно констатовање негативног чињеничног супстрата на лицу мјеста. Наиме, изостанак (видљивих) трагова на лицу мјеста, поред постојања нелогичних или изостанка логичких трагова, јесте један од индикатора фингираних кривичних дјела. Изостанак трагова на лицу мјеста или констатовање нелогичних трагова на лицу мјеста, познатије као негативне чињенице или негативно чињенично стање, јесте индиција да се ради о фингираним кривичним дјелима. Уколико се код оваквих кривичних дјела, односно на лицу мјеста оваквих кривичних дјела не врши увиђај, поставља се питање како уопште констатовати то негативно чињенично стање, односно негативне чињенице, те као једну од верзија, у смислу плурализма верзија приликом планирања криминалистичке истраге у току (Матијевић, 2015: 93) или након вршења увиђаја, поставити и верзију о фингираности пријављеног догађаја. Разумљиво је да ће управо изостанком вршења увиђаја изостати и чињенични (негативни) супстрат који омогућава афирмисање и потврђивање (додуше, и негирање) ове верзије. Наравно, ово није једини механизам за постављање (и афирмисање) верзије о фингираном кривичном дјелу, али је свакако примаран, а често и неопходан како би се ова верзија потврдила или негирала.

Услед наведеног, разумљива је неоснована, контрапродуктивна, погрешна пракса поступања полиције на оваквим мјестима кривичног догађаја. Умјесто да се услед неперципирања (видљивих) трагова на

лицу мјеста увиђај изврши управо како би се утврдио основ изостанка (видљивих) трагова на лицу мјеста, те на тај начин провјерила верзија о фингираности, увиђајна екипа поступа дијаметрално супротно, бирајући практично лакши, али криминалистички погрешан начин, те уопште не врше увиђај, пренебрегавајући, с једне стране, да би то помогло у провјери верзије о фингираном дјелу, док с друге стране управо тај изостанак (видљивих) трагова изискује потребу да се увиђају приступи чак и стручније, детаљније, брижљивије...

На крају, поставља се питање доказног капацитета криминалистичко-техничког прегледа лица мјеста, без обзира на чињеницу да ли ће се том приликом констатовати одређени трагови или не. С обзиром на то да је криминалистичко-технички преглед лица мјеста оперативно-тактичка радња и да нема доказни карактер, разумљиво је да се евентуално констатовано чињенично стање, па чак и уколико је оно негативно чињенично стање, не може користити као доказ на суду, односно да резултат ове радње уопште нема доказни капацитет, за разлику од увиђаја, наравно.

Услед наведеног, поставља се онда и питање зашто уопште и радити криминалистичко-технички преглед лица мјеста, ако се не ради увиђај, односно какав је уопште значај, вриједност и употребљивост ове радње. Наравно, уколико нека криминалистичка радња нема доказни капацитет и значај, не значи и да нема оперативну употребљивост. Слично је и са криминалистичко-техничким прегледом лица мјеста. Из претходно наведеног не би требало закључити да ова радња апсолутно нема мјеста у практичном криминалистичком раду. Наравно да има, али у изузетно мањем броју ситуација, односно ову радњу треба примјењивати изузетно рестриктивно, и то само као увертиру у увиђај или неку другу радњу и мјеру на одређеној локацији, а никако као замјену за увиђај.

ПОКАЗ ЛИЦА МЈЕСТА

Један од доказа да криминалистичка теорија, а поготово нормативни оквир криминалистичког поступања, не прати криминалистичку праксу јесте радња која се у пракси често назива показ(ивањем) лица мјеста. Иако се често мисли да је ова радња новијег датума и да је разумљиво што није нашла (веће) мјесто у криминалистичкој литератури, наведено није тачно. Наиме, о овој криминалистичкој радњи, њеном оперативном и (потенцијално) доказном значају, као и о неопходности нормативног регулисања, писао је још и Водинелић, који је указивао на праксу полиције да их, након признања, осумњичени одводи на локације на којима показује предмете и средства кривичног дјела или

на лица мјеста. Образлажући наведено, аутор је истицао занимљивост да „доказна теорија ћутке прелази преко овог сазнања, иако се оно, по природи саме ствари, намеће неодољивом снагом“ (Водинелић, 1985: 547). Чини се да се ни након неколико деценија ништа није промијенило, ни у криминалистичкој, ни у судској пракси.

Под показом лица мјеста, у криминалистичкој пракси се подразумева указивање осумњиченог на локацију која представља мјесто извршења кривичног дјела, мјесто скривања леша, мјесто скривања или одбацивања релевантних предмета кривичног дјела (средства извршења, одјеће, других предмета...). Показ лица мјеста се врши од стране осумњиченог који је, најчешће, лишен слободе, усљед чега се ова радња изводи уз надзор полицијских службеника. Такође, осумњичени, по правилу, сарађује са полицијом, те је приликом криминалистичке обраде и испитивања указао на локације које су, најчешће, полицији биле непознате, те их и одвео на конкретно лице мјеста. У пракси се показ лица мјеста од стране осумњиченог фотографише и о томе сачињава фото-документација.

Иако је несумњив фактички значај ове радње, а није за потцијенити ни оперативни (иако је, по правилу, показ лица мјеста само сегмент већ реализоване криминалистичке истраге, с обзиром на то да је предузето испитивање осумњиченог које би, по правилу, требало да се реализује на крају криминалистичке обраде, када се располаже са највећим квалитетом и количином доказног материјала релевантног за испитивање осумњиченог), проблем који се појављује јесте како ову активност „преточити“ у истражну активност, односно у истражну радњу, те тако њоме обезбиједити релевантан доказ за кривични поступак. Другим ријечима, како оперативну информацију (коју даје осумњичени) трансферисати у доказну информацију релевантну за коришћење у кривичном поступку.

Осврнућемо се на досадашњу праксу, те дати и одређене смјернице за унифицирање и побољшање актуелне праксе, поткрепљујући то досадашњим теоријским промишљањима на ову тему и актуелним нормативним оквиром.

Разумљиво је да је показ лица мјеста могућ само уз (активну) сарадњу осумњиченог, односно у оним случајевима када осумњичени признаје извршење кривичног дјела, те конкретно признање поткрепљује и указивањем на спорна лица мјеста, нудећи и конкретну сарадњу, односно жели да покаже спорна лица мјеста и на тај начин поткријепи властито признање. Из наведеног слиједи закључак да се прије самог предузимања показа лица мјеста од осумњиченог мора узети изјава, односно он се мора испитати у својству осумњиченог, гдје ће у оквиру властите изјаве навести и описати лице мјеста, те околности релевантне за конкретизацију, локализацију и индивидуализацију лица мјеста,

предмете (или леш) који ту треба да се нађу, начин скривања или одбацавања предмета, итд. Поред уобичајених елемената који треба да чине изјаву осумњиченог у којој он признаје дјело, у изјави у којој се указује и на лице мјеста треба посебно обратити пажњу на опис лица мјеста, његову индивидуализацију, начин одабира лица мјеста, период од скривања, одбацавања или закопавања предмета, ко је још знао за лице мјеста... Евидентно је да се наведено односи на секундарно лице мјеста, односно на оне локације на којима се могу пронаћи трагови и предмети у вези са кривичним дјелом, док се (наведено) изузетно ријетко односи на примарно лице мјеста, односно локацију гдје је извршилац извршио радњу извршења дјела или гдје је наступила посљедица дјела. У изјави је важно навести и исказану спремност осумњиченог да покаже лице мјеста.

Овдје је битно предуприједити један могући пропуст. Наиме, и са фактичке, и са формалне стране, испитивање осумњиченог се мора реализовати прије показа лица мјеста, што је потребно констатовати и у Записнику о испитивању осумњиченог и у писмену о показу лица мјеста. Другим ријечима, период узимања изјаве од осумњиченог (констатован у Записнику) треба да претходи периоду предузимања показа лица мјеста (што ће се констатовати у адекватном писмену о показу лица мјеста). Наравно, након показа лица мјеста, уколико се укаже потреба, може се узети и додатна изјава од осумњиченог, поготово уколико неочекиване околности са лица мјеста то налажу (нису пронађени предмети, пронађено више предмета, предмети нису у очекиваном стању, стање ствари се не слаже са изјавом осумњиченог...).

Испитивање осумњиченог и његово признање у изјави јесте неопходно, али није довољно да би се адекватно фиксирао показ лица мјеста, а поготово није лишено многобројних ограничења доказног капацитета у каснијем извођењу доказа пред судом на главном претресу, усљед многобројних ограничења испитивања осумњиченог и садржаја његове изјаве као доказа. Усљед наведеног, неопходно је и на друге начине обезбиједити резултате показа лица мјеста, поготово у оним ситуацијама када се не располаже са таквим квалитетом и количином доказног материјала, па су резултати до којих се дође показом лица мјеста најчешће и најбољи, често и једини.

У том циљу, пожељно је на лицу мјеста, приликом показа лица мјеста, извршити увиђај и констатовати чињенично стање које ће, између осталог, подразумевати и проналазак, обезбјеђивање, фиксирање, фотографисање и изузимање релевантних трагова и предмета кривичног дјела који се налазе на лицу мјеста. Наравно, и уколико се на лицу мјеста не нађу ти предмети за које осумњичени тврди да су се ту налазили, односно да би требало да се налазе ту, и наведено треба адекватно записнички фиксирати, јер оно може да представља негативну чињеницу,

односно негативно чињенично стање током каснијег поступка и одбране осумњиченог. Веома је битно у Записник навести и фотографски фиксирати (констатовати) присуство осумњиченог на лицу мјеста, као и његово показивање (указивање) на конкретно лице мјеста, дијелове локације, конкретне предмете и слично, на основу чега ће се закључити његово добровољно признање, као и само познавање стања ствари у конкретном случају на конкретној локацији. Овдје, чак и више него у другим случајевима, долази до значаја подударност између фиксирања лица мјеста и самог показа лица мјеста записнички и фотографски, јер је разумљиво да оно не смије да одудара у одређеним сегментима који могу да буду спорни у доказном поступку на главном претресу.

Из наведеног произлази закључак да је пожељно да се показ лица мјеста, као извор оперативне информације, испитивањем осумњиченог (претходно, те евентуално и накнадно) и вршењем увиђаја (истовремено) трансферише у доказну информацију, односно у извор доказа релевантан и употребљив у току доказног поступка. Наравно, ово важи када је у питању отворени простор подобан за вршење увиђаја. У другим случајевима, када осумњичени наводи да се одређени спорни предмети налазе у одређеним просторијама, кућама, становима и слично, разумљиво је да ће се вршити претресање тих објеката.

СНИМАК ВИДЕО НАДЗОРА

За сљедећу недоумицу се не би могло рећи да је производ криминалистичког незнања, већ превасходно посљедица недостатка (уједначене) праксе изазване новим технологијама са којима се криминалистичка и кривичнопроцесна пракса свакодневно сусрећу. Односи се на питање изузимања снимка видео-надзора којим је „покривено“ лице мјеста или његова даља околина, и на којем се налази (претпоставка је) меморисан (снимљен) и сам чин извршења дјела или су снимљене одређене релевантне чињенице и околности за оперативну или доказну функцију полиције. Сматрамо да наведени проблем ипак није компликован колико се у први мах чини. Досадашња пракса криминалистичког поступања приликом изузимања видео-надзора је диференцирала неколико начина.

У првом реду, снимак видео-надзора (за спорно вријеме) нарезиван је на ЦД, након чега се лицу које га предаје издаје потврда о привременом одузимању предмета, односно самог ЦД, без прецизирања садржаја (нарезаног снимка) самог ЦД. Наравно, наведено се примјењивало у случају када лице које посједује снимак (власник или корисник видео-надзора) сарађује са полицијом и жели добровољно да преда такав

снимак. Међутим, сматрамо да овај начин изузимања снимка видео-надзора није прихватљив, из најмање два разлога. С једне стране, ЦД јесте предмет, међутим, он се не одузима због њега самог, већ усљед његове садржине, а то је снимак, односно дигитални садржај који се и не мора похрањивати на ЦД, већ може и на други начин (УСБ, достављање електронским путем...). С друге стране, приликом нарезивања ЦД-а, нарезује се садржај (снимак) у који се већ имао увид, што отвара питање законског основа и начина тог увида, што може да изазове одређене процесне потешкоће накнадног коришћења тог снимка као доказа. Уколико наведеним проблемима додамо и чињеницу да у великом броју случајева власници или корисници система видео-обезбјеђења не желе да сарађују, разумљиво је да овај основ изузимања видео надзора треба избјегавати.

Други случај поступања је сличан претходно наведеном, а подразумијева процедуру претресања објеката у којима се налази систем видео-надзора са циљем одузимања, односно изузимања спорног снимка. Наведено се предузима у складу са одредбама ЗКП које регулишу претресање. Процедура подразумијева достављање захтјева за издавање наредбе за претресање у којем се, поред неопходних елемената, прецизира шта се одузима, као и локација гдје се (и у којем облику) налази. Ово се посебно примјењује када власници или корисници система видео-надзора одбијају сарадњу са полицијом засновану на претходно елаборираном случају.

Трећи начин поступања сматрамо најадекватнијим и практично најједноставнијим за реализацију. Наиме, приликом вршења увиђаја, имајући у виду да увиђај представља непосредно опажање, разумљиво је да ће се тим опажањем визуелно уочити постојање система видео-надзора, а потом и релевантност „покривености“ постављених камера. Управо то непосредно опажање и чини суштину увиђаја, без обзира на то што се оно може вршити и одређеним техничким и другим помагалима. Усљед наведеног, сматрамо да се то опажање треба записнички фиксирати и констатовати, уз констатовање и положаја и „покривања“ камера, те других релевантних околности овог специфичног дигиталног трага (јер оно управо представља траг, без обзира на то што је тај траг у дигиталном, нефизичком облику). С обзиром на то да се овдје ради о дигиталном трагу који је, као такав, подложен контаминацији, компромитацији, па чак и брисању, потребно га је очувати на материјалном објекту (предмету). Усљед наведеног, потребно га је на одређени начин изузети из система видео-надзора, а то се може учинити нарезивањем на ЦД, снимавањем на преносну меморију (УСБ) или електронским просљеђивањем. Међутим, начин изузимања није битан колико је битно адекватно записничко фиксирање самог електронског трага (спорног снимка) и констатовање начина изузимања снимка како би се исти накнадно могао користити

као извор доказа (нпр., за дигитално вјештачење). Предност наведеног начина доказног обезбјеђења спорног снимка јесте и у његовој практичној једноставности, с обзиром на то да увиђајна екипа није оптерећена компликованом процедуром која је карактеристична за претресање и привремено одузимање предмета, док се, с друге стране, сам чин увида у меморисани снимак констатује кроз записник, а то и чини већи садржај увиђаја (непосредно опажање).

Међутим, сматрамо да наведени начин изузимања није прихватљив у свим случајевима. У случају када се централна меморијска јединица видео-надзора налази на лицу мјеста, овај начин би се могао примијенити. Међутим, уколико се централна јединица система видео-надзора налази ван лица мјеста, сматрамо да се наведено не може користити, јер се увиђај не врши на том мјесту (локалитет централне јединице), већ на мјесту инсталираних видео-камера. У овом другом случају би се морао користити један од претходно елаборираних начина изузимања снимка видео-надзора, с тим што је и у овом случају у записнику неопходно констатовати положај и „покривање“ камера видео-надзора.

УВИД У СМС

У криминалистичкој пракси се, у задње вријеме, експанзијом мобилне телефоније и њеном интеграцијом у свакодневне животне активности, све више појављују мобилни телефони као носиоци одређених трагова. Једну од тих ситуација представљају и све учесталије пријетње путем телефона, најчешће путем СМС порука, а том приликом се појављује проблем фиксирања и документовања тих порука као потенцијалних извора доказа.

Разумљиво је да ће се приликом пријављивања ових кривичних дјела запримити пријава од пријавитеља (који је најчешће и оштећени), те ће се он саслушати у својству свједока и од њега ће се узети изјава у вези са наведеним околностима. У изјави је, поред општих елемената, неопходно цитирати и конкретне пријетње које је оштећени или свједок добио путем поруке. Том приликом, наравно, свједок може изјавити и да ће читањем тих порука њих цитирати у записник, што је пожељно, наравно, уколико их још увијек има сачуване (меморисане) у телефону. Поред читања порука, потребно је да свједок наведе и са којег броја је добио поруку, у које вријеме, колико је таквих порука, учесталост порука, озбиљност пријетње...

У пракси би се спорне поруке телефона фотографисале, те би се о томе сачињавала фото-документација којом се настојала поткријепити изјава свједока. Исто тако, присутна је и пракса привременог одузимања телефонâ у којима су меморисане поруке, како би се сами телефони,

са сачуваним порукама, користили као носиоци доказа у току главног претреса. Иако наведено у нормативном смислу није без основа, свакако да је непрактично, јер се оштећеном на тај начин одузима предмет који му је најчешће неопходан у свакодневним активностима, те му се враћа након истека релативно дужег периода (након неколико мјесеци или чак и година).

Усљед наведених потешкоћа, могуће је на мобилном телефону на којем су спорне фотографије извршити и увиђај, те о томе сачинити записник о увиђају и том приликом, поред записника, спорне поруке и фотографски фиксирати и о томе сачинити фото-документацију. Основ за ово поступање постоји у ЗКП, а индиректно и у криминалистичкој литератури.

У криминалистичкој литератури се наводи да се увиђај врши на лицу мјеста, али исто тако и на предметима (Жарковић, 2005: 10), што је у криминалистичкој пракси запостављено схватање. Из наведеног схватања произлази и закључак да се увиђај може вршити и на мобилним телефонима, јер је разумљиво да се они могу перципирати као предмети, у смислу претходних схватања. Ова схватања нису новијег датума, односно потичу из времена када се експанзија мобилне телефоније није могла ни претпоставити, али свакако да се ова схватања могу примијенити и у данашње вријеме, поготово када је у питању увиђај над мобилним телефонима као својеврсни увиђај над предметима.

Иако се у ЗКП не наводи децидирано да се увиђај врши над предметима, а поготово не над мобилним телефонима, исто тако се и не наводи да се на предметима не може вршити увиђај. Односно, у ЗКП се објекат увиђаја уопште не помиње, из чега се може перципирати исправност и нормативна неискључивост претходно изнесеног става. Наиме, с обзиром на то да се увиђај предузима када је за утврђивање важне чињенице у кривичном поступку потребно непосредно опажање, не прецизирајући „локацију“ или „носиоца“ тих важних чињеница, сматрамо да се непосредни увид у мобилни телефон, односно у спорне поруке сачуване на мобилном телефону – може перципирати као увиђај над тим мобилним телефоном, а околности под којима се увиђај врши, као и констатоване чињенице адекватно записнички, фотографски и на друге прикладне начине фиксирати, те о томе сачинити адекватну документацију (Записник о увиђају, фото-документацију, Записник о саслушању свједока...). С обзиром на специфичности вршења увиђаја у овим ситуацијама, разумљиво је да се у записник и другу пратећу увиђајну документацију морају унијети околности, специфичности и саме чињенице увиђаја. У том контексту, неопходно је прецизирати начин доласка до телефона, спецификацију мобилног телефона, начин увида у поруке, детаље („идентитет“) поруке, садржај поруке... Разумљиво је да се наведено треба записнички и фотографски констатовати и фиксирати.

Наравно, уколико се укаже потреба, вршење увиђаја на телефону не онемогућава евентуално привремено одузимање мобилног телефона ради других мјера и радњи (нпр.: вјештачења мобилног телефона), али је свакако практичније да се врши увиђај, поготово у оним ситуацијама када сам садржај поруке, те руковање мобилним телефоном не изискује релевантно стручно знање, осим знања коришћења мобилног уређаја за које је претпоставка да га сваки просјечно образован грађанин има. Управо у наведеном треба посматрати и процесну, криминалистичку, али и практичну диференцијацију између увиђаја, евентуалног претресања и вјештачења мобилног телефона.

Иако није обимна, и судска пракса, рекло би се, даје позитивне примјере оваквог поступања приликом увида у телефонске поруке и фиксирања записнички и фотографски оствареног увида истражном радњом увиђај. Тако се у једној пресуди наводи да „преглед садржаја мобилног телефона – увид и читање садржине СМС порука међусобно упућених између оптужених и свједока, представља увиђај на покретној ствари, јер се овдје не ради о материјалу који је прибављен надзором и снимањем телефонских и других разговора или комуникација другим техничким средствима или оптичким снимањем лица, које се могу стећи само примјеном члана 232 ЗКП-а, па се стога овдје ради о законитом доказу“ (Пресуда Врховног суда Србије Кж. 1. 2678/2007 од 18.02.2008. године).

Потребно је навести да из самог садржаја поруке, па чак и имајући у виду број са којег је спорна порука послата, не треба да се изводе преурањени закључци, попут инкриминације саме поруке (те, сходно томе, квалификације кривичног дјела), идентитета извршиоца (власник или корисник броја), учесталости спорне комуникације, изостанка претходне провокације... Наведена порука, поготово приликом запримања поруке, има ин(д)ицијални карактер, усљед чега је потребно да се у оквиру оперативног рада, сходно начелу плуралитета верзија, поставе и одговарајуће верзије, те предузимањем даљих криминалистичких мјера и радњи, прикупе информације, сазнања и доказни материјал који ће омогућити криминалистичко-диференцијалну дијагнозу и указати на идентитет извршиоца. Тек у току главног претреса, записнички и фотографски фиксирана спорна порука, заједно са другим прикупљеним доказним материјалом, моћи ће се користити као доказ.

Наравно, на крају је потребно напоменути да се овај начин фиксирања доказне информације може вршити само у случајевима када се спорна информација (садржај поруке), која је превасходно оперативног карактера, налази у оквиру поруке на телефону. У осталим ситуацијама, које су наизглед сличне, али се потенцијална оперативна информација не налази у оквиру поруке, већ у оквиру меморије мобилног телефона (контакти, именик, прослијеђене или примљене, а потом обрисане

поруке...), не може се користити овај начин фиксирања информације, већ се мобилни телефон треба привремено одузети, те над истим извршити дигитално вјештачење (или претресање).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Увиђаје је једна од најчешћих истражних радњи коју полиција спроводи, усљед чега је и разумљива обрађеност ове радње у криминалистичкој литератури. Сљедствено томе, не изненађује став криминалиста о властитој оспособљености приликом вршења ове истражне радње у пракси. Међутим, чињеница је да се овој радњи често приступа волонтаристички и рутинерски, чиме се садржински осиромашује њен оперативни значај и накнадна оперативна употребљивост резултата увиђаја. С друге стране, чињеница је да се сама суштина увиђаја, као истражне радње, релативизирано посматра у криминалистичкој пракси, кроз њено фактичко осиромашење. Најбољи примјер за то је оперативна радња полиције под називом криминалистичко-технички преглед лица мјеста, који неријетко супституише вршење увиђаја, запостављајући криминалистичко-силогистичку и процесну, али и криминалистичко-тактичку садржинску страну увиђаја као криминалистичке и истражне радње. Овакво рутинерско понашање полиције свакако онемогућава афирмисање увиђаја као „најважније истражне радње“ која би требало да почетни информационо-трасолошки дефицит о кривичном дјелу и извршиоцу у одређеној мјери умањи или чак и елиминише.

Други проблем у вези са диференцијацијом увиђаја није резултат рутинерског рада полиције, већ превасходно условљености криминалистичке праксе рјешењима која још увијек нису конституисана, а поготово нису етаблирана у криминалистичкој и кривичнопроцесној литератури. Наиме, усљед технолошког развоја, полиција често у криминалистичкој пракси има потребу да предузима одређене радње и мјере по властитом нахођењу, држећи се општег нормативног оквира и устаљених криминалистичких радњи и мјера. Међутим, разумљиво је да оваква рјешења, иако можда дају тренутне резултате, свакако нису дугорочног карактера, те би требало диференцирати најбољу праксу поступања, наравно, са нормативним оквиром и научном елаборацијом таквог поступања као основом.

Наведено би се морало афирмисати и у криминалистичкој и кривичнопроцесној литератури, а потом и у судској и криминалистичкој пракси, чиме би се увиђај поново афирмисао као „најважнија истражна радња“, те би тиме изгубио статус који данас влада у криминалистичкој пракси – да је увиђај, усљед многобројних разлога, изгубио значај који је имао, односно да му се у литератури даје превелик значај, док у пракси он има незнатан или чак никакав значај, поготово у оперативном смислу.

ЛИТЕРАТУРА

- Максимовић, Р., Тодорић, У. (1995). *Криминалистика техника*. Београд: Полицијска академија;
- Митровић, В., Ступар, Љ. (2002). *Криминалистика техника*. Београд: Виша школа унутрашњих послова,
- Водинелић, В. (1985). *Криминалистика – откривање и доказување*. Скопље: Факултет за безбједност и друштвену самозаштиту;
- Матијевић, М. (2015). Да ли се на увиђају планирају и провјеравају верзије. *Безбједност – Полиција – Грађани*. 1-2/2015, 93 – 111;
- Жарковић, М. (2005). *Кривичнопроцесни и криминалистички аспекти увиђаја на лицу мјеста*. Београд: издање аутора;
- Пресуда Врховног суда Србије Кж. 1. 2678/2007 од 18.02.2008. године.

DIFFERENTIATION CRIME SCENE INVESTIGATION AND OTHER ACTIONS OF THE POLICE

Aleksandar Miladinovic, MA*

Abstract: Although an crime scene investigation of the crime literature is certainly one of the more representative investigation activity, though there are some doubts about the differentiation of the crime scene investigation with a similar criminal actions of the police. These concerns have reflection and the practical activity of law enforcement, moreover, it seems that criminal practice goes a step forward in identifying specific actions of the police operative with the site investigation, which is evidence of character, which is not considered adequate criminalistics syllogistic treatment. On the other hand, modern technological innovation certainly touching and criminal practice, and much faster than criminal theory fails to adequately to elaborate, as is the case with certain criminal activities, to have the connection with the crime scene investigation. Due to the above, the paper will draw attention to the identification of the crime scene and some of the operational activities of the police, as well as give suggestions on how to take certain actions of the police, caused by the current technological developments incorporated into the investigative activity investigation.

Keywords: crime scene investigation, crime scene, showing the crime scene, access to SMS.

* *Police Academy in Banja Luka, email: aaleksandarbl@yahoo.com.*

Младен Вуковић*, мср

Апстракт: Имовинска кривична дјела са елементима принуде су сложена кривична дјела која су предвиђена Кривичним законом Републике Српске, а ријеч је о кривичним дјелима разбојништва, разбојничке крађе, изнуде и уцјене. Наведена кривична дјела као традиционални облици насилних имовинских деликата побуђују пажњу стручне и опште јавности (грађана), како због значаја заштићеног добра (објекта заштите), учесталости и обиља појавних облика испољавања у свакодневном животу, тако и због обима и интензитета проузрокованих посљедица, односно начина и средстава њихових извршења. У раду ће се презентовати, анализирати и проблематизовати имовинска кривична дјела са елементима принуде предвиђена у Кривичном закону Републике Српске, као и односи између ових кривичних дјела.

Кључне ријечи: разбојништво, разбојничка крађа, изнуда, уцјена, принуда.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Сва савремена кривична законодавства, данас, у структури кривичних дјела, систематизованих у посебном дјелу кривичних закона (или законика), познају више кривичних дјела која су управљена против имовине, а која у својој радњи извршења имају елемент принуде. Тако наше кривично право предвиђа више облика и видова испољавања кривичних дјела разбојништва, разбојничке крађе, изнуде и уцјене за која су прописане различите врсте казни, а која представљају дјела систематизована у одређеним групама кривичних дјела, сходно групном заштитном објекту. Друштвена опасност оваквих кривичних дјела извршених у основном и у квалификованим облицима је садржана у томе што се њима напада, с једне стране, имовина другог физичког и правног лица, чиме се наноси имовинска штета, а с друге стране,

* Младен Вуковић, мр - докторанд на Правном факултету Универзитета Нови Сад, Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; email: mladen_vukovic1983@yahoo.com

повређује се слобода човјека у погледу располагања својом имовином, односно тјелесни (физички) интегритет, па и живот нападнутог лица - као највеће добро у друштву у цјелини и сваког појединца посебно. Ипак, њихова друштвена опасност није одређена једино тиме. Поједини феноменолошки облици испољених разбојништава, разбојничких крађа и изнуда, посебно у посљедње вријеме, карактерише масовно насиље и непотребне људске жртве, које због својих посебних карактеристика (број, средство, начин, мјесто извршења) умногоме утичу на висок степен друштвене опасности ових кривичних дјела. Сходно наведеном, у овом раду ћемо презентовати имовинска кривична дјела са елементима принуде, односно, кривична дјела разбојништва, разбојничке крађе, изнуде и уцјене, као и сличности и различитости између ових кривичних дјела.

КРИВИЧНО ДЈЕЛО РАЗБОЈНИШТВО

Разбојништво је једно од основних, најтежих и најзначајнијих кривичних дјела против имовине, и то од најстаријих времена, па до данас. Исто тако, разбојништво заузима истакнуто мјесто у структури имовинских кривичних дјела у свим савременим кривичним законодавствима (Kraus, 1957: 562). Оно, дакле, представља старо кривично дјело, које је иманентно људској заједници од најстаријих времена, настало још приликом преласка са натуралне на робно-новчану привреду (Reskušić Jaramaz, 2007: 313). Настало паралелно са појавом својине на предметима, ово кривично дјело је тако постало и вјерни пратилац историјског развоја људске цивилизације све до данашњих дана (Ђурмовић, 1996: 415). За кривична дјела разбојништва, кривично гоњење се предузима по службеној дужности од стране надлежног тужиоца. Окружни суд је надлежан за пресуђење ових кривичних дјела, односно за утврђивање кривице њихових учинилаца и то у редовном поступку (Kern, 1991: 428). Разбојништво је, поред разбојничке крађе, право сложено кривично дјело које се према својој правној природи одређује истовремено и као имовинско, али и као насилничко кривично дјело (Ђурђић и Јовашевић, 2006: 280). Ради се, заправо, о кривичном дјелу које има двојако одређену правну природу која га и сврстава у двије напријед наведене врсте класичног, општег или конвенционалног криминалитета (или у права, природна или атавистичка кривична дјела, према типологијима позитивне школе кривичног права). Према врсти објекта заштите – а то је имовина, имовинска права и интереси другог лица, кривично дјело разбојништва се може систематизовати у имовинска кривична дјела (или имовински криминалитет). Објект

заштите код кривичног дјела разбојништва јесте имовина или пак право на имовину као једно од основних, природних, универзалних људских права (Чубински, 1934: 547). Имовина представља скуп, збир имовинских права и интереса. Овим се кривичним дјелом штити имовина која се, заправо, састоји од ствари (предмета) и имовинских права, и интереса везаних за ствари. Имовина подразумијева својину неког лица, односно присвајање ствари и вриједности у којима и преко којих се оне изражавају. Имовина се, пак, може јавити у облику покретне или непокретне ствари, односно других имовинских права и интереса који се по правилу могу вриједносно изразити (Kraus, 1957: 568). Објект напада код кривичног дјела разбојништва је туђа покретна ствар. Заправо, објектом напада сматра се предмет на који је управљена радња извршења кривичног дјела како би се повриједила или угрозила заштићена вриједност, добро или интерес.

Радња извршења разбојништва као сложеног кривичног дјела се састоји од два дијела:

- a) принуде која се примјењује да би се савладао отпор власника или држаоца ствари и тако одузела туђа покретна ствар у намјери да учинилац за себе или другог прибави противправну имовинску корист (Dujmović i Todorović, 2000: 893), и
- b) крађе као основног имовинског дјела које преставља основни елемент разбојништва и која се састоји од одузимања туђе покретне ствари од другог лица у намјери да се њеним присвајањем себи или другом прибави противправна имовинска корист (Миљковић, 1912: 409).

Посљедица дјела кривичног дјела разбојништва се јавља у виду повреде. Та посљедица повреде јесте, заправо, проузроковање имовинске штете за друго лице (Ђорђевић, 2009: 185). У погледу кривице, за постојање кривичног дјела разбојништва је потребан директан умишљај. Као облик свјесне и вољне управљености учиниоца на проузроковање посљедице на имовини другог лица уз употребу силе или квалификоване пријетње, овај умишљај учиниоца карактерише одређена намјера – намјера прибављања противправне имовинске користи.

КРИВИЧНО ДЈЕЛО РАЗБОЈНИЧКА КРАЂА

Разбојничка крађа је, као и разбојништво, право сложено кривично дјело. Ово дјело према својој правној природи и конструкцији правна теорија истовремено систематизује и у имовинско, али и у насилничко кривично дјело (Стојановић и Перић, 1996: 268). Дјело разбојничке крађе

постоји кадучинилац затечен на дјелу крађе, у намјери да задржи украдену ствар, употреби силу против неког лица или пријетњу да ће непосредно напасти његов живот или тијело (Brkić, 2002: 97). Ради се, заправо, о кривичном дјелу против имовине које је по природи, карактеристикама и обележјима најсличније кривичном дјелу разбојништва (Јовашевић, 2002: 244). И разбојничка крађа је право сложено кривично дјело (као облик привидног реалног стицаја) које чине два кривична дјела: а) крађа (дјело против имовине) и б) принуда (дјело против слобода и права човјека и грађанина), која су законом нужно повезана и за које закон предвиђа строжу казну од казни за појединачна дјела. И овде се предузима радња извршења према туђој покретној ствари. При томе је без значаја сама вриједност одузете ствари. Крађа код кривичног дјела разбојничке крађе временски претходи принуди која се и примјењује касније, заправо, у вријеме и на мјесту када је учинилац затечен у крађи, да би се задржала претходно украдена ствар (Ђорђевић, 1970: 141). Тако разбојничка крађа може бити извршена како на мјесту гдје је ствар украдена, тако и изван тога мјеста, ако се извршилац крађе налази у бјекству са украденом ствари. Радња извршења код разбојничке крађе се састоји у употреби силе или пријетње да ће се непосредно напасти живот или тијело неког лица. Пријетња, даље, мора да буде озбиљна, стварна, могућа и неотклоњива - да би била правно релевантна у смислу овог кривичног дјела. Напад или пријетња нападом могу бити примјењени не само према власнику или држаоцу ствари, већ и према лицу које је случајно наишло на лице мјеста.

СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ РАЗБОЈНИШТВА И РАЗБОЈНИЧКЕ КРАЂЕ

Сила и квалификована пријетња код кривичног дјела разбојничке крађе треба да се примењују у намјери учиниоца да на тај начин задржи претходно украдену ствар (Јовашевић, 2003: 306). Управо се у овим карактеристикама разбојничке крађе и налазе најзначајније разлике између овог и кривичног дјела разбојништва. Те се разлике огледају у сљедећем:

- у времену и мјесту предузимања силе или квалификоване пријетње и
- у циљу предузимања силе и квалификоване пријетње.

Код кривичног дјела разбојништва, наиме, сила и квалификована пријетња, као два облика испољавања принуде, јављају се прије предузимања радње одузимања туђе покретне ствари. Принуда овдје, пак, представља средство да уопште и дође до крађе туђе покретне

ствари. Она се зато увијек примјењује у вријеме и на мјесту вршења крађе у виду одузимања туђе покретне ствари. Код разбојничке крађе је тренутак примјене принуде другачије одређен. Ту се принуда примјењује послје извршене крађе, дакле, када је дјело крађе свршено (окончано), најчешће на мјесту крађе, али је могуће и да се принуда примјењује и даље од тог мјеста (у случају када се учиниоцу крађе онемогућава да однесе претходно одузету ствар). И друго, принуда се код разбојништва примјењује у циљу (намјери) одузимања туђе покретне ствари на којој је учинилац управо успоставио своје притежање, своју државину, прекидајући државину неког ранијег држаоца или власника над том ствари. Насупрот томе, код разбојничке крађе, принуда се примјењује у намјери да учинилац на овај начин задржи већ украдену ствар, ствар на којој је учинилац дјела претходно прекинуо притежање другог лица и успоставио своје властито притежање (Стојановић и Перић, 1996: 259).

У случају да се принуда примењује прије или за вријеме вршења крађе, онда није ријеч о овом кривичном дјелу, већ постоји разбојништво. У томе се и огледа разлика између кривичних дјела разбојништва и разбојничке крађе, односно, од времена предузимања принуде. Покретна ствар треба да је туђа (што значи да је у власништву неког другог физичког или правног лица) и у моменту одузимања мора се налазити у притижењу, детенцији, у физичкој, фактичкој власти неког другог лица од кога се управо и одузима. Извршилац дјела је затечен онда када се налази на мјесту извршења, али и док односи украдену ствар. Разбојничка крађа може, стога, бити извршена како на мјесту где је ствар украдена, тако и изван тог мјеста, ако се извршилац крађе налази у бјекству са украденим стварима. Сила или пријетња која се употребљава да би се украдена ствар задржала може бити управљена не само према лицу које спречава извршиоца крађе да задржи украдену ствар, већ и према лицу за кога извршилац крађе претпоставља да би га у томе могло спријечити.

КРИВИЧНО ДЈЕЛО ИЗНУДА

Изнуда се, у свом основном облику, састоји из принуђивања другог лица силом или озбиљном пријетњом да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине, а у намјери да се тиме себи или другоме прибави противправна имовинска корист (Атанацковић, 1966: 415). Такође, дјело обухвата и утјеривање дуга, уколико се то ради принуђивањем (Ђурђић и Јовашевић, 2006: 131). Кривично дјело изнуде је по својим конструктивним елементима слично кривичном дјелу уцјене, јер и једно и друго садрже елемент силе и пријетње, те намјеру стицања противправне имовинске користи, али се код кривичног дјела уцјене

пријетња односи на углед и част пасивног субјекта, што код изнуде није случај. Такође, у погледу радње извршења, кривично дјело изнуде има сличности са кривичним дјелом разбојништва, а у погледу посљедице - са кривичним дјелом преваре (Стојановић и Перић, 1996: 280). Битно је нагласити да сила и пријетња као супстрати дјела могу да буду управљени према пасивном субјекту, али и према неком другом лицу, ако то може утицати на пасивног субјекта да предузме штетна располагања, али за разлику од других кривичних дјела, сила може бити управљена и према стварима (Бабић и Марковић, 2007: 201). За постојање дјела у довршеној форми није потребно да је наведена радња и реализована, довољно је да пасивни субјект преузео штетна располагања у односу на своју или туђу имовину. Покушај постоји онда када је примјењена принуда (сила или пријетња) у циљу да се пасивни субјект принуди да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине, а уз постојање намјере прибављања противправне имовинске користи. Сам покушај кривичног дјела изнуде је кажњив. Објект заштите код кривичног дјела изнуде јесте имовина или пак право на имовину као једно од основних, природних, универзалних људских права (Чубински, 1934: 547), али је изнуда истовремено управљена и против слободе одлучивања и обухвата сва обиљежја кривичног дјела принуде (Бабић и Марковић, 2007: 200). Имовина представља скуп, збир имовинских права и интереса и може се јавити у облику покретне или непокретне ствари, односно других имовинских права и интереса који се по правилу могу вриједносно изразити у новцу (Kraus, 1957: 562), док је слобода одлучивања добро које код кривичног дјела изнуде супсидијарног (помоћног) карактера (Бабић и Марковић, 2007: 201). Објект напада код кривичног дјела изнуде је покретна и непокретна имовина оштећеног правног и физичког лица, као и слобода одлучивања човјека у располагању имовином (Чубински, 1934: 549). Заштитни објекат кривичног дјела изнуда је имовина у цјелини, што подразумијева ствари, имовинска права и интересе, који морају бити неког другог титулара, а не учиниоца (Стојановић и Делић, 2013: 161). У том смислу, ствар мора бити у притежању другог лица, док имовински интерес, као и имовинско право морају припадати другом лицу - а не учиниоцу (Чубински, 1934: 548). Радња извршења изнуде као кривичног дјела се састоји у принуђивању (Лазаревић, 1993: 255) пасивног субјекта да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине (Стојановић, 2009: 528). Принуда се састоји у употреби силе (силу треба схватити као и код других кривичних дјела код којих се појављује као средство извршења), или пријетње за чије је постојање довољно да су испуњени услови за појам пријетње у кривичноправном смислу, не тражи се квалификована пријетња (Стојановић, 2009: 529). Принуда код овог дјела је управљена на принуђивање другог на штетно располагање у односу на своју или туђу имовину. Она се може састојати

у продаји ствари учиниоцу по неповољној цијени, давању новца на зајам, одустајању од тужбе, за наплату дуга. Није потребан идентитет између пасивног субјекта и оштећеног, јер се штетно располагање може односити и на имовину трећег лица (Бабић и Марковић, 2007: 202).

КРИВИЧНО ДЈЕЛО УЦЈЕНА

За правну теорији и судску праксу је од посебног значаја да се изврши прецизно разграничење кривичног дјела изнуде и уцјене у ситуацијама у којима се обиљежја ових дјела подударују у већој или мањој мјери са околностима, начином и средством извршења дјела, те намјером учиниоца, као и са другим субјективним елементима који постоје на страни учиниоца у вријеме предузимања радње извршења дјела. То су различите конкретне ситуације које у свом појавном испољавању представљају имовински криминалитет. Уцјена представља посебан облик изнуде (Стојановић, 2009: 530). У оним страним законодавствима у којима није предвиђена као кривично дјело, она се подводи под законски опис кривичног дјела изнуде. За тај облик изнуде одавно се у нашој и страниј литератури користи израз шантажа (Стојановић, 2009: 532). Кривично дјело се састоји у употреби пријетње усмјерене према неком лицу - да ће се против њега или њему блиског лица открити нешто што може да шкоди њиховој части или угледу, и тиме га се настоји принудити да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине, а у намјери прибављања противправне имовинске користи. Са овако одређеним елементима, уцјена се јавља као специфичан облик кривичног дјела изнуде. Разлика је у томе што се код уцјене не примјењује сила, већ специфичан вид пријетње која је управљена на тачно одређено зло, жртви се пријети да ће се против ње или њој блиског лица открити нешто што може шкодити њиховој части и угледу (Бабић и Марковић, 2007: 201). Пријетња се може састојати из истинитих и неистинитих чињеница. За постојање дјела уцјене значајно је да ли пријетња као таква може да нанесе штету части и угледу другог лица и да ли је она (објективно посматрано) подобна да принуди пасивног субјекта на штетно чињење или нечињење. Зато ће ово дјело постојати и ако се пријети исконструисаном неистином коју не би било лако оспорити. Оно чиме се пријети мора да буде конкретизовано, јер ово дјело неће постојати ако се уопштено пријети да ће се изнијети нешто негативно за другога.

Ово кривично дјело, у његовом основном облику, чини неко с циљем да себи или другом прибави противправну имовинску корист, тако што запрјети другом да ће против њега или њему блиског лица открити

нешто што би њиховој части или угледу шкодило и тиме га принуди да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине. Учиниолац овог кривичног дјела може бити свака особа. Уцјена је, у ствари, посебан облик изнуде, а имовински карактер дјелу дају они исти разлози као и код изнуде, а то су - поступање пасивног субјекта на штету своје или туђе имовине, као и циљ учиниоца да извршавањем дјела себи или другом прибави протуправну имовинску корист.

Радња извршења овог кривичног дјела састоји се из присиљавања другог на неку дјелатност која је штетна за његову или туђу имовину. Садржај принуде и овдје је истовјетан као и код кривичног дјела изнуде. Пријетња да ће се против пасивног субјекта или њему блиске особе открити нешто што би шкодило њиховој части или угледу јесте средство којим се друга особа присиљава на неко чињење или нечињење. Циљ предузимања радње је кориштење пријетње да се пасивни субјект доведе у позицију да против своје воље предузима радње штетне за његову или туђу имовину. Између уцјењивачке радње, тј. радње принуђивања, и радњи пасивног субјекта мора постојати узрочно-последична веза (Грубач, 2004: 326). Пријетња да ће се против пасивног субјекта или њему блиске особе открити нешто што би шкодило њиховој части или угледу мора по својој природи и квалитету бити таква да је подобна да код другог изазове или учврсти одлуку за предузимање радњи које су штетне за пасивног субјекта или за имовину треће особе (Томић, 2007: 260). За постојање дјела није битно да ли је садржај пријетње истинит или неистинит. Пријетња као вид психичке принуде може бити учињена на разне начине: писмено, усмено, путем телефона и слично. За кривичну одговорност потребан је умишљај и потребна је намјера за прибављањем противправне имовинске користи. За постојање дјела није неопходно да је учинилац и прибавио противправну имовинску корист, јер је дјело довршено када је принуђено лице учинило или пропустило да нешто учини на штету своје или туђе имовине. Покушај постоји чим је упућена пријетња.

СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ИЗНУДЕ И УЦЈЕНЕ

Основна разлика између кривичног дјела изнуде и уцјене се састоји из тога што се код изнуде принуђивање врши уз употребу силе или озбиљне пријетње, док је код уцјене у питању само пријетња, и то одређена пријетња – да ће се против лица коме се пријети или њему блиског лица открити нешто што може шкодити њиховој части и угледу (Војводић, Томовић, 2014: 14). Оба кривична дјела су према групном заштитном објекту сврстана у имовинска кривична дјела, по претежности

обележја које се састоји из наношења имовинске штете, иако кривично дјело уцјене има и обележја кривичних дјела против части и угледа (Чејовић и Кулић, 2011: 477). У енглеској и француској литератури, при разграничавању кривичног дјела изнуде и уцјене, полази се од тога да је изнуда терор над личношћу, пријетња уперена ка повреди физичког интегритета, док је уцјена терор над карактером, односно пријетња којом се повређује духовни интегритет (Пановић-Ђурић, 1991: 112). Ни степен конкретизације зла којим се пријети није исти код ова два кривична дјела. Док код уцјене учинилац не може уопштено пријетити да ће се открити нешто што може шкодити части или угледу, већ мора бити уцјењивачки прецизан, код изнуде степен прецизирања може бити мањи. Такође, пријетња код кривичног дјела изнуде може се односити на свако добро, док се код кривичног дјела уцјене односи на част и углед пасивног субјекта.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У структури савременог криминалитета уопште, па тако и у нашој земљи, по свом значају, обиму и проузрокованим посљедицама, те испољеној опасности њихових учинилаца, посебно мјесто заузимају имовинска кривична дјела са елементима принуде са свим својим карактеристикама. На овом мјесту су аргументовано изнесена теоријска схватања имовинских кривична дјела са елементима принуде, а ради се о кривичним дјелима разбојништва, разбојничке крађе, изнуде и уцјене, са свим специфичностима и односима између ових кривичних дјела. Ова кривична дјела као кривична дјела усмјерена против имовине представљају, као што смо видјели у претходним излагањима, различите облике и видове повређивања или угрожавања имовине, с једне стране, односно, с друге стране, слободе одлучивања човјека у располагању имовином, а с треће стране – специфична кривична дјела против части и угледа. Стога је интерес сваке земље, па тако и наше, да сузбије оваква недопуштена, противправна понашања појединаца и група, којима се повређује или угрожава имовина, слобода одлучивања човјека у располагању имовином и част и углед. Ради се, заправо, о нужности да се свим расположивим средствима, мјерама и радњама допринесе сузбијању овакве врсте кривичних дјела. Сходно свему наведеном, може се закључити да имовинска кривична дјела са елементима принуде заузимају веома високо мјесто у структурама обичног –имовинског, али и професионалног – организованог криминалитета, те мора да постоји стални интерес, али и нужност за сузбијањем и праћењем оваквих недопуштених и противправних понашања појединаца и група.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанацковић, Д. (1979). *Кривично право - посебни део*. Београд.
- Бабић, М., Марковић, И. (2007). *Кривично право-Посебни дио*. Бања Лука.
- Вркић, В. (2002). *Kaznena djela razbojništva i razbojničke krađe*. Zagreb.
- Војводић-Томовић, Д. (2014). *Откривање и доказивање кривичног дела уцене на подручју ПУ Нови Сад*. Нови Сад.
- Грубач, М. (2004). *Кривично процесно право-Посебни део*. Београд.
- Дујмовић, З. (1996). *Imovinski kriminalitet u Republici Hrvatskoj*. Zagreb.
- Дујмовић, З.; Тодоровић, Лј. (2000). *Обилежја присиле при извршењу разбојништва и поступање полиције*. Zagreb.
- Ђурђић, В.; Јовашевић, Д. (2006). *Кривично право-Посебни део*. Београд.
- Ђорђевић, Ђ. (2009). *Кривично право-Посебни део*. Београд.
- Ђорђевић, М. (1970). *Разбојничка крађа ствари мале вредности*. Београд.
- Јовашевић, Д. (2002). *Кривична дела разбојништва и разбојничке крађе у теорији, пракси и упоредном праву*. Београд.
- Kern, J. (1991). *Javnotužilačka politika kaznenog progona za imovinske delikte u Hrvatskoj*. Zagreb.
- Kraus, B. (1957). *Krivična djela protiv društvene i privatne imovine*. Zagreb.
- Лазаревић, Љ. (1993). *Кривично право-Посебни део*. Београд,
- Миљковић, М. (1912). *Појам крађе de lege ferenda*. Београд.
- Пановић-Ђурић, С. (1991). *Кривично дело уцене*. Београд.
- Reskušić-Jaramaz, I. (2007). *Krađa u rimskom pravu*. Zagreb.
- Стојановић, З. (2009). *Коментар Кривичног Законика*. Београд.
- Стојановић, З.; Перић, О. (1996). *Коментар Кривичног закона Републике Србије и Кривични закон Републике Црне Горе са објашњењима*. Београд.
- Стојановић, З., Делић Н. (2013). *Кривично право- Посебни дио*. Београд.
- Томић, З. (2007). *Кривично право-Посебни дио*. Сарајево.
- Чубински, М. (1934). *Научни и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије*. Београд.
- Чејовић, Б., Кулић, М. (2011). *Кривично право*. Београд.

PROPERTY CRIMES WITH ELEMENTS OF REPRESSION

Mladen Vuković, MA *

Abstract: Property crimes with elements of coercion are complex crimes that are provided by the Criminal Code of the Republic of Serbian and these

* Mladen Vukovic, MA - PhD student at the Faculty of Law, University of Novi Sad, Police College, University of Banja Luka; e-mail: mladen_vukovic1983@yahoo.com

Имовинска кривична дјела са елементима принуде

are crimes of robbery, robbery, extortion and blackmail. The above offenses as traditional forms of violent property crime triggers the expert and general public (citizens), because of the character of the protected object (object protection), the frequency and abundance of forms of manifestation in daily life, and because of the scale and intensity of the result and the way and the means of its execution. The paper will be presented, analizitati and problematize property crimes with elements of coercion provided for in the Criminal Code of the Republic of Serbian, as well as the relations between these crimes.

Keywords: robbery, aggravated theft, extortion, blackmail, coercion

ГОВОР МРЖЊЕ И НЕКЕ СТИЛСКЕ ОСОБЕНОСТИ У ПЈЕСМАМА БАЊАЛУЧКИХ НАВИЈАЧА

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPG1601309S

УДК: 316.647:316.77]:796

Јелена Шкрбић*

Апстракт: У раду су анализиране пјесме које изводе навијачи фудбалског клуба „Борац“ из Бањалуке, како бисмо утврдили да ли има елемената говора мржње у њима, као и да би се добио увид у основне стилске одлике ових пјесама и њихову функцију. Истраживање је рађено на корпусу од двадесет пјесама, методом анализе и синтезе. Анализиране су експресивна и конативна функција, јер су најдоминантније у пјесмама навијачке групе „Лешинари“. Посебно је обрађена стилска припадност ових пјесама, те стилске фигуре које су у употреби (најзаступљеније су звучне фигуре, што је и очекивано, када имамо у виду начин извођења ових пјесама – пригодно, на стадиону) . Уз то, веома је битна врста ријечи (посебно када је ријеч о експресивности), а најзаступљенији су глаголи, и то моторни (што је такође важна одлика стила). Мијешање књижевноумјетничког и разговорног стила видљиво је на нивоу цијелог корпуса, али (формално) пјесме ове навијачке групе припадају књижевноумјетничком стилу и служе истицању подршке и припадности клубу. Примјетно је да елементи говора мржње нису посебно изражени у овим пјесмама, па је потребно направити обимније истраживање, које би укључило више пјесама, да би се потпуно расвијетлила ова тематика.

Кључне ријечи: језик, говор мржње, пјесме навијача, функционални стил, експресивност, конативност.

УВОД

Предмет анализе рада су пјесме које се најчешће чују од стране чланова супкултурне заједнице фудбалских навијача – прецизније, навијача бањалучког фудбалског клуба Борац („Лешинара“), те елементи говора мржње у њима. Да би ово било могуће, неопходно је прво дефинисати и појам говора мржње, али и појам супкултуре. Млађен Мандић у чланку „Појам говора мржње и његов упоредно-

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; email: lenaskrbic@gmail.com*

правни приказ са посебним освртом на Босну и Херцеговину“ дао је сљедећу дефиницију: „Говор мржње се најопштије може дефинисати као изражавање које садржи поруке мржње или нетрпељивости према некој расној, националној, етничкој, вјерској групи или њеним припадницима. Он се може дефинисати као свака комуникација која омаловажава особу или групу на основу неких карактеристика као што су раса, боја коже, етничка и национална припадност, пол, сексуална оријентација, религија и друге карактеристике. Говор мржње је сваки говор, гест, понашање, писање или приказивање које је забрањено јер не смије да подстиче насиље и предрасуде против заштићеног појединца или групе, или зато што омаловажава и застрашује заштићеног појединца или групу.“ (Мандић, 2014: 98). Придржавајући се оваквог тумачења, а на основу двадесет пјесама које су дате у прилогу, покушаћемо утврдити колико је заправо изражен говор мржње у овој поткултури.¹ Неопходно је нагласити да је ово истраживање рађено на основу само двадесет пјесама, те би за потпун увид у ову проблематику било потребно проучити све пјесме и пароле које „Лешинари“ изводе када бодре свој клуб, да би резултати били потпуно тачни. На основу пјесама представљених у овом раду, уочљиво је како говора мржње заправо има у само једној пјесми.

По Јакобсоновој подјели на шест језичких функција², јасно је да су у пјесмама навијача најзаступљеније експресивна и конативна функција. С обзиром на то да се у пјесмама истичу лични ставови, да су често у првом лицу и да подразумевају јак емотивни набој, као и да су у њима чести узвици (посебно у тзв. скандирању), видљива је та експресивност. С друге стране, и дјеловање на друге је јако важно, па се препознаје и апелативна функција. Наиме, пјесме (тачније, поруке у њима) треба да утичу или на играче или на друге навијаче, па зато постаје сасвим оправдана употреба вокатива, другог лица и императива (који је и најчешћи).

Када је о стилу ријеч, тешко је дефинисати прецизно стил навијачких пјесама. Оне не могу да припадају разговорном стилу, иако у њима проналазимо његове елементе,³ али не можемо да

1 „Поткултура се увијек јавља у вези са разноврсним групама, социолози овај назив користе за означавање културне особености слојева и статуса. Поткултуру одређује разликовање њених вриједности од вриједности шире или универзалне културе, која се у литератури често назива родитељском или матичном културом.“ (Вејновић, 2014, стр. 29)

2 Јакобсон говори о шест језичких функција – референцијалној (денотативној, когнитивној), експресивној (емотивној), конативној (апелативној), фатичкој, метајезичкој и поетској функцији.

3 Видљив је утицај свакодневног разговорног стила (Видјети, на примјер: Радомир Симић, Јелена Јовановић, *Основи теорије функционалних стилова*, Никшић: Јасен,

тврдимо ни то да припадају књижевноумјетничком стилу, иако по својим формалним одликама то могу. Да би ове пјесме припадале разговорном стилу, недостаје им основна одлика – спонтаност, самим тим што су у питању пјесме. Вулгаризми и жаргонизми ипак могу да се посматрају као стилизација умјетничких творевина, с обзиром на то да се у књижевности могу наћи сва језичка средства. Они, такође, свједоче о припадности групи, што је веома важно за навијаче уопште. Ипак, о стварној умјетничкој вриједности навијачких пјесама неће бити говора у овом раду, а анализа ће бити усмјерена на стил ових пјесама и наглашену експресивност ријечи заступљених у њима.

ГОВОР МРЖЊЕ У ПЈЕСМАМА „ЛЕШИНАРА“

Навијачи су, заправо, публика на спортским догађајима. Постоје различите врсте публике, али и навијача. У овом раду, под појмом навијача подразумијевамо „фана“ – онога који показује оданост нечему, посебно некој идеји, и то идеју „манифестовану са јаким емоцијама и екстремним залагањем у њен прилог“. (Милосављевић, 2010: 35)⁴ С обзиром на то да смо управо због тога изабрали пјесме у којима и јесте основна тема оданост одређеној групи, а не прозивање или ниподоштавање друге, елемената говора мржње има само у посљедњој пјесми (посљедња у прилогу), која је укључена у овај рад због стицања шире слике о навијачким пјесмама.

Након својеврсног описа „Лешинара“ уз поистовјеђивање са тим животињама („Крв и месо желимо, лешинари воле то“), слиједи и очигледан примјер говора мржње према неистомишљеницима и противницима („Сваког ћемо убити, лешеви ће остати“, „Са бањалучког градског моста бацаћемо сваког госта“ и „јебо матер, јебо оца ко не воли нашег Борца“). Уочљиво је, међутим, да су у питању пароле, те да директног позивања на насиље нема, а овакве изјаве представљају својеврстан манир којим се служе све навијачке гупе да би „заstraшили“ противника, чиме се наслућује и лудичка функција језика ових пјесама. Ипак, и поред непозивања, ово је, по дефиницији,

2002), и то у слободној употреби гласа х (*‘ајде*), затим у сажимању вокала на крају ријечи (ко умјесто као, нпр.). У примјеру ријечи *јебо*, и вулгаризам је примјер утицаја разговорног стила, и то на лексичком плану.

4 Милосављевић наводи и навијаче као посебну категорију публике, али у контексту хулиганизма, што није релевантно за нас, те пише о навијачима као форми политичког активизма, али политичких ставова у корпусу проучавања овог рада нема.

говор мржње.⁵ У паузама између пјесама могу да се чују и одређене паролe којима се позива на насиље, али оне морају бити посебно обрађене, с обзиром на то да не припадају категорији пјесама.

СТИЛСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Када је ријеч о стилу навијачких пјесама, начелно оне припадају књижевноумјетничком стилу. Ипак, њихова функција далеко је од поетске, каква би требало да буде основна функција књижевноумјетничких текстова. Боље је и исправније говорити о емотивној и апелативној функцији, а видљиве су и лексеме (попут жаргонизама и вулгаризама) чији је основни циљ потврдити групну припадност, те се стога не може говорити о умјетничким вриједностима пјесама (јер оне таквих претензија и немају). Ипак, уочљива је употреба стилских фигура, чак и врло успјелих и вриједних исказа.

Најчешће су у употреби алитерације и асонанце, што омогућава изразиту звучност, а заступљене су и аферезе (*'ајде*). Оне омогућавају да рима дође до изражаја, а све заједно веома су важне за ритам, који је изразито битан, јер су ове пјесме првенствено намијењене за пјевање. Са овим фигурама у стварању ритма учествују и анафоре (којих има највише – или се понавља име клуба (*Борац, Борче*), или замјенице којима се он апострофира (*ти, тебе*), али и глаголи којима се исказују очекивања везана за клуб (на примјер, *сањам (...)*), док епифоре нису заступљене. Такође, честе су метонимије и синегдохе (*Европа* значи улазак у лигу, а *барјаци, шалови, дланови* означавају навијаче), хиперболе (*сваки дан ја стојим овде*), да би се заправо истакла оданост клубу. За то служе и понављања, која су честа, али и понављања строфа – што може да се посматра као рефрен.

5 Суштинска пријетња изражавању мишљења са елементима говора мржње јесте у томе што порука која се оваквим изражавањем шаље у јавност има за циљ да изазове одређене негативне посљедице по одређено лице односно групу лица у зависности од његовог/њиховог личног својства или припадности одређеној групи, што се може манифестовати кроз: 1) стварање презира према одређеном лицу или групи; 2) стварање негативног стереотипа према одређеном лицу односно групи; 3) подстицање дискриминације и непријатељства; 4) осуду околине према одређеном лицу или групи; 5) изазивање осјећања несигурности и страха код одређеног лица/или припадника одређене групе; 6) наношење физичких и психичких болова одређеном лицу односно припаднику одређене групе; 7) упућивање пријетњи одређеном лицу односно групи; 8) подстицање и изазивање насиља према одређеном лицу или групи; 9) стварање осјећаја код великог дијела грађана да је такво понашање према одређеном лицу/групи друштвено пожељно и оправдано; 10) изазивање осјећаја код широког круга грађана да ће такво понашање бити толерисано и неће бити предмет правне одговорности (Мандић, 2014).

С обзиром на то да је значење ријечи у овим пјесмама одређено контекстом, њихова експресивност⁶ условљена је и ситуацијом у којој се ове пјесме изводе: на стадиону, у маси, гдје је колективно потпуно надређено индивидуалном, а извођење пјесама подсећа на ритуални карактер (зато је било ријечи о фатичкој функцији у пјесмама). „Рјечник је главни извор експресивности“ (Gigo, 1964: 48), а мноштво је ријечи у пјесмама „Лешинара“ чија је основна функција управо преношење поруке о љубави према клубу.

При дефинисању разлике између појмова експресивности и конотативности, закључено је да је „експресивност шира категорија – свака конотација је експресивна, али свака експресивност није конотативна“ (Тошовић, 2004). Конотативност (у ужем смислу) представља компоненту значења језичке јединице, „која употребом у говору допуњава њено објективно значење асоцијативно-сликовитом представом о означеној реалији на основу осмишљавања унутрашње форме номинације, односно обиљежја корелативних са буквалним смислом тропа или фигура говора који су мотивисали преосмишљавање датог израза“ (Лингв. енци. сл. 1990: 236),⁷ па ћемо се зато позабавити конотативношћу лексема које су заступљене у пјесмама навијача, а самим тим и њиховом експресивношћу.

Када је ријеч о глаголским облицима, карактеристично је преплитање времена, које треба да служи не само динамичности него и истицању вјерности клубу, односно истицање трајности тог осјећаја („Лешинари *воле те* и за тебе *умријеће*“, „Ништа нас *није сломило*, ништа нас *неће сломити*“, „И *када умрем*, *вољећу* ја *њега*“, „Све док Врбас Бањалуком *тече*, Борац (...) *живјеће*“, „*Волим те, бодрим те*, живот *даћу*, Борче, сада *знај*“, „Твоји су синови са тобом *одрасли*, за тебе *живе*“ (цијела пјесма број 12 обилује сличним примјерима, али само је један наведен). Највише је тзв. моторних глагола (што одговара карактеристикама књижевноумјетничког стила), а то је у складу са основном намјером ових пјесама – изразити љубав клубу и тиму који *игра*. Такви (у којима је изражено конотативно значење) су: *напусте*, *окрене*, *сломило*, *течеш*, *боримо*, *дао*, *носили*, *стајали*, *остаје*, *тече*, *вијоре се*, *бранимо*. Неки од њих су глаголи деструктивних радњи (са значењем агресије) што самим тим подразумева

6 „Лингвистички енциклопедијски рјечник дефинише експресивност као свеукупност семантичко-стилистичких обиљежја јединице језика који јој омогућују да долази у комуникативном чину као средство субјективног изражавања односа говорника према садржају или адресату говора (Лингв. енци. сл. 1990:591)“, преузето из: Тошовић, Б., *Експресивност* (интернет).

7 Према: Тошовић, *Експресивност*, <http://www.rastko.rs/cms/files/books/49c94a2930469>.

конотативно значење, с обзиром на то да служе потпуно другачијој сврси – означавању љубави, а не деструктивности. Такви су глаголи *сломити* и *борити*. Срећемо и глаголе говорења – *ори се*, *бодримо*, *пјевамо*, (*пјесма*) *одјекује*, али и *славимо* може да се посматра као глагол говорења, с обзиром на то да укључује и говорни чин (а зато и постаје глагол са израженом експресивношћу). Синонимија, која такође представља вид експресивности, видљива је у примјеру „волимо, бодримо, славимо“.

У морфолошкој структури, видљиво је да је најчешће прво лице (*био сам*, *није нас сломило*, *мени значе*, *сањам*, *ми смо били одани*, *улазим*, *уносим*), али често је и треће („*Лешинари су те носили*“, „*јер он је светиња и љубав једина*“). Најчешће глаголско вријеме је презент.

Ред ријечи такође носи обиљежје експресивности, с обзиром на то да је веома заступљена инверзија (на примјер, „*љубав си нам једина*“, или када је цијела пјесма у инверзији – пјесма број 2). Придјеви и прилози су, поред глагола, најчешће лексеме којима су изражена осјећања, па су тако „*најљепша*“ младост и „*прва*“ љубав посвећени клубу, и то клубу који „*лудо*“ воле (уочљиво је значење одвајања од реалности, што њихову љубав диже на виши ниво), уз који су „*од таме, до сјаја, од пакла, до раја*“, који је „*више од живота*“ и који бодре и „*без школе, и без посла и без дјевојке*“. Када су именице у питању, можда најјачи израз љубави представља синтагма „*Бог, небо и ти*“ (*ти* је замјеница која означава Борац), чиме је клуб издигнут на ниво који за њих има религија.

ЗАКЉУЧАК

Формално, пјесме навијача бањалучког клуба Борац припадају књижевноумјетничком стилу. Оне у којима је изражен говор мржње, међутим, не треба посматрати ни као дио маргиналне књижевности.

Најчешће стилске фигуре заступљене у пјесмама у којима се исказује оданост клубу јесу звучне фигуре, што је сасвим разумљиво, када се има у виду чињеница да се ове пјесме првенствено пјевају. Ове пјесме су писане са циљем да изразе оданост клубу и утичу на остале – најчешће да би и они осјећали исто и било дио заједнице, тако да су емотивна и апелативна функција најизраженије. Карактеристично је преплитање времена да би се изразила трајност љубави према клубу, а најчешће су у употреби глаголи кретања и говорења. Прво и треће лице су најзаступљенији, и то у презенту. Именице и прилози, такође, много доприносе експресивној функцији ових пјесамa. Пјесме позајмљују

неке елементе из разговорног стила, али су ти елементи обликовани тако да одговарају намјерама порука у њима (првенствено вулгаризми и жаргонизми). Циљ ових пјесама није само преношење поруке већ и стварање осјећаја заједништва и припадања једној групи.

ЛИТЕРАТУРА

- Giro, P. (1964). *Stilistika*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Katnić-Bakaršić, M. (1999). *Lingvistička stilistika*. Budapest: Open society institute.
- Milosavljević, B. (2010). *Socijalna psihologija ljudskih grupa*. Banjaluka: Filozofski fakultet Banja Luka.
- Вејновић, Д. (2014). *Насиље и спорт -узроци, посљедице и стратегије превазилажења-*. Бањалука: Европски дефендологија центар.
- Мандић, М. (2014). Појам говора мржње и његов упоредно-правни приказ са посебним освртом на Босну и Херцеговину. *Како превазићи говор мржње...?*, 98-113.
- Радомир Симић, Јелена Јовановић. (2002). *Основи теорије функционалних стилова*. Никшић: Јасен.
- Тошовић, Б. (2004). *Експресивност*. Преузето 27. 2. 2015, са <http://www.rastko.rs/cms/files/books/49c94a2930469>
- Тошовић, Б. (2002). *Функционални стилови*. Београд: Београдска књига.

HATE SPEECH AND SOME STYLISTIC FEATURES IN CHANTS OF BANJA LUKA FANS

Jelena Škrbić*

Abstract: This paper analyzes the fan chants of the football club "Borac" from Banja Luka in order to see if there are elements of hate speech in them and to gain insight into the basic stylistic features of these chants and their function. The survey was conducted on a corpus of twenty chants using the method of analysis and synthesis. The analysis has been conducted of the expressive and conative function since it is the most dominant in the chants of the fan group "Vultures". Special attention was given to the stylistic affiliation of these chants, as well as figures of speech in use (the most common are sound figures, as expected, having in mind the way of performing these chants - conveniently at the stadium). In addition, it is very important the type of words used (especially when it comes to expressiveness), and the most common are the verbs – the motor ones (which is also an important characteristic of the

* Police College, University of Banja Luka; email: lenaskrbic@gmail.com

style). It is evident the combination of the literary and conversational style at the level of the whole corpus but these fan chants (formally) belong to the literary style and serve to point out the support and commitment to the club. It is noticeable that elements of the hate speech are not specifically expressed in these chants, so it is necessary to do more extensive research, which would include more chants in order to fully elucidate this issue.

Keywords: language, hate speech, fan chants, functional style, expressiveness, cognition

Прилог

1. Република Српска, ле, Борац долази из ње
За њу бори се и побјеђује
Борац, Бањалука, ле а ле.

Лешинари воле те и за тебе умријеће.
'Ајде, дај гол, биће лудило,
'Ајде, Борче, само дај гол.

2. Кад сви те напусте,
срећ. а леђа окрене,
од таме до сјаја,
од пакла до раја,
Лешинар је уз тебе...

3. Ништа нас није сломило,
ништа нас неће сломити.
Ми ћемо се борити
и за тебе живјети.
Љубав си нам једина,
течеш нам у венама,
за тебе се боримо,
јер те лудо волимо.

4. Од малих ногу ја сам био с тобом,
још к'о дијете теби дао све,
сву своју љубав и најљепшу младост
Исток и Борац мени значе све.

Борац је мени више од живота,
за њега ја бих све што имам дао
и када умрем вољећу ја њега
за тебе, Борче, и живот је мало.

5. Када ти је било најтеже,
ми смо увијек били уз тебе,
кад су те заборавили сви,
ми смо били теби одани.

Лешинари су те носили,
због тебе на киши стајали,
и нема шта све нисмо радили,
да би, Борче, био најбољи!

6. У срцу моме је црвено-плави тим
гдје год да игра ја ћу бити с њим
јер он је светиња и љубав једина
која у срцу мом је заувјек.

Борац оле оле, Борац оле оле,
Борац оле оле оле оле,
и када прође све у мени остаје
на цијелом свијету Бог, небо и ти.

7. Све док Врбас Бањалуком тече
Борац, Борац, Борац живјеће.
Црвено-плава, то је наша боја
Борац, Борац, Борац то је љубав моја.

Борац, Борац, Борац, волимо
Борац, Борац, Борац, бодримо
Борац, Борац, Борац, волимо
Борац, Борац, Борац, слаavimo.

Вијоре се заставе, капе, шалови
Борац, Борац, Борац то смо сви.
Крајином цијелом нек се пјесма чује
Борац, Борац, Борац нека одјекује.

8. Напријед Борче бори се
наша пјесма ори се
губимо ил' водимо
само тебе бодримо.

Борац Бањалука ле
источно је стајање
права психијатрија
читав живот навија.

9. Сваки пут стојим овдје срећан због тебе,
моје срце куца најбрже
и кад је с тобом увијек пуно је, сваки дан.
Без школе, и без посла и без дјевојке,
стара мајка брине за мене,
а ја и даље срећан због тебе, сваки дан.
Суботом, са свих страна града долазе,
Лешинари пјесмом носе те,
а ти остваруј само побједу, за нас.

10. Ти си мени, Борче, све
ја не могу без тебе.
Прва љубав ти си у животу мом,
бићу увијек са тобом.

Могу проћи године,
могу и да остарим,
али тебе, Борче, све док будем жив
никад да заборавим.

11. Волим те, бодрим те,
идем на стадион због тебе,
живот даћу, Борче, сада знај
побједу нам само дај.

12. Твоји су синови са тобом одрасли, за тебе живе
Мени су причали да ти си најбољи, да ти се диве
Све твоје поразе они су памтили
Све твоје побједице они су славили
Теби се заклели да ће те вјечно бодрити!

За твоје синове други су небитни и не постоје
Јер ми смо учени да само живимо за твоје боје
Све твоје поразе они су памтили
Све твоје побједице они су славили
Теби се заклели да ће те вјечно бодрити!

На на на на на на на на на на на
Да ће те вјечно бодрити!

13. Субота лудило, град се пробудио,
На Батеру сад су сви, због тебе пијани...
На на на на на на на на на...

На стадион улазим, барјаке уносим,
Бубњеви чују се, лудница почиње...
На на на на на на на на...

Још увијек игра се, борба не престаје,
Дајте још један гол, три бода носимо...
На на на на на на на на...

Сљедеће седмице гужва у бусу је,
Идемо заједно у госте да слаavimo...
На на на на на на на на...

14. Сви само тебе, Борче, бодримо,
само теби пјевамо.
Покажи да можеш, да си најбољи ти,
И да славу града бранимо.
Све ове наше луде године
Свуда тебе пратимо
До краја живота ти си једини
И за тебе ми се боримо.
Барјаци, шалови, дланови,
Пјесма наша одјекује,
Бодри те и носи те
Све до нове побједе

15. Сањам како имам визу
Сањам побједе у низу
Сањам ту Европу ја
Сањам: Борац лига шампиона.
Јава, добио сам визу
Јава, побједе у низу
Јава, играмо са стилем
Јава, на градском са Астон Вилом.

16. И када црно је
И кад ти не иде
Када те оставе
Сви забораве
Уз тебе бићу ја
За тебе навијам.
Цијели град нек зна
Да сам ти одан ја,
Само тебе волим ја
И никога другога.

17. Ја волим само Борац, за њега само знам
Црвено-плаве боје све ћу да вам дам.
У животу моме само један тим
Бањаука цијела поноси се њим.
18. Само у сну Европа постоји за нас
Много се пута изгубило, ал' у нама остаје страст.
19. Сви Лешинари из Бањалуке
Воле свој Борац и пљешћу руке
На на на на на,
Борац је шампион.
Из срца, Борче, ја пјевам теби,
И гласно вичем све друге јеби.
Нека ме газе, нека ме туку,
Ја волим Борац и Бањалуку.
20. Лешинари, то смо ми, навијачи Борчеви
Крв и месо желимо, лешинари воле то.
Сваког ћемо убити, лешеви ће остати.
Борац, то је љубав наша, нема бољег прволигаша
Јебо матер, јебо оца ко не воли нашег Борца.
Са бањалучког градског моста бацићемо сваког госта.
И код куће, и на страни, Борчеви смо хулигани.

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Карстен Виланд (Carsten Wieland)
ПОРТРЕТ СУКОБА
„РАТ У СИРИЈИ“

Превод

DOI: 10.7251/BPG1601323W

УДК: 329.3:355.426(611)

Актуелна ситуација

Између неуспјеха Женевских преговора о Сирији почетком 2014. године и нових дипломатских иницијатива крајем 2015. године, догађаје у Сирији скоро двије године карактеришу ратна дешавања. Линије фронта су се учврстиле, са малим изузецима. Успостављање цивилне управе у областима које контролишу побуњеници и даље је отежано због бацања барел бомби на стамбене области.

Сиријски режим предсједника Башара ал Асада је задржао узак појас важних градова на западу земље и Алевитске планине на сјеверозападу. Његова армија се бори, заједно са формацијама шиитске милиције Хезболах из Либана и шиитским милицијама из Ирака, потпомогнута иранским војним савјетницима, против умјерених и исламистичких побуњеника, који се непрестано организују у нове групе и нове формације. Истовремено, на бојном пољу присутне су и двије конкурентне организације блиске Ал Каиди (Al-Qaida), Исламска држава и Џабат ал Нусра (Jabhat al-Nusra).

Исламска држава је ипак морала покренути контраударе. Ваздушни напади САД-а и савезника се настављају, додуше, не слабећи Исламску државу трајно. У марту 2015. године, сиријски режим је, поред Раке, изгубио читаву другу провинцију, када је град Идлиб заузела алијанса умјерених, исламистичких група и трупа Џабат ал Нусре. Насупрот томе, на југу земље се консолидовала добро организована умјерена структура на својим подручјима на граници према Јордану.

Ова дешавања нису битно промијенила равнотежу. Главна промјена у цијелој игри била је одлука Русије (крајем септембра 2015. године) да у сиријском рату интервенише не само политички, испоруком оружја и слањем војних савјетника, него и слањем својих војника, бродова и авиона. Посматрачи су ову ситуацију поредили са ситуацијом из 2013. године, када се Хезболах, на притисак Ирана, масивно укључио у ратна дешавања, да би спријечио пад Асада.

Русија се одлучила за војну интервенцију да ојача Асадов положај на бојном пољу, али и да створи услове за покретање преговора. Јер,

истовремено са руским ваздушним ударима, којима су, супротно руској пропаганди, у већини случајева били погођени побуњеници, а не положаји Исламске државе, Русија је започела дипломатске иницијативе. Запад је, чини се, истовремено прихватио да Асад у једном прелазном периоду остане на власти. Ово су најзад наговијестили и Саудијска Арабија и Турска.

Трачак наде појавио се са првим учешћем Ирана у преговорима о Сирији крајем октобра 2015. године у Бечу. На овим преговорима, осим САД и Русије, учествовале су и остале земље са правом вета: Велика Британија, Француска и Кина, као и Њемачка, Италија и земље из регије – Иран, Саудијска Арабија, Катар, Турска, Либан, Јордан, Египат, Оман и Уједињени Арапски Емирати. Тако су по први пут за истим столом сједили заклети непријатељи – Иран и Саудијска Арабија.

На скупу је био присутан и специјални изасланик Уједињених нација, Стефан де Мистура. Након вишемјесечних неуспјелих покушаја за успостављањем примирја, он је на политичкој разини израдио план са два колосијека: један сиријско-сиријски колосијек са четири заједничке радне групе и један међународни колосијек.

Услов за нову динамику био је да САД признају Иран као партнера у преговорима, након постизања договора о окончању иранског нуклеарног програма.

Узроци и позадина сукоба

Вријеме владавине Башара ал Асада почело је 2000. године са неодлучном реформом социјалистичке планске привреде, али без давања већих политичких слобода. У дебатним клубовима „прољећа у Дамаску“, расправљало се о политичким реформама. Режим је, међутим, почетком 2001. године угушио овај (углавном) интелектуални покрет, а 2006. и крајем 2009. године услиједили су даљи таласи хапшења.

Постепена политика либерализације је, додатно заоштрена пљачком народа од стране Асадовог клана, повећала социјалне неједнакости, а код средњег слоја тиме појачала страх за егзистенцију. Социјална ситуација додатно је погоршана доласком великог броја избјеглица из Ирака. Због незадовољства народа, „арапско прољеће“ се крајем 2010. и почетком 2011. године пренијело и на Сирију. На политичку површину испливале су теме које су у арапским аутократијама дуго биле табу. Демонстранти су тражили поштовање достојанства, слобода, правне државе, као и социјалне и економске перспективе.

Режим је покушао да протесте и отпор дискредитује као дјело „страних завјереника“ и „исламских терориста“, како би бруталне поступке против сопственог народа учинио легитимним. Од тада се стварност приближила режимској пропаганди, а сукоб углавном

претворио у секташки и радикализовани рат. Првобитну конфронтацију између ауторитарног Асадовога режима и великог дијела становништва, у међувремену, прати и обиљежава низ даљих сукоба.

Сукоб око модела друштва сиријске државе: Поред група и струја са умјереним конзервативним исламским убјеђењима, у сукобима учествују и радикалне и псеудоисламске групације. Привучени ратом и распадом државе, сиахистички су продрли из других држава. Њихов циљ, често, није више борба против Асадовога режима, него успостављање регионалних калифата. Многи Сиријци виде да је њихов вјековни толерантни модел друштва у опасности.

Стварање фронта између политичко-војних групација и криминалних удружења: Приступ привредним и финансијским ресурсима нарочито је Исламској држави омогућио да се учврсти као страна у сукобу. Ратна привреда и распад образовног система уништавају земљу за многе генерације.

Сукоб између етничко-вјерских група: Опречност између сунита и шиита има регионалну димензију. Мањим вјерским заједницама, као што су алавити, хришћани или друзи, пријети опасност да буду избрисани између ова два табора. Курдске области се, додуше, бране, али их и даље опседају ратне јединице Исламске државе.

Борба за регионалну превласт: Иран жели да по сваку цијену очува или повећа свој утицај у Сирији. Циљ је очување територијалне повезаности, од шиитских области у Ираку преко Сирије – до зоне утицаја шиитског Хезболаха у Либану. Саудијска Арабија, Катар и Турска, напротив, желе да потисну утицај Ирана и шиита у Леванту.

Курдски сукоб: На сјевероистоку земље, снаге Партије демократске уније блиске режиму (PYD), након повлачења јединица сиријске армије, преузеле су контролу и успоставиле прелазну управу. Турска се боји Курдске државе на сјеверу Сирије и покушава да је и војно спријечи.

Ривалство између глобалних велесила: Русија и Кина су се ставиле против политике запада. Оне желе да спријече пад сиријског режима и више пута су у Уједињеним нацијама спријечиле његову осуду због повреда људских права.

Избјегличка криза: Посебно у сусједним земљама (Либан, Јордан, Турска), али и у Европи, настају нови унутрашњополитички проблеми и фронтови, због нејединства око тога – како и са којим политичким средствима и војним ангажовањем окончати рат у Сирији.

Приступ и концепти за анализу и рјешење сукоба

Са Русијом и Кином, Сирија има важне силе заштите, које су до сада у Савјету безбједности Уједињених нација спријечиле ефективне мјере за локализовање сукоба, као и санкције против Асадовога режима. Русија

чврсто подржава сиријски режим и зато да не угрози свој стратешки прилаз на Средоземно море. Осим тога, Москва не жели послје интервенција НАТО у Либији да допусти још једну промјену режима, која би била војно потпомогнута од стране запада. Уласком Русије у сукоб, Путин види и прилику да потврди и ојача статус Русије као велесиле.

Са политичког аспекта, за рјешење сукоба, тренутно, у обзир долази слједећи концепт:

- Наставак Бечког формата преговора: Услов за ово је да евентуални даљи развој догађања на међународној сцени не угрози сарадњу САД-а и Русије, односно да поново не доведе спремност Саудијске Арабије да са Ираном сједне за преоварачки сто у питање.

- Оживљавање политичких преговора („Женева III“): На основи Женевског комуникаа из 2012. године („Женева I“) који превиђа прелазну владу, могли би започети преговори између режима и опозиције.

- Заједничка борба против Исламске државе: Након успјешних преговора на оба нивоа, показаће се да ли ће се против Исламске државе заједнички борити, и неће све већи број људи морати да бјежи из региона.

- Политичка стабилизација и обнова: Борба против Исламске државе, избјегавање поновног вакуума власти и стабилизација Сирије и Ирака, цивилна обнова и повратак прогнаних – остаће дугогодишњи изазов.

Историја сукоба

До почетка немира (средином марта 2011. године), многи посматрачи нису вјеровали да ће у Сирији доћи до револта. Народ који је деценијама био обиљежен антиизраелским и панарапским дискурсом је, у ствари, идеолошки ближи режиму него прозападним аутократијама у Тунису или Египту. Међутим, и у Сирији су се нагомилали огорченост и бијес због корупције, самовоље власти и лоших услова за живот, а страх народа од режима је нестао, захваљујући, прије свега, сликама храбрих демонстрација у Тунису, Египту и Либији.

Сиријско друштво је прије рата било широк мозаик вјерских група. Асадов клан припада мањинском дијелу становништва Алавитима (око 12%). Иако и велик број Алавита не подржава Асада, многи се боје одмазде конзервативних и радикалних сунита. Башаров отац Хафез ал Асад је 1982. године у Хами организовао масакр над неколико хиљада сунита. Циљ је био да се угуши побуна „Муслиманске браће“.

Више осталих мањина, као што су хришћани или друзи, такође подржава секуларни режим Башара ал Асада, јер се боје превласти радикално-исламских сунита. Асадовом режиму је, додуше, пошло за руком да придобије умјерену сунитску средњу класу, али са побуном је и ова алијанса почела да се урушава. Напосљетку, размјера разарања и патње, те велики страх од радикализма и неизвјесне будућности, у

Карстен Виланд (Carsten Wieland) Портрет сукоба „Рат у Сирији“

дијеловима сиријског становништва ослабили су подршку и жељу за побуном, што тренутно иде наруку Асаду и његовом режиму.

17.11.2015.

О аутору:

Др Карстен Виланд (Carsten Wieland) ради у дипломатској служби Министарства вањских послова у Берлину. Од децембра 2013. до јуна 2014. године је радио као политички савјетник специјалног изасланика Уједињених нација и Арапске лиге за Сирију (Lakhdar Brahimi) у Уједињеним нацијама у Женеви. Виланд је годинама радио као новинар, аутор и политички савјетник. Као експерт за Блиски исток, објавио је многобројне публикације о Сирији, гдје је и живио неколико година. Виланд ради и као гостујући професор на Универзитету Росарио (Universidad Rosario) у Боготи и био је дописник Њемачке агенције за штампу (DPA) у Тел Авиву, Вашингтону и Колумбији, гдје је водио и Канцеларију фондације Конрад Аденауер.

Рат у Сирији је однио више од 250.000 људских живота, а половину становништва учинио избјеглицама. Умјерена опозиција је скоро сатрвена између сиријског режима и Исламске државе. Руска интервенција јача режим, али и омогућава покретање преговора.

Превео и прилагодио:

Миленко Мршић¹

Оригинални текст преузет са интернет странице:

- <http://www.bpb.de/internationales/weltweit/innerstaatliche-konflikte/54705/syrienSyrien>

¹ Наставник њемачког језика, Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци, email: mrsicm@yahoo.com

ПРИКАЗИ

**ПРИКАЗ УЏБЕНИКА МАЛОЉЕТНИЧКА ДЕЛИНКВЕНЦИЈА –
ПРЕВЕНЦИЈА И РЕСОЦИЈАЛИЗАЦИЈА, АУТОРА ДР НЕБОЈШЕ
МАЦАНОВИЋА, ДР НИКОЛИНЕ ГРБИЋ-ПАВЛОВИЋ И МР ЈЕЛЕНЕ
КУПРЕШАНИН**

Приказ

DOI: 10.7251/BPG1601331N

УДК: 343.915(048.83)

Мр Едина Хелдић-Смаилагић*

Почетком љетњег семестра академске 2015/2016. године, у издању Удружења наставника и сарадника Универзитета у Бањој Луци и Европског дефендологија центра Бања Лука, објављен је уџбеник „Малољетничка делинквенција – превенција и ресоцијализација“, чији су аутори доц др Небојша Мацановић, др Николина Грбић-Павловић и мр Јелена Купрешанин. Уџбеник је изузетно вриједан преглед досадашњих теоријских и практичних дискурса везаних за научно поље малољетничке делинквенције, и то кроз призму правника, педагога и социјалног радника. Поред најзначајнијих одредница малољетничке делинквенције, књига нуди и опис савременијих приступа у ресоцијализацији малољетника наглашавајући алтернативне санкције за малољетнике, које се примјењују у другим правним системима. С обзиром на то да је малољетничка делинквенција изузетно осјетљива област, јер се тиче најрањивије категорије становништва – малољетника, књига је успешан научни подухват у расвјетљавању овог „горућег“ проблема у Републици Српској и Босни и Херцеговини. Уџбеник има 159 страна, састоји се од три главе, у којем су описана три темељна становишта када је у питању ова проблематика- педагошко-психолошко, социјално и правно становиште. Литературу за ову богату и комплексну научну књигу чини 211 извора, са више говорних подручја.

Већ на самом почетку, идејним рјешењем корица, аутори нам указују на следеће импликације: у основи малољетничког преступништва је млада особа у најбурнијој фази развоја – адолесценцији, особа којој је потребан индивидуални приступ и адекватан одговор надлежних институција; акценат је на неопходности промјена када су у питању програми ресоцијализације, односно увођењу савременијих модела и приступа када је у питању рад са малољетницима, као и заштита малољетних делинквената од секундарне стигматизације.

* *Висока школа унутрашњих послова, Универзитет у Бањој Луци; email: edina_heldic@yahoo.com.*

Први дио књиге, односно прва глава сагледава педагошко-социјалне одреднице, те се састоји из два дијела. Први дио обрађује сам појам малољетничке делинквенције и феноменологију, док се други састоји од приказа свих релеватних егзогених и ендогених фактора који детерминишу појаву делинквентног понашања. Само одређење појма малољетничке делинквенције носи у себи разна противрјечна становишта у односу на дисциплину у којој се појам појављује, али је већина аутора сагласна да је ријеч о врло карактеристичној појави у друштву, којој треба прићи мултидимензионално. Поред већ познатих теоријских парадигми (биолошких, социолошких и психолошких) свијета социјалне патологије, аутори указују на проблем кризе система друштвених вриједности који ствара криминалну инфицираност, односно младе особе који се угледају на погрешне узорце, и на тај начин се полако увлаче у „замршено клупко“ неморалног понашања, асоцијалних ставова, усвајање норми контракултуре и потпуну деградацију образовног система и интелектуалног развоја. Аутори су указали да заштитне факторе малољетничке делинквенције чини здрава, функционална породица, али и функционалан школски систем. Управо неусклађен и неприлагођен образовни систем утиче на све већу дисфункционалност школа, што доводи до све већег степена криминалне инфицираности. Ова два издвојена егзогена фактора су повезана и са осталим факторима међу којима аутори истичу: слободно вријеме (које је најчешће неорганизовано и несврсисходно), масовни медији (који нуде неквалитетан програм и промовишу погрешне вриједности), вршњачке групе (одбаченост од вршњачке групе ствара могућност уласка у девијантну групу), утицај улице, климе и географског положаја, економске еккризе, сиромаштва и незапослености, урбанизације и утицај ратних и других катастрофа. Сагледавајући ендегену компоненту малољетничке делинквенције, аутори значај дају интелигенцији, насљеђу, емоцијама и мотивима. Генерално, са опрезом тумаче виђења да је ниска интелигенција везана за криминално понашање, као и да се насљеђе може сагледати без социјалних конструката, док врло сигурно повезују афекте, промјене у расположењу и понашању и адолесценцију, као најбурнији развој сваког појединца. У таквим стањима делинквенти често бирају неприхватљиве начине у задовољавању својих мотива. Овакав приступ аутора је у сагласју са модерним начином сагледања делинквенције, у којима се на адолесценцију гледа као на отежавајући и одржавајући фактор малољетничке делинквенције.

У другој глави књиге се малољетничка делинквенција сагледава као социјални проблем. Акцент је стављен на превенцији малољетничког преступништва, гдје је посебно представљен Дневни центар за малољетнике у Бањој Луци, као примјер добре праксе у раду са малољетницима. Дневни центар својим активностима жели да

подстакне развој личности адолесцента, иницира побољшање односа малолетника с породицом, као и да развије адекватне когнитивне стратегије у рјешењу проблема.

Трећи дио уџбеника по свом садржају и структури указује на све значајне правне одреднице које се вежу за малолетничку делинквенцију и састоји се из четири цјелине: међународни стандарди у вези са кажњавањем малолетника, кажњавање малолетних учинилаца кривичних дјела, кривичноправни положај малолетника и систем малолетничких санкција у Републици Српској и алтернативне санкције за малолетнике којима се ограничава слобода. У овом дијелу су наглашени сви најзначајнији међународноправни документи који се односе на дјецу и малолетнике, те описане све мјере упозорења и кривичне санкције које се примјењују према малолетницима, које су регулисане Законом о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске. Најзначајнији допринос ове књиге је садржан у посљедњем дијелу књиге, који се тиче алтернативних санкција за малолетнике, које се примјењују у другим правним системима, а које имају карактер васпитних, образовних или медицинских мјера. Такав систем мјера је потпуно подређен личности малолетног починоца кривичног дјела, те аутори описујући алтернативне мјере указују на неопходност промјена сагледавања проблема малолетничке делинквенције у оквиру постојећег закона.

На крају, можемо констатовати да уџбеник аутора др Небојше Мацановића, др Николине Грбић-Павловић и мр Јелене Купрешанин представља значајан допринос научној и стручној литератури, те не само да сагледа тренутно стање него даје и нове, шире погледе везано за ову осјетљиву проблематику. Такође, сматрамо да ће уџбеник бити користан и широј читалачкој јавности, као и студентима различитих професионалних оријентација. Уџбеник доноси са собом савремене одреднице Платонове идеје о тзв. „кући кајања“, које указују на важност сагледавања малолетног делинквента из једног хуманијег угла гледања, и као такав је је добра полазна тачка за предстојеће реформе у пољу социјалне и казнене политике.

ЧАСОПИС БЕЗБЈЕДНОСТ, ПОЛИЦИЈА, ГРАЂАНИ
-УПУТСТВО АУТОРИМА-

Поштовани,

У часопису *Безбједност, полиција, грађани* Министарства унутрашњих послова Републике Српске објављују се изворни и прегледни научни радови, претходна саопштења, научне полемике, стручни чланци, коментари судских одлука, прилози из међународног научног и стручног живота, излагања са научних и стручних скупова, прикази књига и сл. наставника и сарадника Високе школе унутрашњих послова Бања Лука као и осталих научних радника из земље и иностранства.

Часопис излази на српском језику и ћирилици, а наслов рада, титула аутора, институција у којој је запослен, апстракт и кључне ријечи чланака су преведени на енглески језик. Радови који нису достављени на српском, објављују се на изворном језику у складу са правописом тог језика, уз навођење садржаја и апстракта чланка на српском, односно енглеском језику.

Часопис излази два пута годишње.

Радове који не задовољавају основне критеријуме часописа у погледу структуре рада и правила цитирања, редакција неће узети у разматрање. Уколико рукопис одговара стандардима часописа, упућује се на анонимну рецензију. Сваки рад оцјењују најмање два објективна рецензента, одабрана из реда признатих стручњака из уже научне области. По рецензији, рукописи се шаљу ауторима с примједбама и приједлозима за отклањање недостатака. Исправљене рукописе, аутори треба да врате редакцији у року од пет дана од дана пријема захтјева за дораду и исправку рада.

Достављањем рукописа за објављивање у часопису, аутори пристају на постављање својих радова на интернет страници часописа, односно на интернет страници Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци. Аутори преносе на часопис право на објављивање достављених текстова и ниједан њихов дио не може се репродуковати без писмене сагласности уредника часописа. Часопис задржава и сва остала права, изузев уколико није другачије договорено с аутором.

Аутори приликом писања радова за часопис *Безбједност, полиција, грађани* треба да уважавају следећа правила:

I ТЕХНИЧКА УРЕЂЕНОСТ РАДА

Рад мора бити сачињен у *Microsoft Wordu*, ћириличким писмом, фонтом *Times New Roman*, величине 12 pt.

Рукописи, по правилу, не треба да буду дужи од једне половине табака, изузетно један табак. Једна половина табака износи 8 страна од 28 редова са 66 знакова у реду, односно 14400 знакова.

Табеле и графички прикази треба да буду урађени у *Microsoft Wordu*. Свака табела и графикон треба да буду означени бројем и да имају одговарајући наслов (**нпр.: Графикон бр. 1.**). Наслов и назив табеле и графикона стављају се изнад табеле и графичког приказа, док се извор наводи испод, уређен по правилима цитирања часописа.

Једначине се пишу у графичком едитору за једначине, искључиво у *Microsoft Equation* и постављају се на почетак реда. На десном рубу реда, у истом реду у којем је написана једначина, у угластој загради треба назначити њен број, почевши од броја 1.

Фотографије (слике) морају бити припремљене за црно-бијелу штампу, тј. ако је изворна слика у бојама које се у црно бијелој штампи не разликују, боје се морају замијенити „растером“ тј. различитим графичким знаковима које је потребно објаснити у легенди. У слике се уноси само најнужнији текст потребан за разумијевање, као што су мјерне варијабле с њиховим димензијама, кратко објашњење на кривуљама и слично. Остало се наводи у легенди испод слике. Максимална величина слике је 13 cm x 17 cm.

Научни и стручни радови морају да садрже: име и презиме аутора, назив и сједиште установе у којој ради, наслов рада, сажетак (апстракт) с основним налазима рада (обима од 100 до 250 ријечи), кључне ријечи (до десет ријечи), излагање суштине рада, закључак (до једне стране) и листу референци, те наслов рада, апстракт и кључне ријечи (*Key words*) на енглеском језику. Саставни дијелови сажетка (апстракта) су: циљ истраживања, коришћени методи, резултати и кратак закључак. У листи референци, наводе се библиографске референце, као што су монографије, чланци и др., и остали извори, као што су закони, коришћене интернет адресе, збирке судских одлука и сл. Референце се исписују азбучним редом у складу са предвиђеним стандардима.

У односну на претходно поменуто аутори нужно требају испоштовати следеће:

а) Наслов рада: 12 pt., bold, централно равнање (*alignment centered*), велика слова.

б) Име аутора/коаутора: 11 pt., централно равнање (*alignment centered*).

- в) Институције и Е-mail адресе: *11 pt., italic* (пишу се у фусноти).
- г) Апстракт и кључне ријечи: 11pt. потпуно равнање (*Alignment justified*).
- д) Текст рада: 12 pt., потпуно равнање (*alignment justified*), називи цјелина великим словима без редног броја (*Alignment centered*), називи подцјелина малим словима *italic*, централно равнање.
- е) Литература: 11 pt., без редног броја испред; референтни извори се наводе према абецедном реду.
- ф) Наслови слика: *11 pt., italic*, центрирано испод слике.
- г) Наслови табела: *11 pt., italic*, центрирано изнад табеле.
- х) Референце: 10 pt., наводити их у фусноти.

II ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

У часопису *Безбједност, полицаја, грађани* користи се стил цитирања - **АПА стандард** (Publication Manual of the American Psychological Association) у складу са **чланом 56 Правилника о публикавању научних публикација („Службени гласник Републике Српске“, бр. 77/10)**. Цитирање аутора се врши у тексту, без подножних напомена). С тим у вези аутори су дужни уважавати сљедећа правила цитирања:

ЦИТИРАЊЕ У ТЕКСТУ (књиге, чланци, дисертације):

Књиге, чланци и дисертације се наводе на сљедећи начин: Када је у питању један аутор чији се дио књиге, чланка или дисертације цитира у загради се наводи презиме аутора, година издања књиге и број странице (**нпр. Кунић, 2006: 148**), а уколико је у питању парафразирање или резимирање дијела текста аутора није неопходно наводити број странице (**нпр. Кунић, 2006**). Уколико је у питању страни аутор, презиме се наводи у изворном облику на страном језику (**нпр. Roxin, 1963:148**).

Уколико је нпр. књига писана у коауторству наводе се оба аутора (**нпр. Прерадовић и Симеуновић, 2007: 145**), а уколико је ријеч о три или више аутора наводи се презиме првог аутора и латинска скраћеница *et al.* (**нпр. Бабић *et al.*, 2006: 1054**).

Уколико се цитира више радова истог аутора, било књига или чланака, а уколико аутор има више објављених радова исте године који се цитирају, уз годину се додају латинична слова а, б, с, д, итд., последије чега слиједи само број стране (**Лазаревић, 2000а: 67**).

Уколико се цитира више различитих аутора онда се у загради наводе аутори оргиналних радова по реду објављивања и раздвајају се тачком-зарезом (**нпр. Бошковић, 2010, 25; Шкулић, 2011: 68**).

Секундарно цитирање се врши на сљедећи начин: (**нпр. Вуковић, 2004, цитирано код Крстић, 2004:110**).

НАВОЂЕЊЕ ЛИТЕРАТУРЕ (на крају чланка)

а) Књиге, чланци и дисертације

Књиге се наводе на сљедећи начин: прво презиме (послије чега слиједи зарез) и прво име аутора, година издања у загради, назив уџбеника италиком (*italic*), назив издавача и мјесто издања (курентом). Између наведених дијелова референце ставља се тачка. Навођење назива издавача није обавезно, али је пожељно. Након овога пише се страница са које је цитирање преузето (нпр. **Кунић, П. (2006). Управно право. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.**

Уколико се у књизи помиње више мјеста гдје је издата, наводе се прва два раздвојена цртом (нпр. **Tierney, J. (2006). Criminology. Harlow – London: Pearson.**

Чланци се наводе на сљедећи начин: презиме и прво слово имена аутора, затим у загради година издања. Након тога пише се назив чланка у часопису (курентом), па назив часописа (*italic*), и на крају број часописа са страницом која се цитира. Назив часописа и број одвајају се зарезима. (нпр. **Шкулић, М. (2010). Начело законитости у кривичном праву. Анали Правног факултета у Београду, 1/2010, 57 – 69.**

Када се наводи чланак у зборнику радова на српском или другом језику овог говорног подручја, послѣ назива зборника који је писан курзивом, послѣ имена уредника у загради се наводи назнака „ур.“ или „ed.“, односно одговарајућа скраћеница у другом језику (нпр., у њемачком „Hrsg.“). Затим се наводи назив рада италиком, па издавач, и на крају странице на којима се налази рад (нпр. **Buchanan, A. (1994). Liberalism and Group Rights.. In J. L. Coleman, A. Buchanan (eds). Essays in Honour of Joel Feinberg. Cambridge University Press, 1-15).**

Уколико постоји више аутора књиге или чланка (до три), раздвајају се тачком-зарезом (нпр. **Бавцон, Љ.; Шелих, А.; Корошец, Д.**).

Уколико се наводи књига или чланак са више од три аутора, наводи се прво презиме па прво слово имена и само првог од њих, уз додавање скраћенице ријечи *et alia* (*et al.*) курзивом (нпр. **Бошковић, М. et al.**).

Необјављене докторске дисертације се наводе на сљедећи начин: **Павловић, З. (2005). Циљне оријентације у учењу. Необјављена докторска дисертација, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет.**

б) Правни прописи и електронски извори

Правни прописи се наводе на сљедећи начин: пуним називом у куренту – обично, потом се курзивом наводи гласило у коме је пропис објављен, а послѣ запете број и година објављивања, поново у куренту

– обично. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања последице црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати (**нпр. Закон о полицијским службеницима – ЗПС, Службени гласник РС, бр. 43/10 или Закон о општем управном поступку – ЗУП, Службени гласник РС, бр. 13/02**).

Уколико је правни пропис измјењиван и допуњаван, наводе се sukcesивно бројеви и године објављивања измјена и допуна (**нпр. Закон о дјечијој заштити, Службени гласник РС, бр. 4/02, 17/08 и 1/09**).

Навођење судских одлука треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).

Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, датум приступа страници и адресу интернет странице (**нпр. European Commission for Democracy through Law, Opinion on the Constitution of Serbia. Преузето 24.05.2013. са сајта [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD\(2007\)-004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD(2007)-004-e.asp)**).

Поред наведеног, аутори треба да уважавају и сљедеће напомене:

Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл., ст. и тач., а иза посљедњег броја не ставља се тачка (**нпр. ЗКП, чл. 5, ст. 2, тач. 3 или КЗ, чл. 5, 6, 9 и 10 или ЗПС, чл. 4–12, итд.**).

Инострана имена транскрибују се на ћирилицу на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту њихово презиме наводи се у загради у изворном облику на страном језику курзивом, нпр.: Годме (*Gaudemet*) или Шенке (*Schönke*).

Латинске и друге стране ријечи, интернет адресе и сл. пишу се курзивом.

Сви цитирани извори у тексту рада треба да се налазе у попису литературе.

Извори који нису кориштени у раду не треба да се налазе у попису литературе.

Када од истог аутора наводимо више радова, критеријум поретка је година издања (прво иду раније издати радови па новији).

Ако се уз име аутора налази и коаутор, радови у коауторству се наводе иза ауторских.

Ако рад нема аутора, наслов дјела или институција којој се приписује ауторство заузимају мјесто аутора, односно прво мјесто.

